

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

ORTADOĞU SİYASİ TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ

ANABİLİM DALI

İRAN VE TÜRKİYE'DE GÖÇ VE GÜVENLİK
POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Yüksek Lisans Tezi

YASİN DEMİRKIRAN

İstanbul, 2019

YASİN
DEMİRKIRAN

İRAN VE TÜRKİYE'DE GÖÇ VE GÜVENLİK
POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

ORTADOĞU SİYASİ TARİHİ VE
ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SİYASİ TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI

**İRAN VE TÜRKİYE'DE GÖÇ VE GÜVENLİK
POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**

Yüksek Lisans Tezi

YASİN DEMİRKIRAN

Danışman: Öğr. Gör. Dr. BİLGEHAN ALAGÖZ

İstanbul, 2019

TEZ ONAYI

Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Orta Doğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimi gören 508315002 no'lu Yasin DEMİRKİRAN'ın "İRAN VE TÜRKİYE'DE GÖÇ VE GÜVENLİK POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ" ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI M.Ü. Lisansüstü Eğitim- Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 14.05/2019 tarihinde saat 12.00 de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin KABUL MÜCADENE ne OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

Tez tarafımızdan okunmuş, kapsam ve kalite yönünden Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Dr.Öğr Gör Bilgehan ALAGÖZ	başarılı	
Prof. Dr. Osman Gazi ÖZGÜDENLİ	başarılı	
Doç. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ	başarılı	

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 16.05/2019 tarih ve 2019/13-07 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU
Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

-Tez Onayı 3 iş günü içinde ıslak imzalı 3 (üç) kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

İRAN VE TÜRKİYE’DE GÖÇ VE GÜVENLİK
POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ
(1979-2018 AFGANİSTAN ve 2011-2018 SURİYE ÖRNEK VAKALARI)

ÖZET

Göç sorunu, iki kutuplu dünya düzeni ve öncesinde ikincil siyaset (low politics) konularından biri olarak değerlendirilmekteyken, iki kutuplu sistemin sona ermesiyle güvenlik kapsamında ele alınan bir birincil siyaset (high politics) problematiğine dönüşmüştür. 1979-2018 yılları arasında Afganistan’daki SSCB-ABD işgalleri ve süregelen iç savaş dönemleri boyunca İran’ın maruz kaldığı Afgan göç akımları ile Arap Baharı sonrası 2011’den günümüze Suriye’deki iç savaş dolayısıyla Türkiye’ye yönelen göç dalgaları bağlamında İran ve Türkiye’nin sergilediği göç ve güvenlik politikaları, benzeşen ve ayrışan kimi karakteristiklere sahiptir. Nitekim İran’daki Afgan ve Türkiye’deki Suriyeli göçmenler, her iki ülkede de dönem dönem 3,5-4 milyon gibi çok yüksek sayılara ulaşmıştır. Söz konusu kitlesel göçler, hem İran hem de Türkiye’de askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel beş temel güvenlik sektörü başta olmak üzere bir dizi iç-dış politik, sosyo-demografik ve etnik-dini/mezhebi problemler ile terör, yabancı terörist savaşçılar, aşırı milliyetçilik ve yabancı düşmanlığı gibi çeşitli güvenlik sorunları yaratmaktadır.

Bu tezde, İran İslam Cumhuriyeti Devlet Bakanlığı Yabancılar ve Göçmen İşlemleri Genel Müdürlüğü (BAFIA-YGİGM) ile Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) verileri, göç-güvenlik strateji belgeleri, ulusal eylem planları, göç raporları ve istatistiklerinden de yararlanılarak İran ve Türkiye’nin anılan göç dalgaları karşısındaki göç ve güvenlik politikalarının karşılaştırmalı analizi yapılmakta; her iki ülkenin iki ayrı örnek için geliştirdikleri benzer ve ayrık siyasetler ele alınarak bu deneyimler bağlamında kimi tespit ve önerilerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç ve güvenlik politikaları, İran, Türkiye, Afganistan, Suriye, iç savaş, Arap Baharı.

MIGRATION AND SECURITY POLICIES OF IRAN AND TURKEY, A COMPARATIVE ANALYSIS

(CASE STUDIES: AFGHANISTAN, 1979-2018 – SYRIA, 2011-2018)

ABSTRACT

Whereas migration issue, before and during bipolar world order had been determined as a matter of low politics; at the end of the said bipolar period the migration issue has been transformed into a problematic of high politics which is considered within the framework of security. Islamic Republic of Iran and Republic of Turkey's migration and security policies have some similarities and differences respectively in the face of Afghan migrant flows towards Iran during 1979-2018 (arisen from USSR and USA invasions and protracted civil war in Afghanistan) on one hand and in the presence of Syrian migrant flows towards Republic of Turkey since 2011 so far (arisen from Syrian civil war as a consequence of Arab Uprising) on the other hand. As a matter of fact, numbers of Afghan migrants in Iran and Syrian migrants in Turkey have reached to very high levels of 3,5 – 4 million from time to time. The aforesaid mass migrations have created military, political, economical, societal and ecological security problems in particular and a series of security issues such as internal-foreign politics, social-demographical and ethnical-religious/sectarian problems; terror, foreign terrorist fighters, ultranationalist movements, xenophobia and so on in both countries.

Having used datum, migration-security strategy documents, national action plans, migration reports and statistics of Islamic Republic of Iran's Bureau for Aliens and Foreign Immigration Affairs (BAFIA) and Republic of Turkey's Directorate General of Migration Management (DGMM), this thesis aims to make a comparative analysis between migration-security policies of Iran and Turkey, and to make some identification and suggestions related to similar and different politics developed by the said countries for two different case studies.

Keywords: Migration and security policies, Iran, Turkey, Afghanistan, Syria, civil war, Arap Uprising.

ÖNSÖZ

Öncelikle tez konusu olarak Afganistan ve Suriye örnek vakaları çerçevesinde İran ve Türkiye’de Göç ve Güvenlik Politikalarının Karşılaştırmalı Analizinin seçilmesindeki dört temel gerekçeye değinmek istiyorum. Bunlardan ilki genel olarak göç sorununun, eski ikincil siyaset (low politics) paradigması yerine günümüzde güvenlik kapsamında ele alınan bir birincil siyaset (high politics) konusuna dönüşmüş olmasıdır. İkinci gerekçe, söz konusu iki örnek vakanın, özelde İran ve Türkiye’nin modern dönemlerde maruz kaldıkları en çarpıcı kitlesel göç akınları olarak iki ülkenin ulusal, toplumsal ve bölgesel güvenlik ve siyasetleri üzerindeki etkilerini halen devam ettirmekte olmasıdır. Üçüncü gerekçe İran ve Türkiye’deki söz konusu örnek vakalara yönelik göç ve güvenlik politikaları hakkındaki araştırmalarım esnasında tespit ettiğim kimi dönemsel benzerliklerdir. Bu tez konusunu seçmemdeki en önemli gerekçelerden bir diğersinin de İran’daki örnek vakanın ilk dörtte birlik dönemini deneyimleyen Türkiye için Suriyeli sığınmacıların geleceği bağlamında bir öngörüm/projeksiyon yapılıp yapılamayacağına yönelik araştırma arzum olduğunu belirtmem gerekiyor.

Bu konuda günümüze dek kapsamlı bir analizin yapılmamış olması; 3,5-4 milyon gibi devasa sayılara ulaşan Afgan ve Suriyeli göçmenlerin, hem İran hem de Türkiye’de askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel sektörler başta olmak üzere bir dizi iç-dış politik, sosyo-demografik ve etno-dini/mezhebi problemler ile terör, aşırı milliyetçilik, yabancı düşmanlığı ve ırkçılık gibi çeşitli güvenlik sorunları yaratmasına rağmen karşılaştırmalı akademik bir çalışmanın bulunmaması büyük bir eksikliktir. Afgan ve Suriyelilerin ülkelerine geri gönderilmelerine ilişkin gönüllü ve zorunlu geri dönüş uygulamalarına yönelik karşılaştırmalar için de benzer bir durum söz konusudur. Dolayısıyla bu bağlamda anılan deneyimlerden yararlanılarak İran ve Türkiye’nin ilgili göç dalgaları karşısındaki ulusal, toplumsal ve bölgesel göç ve güvenlik politikalarının karşılaştırılması ve iki ülkenin iki örnek vaka karşısında geliştirdikleri benzer ve ayırık siyasetlerin analizi elzemdir. Yine İran ve Türkiye’nin

bu iki örnek olay bağlamında karşılıklı işbirliği alanları olup olamayacağını da irdelenmesi gerektiği kanısındayım.

Bu tezi hazırlama aşamasında karşılaştığım temel zorluklardan biri; Afganistan ve Suriye ile olan tarihsel ve coğrafi yakınlıkları, kültürel ve etno-dini/mezhebi bağları dolayısıyla anılan kitlesel göçlere doğrudan maruz kalmalarına rağmen İran ve Türkiye’de her iki ülkenin söz konusu deneyimlerine yönelik karşılaştırmalı analizler içeren Farsça, Türkçe ve İngilizce eserler bulunmamasıydı. Kuşkusuz resmi göç idareleri olmaları bakımından Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) ile İran İslam Cumhuriyeti Devlet Bakanlığı Yabancılar ve Göçmen İşlemleri Genel Müdürlüğü’nün (BAFIA-YGİGM) münferit resmi verileri, göç strateji belgeleri, ulusal eylem planları, göç raporları ve istatistikleri mevcuttur. Ancak tüm bu verilerden de yararlanarak her iki ülkenin bu bağlamda geliştirdikleri göç ve güvenlik politikalarının karşılaştırmalı analizini içeren kapsamlı akademik bir çalışma bulunmamaktadır.

Araştırma konusuyla ilgili yukarıda dile getirdiğim tüm kısıtlılık ve zorluklara rağmen en büyük imkânın, herşeyden önce saygıdeğer tez danışmanım olduğunu ifade etmeyi bir yükümlülük addediyorum. Tez çalışmam sırasında değerli yönlendirmeleriyle derin bilgi ve deneyimlerinden beni de faydalandırma lütfunda bulunan saygıdeğer danışman hocam Öğr. Gör. Dr. Bilgehan Alagöz’e şükran borçluyum. Ayrıca yüksek lisans öğrenimimizde engin bilgileriyle ufkumuzu açan Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu, Prof. Dr. Zekeriya Kurşun, Prof. Dr. Cengiz Tomar, Prof. Dr. Gazi Osman Özgüdenli, Dr. Bilgehan Alagöz, Dr. Selin M. Bölme, Dr. Ali Erken ve Dr. Ahmet Emin Dağ başta olmak üzere tüm saygıdeğer hocalarımıza da en derin şükranlarımı arz ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLO LİSTESİ.....	ix
ŞEKİL LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖÇ VE GÜVENLİK POLİTİKALARI

1.1 TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	8
1.1.1. Göç Türleri, Göçmenler ve Sığınmacı Statüleri	8
1.1.2. Güvenlik Kavramı	13
1.2. GÖÇ VE GÜVENLİK POLİTİKALARI	18
1.2.1. Göç ve Güvenlik İlişkisi.....	18
1.2.2.İran ve Türkiye'nin Göç ve Güvenlik Politikalarının Kurumsal ve Kavramsal Çerçevesi.....	23
1.2.2.1. Göç ve Güvenlik Politikaları: Kavramsal Çerçeve	23
1.2.2.2. İran ve Türkiye'nin Göç ve Güvenlik Politikaları	38
1.3. SONUÇ	52

İKİNCİ BÖLÜM

İRAN'IN GÖÇ VE GÜVENLİK POLİTİKALARI

2.1. 1979-2018 AFGANİSTAN KAYNAKLI GÖÇLER.....	56
2.1.1. İslam Devrimi'nden Günümüze İran'a Yönelik Afgan Göçlerinin Tarihçesi.....	56

2.1.2. İran'daki Afgan Göçmenlerin İllere Göre Dağılımı.....	65
2.2. İRAN'IN AFGAN GÖÇMENLERE YÖNELİK GÖÇ VE GÜVENLİK POLİTİKALARI	69
2.2.1. İran'daki Göç Mevzuatı ve Göçmen İşlemleri Genel Müdürlüğü..	69
2.2.2. İran'daki Afgan Göçmenlere Yönelik Temel Sorunlar, Toplumsal Kabul ve Uyum.....	75
2.2.3. İran'ın Afgan Göçmenlere Yönelik Göç ve Güvenlik Politikaları.....	86
2.3. SONUÇ.....	100

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN GÖÇ VE GÜVENLİK POLİTİKALARI

3.1. 2011'DEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'YE YÖNELEN SURİYELİ GÖÇLERİ.....	104
3.1.1. Suriye İç Savaşı ve Türkiye'ye Yansımaları.....	104
3.1.2. Türkiye'deki Suriyeli Göçmenlerin İllere Göre Dağılımı.....	110
3.2. TÜRKİYE'NİN SURİYELİ GÖÇMENLERE YÖNELİK GÖÇ VE GÜVENLİK POLİTİKALARI.....	116
3.2.1. Türkiye'deki Göç Mevzuatı ve Göç İdaresi Genel Müdürlüğü...	116
3.2.2. Türkiye'deki Suriyeli Göçmenlere Yönelik Temel Sorunlar, Toplumsal Kabul ve Uyum.....	121
3.2.3. Türkiye'nin Suriyeli Göçmenlere Yönelik Göç ve Güvenlik Politikaları.....	131
3.3. SONUÇ.....	149
GENEL SONUÇ.....	155
KAYNAKÇA.....	174

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1: İran’da Barınma Merkezleri İçinde ve Dışında Kalan Afgan Göçmenler	67
Tablo 2: Afganistan’a Geri Dönüş Yapan ve Yapmayan Afgan Sığınmacılar	93
Tablo 3: Pakistan’da Kayıtlı ve Barınma Merkezi Sakini Afgan Sığınmacılar	94
Tablo 4: Dünyada Kayıt Altına Alınmış Toplam Suriyeli Sığınmacı Sayısı.	107
Tablo 5: Türkiye’deki Suriyelilerin Barınma Merkezlerine Göre Dağılımı..	114
Tablo 6: BMMYK’nın Suriyeli Göçmenlere Yönelik Kalıcı Çözümler Performansı.....	115
Tablo 7: Türkiye’de Suriyeli Sığınmacıları Kabul Gerekçeleri.....	123
Tablo 8: Türkiye’deki Suriyelilerin Çalışmalarına Yönelik Algı.....	125
Tablo 9: Türkiye’deki Suriyelilere Yönelik Toplumsal Gerilim.....	127

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa No.
Şekil 1: Göç-Güvenlik İlişkisi ve Boyutları	20
Şekil 2: İran'daki Afgan Göçmenlerin Yoğun Yaşadıkları Şehirler	67
Şekil 3: İran'daki Afgan Göçmenlerin Kır-Kent Dağılımı.....	68
Şekil 4: Türkiye'de Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler.....	108
Şekil 5: Türkiye'deki Suriyeli Göçmenlerin Yoğun Yaşadıkları İller.....	110
Şekil 6: Türkiye'de Barınma Merkezleri İçinde ve Dışında Kalan Suriyeliler.....	112
Şekil 7: Türkiye'deki Suriyelilerin Tanımlanma Biçimi (HUGO).....	122
Şekil 8: Türkiye'deki Suriyelilerin Tanımlanma Biçimi (KONDA).....	122
Şekil 9: Türkiye'deki Suriyelilere Yönelik Toplumsal Duyarlılık ve Kriz Yönetimi.....	128

KISALTMALAR LİSTESİ

- AA** : Anadolu Ajansı
- AB** : Avrupa Birliği
- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri (USA)
- AFAD** : Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı
- AVUMA** : Afganistan Göçmenler ve Geri Dönüş Yapanlar Bakanlığı
(Vezaret-i Umur-i Muhacirin ve Avdetkonendegân/Ministry of Refugees and Repatriations-MORR)
- BAFIA** : YGİGM - İran İslam Cumhuriyeti Devlet Bakanlığı Yabancılar ve Göçmen İşlemleri Genel Müdürlüğü - (İdare-i Küll-i Umur-i Etba' ve Muhacirin-i Harici – Bureau for Aliens and Foreign Immigration Affairs)
- BM** : Birleşmiş Milletler
(UN-United Nations)
- BMGK** : Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (UN Security Council)
- BMKP** : Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
(UNDP-UN Development Programme)
- BMKP-İKR** : BMKP – İnsani Kalkınma Raporu
(UNDP- HDR Human Development Report)
- BMMYK** : UNHCR - Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
- BMNF** : UNFPA - Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu
(UN Fund for Population Activities)
- CIA** : Merkezi Haberalma Teşkilatı
(Central Intelligence Agency)
- DAEŞ (İŞİD)** : Irak ve Şam İslam Devleti
(Devlet-u İslamiyye Irak ve'ş-Şam / Islamic State of Irak and Sham/ISIS-ISIL)
- DGMM** : Directorate General of Migration Management
(T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü - GİGM)
- EGM** : Emniyet Genel Müdürlüğü
- FETÖ/PDY** : Fethullahçı Terör Örgütü / Paralel Devlet Yapılanması

GGM	: Geri Gönderme Merkezi
GIP	: Suudi Arabistan Genel İstihbarat Başkanlığı (Riase el-İstihbarat el-Amme - General Intelligence Presidency)
GİGM	:T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (Directorate General of Migration Management - DGMM)
GPK	: Göç Politikaları Kurulu
HDR	: İnsani Kalkınma Raporu (Human Development Report)
HTŞ	: Şam'ı Özgürleştirme Cephesi (Heyet Tahrir Şam)
HUGO	: Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (Hacettepe University Migration and Politics Research Center)
ICMPD	: Uluslararası Göç Politikaları Geliştirme Merkezi (ICMPD)
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization)
IOM	: Uluslararası Göç Örgütü (International Organization for Migration)
IRNA	: İran İ.C. Haber Ajansı (The Islamic Republic News Agency)
ISI	: Pakistan Servislerarası İstihbarat Direktörlüğü (Inter-Services Intelligence)
ISNA	: İranlı Öğrenciler Haber Ajansı (Iranian Students' News Agency)
IUGYK	: İran Ulusal Güvenlik Yüksek Konseyi (Şura-yi Ali-yi Emniyet-i Milli/Iran Supreme National Security Council -ISNSC)
JGK	: Jandarma Genel Komutanlığı
KBM	: Kabul ve Barınma Merkezi
KONDA	: KONDA Araştırma ve Danışmanlık Anonim Şirketi
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
MORR	: Afganistan Göçmenler ve Geri Dönüş Yapanlar Bakanlığı (Ministry of Refugees and Repatriations /Vezaret-i Umur-i

	Muhacirin ve Avdetkonendegân-AVUMA)
NGO	: Non-Governmental Organisation (Sivil Toplum Kuruluşu -STK)
ÖSO	: Özgür Suriye Ordusu (Ceyş'üs- Suri Elhurr – Ceyş'ul Hurr)
PYD	: Demokratik Birlik Partisi (Partiya Yekitiya Demokrat)
SANA	: Suriye Arap Haber Ajansı (Syrian Arab News Agency- Elvekale Elarabiyye Essuriyye Lilenba)
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
SSAR	: Afgan Mülteciler İçin Çözüm Stratejisi Programı (Solution Strategy for Afghan Refugees)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (USSR)
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu (NGO)
UNDP	: BMKP (United Nations Development Programme)
UNDP-HDR	: BMKP-İKP (UNDP – Human Development Report)
UNFPA	: Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UN Fund for Population Activities)
UNHCR	: BMMYK (UN High Commissioner for Refugees)
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UN International Children's Emergency Fund)
VEVAK	: İran İstihbarat ve Güvenlik Bakanlığı (Vezaret-i İttılaat ve Emniyyet-i Keşver / Ministry of Intelligence and Security - VAJA)
WFP	: BM Dünya Gıda Programı (World Food Programme)
YGİGM	: BAFIA- İran İslam Cumhuriyeti Devlet Bakanlığı Yabancılar ve Göçmen İşlemleri Genel Müdürlüğü (İdare-i Küll-i Umur-i Etba' ve Muhacirin-i Harici – Bureau for Aliens and Foreign Immigration Affairs)
YPG	: Halk Koruma Birlikleri (Yekineyen Parastına Gel)
YTS	: Yabancı Terörist Savaşçılar
YUKK	: 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

GİRİŞ

BMMYK'nin (UNHCR) en güncel verilerine göre¹ günümüzde dünyadaki en kalabalık gönüllü veya zorunlu göçmen kesimini, Afgan ve Suriyeli sığınmacı, mülteci ve göçmenler oluşturmaktadır. İran'ın Afganistan, Türkiye'nin de Suriye ile olan tarihsel, coğrafi, kültürel, etno-dini/mezhebi bağ ve yakınlıkları dolayısıyla söz konusu kaynak ülkelerden (countries of origin) gerçekleşen kitlesel göçlere, transit veya hedef ülke olarak (transit or target country) öncelikle yine İran ve Türkiye maruz kalmıştır.

E.G. Ravenstein'in, göç olgusunun teorik yasalarına yönelik ilk çalışma olarak göç çalışmaları literatürüne girmiş 1885 tarihli "The Laws of Migration"² adlı makalesinde göç sorunu, daha çok iç göç perspektifinden değerlendirilmiştir. Başka bir deyişle Ravenstein'in, göç sorununa yönelik yaklaşımı uluslararası göçten daha çok ulusal göç hakkındadır³. E.G. Ravenstein'in, dört yıl sonra 1889'da yayımlanmış "The Laws of Migration – Second Paper"⁴ adlı ikinci makalesinde de aynı yaklaşım gözlenmektedir.

¹ <http://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html> [Erişim Tarihi: 21.01.2019]

(Söz konusu verilere göre dünya çapında zorla yerinden edilmiş olan toplam insan sayısı 68,5 milyon iken; bunlardan 40 milyonu dahili olarak yerinden edilmiş kimselerden oluşmaktadır. Dünyada yerinden edilmiş insanların %85'i gelişmekte olan ülkelerde bulunmaktadır. Yine dünya çapında 25,4 milyon mülteci bulunmaktayken 3,1 milyon kişi de iltica başvurusu sahibidir. Dünya çapındaki tüm mültecilerin %57'sini ise sadece üç ülkeden gelen sığınmacılar oluşturmaktadır. Söz konusu üç ülkeyi sırasıyla 6,3 milyon ile Suriye, 2,6 milyon ile Afganistan ve 2,4 milyon mülteci ile Güney Sudan oluşturmaktadır. Yine anılan istatistiklere göre dünyada 10 milyon vatansız insan bulunmakta, çatışma ve zulümler dolayısıyla günde 44.400 insan evlerini terketmek zorunda kalmaktadır.

BMMYK'nin yayımladığı son istatistiklere göre dünyada en fazla sayıda göçmene ev sahipliği yapan ülkeler arasında 3,6 milyon ile Türkiye birinci sırada yer almaktadır. İkinciliği ayrı ayrı 1,4 milyon göçmene ev sahipliği yapan Pakistan ve Uganda paylaşmakta, 1 milyon göçmen ile Lübnan üçüncü ve 979,400 mülteci ile de İran dördüncü sırada yer almaktadır.)

² E. G. Ravenstein, "The Laws of Migration", *Journal of the Royal Statistical Society of London, London, Vol.48, No.2, Blackwell Publishing, 1885, ss. 167-235.*

³ Russell King, *Theories and Typologies of Migration: an Overview and a Primer*, (Malmö: Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare (MIM) Malmö University Press, 2013), ss. 6-7.

⁴ E. G. Ravenstein, "The Laws of Migration – Second Paper", *Journal of the Royal Statistical Society of London, London, Vol.52, No.2, Blackwell Publishing, 1889, ss. 241-305.*

Göç olgusu, iki kutuplu dünya düzeni ve öncesinde de E.G. Ravenstein'inkine benzer bir yaklaşımla daha çok bir iç göç süreci olarak ele alınmıştır. Ancak 90'lı yılların ortalarında dünya ekonomik ve siyasal sisteminin küreselleşme sürecine girmesi, ulus-devletin sınırlarının aşınmaya, yerel milliyetçi hareketlerin yaygınlaşmaya ve var olan ulus-devletin sorgulanmaya başlanmasıyla birlikte yerel kimliklerin ayrıklaşmaya ve belirleyici etken konumunu kazanmaya başlamaları göçün, dış göç boyutunu ön plana çıkarmıştır. Nitekim iki kutuplu dünya düzeninde ikincil siyaset (low politics) konularından biri olarak değerlendirilen göç sorunu, iki kutuplu sistemin sona ermesiyle güvenlik kapsamında ele alınan bir birincil siyaset (high politics) konusuna dönüşmüştür. Uluslararası göçmen toplulukları, bunların devletler açısından konumu ve uluslararası sistem içerisindeki ulusötesi işlevleri, özellikle uluslararası suç ve terör örgütleri ile ilgili faaliyetler çerçevesinde dikkatleri çekmeye başlamıştır.⁵

Göç (migration⁶) kavramı çok genel bir ifadeyle göçmenlerin bir kaynak ülkeden/şehirden (country/city of origin) zorunlu ya da gönüllü bir biçimde bir geçiş ülkesine/şehrine (transit country/city) veya hedef ülkeye/şehre (target country/city) yasal yahut yasadışı yollarla girişleri, kalışları, çalışmaları veya çıkışları şeklinde formüle edilebilir. Göç, göçmenlerin geçiş veya hedef ülkelerdeki, kalışları, çalışmaları ya da çıkışlarının yasal veya yasadışı oluşu bakımından; düzenli göç (regular migration) ve düzensiz göç (irregular migration), göçmen statüleri açısından da uluslararası koruma (international protection) olmak üzere üç farklı kapsamda ele alınabilir.⁷

Göç alan devletler tarafından ilgili göçlerin makbul olup olmamasına bağlı olarak istenen göç (wanted immigration) ve istenmeyen göç (unwanted immigration)

⁵ Nurcan Özgür Baklacıoğlu, *Dış Politika ve Göç, Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerde Arnavutlar*, (İstanbul: Derin Yayınları, 2010), ss. 1-2.

⁶ İngilizce'de "immigration", içeriye doğru göç anlamına gelirken; "emigration", dışarıya doğru göç manasında kullanılmaktadır.

⁷ GİGM, *2014 Türkiye Göç Raporu*, (Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, 2016), Yayın No: 34, ss. 24-25.

gibi iki farklı göç sınıflandırmasından söz edilebilir.⁸ Makbul olan/olmayan göçlerin yanı sıra makbul olan veya olmayan göçmenlerden de söz edilebilir. Yine göçlerin ülke içi veya ülke dışına yönelik olması durumuna göre iç göç – dış göç; göç edenlerin irade durumuna bağlı olarak gönüllü göç – zorunlu göç; göçmenlerin göç nedenlerine göre ekonomik göç – siyasi göç; göçmenlerin vasıf veya nitelik durumlarına göre işgücü göçü – beyin göçü; göçün yasal veya yasadışı oluşuna göre düzenli göç – düzensiz göç; göçmenlerin göç ettikleri ülkelerdeki kalıcılık durumlarına bağlı olarak kalıcı göç – geçici göç ve benzeri bir dizi göç tür ve tasnifi söz konusudur.⁹ Düzensiz göç kavramı için yasadışı göç (illegal migration) terimi yaygın bir biçimde kullanılmaktadır: Üç temel yasadışı göç biçim veya türü vardır. Bunlar: Sınırların yasadışı olarak geçilmesi, sınırlara yasal olarak girmiş görünmekle beraber sahte dokümanlar vasıtasıyla veya yasadışı amaçlarla yasal evraklar kullanılarak ülkeye giriş yapılmış olması ve yasal süresinin sona ermesine rağmen ülkede kalmaya devam edilmesi şeklinde gerçekleşmektedir.¹⁰ Yasadışı göçe ilişkin başlıca nedenler ise; ekonomik nedenler (göç teorileri bağlamında ekonomik ve sosyal gelişmişlik dolayısıyla gelişmiş olan ülkeler ile az gelişen veya gelişmekte olan ülke vatandaşları arasındaki itme-çekme faktörleri), bölgesel savaşlar ve iç karışıklıklar, terör örgütlerinin faaliyetleri, suç organizasyonları ve kaçakçılar ile terörü bir baskı aracı olarak kullanmak isteyen devletler, şeklinde sıralanabilir.

BM Genel Kurulu, 319 (V) sayılı ve 3 Aralık 1949 tarihli kararı ile 1 Ocak 1951'den itibaren bir Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK-UNHCR) Ofisi kurmaya karar vermiş; anılan ofisin tüzüğü Genel Kurul tarafından 14 Aralık 1950 tarihinde 428 (V) numaralı kararın ekinde kabul edilmiştir.¹¹ Bu tüzüğe göre BMMYK'nin temel görevi, yetki alanı içindeki sığınmacılar için ilgili hükümetlerle işbirliği sağlayarak siyaset üstü ve insancıl temelde *uluslararası koruma ve yardım*

⁸ Jorgen Carling, "European Strategies for Reducing 'Unwanted' Immigration", *Danish Institute for International Studies Brief*, 2007, s. 2.

⁹ Göç türlerine yönelik detaylı bir makale için bkz. Abdurrahman Yılmaz, "Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri", *Turkish Studies - International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 9/2, Ankara, 2014, ss. 1687-1690.

¹⁰ Friedrich Heckmann, Alejandro Portes vd. (der.), *Rethinking Migration: New Theoretical and Empirical Perspectives*, (New York: Berghahn Books, 2007), ss. 287-288,

¹¹ *Sığınma ve Mülteci Konularındaki Uluslararası Belgeler ve Hukuki Metinler*, (Ankara: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilciliği, 1998), s. 60.

sağlamak ve bu şahıslara yönelik *kalıcı çözümler* aramaktır. Anılan uluslararası koruma ve yardım ifadesiyle; güvenliğin sağlanması, geri gönderilmeme ve temel insani hakların sağlanması kastedilmektedir. Bu bağlamdaki kalıcı çözümler ise; gönüllü geri dönüş, yerel entegrasyon veya üçüncü bir ülkeye mülteci olarak yerleştirilme şeklinde tanımlanmıştır. Yine bu tüzüğe göre BMMYK, vatansızlığın tespiti, önlenmesi ve azaltılması ile vatansız kişilerin korunması konularında da çalışmakla yükümlüdür. BM Mültecilerin Hukuki Statülerine İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi¹² ve 1967 Protokolünün 1, 30-33, EC 2001/551 maddeleri ile 04.04.2013 tarih ve 6458 numaralı T.C. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na (YUKK)¹³ istinaden sığınmacılar (asylum seeker) için tanımlanmış dört farklı uluslararası koruma kategorisi söz konusudur: Mülteci (refugee), şartlı mülteci (conditional refugee), ikincil koruma (subsidiary protection) ve geçici koruma (temporary protection).

Türkiye'de Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 04/04/2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile kurulmuştur. Söz konusu kanun, 11/04/2013 tarihli ve 28615 sayılı Resmi Gazete de yayımlanmış ve aynı gün Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur 6458 sayılı Kanununun 103. maddesi Genel Müdürlüğün kuruluşunu düzenlemektedir. Bu bağlamda göç alanına ilişkin politika ve stratejileri uygulamak, bu konularla ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak, yabancıların Türkiye'ye giriş ve Türkiye'de kalışları, Türkiye'den çıkışları ve sınır dışı edilmeleri, uluslararası koruma, geçici koruma ve insan ticareti mağdurlarının korunmasıyla ilgili iş ve işlemleri yürütmek üzere İçişleri Bakanlığına bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü¹⁴ kurulmuştur.

İran, BM Mültecilerin Hukuki Statülerine İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolünü, Türkiye'den yaklaşık 8 yıl sonra, 15 Haziran 1976'da imzalamıştır. Söz konusu sözleşme ve protokolü İslam Devrimi öncesi Şah

¹² Türkiye Cumhuriyeti, BM Mültecilerin Hukuki Statülerine İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne 1968 yılında şerh koyarak taraf olmuştur.

¹³ *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)*, (Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, 2017), Yayın No: 20, s. 47.

¹⁴ <http://www.goc.gov.tr/> [Erişim Tarihi:11.01.2017]

döneminde imzalayan İran, Türkiye'nin koyduğu şerhe benzer bir yaklaşımla anılan protokolün 17 (ücretli istihdam), 23 (sosyal yardımlar), 24 (iş mevzuatı ve sosyal güvence) ve 26 (seyahat özgürlüğü) numaralı maddelerini bağlayıcı olmaktan öte tavsiye hükmündeki maddeler olarak kabul ettiğini kayda geçirmiştir.¹⁵ İran'da yabancılar ve göçmenlerin oturma ile ilgili yasal işlemleri için İran İslam Cumhuriyeti Devlet Bakanlığı'na (İran İçişleri Bakanlığı) bağlı Yabancılar ve Göçmen İşlemleri Genel Müdürlüğü (YGİGM) (İdare-i Küll-i Umur-i Etba' ve Muhacirin-i Harici – Bureau for Aliens and Foreign Immigration Affairs-BAFIA) görevlendirilmiştir.¹⁶ Afganistan'da ise İran ve Pakistan başta olmak üzere dünyanın dört bir yanına dağılmış Afgan uyruklu vatandaşların kendi ülkelerine geri dönüp bir insan sermayesi olarak Afganistan'ın yeniden inşa sürecinde görev almaları amacıyla bir bakanlık kurulmuştur. Söz konusu bakanlık, Afganistan Muhacirler ve Geri Dönüş Yapanlar Bakanlığı (Vezaret-i Umur-i Muhacirin ve Avdetkonendegân - AVUMA)¹⁷ adıyla anılmaktadır.

Bu çalışmada, Afganistan'da 1979-1988 Sovyetler ve 2001-2014 ABD işgalleri ile günümüze dek süregelen iç savaş dolayısıyla İran'ın maruz kaldığı kitlesel Afgan göç akınları ile Türkiye'nin Arap Baharı sonrası 2011 yılında Suriye'deki iç isyanlar neticesinde yüzleştiği göç dalgaları bağlamında İran ve Türkiye'nin göç ve güvenlik politikalarının karşılaştırmalı analizini gerçekleştirmeye çalışacağız. Söz konusu iki örnek vaka, İran ve Türkiye'nin modern dönemde maruz kaldıkları en çarpıcı kitlesel göç akınları olarak iki ülke üzerindeki ulusal ve bölgesel etkilerini halen sürdürmektedir. Nitekim Russel King'in ifadesiyle göç, toplumları daha farklı ve daha karışık bir hale getirerek onları biçimlendirip yeniden şekillendirmesi açısından önem arz etmekte; göçmenlere yönelik ihtiyacı kabul ederek onların ekonomik ve kültürel katkılarını kabul eden ülkelerle bu ihtiyaç ve katkılara karşı koyan ülkeler arasında da keskin bir ayırım yaratmaktadır.¹⁸

¹⁵ Mohammad Jalal Abbasi-Shavazi vd., *Second-generation Afghans in Iran: Integration, Identity and Return*, (Tahran: Tahran Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, AREU, 2008), s.5.

¹⁶ <https://bafia.gov.ir/> [Erişim Tarihi:23.01.2018].

¹⁷ <http://morr.gov.af/fa> [Erişim Tarihi:20.01.2018].

¹⁸ Russell King, *a.g.e.*, ss. 6-7.

Afganistan’da 1979-1988 Sovyetler ve 2001-2014 ABD işgalleri ile günümüze dek süregelen iç savaş dolayısıyla İran’ın maruz kaldığı kitlesel Afgan göç akımlarına yönelik yaklaşımı ile Arap Baharı sonrası 2011 yılında Suriye’deki iç isyanlar neticesinde Türkiye’nin yüzleştiği göç dalgaları, iki ülkenin göç ve güvenlik politikaları açısından benzeşen ve ayrışan kimi karakteristiklere sahiptir. Her iki ülkede de benzer etno-dini/mezhebi ve insani gerekçeler, iç politik dengeler ve ulusal-bölgesel güvenlik kaygılarıyla anılan göç dalgalarına karşı ilk başlarda açık kapı politikası uygulanmıştır. Ancak kitlesel akınlara maruz kalan ülkelerin açık kapı politikaları zamanla; gönüllü geri dönüşü teşvik, terke davet, sınırdışı etme, sınırlardan geri çevirme ve zorla geri göndermeye kadar bir dizi farklı uygulamayla kapalı kapı politikasına dönüşebilmektedir.

İran’daki Afgan ve Türkiye’deki Suriyeli göçmen sayıları, her iki ülkede de maksimum tepe noktası olarak farklı yıllarda ayrı ayrı 3,5-4 milyon gibi son derece yüksek değerlere ulaşmıştır. Söz konusu kitlesel göçler, hem İran hem de Türkiye’de askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel sektörler başta olmak üzere bir dizi iç-dış politik, sosyo-demografik ve etnik problemler ile terör, aşırı milliyetçilik, yabancı düşmanlığı ve ırkçılık gibi çeşitli güvenlik sorunları yaratmıştır. Bu çalışmada, İran ve Türkiye’nin anılan örnek vakalar kaynaklı göç dalgaları karşısındaki politikaları karşılaştırılarak iki ülkenin ayrı iki örnek karşısında geliştirdikleri benzer ve ayrık siyasetler ele alınacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti’ne yönelik yakın dönemdeki üç önemli kitlesel akın; 1988 tarihli Kuzey Irak Kürtlerinin, 1989 Bulgar Türklerinin ve 2011’den günümüze Suriyeli halkların göçüdür.¹⁹ Ancak 2011’den bugüne devam eden Suriyeli göçleri; Türkiye’nin iç ve dış politikası üzerindeki etkileri, toplam göçmen sayısı ve kitlesel akımlarının devam etme süresi açısından diğer iki kitlesel akından bariz bir biçimde farklılık arz etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) ile İran İslam Cumhuriyeti Devlet Bakanlığı Yabancı ve

¹⁹ Ayhan Kaya, M. Murat Erdoğan (der.), *Türkiye’nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015), ss. 298-299.

Göçmen İşlemleri Genel Müdürlüğü (BAFIA)²⁰ verileri, göç strateji belgeleri, ulusal eylem planları, göç raporları ve istatistiklerinden de yararlandığım bu araştırmada, her iki ülkenin bu bağlamda geliştirdikleri göç ve güvenlik politikalarının karşılaştırmalı analizi yapılmıştır.

Bu çalışmada, İran ve Türkiye'deki örnek vakalara yönelik göç ve güvenlik politikalarındaki kesitsel benzerlikler ortaya koyulmuş, İran İslam Cumhuriyeti'nin ilgili deneyimlerinin bir prototip olarak alınması suretiyle bir "ön model" olup olmayacağı irdelenmiştir. Araştırmadaki karşılıklı analizler neticesinde; Türkiye'nin İran'ın deneyimlediği 40 yıllık tarihsel sürecin benzer ilk 10 yıllık dönemini tecrübe ettiğini ve söz konusu prototipten yararlanılarak İran'daki benzer örnek vakanın dörtte birlik kesitini deneyimleyen Türkiye için Suriyeli sığınmacıların geleceği bağlamında bir öngörüm-projeksiyon yapılabileceği, şeklinde bir varsayıma ulaşılmıştır. Çalışmada ayrıca ilgili prototip ve projeksiyondan yararlanılarak İran ve Türkiye'nin bu iki örnek olay deneyimine dayalı işbirliği alanları olup olmayacağı irdelenmiş, kimi tespit ve önerilerde bulunulmuştur.

²⁰ <https://moi.ir/portal/home/?29392/> [Erişim Tarihi:23.01.2018].

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖÇ VE GÜVENLİK POLİTİKALARI

1.1.TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.1. GÖÇ TÜRLERİ, GÖÇMENLER VE SİĞİNMACI STATÜLERİ

Zulme uğrama, silahlı çatışma, etnik temizlik, kıtlıklar, doğal afetler gibi sebeplerle yurtlarını terk ederek göçmen durumuna düşen milyonlarca insanın dramı uluslararası ilişkiler alanında da yeni bir çalışma konusu olmuştur.²¹ Göç çalışmaları, uluslararası ilişkiler araştırmalarına benzer bir biçimde disiplinler arası çalışmalardır. Bu çalışmalarda; siyaset, siyasi tarih, hukuk, ekonomi, sosyoloji, psikoloji, coğrafya, istatistik ve benzeri gibi bir dizi disiplinden yararlanılmaktadır.

Göç, demografide ölüm ve doğum ile birlikte etkili olan üç temel faktörden biri olup insanlık tarihi boyunca toplumların değişim ve dönüşümünde çok etkin roller oynamaktadır. Dolayısıyla toplumu dönüştüren göç süreçleri, aynı zamanda ekonomi, iç ve dış siyaset, güvenlik, hukuk gibi bir dizi sosyo-ekonomik ve sosyo-politik dinamiği de doğrudan veya dolaylı olarak etkilemesi bakımından çok büyük bir önem arz etmektedir:

Ekonomik değişime, siyasal mücadelelere ve şiddetli çatışmalara karşılık olarak yeni göç akımları gelişirken, tüm dünyada uzun zamandır varolan göç biçimleri yeni formlarda varlığını sürdürmektedir. Yine de farklılıklara rağmen büyük bir rol oynaması muhtemel olan belirli genel eğilimleri tanımlamak mümkündür: 1-Göçün Küreselleşmesi, 2-Göçün Hızlanması, 3-Göçün Farklılaşması, 4-Göçün Kadınsallaşması, 5-Göçün Giderek Siyasallaşması.²²

²¹ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 6. Bs., (İstanbul: Der Yayınları, 2014), s. 666.

²² Stephen Castles ve Mark J. Miller, çev. Bülent Uğur Bal – İbrahim Akbulut, *Göçler Çağı, Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008), ss. 12-14.

Bu bölümde göç ve güvenlikle ilgili temel yaklaşımlara değinmeden önce göç sürecinde yer alan belli başlı bazı kavram ve terimlerle, ulusal ve uluslararası mevzuatta göçmenler için öngörölmüş olan yasal statülerin kısaca açıklanmasında yarar vardır: Göç kavramı (migration -immigration, emigration-) çok genel bir ifadeyle göçmenlerin bir kaynak ülkeden/şehirden (country/city of origin) zorunlu ya da gönüllü bir biçimde bir geçiş ülkesine/şehrine (transit country/city) veya hedef ülkeye/şehre (target country/city) yasal yahut yasadışı yollarla girişleri, kalışları, çalışmaları veya çıkışları şeklinde formüle edilebilir. Göç türleri için, göçlerin göç alan devletler tarafından kabul edilip edilmeme durumuna bağlı olarak istenen/istenmeyen göç²³; ülke içi veya ülke dışına yönelik olması durumuna göre iç/dış göç; göç edenlerin irade durumuna bağlı olarak gönüllü/zorunlu göç; göçmenlerin vasıf veya nitelik durumlarına göre işgücü/beyin göçü; göçün yasal veya yasadışı oluşuna göre düzenli/düzensiz göç ve benzeri gibi çok geniş bir yelpaze söz konusudur. Anılan göç türleri için de ayrıca bir dizi alt tür mevcuttur. Göç, göçmenlerin geçiş veya hedef ülkelerdeki, kalışları, çalışmaları ya da çıkışlarının yasal veya yasadışı oluşu bakımından; düzenli göç (regular migration), ve düzensiz göç (irregular migration) ile göçmen statüleri açısından da uluslararası koruma (international protection) olmak üzere üç farklı kapsamda ele alınmaktadır:

Açıklanmış olan koşullara bağlı olarak çok sayıda alt biçim ve varyasyonlara sahip olabilecek üç temel yasadışı göç biçim veya türleri vardır. İllegal Göç: 1-Sınırların yasadışı olarak geçilmesi, 2- Sınırlara yasal olarak girmiş görünmekle beraber, sahte dokümanlar vasıtasıyla veya yasadışı amaçlarla yasal evraklar kullanılarak ülkeye giriş yapılmış olması, 3- Yasal süresinin sona ermesine rağmen ülkede kalmaya devam etmek.²⁴

Bu bağlamda göç türleri için ayrıca bir dizi alt türden söz edilebilir. Örneğin düzensiz göçün, transit göç (transit migration) ve mekik göç (circular migration) gibi alt türleri de mevcuttur:

Düzensiz göç türlerinden biri olan *transit göç* asıl ulaşılmak istenen ülkeye giderken başka bir ülkede geçici bir süre için kalınmasına (Afgan bir

²³ Jorgen Carling, "European Strategies for Reducing 'Unwanted' Immigration", *Danish Institute for International Studies Brief*, 2007, s. 2.

²⁴ Friedrich Heckmann, Alejandro Portes vd. (der.), *Rethinking Migration: New Theoretical and Empirical Perspectives*, (New York: Berghahn Books, 2007), ss. 287-288.

göçmenin Türkiye üzerinden Avrupa'ya göç etmesi gibi); *mekik göç* ise belirli bir süre için bir ülkeye gidip bir süre sonra geri dönülmesi döngüsüne (Ukrayna-Türkiye arasında bavul ticareti gibi) vurgu yapmaktadır.²⁵

BM Genel Kurulu, 319 (V) sayılı ve 3 Aralık 1949 tarihli kararı ile 1 Ocak 1951'den itibaren bir Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK-UNHCR) Ofisi kurmaya karar vermiş; anılan ofisin tüzüğü, genel kurul tarafından 14 Aralık 1950 tarihinde 428 (V) numaralı kararın ekinde kabul edilmiştir.²⁶ Uluslararası hukukta Uluslararası Koruma kapsamında (1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi ile diğer evrensel ve bölgesel İnsan Hakları Sözleşmelerinde belirtilen nedenlerle koruma isteyen ancak henüz kendisine bir statü verilmemiş olan) sığınmacılar (asylum seeker) için; mülteci (refugee), ikincil koruma (subsidiary protection) ve geçici koruma (temporary protection) şeklinde farklı statüler tanımlanmıştır.

BM Mültecilerin Hukuki Statülerine İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi ve bu sözleşmenin 1967 tarihli protokolüne istinaden ulusal mevzuatımızda uluslararası hukukta belirtilen yukarıdaki kategorilere ek olarak şartlı mülteci (conditional refugee) şeklindeki farklı bir statü mevcuttur. Dolayısıyla BM Mültecilerin Hukuki Statülerine İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolünün 1, 30-33, EC 2001/551 maddeleri ile 04.04.2013 Tarih ve 6458 Numaralı T.C. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na (YUKK)²⁷ istinaden tanımlanmış 4 farklı “uluslararası koruma kategorisi” söz konusudur:

- * Mülteci (YUKK-Madde 61),
- * Şartlı mülteci (Madde 62),
- * İkincil koruma (Madde 63)
- * Geçici koruma (Madde 91).

²⁵ Abdurrahman Yılmaz, *a.g.m.*, s. 1687.

²⁶ *Sığınma ve Mülteci Konularındaki Uluslararası Belgeler ve Hukuki Metinler*, (Ankara: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilciliği,1998), s. 60.

²⁷ *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)*, (Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, 2017), Yayın No: 20, ss. 27-42.

Mülteci; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statüyü tanımlamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti mevzuatı açısından mülteci, Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; şartlı mülteci ise Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle ilgili kişilere verilen statüyü tanımlamaktadır.²⁸

Söz konusu kategorilerden üçüncüsü olan *ikincil koruma* statüsü; *mülteci* veya *şartlı mülteci* olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde; ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak, uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statüyü ifade etmektedir.²⁹

Ayrıca Avrupa Konseyi'nin (EC 2001/551 Sayılı) Direktifine istinaden, Kitleli sığınma durumları için özetle: a) Kitleli bir akın söz konusu olduğunda en azından geçici sığınma hakkı verilmelidir, b) İlgili devlet, yük paylaşımı ilkesi gereğince diğer devletlerden ve BMMYK'dan yardım talep edebilir. 6458 Numaralı T.C. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun (YUKK) 91. Maddesinde ifade edilen Geçici Koruma çerçevesinde; Suriye'deki durumun ciddiyetini koruması ve sığınmacıların ülkelerine güvenli dönüşlerine imkân verecek koşulların henüz

²⁸ YUKK-Madde 61-62, a.g.e, s. 27.

²⁹ YUKK-Madde 63, a.g.e, ss. 27-28.

sağlanamamış olması nedeniyle Suriyeli yabancılara hiçbir ön koşul aranmadan geçici koruma sağlanmaktadır.

Geçici Koruma (YUKK-Madde 91): Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlara gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir.³⁰

Özetle geçici koruma; bireysel uluslararası koruma başvuru mekanizmasının etkin bir şekilde uygulanmasının mümkün olamayacağı ölçüde kitlesel göç hareketinin olduğu durumlarda, Bakanlar Kurulu kararı ile yürütülen acil ve geçici bir koruma tedbiridir. Uluslararası hukuk standartlarında geçici korumanın; din, mezhep ve etnik köken ayırımı gözetmeksizin açık kapı politikası, geri göndermeme ilkesi ve temel ihtiyaçların karşılanması şeklinde üç temel kriteri bulunmaktadır.³¹ Göç ve güvenlik politikaları bağlamında, göç süreciyle ilgili değinilmesi zorunlu olan temel bazı kavramlar ve göçmen statülerini yukarıda kısaca açıkladıktan sonra güvenlik kavramı ile göç ve güvenlik ilişkisine değineceğiz.

³⁰ *A.g.e.*, s. 41.

³¹ T.C. İçişleri Bakanlığı GİGM-Göç Politika ve Projeleri Dairesi Başkanlığı, *2016 Türkiye Göç Raporu*, (Ankara: GİGM Yayınları, 2017), Yayın No: 40, s. 75.

1.1.2. GÜVENLİK KAVRAMI

“Güvenlik” kelimesi en yalın haliyle Andrew Heywood’un ifadesiyle, tehlikeden uzak olma ve tehditlerin yokluğu³² anlamlarını çağrıştırmaktadır. Ole Waever’a göre günübirlik ifadesiyle güvenlik, emniyet ve güvende olma, tehdit edilmeme³³ anlamında kullanılmaktadır. Siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplini açısından ise güvenlik kavramının genel bir ifadeyle; başta askeri olmak üzere bir dizi farklı sektör bağlamında bireysel / ulusal-ülkesel / bölgesel / uluslararası / küresel vbg. “çıkarlar”a (interests) yönelik mevcut ve potansiyel “tehditler”in (threats) varlık veya yokluklarına göre biçimlenen bir konsept (ve/veya konseptler dizisi) olduğu söylenebilir.

Güvenlik kavramı ile ilgili kavramsal analizinde David A. Baldwin, güvenliğin öncelikle ihmal edilen (neglected) ve tartışmalı (contested) bir konsept olduğunu dile getirmektedir.³⁴ Barry Buzan’a göre güvenlik, uluslararası ilişkilerdeki kavramsal literatür eksikliği dolayısıyla az gelişmiş bir kavramdır (an underdeveloped concept).³⁵

Güvenlik kavramı, İngilizce’de kelime olarak ‘tasasız, kedersiz’ anlamlarına gelen Latince Securitas sözcüğünden türetilmiştir. Güvenlik Roma İmparatorluğu döneminden bu yana kullanımda olan ancak günümüze kadar farklı anlam kümelerine bağlı değişen bir kavramdır. Ancak güvenliğin günümüzdeki hâkim anlamına yakın ilk kullanımları Thomas Hobbes ile beraber yaygınlaşmıştır. Tüm topluma korku salan İngiliz iç savaşı şartlarında yaşamış Hobbes, güvensizliğin en büyük kaynağı olarak düşündüğü iç savaşı önleyebilecek bir Süper Devlet (Leviathan) fikrini ortaya atmıştır. Bu hâkim anlam, realist uluslararası ilişkiler ekolünün (Tukidides’den Buzan’a uzanan farklı versiyonlarıyla) güvenliği devletle bağlantılı bir kavram olarak tasarlamasıyla uluslararası

³² Andrew Heywood, *Küresel Siyaset*, 4.Bs., (Ankara: Liberte Yayınları, 2016), s. 33.

³³ Ole Waever, “Securitization and Desecuritization”, Ronniel D. Lipschutz (ed.), *On Security*, (New York: Columbia University press, 1995), s. 49.

³⁴ David A. Baldwin, “The Concept of Security”, *Review of International Studies, British International Studies Association*, Vol.23, No.1, 1997, ss. 8-10.

³⁵ Barry Buzan, *People, States and Fear (The National Security Problem in International Relations)*, (Great Britain: Wheatsheaf Book, 1983), ss. 3-4.

ilişkilere taşınmıştır.³⁶

Güvenliğe yönelik ilk kavramsal analiz, 1952 tarihinde Arnold Wolfers'in güvenliği ulusal güvenlik ve ulusal çıkarlar bağlamında irdeleyerek bu kavramın muğlaklığına dikkat çektiği "National Security as an Ambiguous Symbol (Müphem Bir Sembol Olarak Ulusal Güvenlik)" adlı makalesinde gerçekleştirilmiştir.³⁷ Baldwin'e göre, Wolfers'in bu makalesinin yayımlanmasıyla birlikte güvenlik çalışmaları (security studies), uluslararası ilişkilerin tanınan bir alt dalı olarak ortaya çıkmıştır.³⁸ Arnold Wolfers, bu makalesinde bir değer olarak güvenlik kavramını analiz ederken bunu uluslararası ilişkiler düzlemindeki güç ve servet-refah değerleri ile de karşılaştırmaktadır:

Güvenlik, bir ulusun az veya çok sahip olduğu ve daha büyük ya da daha küçük ölçekte sahip olmak isteyebileceği bir değerdir. Bu açıdan *güvenlik*, uluslararası ilişkilerde büyük öneme sahip 'güç' ve 'servet-refah' gibi diğer iki değer ile de büyük benzerlikler arz etmektedir. Servet bir ulusun maddi varlıklarını ifade ederken; güç de başka ulusların eylemlerini kontrol kabiliyeti anlamına gelmektedir. Güvenlik ise nesnel bakımdan, edinilmiş olan değerlere yönelik tehditlerin yokluğunu ve öznel açıdan da söz konusu değerlerin saldırıya uğrayacağına yönelik korkunun yokluğunu ölçmektedir. Her iki bakımdan da bir ulusun güvenliği; bir kutupta yaklaşık olarak tam bir güvensizlik veya güvensizlik duygusundan; neredeyse tam bir güvenlik ve korku yokluğunun olduğu diğer kutup arasındaki çok geniş bir yelpazede yer alabilmektedir.³⁹

Baldwin, Kenneth N. Waltz'ın *Theory of International Politics* adlı eserinden yaptığı alıntıda; Waltz'ın güvenliğin anarşi ortamında ulaşılması arzulan en yüksek amaç olduğunu ve yalnızca bekâ'nın garanti altına alınması halinde devletlerin huzur, refah ve güç gibi başka hedeflere ulaşmaya çalışabileceklerini dile getirdiğini, söylemektedir.⁴⁰ Buzan'a göre kavramsal olarak zayıf (weakly conceptualised) ve muğlak bir biçimde tanımlanmış (ambiguously defined) olmakla beraber güvenlik,

³⁶ Kardaş Tuncay, Kardaş Şaban vd.(der.), *Uluslararası İlişkilere Giriş*, (İstanbul: Küre Yayınları, 2014),s. 339.

³⁷ Arnold Wolfers, "National Security as an Ambiguous Symbol", *Political Science Quarterly*, Vol.67, No.4, 1952, ss. 481-502.

³⁸ David A. Baldwin, *a.g.m.*, s. 16.

³⁹ Arnold Wolfers, *a.g.m.*, ss. 484-485.

⁴⁰ David A. Baldwin, *a.g.m.*, s. 21.(Waltz, *Theory...*, s. 126).

siyaset açısından çok güçlü (politically powerful) bir kavramdır.⁴¹ Anılan kavramsal zayıflık ve muğlaklık, büyük ölçüde söz konusu güvenlik tanımlamalarının belkemiğini oluşturan tehdit veya tehdit türlerinin net bir biçimde dile getirilmemesinden kaynaklanmaktadır. Ancak potansiyel tehditlerdeki bu müphemlik ve dolayısıyla söz konusu belirsizliğin ulusal güvenlik tanımı üzerinde yarattığı muğlaklık, politika yapımcılarının elini güçlendirmekte, ulusal güvenlik siyaseten güçlü bir araca dönüşebilmektedir.

Anna Kicinger'e göre ulusal güvenlik, devlet formunda organize olmuş bir toplumun, kendi bekâ ve kalkınmasını tehlikeye atan tehditlerden özgür olması (freedom from the threats) olarak tanımlanabilir.⁴² Ole Waever, tarihsel bir terim olarak (ulusal) güvenliği; devletlerin birbirlerini tehdit ettikleri, karşılıklı egemenlik haklarına meydan okudukları, kendi isteklerini diğerlerine empoze etmeye çalıştıkları, kendi bağımsızlıklarını savundukları vbg. özel bir eylem alanı⁴³ olarak tanımlamaktadır. Andrew Heywood, güvenlik kavramının ulusal, uluslararası, küresel ve insani terimlerle algılanabileceğini dile getirmektedir⁴⁴. Beril Dedeoğlu, uluslararası ilişkilerdeki güvenlik kavramının esas olarak şu birkaç düzlemde ifade bulacağı kanısındadır:

- i) Uluslararası sistemin güvenliği,
- ii) Coğrafi ya da işlevsel alt –sistemlerin, bölgelerin güvenliği,
- iii) Devletin güvenliği,
- iv) Toplumun güvenliği,
- v) Toplumsal alt-grupların güvenliği ve
- vi) Bireylerin güvenliği⁴⁵.

Baldwin'e göre, soğuk savaş boyunca sadece askeri güçle ilgili konular güvenlik meseleleri olarak değerlendirilmiştir:

⁴¹ Barry Buzan, *a.g.e.*, s. 4.

⁴² Anna Kicinger, *International Migration as a Non-Traditional Security Threat and the EU Response to This Phenomenon*, (Varşova: Central European Forum for Migration Research, 2004), s. 1.

⁴³ Ole Waever, *a.g.e.*, s. 49.

⁴⁴ Andrew Heywood, *a.g.e.*, s. 33.

⁴⁵ Beril Dedeoğlu, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, (İstanbul: Derin Yayınları, 2003), s. 12.

Paradoksal görünse de güvenlik, güvenlik çalışmalarına yoğunlaşan biliminsanları için önemli bir analitik kavram olmamıştır. Soğuk savaş boyunca güvenlik araştırmaları, çoğunlukla devlet mekanizmasının askeri boyutuyla ilgilenen biliminsanları tarafından biçimlendirilmiştir. Askeri güçle ilgili konular güvenlik meseleleri olarak değerlendirilmiş; askeri güçle ilgili olmayan hususlar ise ikincil politika (low politics) kategorisinde ele alınmışlardır⁴⁶

Stephen M. Walt'ın ifadesiyle; askeri güç, ulusal güvenliğin tek kaynağı olmadığı gibi askeri tehditler de (genellikle tehditlerin en ciddiisi olmakla beraber) devletlerin karşı karşıya kaldıkları tek tehlike değildir.⁴⁷ Baldwin, güvenlik çalışmaları yapan birçok biliminsanın güvenliği tamamen askeri kuvvet tehdidi, askeri kuvvetin kullanımı ve kontrolü bağlamında tanımlama eğilimine sahip olduklarını ve bu durumun güvenlik problemlerinin çözümü için askeri çözümler lehine önyargılı kararlar alınmasına sebebiyet verdiğini dile getirmektedir.⁴⁸ Ancak Buzan'ın askeri tehditler de dahil olmak üzere beş farklı sektöre yönelik sektörel tehdit ve güvenlik sınıflandırması, güvenliğe yönelik daha kapsamlı bir kavrama duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Anılan beş farklı sektör, sırasıyla askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel tehditlere (military, political, economical, societal and ecological threats) karşı biçimlenen sektörel güvenliklerin (military, political, economical, societal and ecological securities) oluşumuna sebebiyet vermektedir.⁴⁹ Kopenhag Okulu kökenli çalışmalarda güvenlik beş sektörde ele alınarak; askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel olmak üzere genişlemiştir. 21. yüzyılda güvenlik, sadece askeri bir kavram olmaktan çıkarak büyük ölçüde siyasi ve sosyolojik bir kavram haline gelmiştir. Bu bağlamda bölgesel çatışma, enerji güvenliği, iklim değişimi, organize suçlar ve yasa dışı göç gibi konular da uluslararası güvenliğe yönelik tehditler olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. yumuşak güvenlik (soft security)' olarak da adlandırılan bu yeni güvenlik yaklaşımı, uluslararası toplumun göçe bakışına farklı bir boyut kazandırmıştır.⁵⁰ BM Kalkınma Programının (UNDP) 1994 tarihli İnsani Kalkınma Raporuna (HDR) göre, insani

⁴⁶ David A. Baldwin, *a.g.m.*, s. 9.

⁴⁷ Stephen M. Walt, "The Renaissance of Security Studies", *International Studies Quarterly*, *International Studies Association*, Chicago, Vol.35, No.2, 1991, s. 213.

⁴⁸ David A. Baldwin, *a.g.m.*, s. 9.

⁴⁹ Barry Buzan, *a.g.e.*, s. 75-90.

⁵⁰ Emine Akçadağ, *Yasadışı Göç ve Türkiye*, (İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2012).Rapor No.42, s. 3,

güvenliğe yönelik tehditler listesi oldukça uzun olmakla beraber bunların büyük bir bölümü aşağıdaki şu temel yedi sektörde kategorize edilebilmektedir:⁵¹

- i) Ekonomik güvenlik (economic security),
- ii) Gıda güvenliği (food security),
- iii) Sağlık güvenliği (health security),
- iv) Çevresel güvenlik (environmental security),
- v) Kişisel güvenlik (personal security),
- vi) Toplumsal güvenlik (community security),
- vii) Politik güvenlik (political security).

Göç sorunsalı ve bu sorunsalın yarattığı tehditler çoğunlukla çevresel ve toplumsal güvenlik sektörleri bağlamında ele alınmaktadır. Ancak göç olgusu ve göç çalışmalarının disiplinler arası doğasına paralel olarak göç sürecinin yarattığı tehditlerin, tüm güvenlik sektörlerini doğrudan veya dolaylı olarak etkilediği söylenebilir. Aşağıda incelemeye çalıştığımız üzere göç süreci, farklı analiz düzeylerinde çeşitli güvenlik sorun ve sonuçlarına neden olabilmektedir.

⁵¹ UNDP (United Nations Development Programme), *Human Development Report (HDR) 1994*, (New York: Oxford University Press, 1994), ss. 24-25.

1.2. GÖÇ VE GÜVENLİK POLİTİKALARI

1.2.1. GÖÇ VE GÜVENLİK İLİŞKİSİ

Göç ve güvenlik çalışmalarının her ikisi de uluslararası ilişkiler disiplininde olduğu gibi disiplinler arası ve çok disiplinli yaklaşımları zorunlu kılmaktadır. Anna Kicinger'in tanımıyla uluslararası göç, geleneksel olmayan bir güvenlik tehdididir.⁵² Göç ve göçmenlik olgusunun güvenlikle ilişkisi çoğunlukla göç alan ülkelerdeki toplumsal algılamalar (yabancı düşmanlığı, ırkçılık, milliyetçi dışlama vb.), insan ticareti ve göçmenlerin entegrasyon sorunları gibi alt başlıklarda ele alınmaktadır.⁵³

Soğuk savaş sonrasında devlet-odaklı güvenlik paradigmasında ciddi değişiklikler gözlenmiş; iki kutuplu dünyaya özgü realist devlet-odaklı güvenlik yaklaşımlarına idealist/liberalist insan-odaklı güvenlik yaklaşımları da eklenmeye başlamıştır. Dolayısıyla söz konusu güvenlik yaklaşımları çerçevesindeki araştırmalara; iki kutuplu duvarların yıkılmasıyla artış gösteren göç ve mülteci sorunları gibi realiteler ile çevre sorunları, nüfus artışı, kaynak kıtlığı ve benzeri gibi bir dizi faktör de dahil edilmiştir:

Bakış açısında meydana gelen bu değişim iki temel düşünceye dayanmaktadır. Birincisi, devletler arasında savaş olasılığı devam etmekle birlikte bugün dünyada meydana gelen en kanlı çatışmalar devletlerin içlerinde meydana gelmektedir. Bu çatışmaların çoğunda menfaatler, ulusal çıkarlar değil grup kimliği ve grup kültürleri olmaktadır.(...) İkincil olarak ise devletin vatandaşlarının güvenliklerini sağlama kapasitesinin, çevre sorunları, nüfus artışı, hastalıklar, mülteciler ve kaynak kıtlığı gibi askeri olmayan nedenlerle azaldığı savunulmaktadır.⁵⁴

⁵² Anna Kicinger, *International Migration as a Non-Traditional Security Threat and the EU Response to This Phenomenon*, (Varşova: Central European Forum for Migration Research, 2004), ss. 1-8.

⁵³ Fikret Birdişli, *Teori ve Pratikte Uluslararası Güvenlik: Kavram-Teori-Uygulama*, 3. Bs., (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2017), s. 275.

⁵⁴ Martin Griffiths vd., *Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, çev: Cesran, (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2013), s. 134.

Kicinger, göç ve güvenlik arasındaki ilişkinin çok farklı boyutlara sahip olduğunu dile getirmekte ve Aniol'e atıfla⁵⁵ uluslararası göçün uluslararası güvenlik açısından şu üç önemli rolü üstlenebileceğini ifade etmektedir⁵⁶:

- i) Uluslararası göç; insan hakları ihlali, etnik çatışma, iç savaş ve benzeri gibi diğer güvenlik tehditlerinin bir sonucu olabilir.
- ii) Uluslararası göç; kitlesel ve kontrolsüz bir karaktere sahip olduğu zaman, uluslararası güvenliğe bizzat bir tehdit yaratabilir.
- iii) Uluslararası göç; yabancı düşmanlığı (zenofobi) ve etnik şiddet gibi başka güvenlik tehditlerine sebebiyet verebilir.

Hasan Köni'ye göre uluslararası göç hususunun iki boyutu bulunmaktadır: Bunlardan ilki iklim değişikliğinin yarattığı sorunlar iken ikincisi gelişmekte olan ülkelerde rejim değişikliği dayatmaları sonucu ortaya çıkan çatışmalardır.⁵⁷ Uluslararası göç sürecinin güvenlik bağlamında yarattığı sonuçlar, uluslararası ilişkiler disiplinindeki analiz düzeylerine (levels of analysis) benzer bir yaklaşımla *birey-devlet*, *toplum-devlet* ve *devlet-devlet* olmak üzere en az üç farklı düzlemde ele alınabilir:

Güvenlik açısından ele alındığında, Şekil 2'de de görüldüğü üzere göç; 'birey-devlet', 'toplum-devlet' ve 'devlet-devlet/uluslararası örgütler' olmak üzere üç düzeyde sonuçlara neden olabilir. Bu sonuçlar 'hedef devlet' ve 'kaynak devlet' açısından kabul edilebilir ve/veya kabul edilemez çeşitli siyasi, demografik, toplumsal, iktisadi, psikolojik vb. değişim ve etkileşimlere neden olabilir. Bu ilişki düzeylerinde vuku bulan sorunlar, ilgili oldukları düzeye göre genel olarak insan hakları, iç toplumsal düzen ve dış ilişkiler gibi devletin güvenlik sorununun insani, toplumsal ve ulusal boyutlarıyla ilgili olabilirler.⁵⁸

Nitekim Barry Buzan'a göre nüfusa yönelik oldukça farklı ve bütünüyle daha karmaşık bir tehdit olan insan göçleri, göç alan ülkede öncelikle toplumsal düzeyde etkisini göstermekte; yeni gelenlerin kırılğan çevrenin kapasitesini zorlaması veya kıt

⁵⁵ W. Aniol, *International Migration and European Security*, (Varşova: Polonya Siyaset Araştırmaları Enstitüsü, 1992).

⁵⁶ Anna Kicinger, *a.g.e.*, s. 2.

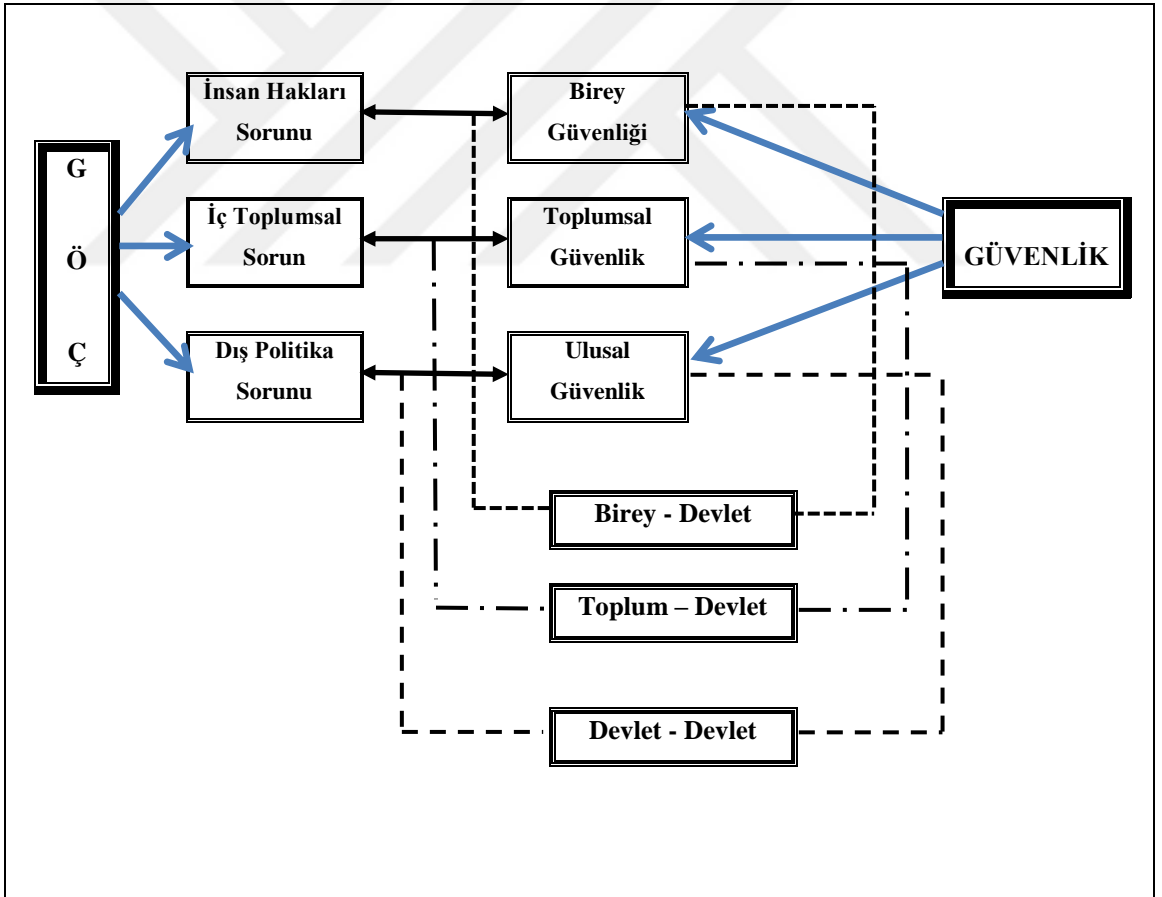
⁵⁷ Hasan Köni, *Kaos, Batı Hakimiyetinin Çöküşü*, 3.Bs. (İstanbul: Wizart Yayınları, 2016), s. 21.

⁵⁸ Nurcan Özgür Baklacioğlu, *Dış Politika ve Göç, Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerde Arnavutlar*, (İstanbul: Derin Yayınları, 2010), s. 89.

kaynaklar üzerinde rekabete girmeleri halinde söz konusu tehdit, ekonomik ve çevresel alanlarda da etkili olabilmektedir.⁵⁹

“Karmaşık” ve “geleneksel olmayan bir tehdit” olmakla beraber göç olgusuyla güvenlik arasındaki ilişkinin üç farklı analiz düzeyindeki özet bir gösterimi olarak aşağıdaki şekilden yararlanmak mümkündür. Şekil 1’de, anılan üç analiz düzeyinden bakılarak (bir insan hakları sorunu, iç toplumsal sorun ve dış politika sorunu olan) göç ile (bireysel, toplumsal ve ulusal) güvenlik arasındaki ilişki ve karşılıklı etkileşim gösterilmektedir:

Şekil 1: Göç-Güvenlik İlişkisi ve Boyutları⁶⁰

⁵⁹ Barry Buzan, *İnsanlar, Devletler ve Korku: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Güvenlik Çalışmaları İçin Bir Gündem*, Çev. Emre Çıtak, (İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık, 2015), ss. 90-91.

⁶⁰ Nurcan Özgür Baklacıoğlu, *a.g.e.*, s. 90.

Göç ve güvenlik ilişkisi bağlamında Stephen Castles ve Mark J. Miller de, hükümet politikalarına bağlı olmaksızın göçün bireysel, toplumsal, ekonomik ve politik tehditler dolayısıyla bir güvenlik sorunu olarak algılandığını; bu türden güvenlikçi yaklaşımların ırkçılık ve yabancı düşmanlığı gibi politik akımları beslediğini dile getirmektedir:

Hükümet politikaları ne yönde olursa olsun, göç toplumun belli kesimlerinin sert tepkisini çeker. Göç sıklıkla çok boyutlu toplumsal değişim ve ekonomik yapılanma olarak da kendini gösterir. Halihazırda tahmin edilemez bir biçimde hayat koşulları değişmekte olan insanlar sıklıkla yeni gelenleri güvensizlik nedeni olarak algırlar. Gelişmiş ülkelerdeki yaygın algılardan birisi, fakir güneyden ve çalkantılı doğudan akan insan kitlelerinin kendi mesleklerini aldıkları, ev fiyatlarını yukarıya çektikleri ve sosyal hizmetlere aşırı yük getirdikleri yönündedir. (...) Aşırı sağ partiler, göçmen karşıtı kampanyalarla gelişip, büyümektedirler. Irkçılık, yalnızca göçmenlerin kendilerine değil, ayrıca demokratik kurumlara ve toplumsal düzene karşı da bir tehdit oluşturur. Böylece, herhangi bir uluslararası göç ve bunun toplum üzerine etkisi tartışmasında ırkçılığın neden ve sonuçlarının analizi merkezi bir rol oynamaktadır.⁶¹

Göç ve güvenlik ilişkisine yönelik tanımlamalarda, genel anlamda bütün göç türlerini kapsayan göç sürecinin bir dizi güvenlik sektörleri üzerinde yarattığı mevcut veya potansiyel tehditler irdelenmektedir. Ancak özelde diğer tüm göç türlerine nazaran zorunlu ve düzensiz (yasadışı) göçün yarattığı tehditlerin her üç analiz düzeyinde de çok daha ciddi güvenlik sorunları yarattığı açıktır. Faruk Sönmezoğlu'nun ifadesiyle: Zorunlu göç olgusu, çoğunlukla yoksul ülkelerde başlayan ve sanayileşmiş ülkelerde nihayetlenen bir süreç olduğundan tüm dünyanın ilgilendiği ve her devlet açısından ciddi sıkıntılar yaratabilecek bir sorun haline gelmiştir.⁶²

Zorunlu ve düzensiz göç her şeyden önce devletlerin egemenlik hakları ve göç yasalarının ihlal edilmesi, sınır güvenliklerinin tehlikeye atılması, yabancı terörist savaşçılar, uyuşturucu madde, insan ve silah kaçakçıları ve benzeri gibi

⁶¹ Stephen Castles ve Mark J. Miller, çev. Bülent Uğur Bal – İbrahim Akbulut, *Göçler Çağı, Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008), ss. 20-21.

⁶² Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 6. Bs., (İstanbul: Der Yayınları, 2014), s. 666.

organize suç örgütlerinin zararlı faaliyetlerine imkân sağlaması açısından ciddi tehditler yaratmaktadır. Dolayısıyla Buzan'ın deyimiyle: Göç, bir nimet olduğu gibi tehdit olarak da görülebilir. Uzun vadede göç, 'ulus'un temsil ettiği şeyi yeniden şekillendirme ve dolayısıyla devlet fikrini yeniden tanımlama potansiyeline sahiptir.⁶³ Eğer gecikmişse, göç ve güvenliğe ilginin artması bir paradoks içerir. Pek çok devletin göçmen yasalarını ve düzenlemeleri etkili bir şekilde uygulamasının temelinde önemli oranda güvenlik çıkarı bulunmaktadır.⁶⁴ Nitekim yasadışı göçün temel sebepleri olarak ekonomik nedenlerin yanı sıra bölgesel savaşlar, iç karışıklıklar, terör örgütlerinin faaliyetleri, suç organizasyonları, kaçakçılar ve terörü bir baskı aracı olarak kullanmak isteyen devletlerin varlığının da gözden uzak tutulmaması gerekmektedir.

Göç dalgalarının potansiyel tehditleri arasında, söz konusu kitlesel akınların ev sahibi ülkenin ekonomisini olumsuz etkileyerek burada sosyal problemlere sebebiyet verebilmesidir. Bu bağlamda konakçı-ev sahibi ülke, göçmenlere barınma, eğitim, iş imkânı ve ulaşım hizmetleri sağlama gibi yükleri üstlenecek ve bu hizmetlerin sağlanması olası yerel huzursuzluklara yol açabilecektir. Ayrıca kültürel farklılık da ev sahibi ülke hükümetinin öngörüp tedbirlerini almaması halinde konakçı ülke için önemli potansiyel tehditlerden biridir. Tüm bunların yanı sıra silahlı çatışmaya sebebiyet verebilecek şekilde konakçı ülke aleyhine bir sığınmacı rejiminin desteklenmesi halinde sığınmacılar devletin güvenliğini de tehdit edebilir. Buna ek olarak sığınmacılar, konakçı ülkede silahlı saldırılar, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi suçlar işleyerek ev sahibi ülke hükümetine karşı silahlı muhalefete katılan kimseler bile olabilirler.⁶⁵ Yukarıda dile getirdiğimiz ciddi güvenlik riskleri dolayısıyla ülkelerin; bireysel, ulusal ve toplumsal güvenliklerini doğrudan doğruya etkileyen bir insan hakları sorunu, iç toplumsal sorun ve dış politika sorunu olan göçe karşı çeşitli güvenlik politikaları uyguladıkları görülmektedir.

⁶³ Barry Buzan, *a.g.e.*, s. 91.

⁶⁴ Stephen Castles ve Mark J. Miller, *a.g.e.*, s. 399-400.

⁶⁵ Myron Weiner, *The Global Migration Crisis: Challenge to States and to Human Rights*, (New York: Harper Collins College, 1995), ss. 136-139.

1.2.2 İRAN VE TÜRKİYE’NİN GÖÇ VE GÜVENLİK POLİTİKALARININ KURUMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.2.2.1 GÖÇ VE GÜVENLİK POLİTİKALARI: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Uluslararası göç, toplumları yeniden şekillendirdiği gibi kaçınılmaz ve derin bir şekilde siyasi hayatı da etkilemekte; ancak paradoksal olarak genellikle siyasi önemi göz ardı edilerek sosyo-ekonomik bir fenomen olarak görülmektedir.⁶⁶ Göç, özünde çatışma, anlaşmazlık, savaşlar veya kurulan barışlar sonucunda yaşanan/yaşatılan bir olgu ve politika olarak karşımıza çıkmakta⁶⁷; göç alan/göç veren devletlerin sosyopolitik, ekonomik ve demografik yapılarında meydana gelen değişim, farklı siyasi algılamalar yaratarak çeşitli politik kararların alınmasına sebebiyet vermektedir.

Ann Bernstein ve Myron Weiner’e göre göç ve mülteci politikalarına yönelik soruların çoğu gerçekte moral yargılarını, ulusal öz imajları ve dış politika sorunlarını içermekte; ülkelerin kendi göç tarihçelerine, coğrafi konumlarına, idari ve mali kabiliyetlerine, politik kurumlarına ve ulusal değerlerine göre bu sorulara verdikleri cevaplarda da çok büyük bir değişkenlik söz konusu olmaktadır.⁶⁸ Batılı toplumların coğunda artan göç oranları, ulusal kimlik gibi müşterek kabul edilen kavramları tehdit etmekte ve vatandaşlık gibi kavramların yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır.⁶⁹ Uluslararası göçün en büyük önemi politika üzerindeki etkisi olabilir. Fakat bu durum herhangi bir göçmen akımının köklerine,

⁶⁶ Stephen Castles ve Mark J. Miller, Stephen Castles ve Mark J. Miller, çev. Bülent Uğur Bal – İbrahim Akbulut, *Göçler Çağı, Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008), s. 371.

⁶⁷ Nurcan Özgür Baklacioğlu, *Dış Politika ve Göç, Yugoslavya’dan Türkiye’ye Göçlerde Arnavutlar*, (İstanbul: Derin Yayınları, 2010), s. 67.

⁶⁸ Ann Bernstein ve Myron Weiner, *Migration and Refugee Policies*, (New York: Continuum Publications, 1999), s. 3.

⁶⁹ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, Haz. Cemal Gürsel, (İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2012), s. 569.

zamanlamasına, doğasına, bağlamına ve aynı zamanda hükümetlerin göçmenlere karşı takındıkları tavırlara bağlıdır.⁷⁰

Göç alan bir devlet açısından göç politikası, en genel anlamda göçmenlerin bu ülkeye girişleri, ilgili ülkede kalışları ve bu ülkeden çıkışlarını düzenleyen resmi ve/veya gayriresmi tedbirler şeklinde özetlenebilir. Kapsamları çok geniş olmakla beraber temel göç politikalarını; vize politikası, sınır kontrolü/sınır güvenliği, düzenli göç politikası, düzensiz göçle mücadele ve göçmen/mülteci hareketlerini düzenleyen politikalar olarak beş ana maddede toplamak mümkündür.

Bu noktada uluslararası göç siyaset ve siyasa (politics and policy) alanlarında belirgin şekilde ortaya çıkan uygulamalara yönelik olarak analitik bir çerçevede göçün *sınır geçişleri, oturma ve çalışma izinleri, göçmenlere yönelik yerleşme ve sosyal politikalar, uyum politikaları ve vatandaşlık politikaları* zinciri üzerinde durmak uygun olacaktır.(...) Sınır geçişlerinin kayıt içinde tutulması *vize, oturma ve çalışma izinleri* yolu ile olmakta, bunlar yabancılara ya ülke sınırlarına gelmeden gelen ülkelerin temsilciliklerince yurtdışında verilmekte, eğer öyle değilse vizeler sınır kapılarında sağlanmakta, oturma ve çalışma izinleri ise geldikleri ülke içinde verilmektedir. Genelde çalışma ve oturma izinleri o ülkeye *geçici ya da kalıcı yerleşmenin* ilk aşaması sayılmakta ve bu bakış açısı içinde ekonomik ve siyasal kaygılarla göç-alan ülkeler tarafından kontrol altında tutulup mümkün olduğunca sınırlı sayıda verilmeye çalışılmaktadır.(...) Geçici görülen göçmenlere daha kısıtlı yerleşme, sosyal ve siyasal haklar verilirken, kalıcılığı tercih edilen göçmenlere bu kalıcılığı sağlayacak daha geniş ve kapsamlı toplumsal ve siyasal haklar sunulmaktadır. Hiç şüphe yok ki, bu hakların en kapsamlısı *vatandaşlık hakkı* vermektir. Bu açıdan bakıldığında *vatandaşlık hakkı* sınır geçiş hakkı ile başlayan ve göç-alan ülkeleri derinden etkileyen göç sürecinin son halkası olarak görülebilir.⁷¹

Ülkelerin kendilerini, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan etkileyen göç hareketlerine karşılık ihtiyaç ve tercihlerine göre oluşturdukları politikalar çeşitli modeller ortaya çıkarmıştır. Biliminsanları 1945'ten beri gözlenen önemli göç hareketlerini tanımlamak üzere dört göç modeli belirlemişlerdir: Bunlardan ilki ABD, Kanada ve Avustralya gibi çoğunluğu göçmenlerden oluşan ülkelerde ortaya çıkan *klasik göç* modelidir. Bu modele göre göç teşvik edilerek göçmenlere

⁷⁰ Stephen Castles ve Mark J. Miller, *a.g.e.*, s. 371.

⁷¹ Ahmet İçduygu, Sema Erder, Ö.Faruk Gençkaya, *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*, (İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi-MiReKoc, 2014), s. 69.

vatandaşlık vadedilmektedir. İkinci göç modeli, Fransa ve İngiltere gibi ülkeler tarafından eski kolonilerden gelen göçmenlerin diğer göçmenlere tercih edildiği *sömürgeci (tarihsel/kolonyal bağlara dayalı) göç* modelidir. Üçüncü göç modeli Almanya, İsviçre ve Belçika’da uygulanan ve göçmenlerin işgücü piyasasının ihtiyaçlarını karşılamak üzere geçici olarak kabul edildikleri *misafir işçi* modelidir. Dördüncü ve günümüzde en yaygın görülen göç modeli ise devletlerin istekleri dışında oluşan *yasadışı (düzensiz) göç* modelidir. Yasadışı göç, organize suçlardan biri olan uluslararası göçmen/insan kaçakçılığını da arttırmıştır.⁷²

Uluslararası göç politikalarının somut eksenlerinden birisi, bu siyaset alanlarının farklı göç aktörleri tarafından algılanışı ve uygulanışı temelinde göç-alan ülke ve göç-veren ülke bakış açılarından iki farklı şekilde değerlendirilmesidir. Diğer önemli eksen ise, *göç ve göçmen siyaseti ve siyasaları* ayrımıdır. Bu ayrım temelinde göçün sınır geçişleri, oturma ve çalışma izinleri ve vizeler ile ilgili yani *göç siyaseti ve siyasaları* alanını ilgilendirirken, göçmenlerin yerleşmeleri ve uyumları, çalışma ve yaşama koşulları vs. *göçmen siyaseti ve siyasalarını* içermektedir.⁷³

James Hollifield’ın *The Politics of International Migration* adlı eserinden yaptığı alıntısında Nurcan Özgür Baklacioğlu, uluslararası göç politikası çalışmaları çerçevesinde tartışılan temel üç konuyu şu şekilde özetlemektedir:

Uluslararası göç politikası çalışmaları çerçevesinde başlıca üç konu tartışılmıştır:

- Devletin uluslararası göçe yönelik tepkisini irdeleyen ve devletin egemenliğini güçlendiren, göçleri *kontrol ve göçe karşı önlemler geliştirme sorunu*.
- Devletin egemenliğini, dolayısıyla devletin üniter yapısını ve güvenliğini tehdit eden bir göç tanımını öne süren *güvenlik ve egemenlik sorunu*.
- Göçmenin göçmen kimliği ile girdiği topluma *katılım* ve kabulünü ele alan ve sosyal ile siyasi vatandaşlık, ulusal kimlik, haklar ve sorumluluklar gibi kavramları, göçün siyasal davranışlara etkisini, devletin bu konudaki tutumu, asimilasyon ve adaptasyon sorununu içeren *katılım, bütünleşme, dahil olma*

⁷² Anthony Giddens, *a.g.e.*, s. 569.

⁷³ Ahmet İçduygu, Sema Erder, Ö.Faruk Gençkaya, *a.g.e.*, s. 66.

(incorporation) sorunu.⁷⁴

Uluslararası göç, sayısal eşik değerini aşmadığı ilk aşamalarda ulusal/dini/evrensel/insani değerler ve göçün sağladığı ekonomik yararlar açısından genellikle göç alan hükümetlerde bir tehdit algısı yaratmamakta ve bir güvenlik sorunu olarak görülmemektedir. Ancak yukarıda da değinmiş olduğumuz üzere düzensiz, yaşadışı veya kitlesel göç akınlarının yarattığı güvenlik riskleri, sonraki aşamalarda hükümetleri bu sorunu, güvenikleştirmeye yöneltebilmektedir.

Ole Waever tarafından geliştirilen güvenikleştirme (securitization) ve güvenlikdışılaştırma (desecuritization) kavramları, Barry Buzan tarafından geliştirilen sektörel güvenlik yaklaşımı ve bölgesel güvenlik kompleksi kavramlarının yanı sıra Kopenhag Okulu'nun güvenlik çalışmalarına kazandırdığı üç önemli yenilikten biridir. Terminolojik olarak güvenikleştirme (securitization), zamanla güvenlik sorunu haline gelen bir problemin, söylemler/sözeylemler (söz-edim/speech-act) vasıtasıyla güvenlik alanına itilerek normal-meşru politik yöntemler dışında (siyaset üstü) acil tedbirler alınması şeklinde ifade edilebilir. güvenlikdışılaştırma (desecuritization) kavramı da güvenikleştirmenin aksi bir yaklaşımla, ilgili sorunun güvenlik alanından çıkarılarak tekrar normal siyasi söylem alanına çekilmesi olup güvenlikdışılaştırma arzulanan-ideal bir durumdur.⁷⁵ Göçün güvenikleştirilmesiyle ilgili "The EU and the Securitization of Migration" adlı makalesinde Jef Huysmans, Avrupa Birliğinde göçün sosyal tehlikelerle nasıl irtibatlandırılarak bir güvenlik sorununa dönüştürüldüğü sorusuna cevap aramaktadır.⁷⁶ Benzer bir yaklaşımla Sergei Metelev de "Migration as a Threat to National Security" adlı araştırmasında, özellikle illegal göçün, başta kayıtdışı ekonominin büyümesine ve suç oranlarındaki artışa sebebiyet vererek Rusya'nın ulusal güvenliğini tehdit ettiğini vurgulamaktadır.⁷⁷

⁷⁴ Nurcan Özgür Baklacıoğlu, *a.g.e.*, s. 70-71.

⁷⁵ Ole Waever, *a.g.e.*, ss. 46-86.

⁷⁶ Jef Huysmans, "The European Union and the Securitization of Migration", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 38, No.5, 2000, s. 752.

⁷⁷ Sergei Metelev, "Migration as a Threat to National Security", *Indian Journal of Science and Technology*, Vol. 9(14), 2016, s. 6.

Huysmans'a göre 1950 ve 60'lı yıllarda batı Avrupa ülkelerinin çoğunda göçmenlere, ucuz işgücü olarak bakılmış ve bu dönemde göçmenler, güvenliğe yönelik herhangi bir tehdit algısıyla yaklaşılmaksızın kabul görmüşlerdir. 60'lı yılların sonu ve 70'li yıllarda söz konusu yaygın kabul, yerini kontrole dayalı kısmi sınırlamalara bırakmış; 1980'li yılların ortalarından itibaren göç sorunu büyük ölçüde iltica (ve özellikle ekonomik göçmenlik için alternatif bir güzergâh olarak sığınmacılığın suistimal edilmesi) bağlamında siyasallaştırılmıştır. Bu bağlamdaki politik tartışmalar çoğunlukla kamu düzeni ve iç istikrarın korunması çevresinde dönüp durmuş, bu söylemlerde göç refaha ve kültürel bileşime karşı bir meydan okuma olarak yansıtılmıştır. Böylelikle göç, iç toplum için bir tehlike olarak kategorize edilip güvenliğe yönelik bir tehdit algısı yaratılmıştır. Buna en iyi örneklerden biri 14 Temmuz 1985 tarihli Schengen Sözleşmesi'ne uygulanarak iç güvenliğin korunması için göç düzenlemeleri içeren 1990 Konvansiyonudur. Söz konusu konvansiyon ve Dublin anlaşması başta olmak üzere sonraki mevzuatta göç ve iltica, doğrudan doğruya terörizm, uluslararası suçlar ve sınır kontrol sorunlarıyla irtibatlandırılmıştır. Özetle Huysmans, AB'de göçün güvenikleştirilmesinin *iç güvenlik, kültürel güvenlik ve refah krizi (ekonomik güvenlik)* olmak üzere üç ana tema üzerinden gerçekleştirilmekte olduğunu dile getirmektedir.⁷⁸ Nitekim Castles ve Miller'e göre, politik aktörler ve politikaların hedefi olarak uluslararası göçmenler, önemi giderek artan göç ve güvenlik ve özellikle siyasi terörizm kapsamında ele alınabilmektedirler. Göçmenlerin küçük bir bölümünün siyasal şiddete katılımı, uluslararası göçün soğuk savaş sonrası güvenlik gündeminde yeniden yer almasına (olumsuz yönde bir) katkıda bulunmuştur.⁷⁹

Kitlesel göç akınlarının yaratabileceği en büyük güvenlik tehditlerinden bir diğeri de bu akınların göç alan ülkelerde sebep olabileceği istikrarsızlıktır. Yukarıda değinmiş olduğumuz üzere göç; devletlerin egemenlik hakları ve göç yasalarının ihlal edilmesi, sınır güvenliklerinin tehlikeye atılması, yabancı terörist savaşçıların, uyuşturucu madde, insan ve silah kaçakçıları ve benzeri organize suç örgütlerinin zararlı faaliyetlerine imkân sağlamak gibi ciddi güvenlik tehditleri yaratabilmektedir.

⁷⁸ Jef Huysmans, *a.g.m*, s. 753-770.

⁷⁹ Stephen Castles ve Mark J. Miller, *a.g.e*, s. 394.

Ancak tüm bu güvenlik tehditlerinin ötesinde, manipüle edilen kitlesel göçlerin hedef ülkede istikrarı bozmaya veya ülkenin bekâsını tehdit etmeye yönelik siyasi bir araç olarak kullanılması da mümkündür. Bu bağlamda ulusal/bölgesel veya küresel güçlerin, kitlesel göç akınlarına bizzat sebebiyet vermek veya mevcut göç dalgalarını suiistimal etmek suretiyle göç alan ülkeyi karıştırmayı, ülke içinde farklı etnik çatışmalara sebebiyet vermeyi veya hem hedef hem de kaynak ülkelerdeki etno-demografik yapıyı değiştirmeyi amaçlaması söz konusu olabilir. Ayrıca manipüle edilmiş olsun veya olmasın, bu türden kitlesel göç akınları neticesinde göç alan ülkede yeni bir azınlık oluşabilir veya ülkedeki etnik çoğunluk, azınlığa dönüşebilir.

Bu bağlamda devletlerin göç sorunları karşısında yukarıda dile getirdiğimiz tüm bu problemlerin yoğunluk ve şiddetine bağlı olarak güvenlikleştirme (başka bir deyişle daha çok güvenlik – daha az siyaset) ile güvenlikdışlaştırma (daha çok siyaset – daha az güvenlik) tayfları arasında gidip gelen bir dizi farklı politik davranışlarda buldukları gözlenmektedir:

Göçe Yönelik Yaklaşım, Tepki ve Uygulamalar: Göçü önleme ya da göçe müsaade etme; göçü umursamama ya da göçten tedirgin olma; göçmeni kabul etme ya da göçmeni iade etme.

Öteki Devlet(ler)e Yönelik Tutum ve Uygulamalar: Dostça yaklaşmak ya da saldırganlık; ittifak ya da çatışma; ortamı yumuşatma çabası ya da gerginlik yaratmak.

Göçmen Topluluğuna Yönelik Tutum ve Uygulamalar: Dışlayıcı ya da entegre edici; asimilasyonist ya da ayrımcı, ilgisiz ya da amaçlı yaklaşmak.⁸⁰

Yukarıdaki tutum ve uygulamalar çerçevesinde potansiyel göçmenleri engellemek isteyen hükümetlerin, göçün maliyetini artırıp faydalarını azaltarak (örneğin göç kota veya kontrolleri uygulayıp göçmenlerin sosyal güvenliğe erişimlerini kısıtlayarak veya çalışma kısıtlamaları koyarak) istenmeyen göçü sınırlandırma veya sonlandırmaları mümkündür.⁸¹ Ancak bu türden bir yaklaşım, siyasal açıdan mahrum bırakılan ve siyasal marjinallikleri çeşitli sosyoekonomik problemlerle birleşen kişilerin artışına yol açabilir. Diğer taraftan göçmenler, birilerinin düşmanı, birilerinin müttefiki olarak sıklıkla siyasete konu

⁸⁰ Nurcan Özgür Baklacıoğlu, *a.g.e.*, s. 70.

⁸¹ Andrew Heywood, *a.g.e.*, s. 214.

olabilmektedirler.⁸² Göç alan ülkelerde, kitlesel göç akınlarıyla göçmen sayısının ülke güvenliğini tehdit eden bir seviyeye ulaştığına yönelik ciddi bir tehdit algısı oluşması halinde bu sorunun çözümü için farklı politikalar uygulanabilmektedir. Söz konusu politikaların başında; bu ülkelerin açık kapı politikalarını terkederek kapıları kapatma, mevcut göçmenleri gönüllü geri dönüşe teşvik etme, gerektiğinde zorunlu dönüşü dayatma, ilgili ülkelerle geri kabul anlaşmaları imzalama ve uluslararası örgütlerden bu sorunun çözümü için talepte bulunma gibi bir dizi farklı politikalar gelmektedir.

Göçün güvenlikdışılaştırılması ise, göç sorununun siyasetüstü güvenlikçi yaklaşımlar yerine, arzulanan normal siyasi söylem alanındaki normal bir konu olarak ele alınması şeklinde özetlenebilir. Bu yaklaşım, insan hakları, demokrasi, çok kültürlülük, çoğulculuk, küresel emek piyasasının talepleri, ortak refah ve benzeri bir dizi ortak insani değerler açısından olumlu sonuçlar yaratabilecektir. Nitekim Ole Waever de bir sorunun güvenlikleştirmeye çözülememesi halinde güvenlikdışılaştırılma politikalarının denenmesini önermektedir.⁸³ Bu sayede göçmenlerin ötekileştirilmemesi, sosyal ve siyasal dışlanmışlıklarının önlenmesi, insani hak ve özgürlüklerinin güvenlik kaygılarına kurban edilmemesi, çok geniş anlamıyla kimliklerine saygı gösterilmesi ve herşeyden önce refah ve terör konuları açısından günah keçisi olarak algılanmamaları mümkün olacaktır. Dolayısıyla göçün güvenlikdışılaştırılması, bu sorunun sadece güvenlik çerçevesine sıkıştırılmayarak olaya çok geniş bir perspektiften bakılmasını ve göçmenlerin kabulünü sağlayacaktır.

Bu bağlamda Alejandro Portes'e atıfla Nurcan Özgür Baklacioğlu, göçmenlerin vardıkları ülkede; Hükümet Politikası (A Düzeyi), Sivil Toplum Örgütleri ve Toplumsal Sınıflar (B Düzeyi) ve Göçmen Topluluğu (C Düzeyi) olmak üzere üç farklı düzeyde kabul görebildiklerini dile getirmektedir. Hükümet Politikası (A) düzeyinde göçmenlere karşı ilgili (receptive), ilgisiz (indifferent) ve düşmanca (hostile) olmak üzere üç muhtemel tutum söz konusu olabilir. Yine Portes'e göre sivil toplum (B) düzeyinde göçmenlere yönelik toplumsal yaklaşım önyargılı veya

⁸² Stephen Castles ve Mark J. Miller, *a.g.e.*, s. 371-372.

⁸³ Ronnied D. Lipschutz (ed.), *On Security*, (New York: Columbia University Press, 1995), s. 57.

önyargısız olabilir. Göçmen toplulukları (C) düzeyinde de göçmen toplulukları arasında mevcut göçmen topluluğunun güçlü (büyük, örgütlü ve güçlü işveren çekirdeği olan) veya zayıf (küçük, örgütsüz ve vasıfsız işçilerden oluşan) bir topluluk olmasına göre değişebilmektedir.⁸⁴

Ancak bu bağlamdaki kalıcı çözümler, BM'nin 14 Aralık 1950 tarih ve 428 (V) numaralı Genel Kurul Kararıyla belirlenen BMMYK Tüzüğünde dile getirilmiştir. Bu tüzüğe göre BM Mülteciler Yüksek Komiserliğinin temel görevi, yetki alanı içindeki sığınmacılar için ilgili hükümetlerle işbirliği sağlayarak siyasi olmayan ve insancıl temelde uluslararası koruma ve yardım sağlamak ve bu şahıslara yönelik kalıcı çözümler aramaktır. Söz konusu uluslararası koruma; güvenliğin sağlanması, geri gönderilmeme ve temel insani hakların sağlanması uygulamalarından oluşmaktadır. Bu bağlamdaki kalıcı çözümler ise; gönüllü geri dönüş, yerel entegrasyon veya üçüncü bir ülkeye mülteci olarak yerleştirilme şeklinde formüle edilmiştir. Yine bu tüzüğe göre BMMYK, vatansızlığın tespiti, önlenmesi ve azaltılması ile vatansız kişilerin korunması konularında çalışmakla görevlidir.⁸⁵

Uluslararası göç siyaset alanlarının incelenmesinde özellikle son yirmi yıl içinde belirginleşen önemleri itibariyle Birleşmiş Milletler, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Uluslararası Göç Örgütü (IOM) gibi uluslararası kuruluşların ve Avrupa Birliği gibi ulus-üstü örgütlenmelerin önemini vurgulamak gerekir. Bu örgütler ve kuruluşlar ile birlikte daha önce vurgulandığı şekliyle göçmenlerin temsili ile ortaya çıkan sivil toplum kuruluşları (STK) hem göç-veren hem de göç-alan ülkelerin göç ve göçmenlerle ilgili siyaset ve siyasa alanlarının dinamiklerinin belirlenmesine ciddi katkılar yapmaktadırlar.⁸⁶ Nurcan Özgür Baklacıoğlu, Barbara Schmitter Heisler'in "The Sociology of Immigration, From Assimilation to Segmented Integration from de American Experience to the Global Arena" adlı makalesinden yaptığı alıntıda; göçmenler için hedef devletlerin kendi beklenti ve

⁸⁴ Nurcan Özgür Baklacıoğlu, *a.g.e.*, ss. 78-79.

⁸⁵ *Sığınma ve Mülteci Konularındaki Uluslararası Belgeler ve Hukuki Metinler* (Ankara: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilciliği, 1998), ss. 60-65.

⁸⁶ Ahmet İçduygu, Sema Erder, Ö.Faruk Gençkaya, *a.g.e.*, s. 70.

deneyimlerine göre Şu dört farklı türde davranıŐ ve politik tercih sergileyebildiklerini dile getirmektedir:

- i) Adaptasyon,
- ii) Asimilasyon (spontane / zorunlu kültürel, dini, dilsel ve isimsel özümleme),
- iii) Arındırma (gç ettirme – i sürgün / dışa gç ettirme),
- iv) İzolasyon.⁸⁷

İngilizce'deki adaptasyon (adaptation) sözcüğü dilimize, intibak, uyarlama ve uyum Şeklinde çevrilmiŐ olup gç çalıŐmalarında bu kavram için genellikle *uyum* sözcüğü tercih edilmektedir. Türkiye'de özellikle güç ile ilgili resmi kurumlarda uyum ifadesi de sıklıkla entegrasyon kelimesi ile birlikte kullanılmaktadır. BMMYK tüzüğüne göre *yerel entegrasyon*, mültecilere iltica ülkesinde kalıcı oturma izni verilerek ilgili bütünleşme için gerekli hakların tanınması Şeklinde ifade edilmektedir. Ancak Stephen Castles ve Mark J. Miller, entegrasyonu gç ve güvenlik bağlamında irdelerken Şu tespitleri yapmaktadır: Entegrasyon, doğal olarak göçmenler ve çoğunluk nüfus için güvenlik sağlamaktadır. Bu, güç ve güvenliği etkileyen uzun vadeli belirleyici bir faktördür. 1996 karşı terörizm yasası ve 11 Eylül 2001'den sonra kabul edilen yasalar gibi önlemlerin taşıdığı risk, terörü önemli oranda caydırmazken entegrasyonu olumsuz yönde etkileyecek olmalarıdır. Göçmenlere eşit hak vermeyi reddederek onları dıŐlayan politikalar, uzun dönemde çatışma yaratma riski taŐırlar. Bu yüzden demokrasilerin göçmen haklarına dair hayati güvenlik ilgisinin olması kaçınılmaz bir sonuçtur.⁸⁸

Russel King'in ifadesiyle sayılar bir yana gç, toplumlari daha farklı ve daha karışık bir hale getirerek onları biçimlendirip yeniden Şekillendirmesi açısından önem arz etmektedir. Ancak bu durum aynı zamanda göçmenlere yönelik ihtiyaı kabul ederek onların ekonomik ve kültürel katkılarını kabul eden ülkelerle bu ihtiyaç ve katkılara karşı koyan ülkeler arasında da keskin bir ayırım yaratmaktadır. Anılan ikinci grup ülkeler politik bir yaklaşım ve motivasyonla çoğunlukla göçmenlerin

⁸⁷ Nurcan zgr Baklacıoğlu, *a.g.e.*, s. 79.

⁸⁸ Stephen Castles ve Mark J. Miller, *a.g.e.*, s. 399.

sayısını abartmakta, *yasadışı göçmenler* ve *sahte sığınmacılar* gibi önyargılı terimleri sık sık kullanmakta ve göçmenleri katılmak istedikleri ülkenin suç, uyuşturucu kullanımı ve işsizlik gibi sorunları için günah keçisi olarak görme eğilimine sahip olmaktadır. Öncelikle göç fenomenine yönelik başkılığın ayırıcılığına varılarak bu türden göçmen karşıtı söylemlerle-diskurlar- daha objektif bir analizle mücadele edilmesi gerekmektedir.⁸⁹

1951 Cenevre Sözleşmesi mültecilerin iltica ülkesinde zamanla daha geniş haklara sahip olmalarını öngörmektedir. Bu geniş hakların başında iş piyasasına erişim, sağlık ve sosyal yardımlardan yararlanmadan söz edilebilir. Söz konusu geniş haklara erişimin, zamanla kültürel, sosyal, ekonomik ve yasal bütünleşme ile vatandaşlığa geçişi sağlaması arzulanmaktadır.⁹⁰ Göçmenlerin ülkelerine geri dönüşünde kısmen etkili olacağı öngörülerek düzenlenmiş olan Çifte vatandaşlık politikaları da sağladığı birtakım avantajların yanısıra güvenlik açısından kimi dezavantajlar da içermektedir. Nitekim Stephen Castles ve Mark J. Miller'in ifadesiyle; Güvenlik bağlamında göçmenlerin yasal olarak kabul edilip edilmemesi ve vatandaşlığa geçişlerine izin verilip verilmemesi; girişlerinin (yasal veya yasadışı) geçici olarak görülüp görülmemesi fakat daha sonra sürekli kalmaları birtakım farklılıklar yaratacaktır. Diğer taraftan göçmenler, görünür herhangi bir siyasal etkisi olmaksızın daha fazla potansiyel seçmene ulaşmak için hızlı bir şekilde vatandaşa dönüşebilirler. Öte yandan uluslararası göç, siyasal açıdan mahrum bırakılmış olan ve siyasal marjinallikleri çeşitli sosyoekonomik problemlerle birleşen kişilerin artışına da yol açabilir.⁹¹

Uluslararası göç ve göçmenlerle ilgili siyasetler, öncelikle son yüzyıl temelinde göç-alan ülkelerde hem göç hem de göçmenlerle ilgili alanlarda dört farklı dönemden geçmiştir: (i) yirminci yüzyılın başından İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan yıllar *asimilasyon* kavramının öne çıktığı, ulus-devlet merkezli anlayışlarla bir

⁸⁹ Russell King, *Theories and Typologies of Migration: an Overview and a Primer*, (Malmö: Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare (MIM) Malmö University, 2013), ss. 6-7.

⁹⁰ *Sığınma ve Mülteci Konularındaki Uluslararası Belgeler ve Hukuki Metinler* (Ankara: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilciliği, 1998), ss. 67-78.

⁹¹ Stephen Castles ve Mark J. Miller, *a.g.e.*, ss. 371-372.

yandan daha çok o ülkenin etnik ve dinsel kimlik yapısına uygun” yabancıların göçlerinin cesaretlendirildiği ve o kimliğe uymayanların da kısa sürede asimile olmalarını öngören bakış açılarının belirgin olduğu dönemdir; (ii) İkinci Dünya Savaşı’ndan 1970’lerin ortasına kadar olan dönemde ise asimilasyon kavramından *entegrasyon* kavramına geçilir, bu dönemde, farklı kimliklerin asimilasyonun zorluğunun kavranması, farklılıkların öneminin bir düzeyde kabullenilmesi ve göçmen kimliklerinin bazı özelliklerinin kaybedilmeden de uyumun sağlanabileceği anlayışı yerleşmeye başlamıştır; (iii) daha sonra 1970’lerin ortasından 1990’lı yılların sonlarına kadar süren dönem içinde, *çokkültürlülük* kavramı ile anılan politikalar göç ve göçmenlik alanlarını belirlemeye başlamıştır; bu anlayışa göre göçmen kümelerinin kendi kimlik özelliklerini koruma ve geliştirmeleri ve bir arada yaşama kültürünü benimsemeleri öne çıkarılmıştır; (iv) 1990’ların sonunda başlayarak bugüne kadar geçen dönemde ise iki farklı eğilimin öne çıktığı görülmektedir: Bir yandan uygulanan siyasalar anlamında *asimilasyona geri dönüş* diyebileceğimiz eğilimler ile daha tutucu yöne kayılırken; diğer yandan da, daha çok kuramsal düzeyde kalsa da, bu göç siyasetlerinin ve siyasalarının *ulus-ötesi ve kültürlerarası etkileşim* içerecek bir alanda daha özgürlükçü düşünülmesini öneren bakış açıları tanıklık edilmiştir.⁹²

Rogers Brubaker, göçe yönelik değişen perspektifleri irdelediği makalesinde asimilasyonun iki anlamının olduğunu; bunlardan ilkinin genel ve soyut bir tanımlama iken ikincisinin ise daha spesifik ve organik olduğunu dile getirmektedir. O’na göre söz konusu anlamlar, birbirlerine yakın olmakla beraber içerdiği imalar, ahlaki, entelektüel ve politik çağrışımlar açısından keskin farklar içermektedir. Bu bağlamda asimilasyonun ilk anlamı etken ve edilgen olarak benzetmek, benzetmek veya benzer gibi davranmaktır. Bir şeyi *asimile* etmenin ikinci anlam ise bir tarafın asimile ettiği şeyi kendi varlığına ait bir maddeye dönüştürmesi, özümsemesi,

⁹² Ahmet İçduygu, Sema Erder, Ö.Faruk Gençkaya, *a.g.e.*, ss. 66-67.

sisteme absorbe etmesi olup bu anlamda asimilasyon tamamen *absorbisyon* sözcüğünü ima etmektedir.⁹³

Göçmenlere bir devlet politikası olarak dayatılması veya kendiliğinden gerçekleşiyor olması durumlarına göre iki farklı asimilasyon türünden söz edilebilir. Bunlar zorunlu (forced) asimilasyon veya spontane (kendiliğinden gerçekleşen) asimilasyon türleridir. Devlet politikası çerçevesinde ve bilinçli, planlı bir pratik sonucunda gerçekleştiğinde güdümlü (forced) asimilasyondan bahsedilebilir. Asimilasyon politikası, doğrudan göçmenlerin etnik, kültürel kimliğini hedef aldığı ve onları yeniden dönüştürmeyi amaçladığında *doğrudan ve negatif asimilasyondan*, diğer adıyla *içsel arındırmadan*; bunun tersi durumda ise *dolaylı ve pozitif asimilasyondan*, diğer adıyla *adaptasyondan* söz edildiği söylenebilir. Dışa yönelik göç ettirme eyleminden ibaret olan arındırmadan farklı olan *içsel arındırma (doğrudan asimilasyon)*, göçmen açısından hissedilir bir hak mahrumiyetiyle ve kimliksel değişme yönünde zorlama ile gerçekleşir. Devletlerin iç toplumsal yapılarından kaynaklanan bir güvensizlik hissettikleri durumlarda, muhtemel etnik/göç sorununu zararsız bir biçimde, kısa zamanda ve kökten çözmek için sık sık doğrudan asimilasyona başvurabildikleri bilinmektedir.⁹⁴

Göçmenlerin bilinçlenmesi, göç politikalarının en önemli etkilerinden birisidir. Kalıcı göçün kabul edildiği ve göçmenlerin güvenli oturma statüsü ve tüm sivil haklardan yararlandığı ülkelerde, göçmenlerin uzun dönemli bir perspektif sahibi olmaları mümkündür. Kısa süreli misafir mitinin geçerli olduğu ülkelerde ise, göçmenlerin perspektifi kaçınılmaz olarak daha çatışmacıdır. Anavatanlarına dönmeleri zor veya imkânsız olabilir, fakat göçmen olarak buldukları ülkedeki gelecekleri de belirsizdir. Bu tür göçmenler yerleşirler ve etnik gruplar oluşturur. Fakat yaşadıkları toplumun bir parçası olarak bir gelecek planı yapamazlar. Sonuç, yalıtım, ayrımcılık ve farklılığa olan vurgudur. Bu nedenle, ayrımcı göç politikaları

⁹³ Rogers Brubaker, "The Return of Assimilation? Changing Perspectives on Immigration and Its Sequels in France, Germany, and the United States", *Oxford, Ethnic and Racial Studies*, Vol. 24, No.4, 2001, ss. 533-534.

⁹⁴ Nurcan Özgür Baklacıoğlu, *a.g.e.*, s. 79.

göç sürecinin tamamlanmasını durduramaz ve gelecekteki yerleşimcilerin marjinalleşmesine yönelik ilk adımı oluşturur.⁹⁵

Göçmenlere yönelik entegrasyon ve asimilasyon teorileri bağlamında, entegrasyon-dezintegrasyon (integration-disintegration), sosyal ve kültürel asimilasyon (social and cultural assimilation), etno-dini farklılık (ethno-religious differentiation) ve etnik eşitsizlik (ethnic inequality) gibi çeşitli kavramlar dile getirilmiştir. Harmut Esser'in kapsamlı bir kuşaklararası entegrasyon modeli ortaya koymaya çalıştığı "Does the 'New' Immigration Require a 'New' Theory of Intergenerational Integration?" (Yeni Göçmenlik, Yeni Bir Kuşaklararası Entegrasyon Teorisine Gereksinim Duymakta Mıdır?) adlı makalesi, entegrasyon bağlamında kaleme alınmış önemli teorik çalışmalardan biridir.⁹⁶ Yazar, giriş kısmında sormuş olduğu soruyu, sonuç bölümünde cevaplayarak göçmenlerle ilgili klasik asimilasyon teorisine alternatif bir konsept olarak yeni bir kuşaklararası entegrasyon teorisine şiddetle ihtiyaç olduğunu dile getirmektedir.⁹⁷

Thomas Faist, ulusötesi alanlarda meydana gelen kültürel geçişkenlik ve değişimin muhtemel sonuçlarını aşağıdaki üç ana başlıkta özetlemektedir:

- i) *Asimilasyon*: Azınlıkların "ana çoğunluk" ile birleşmesi, başka bir deyişle çevredeki kültürü kabullenme-kültürel uyum (acculturation);
- ii) *Kültürel Çoğulculuk (Cultural Pluralism)*: Göçmen azınlıklar, genellikle kaynak ülkelerinden göç ettikleri ülkeye aktardıkları kendi kültürlerini muhafaza ederler; yerel azınlıklar da kendi kültür ve kimliklerine dayalı esas dağarcıklarını korurlar.
- iii) *Kümelenerik Bir Arada Yaşama (Syncretism)*: Kümelene, baskın bir kültüre, çeşitli alt kültürlerle birlikte bir arada yaşama olanağı sağlar. Bu bağlamda söz konusu alt kültürler, kimliklerini biçimlendirici sınır aşan bağların da etkisi altında bulunmaktadır."⁹⁸

Bu çalışmamızda İran ve Türkiye'nin söz konusu örnek vakalar bağlamında uyguladıkları göç ve güvenlik politikalarını irdelemeye geçmeden önce uluslararası

⁹⁵ Stephen Castles ve Mark J. Miller, *a.g.e.*, s. 329.

⁹⁶ Harmut Esser, Alejandro Portes vd. (der.), *Rethinking Migration: New Theoretical and Empirical Perspectives*, (New York: Berghahn Books, 2007), s. 309.

⁹⁷ *A.g.e.*, s. 335.

⁹⁸ Thomas Faist, *The Transnational Social Spaces of Migration*, (Bielefeld: Center on Migration, Citizenship and Development-COMCAD, 2006), s. 6.

bir deneyim olarak AB ülkelerinin adaptasyon, entegrasyon ve asimilasyon bağlamındaki yaklaşımlarına da kısaca değinmekte yarar görüyoruz: AB ülkelerinin sosyo-kültürel yapılarına göre değişiklik gösteren göç politikalarını; *asimilasyon yaklaşımı*, *çokkültürlü yaklaşım* ve *dışla(n)ma yaklaşımı* olarak üç ana başlıkta toplamak mümkündür.⁹⁹

Asimilasyon Yaklaşımı: Tipik olarak uygulandığı ülke Fransa olup burada göçmenlerin dil, kültür ve sosyal olarak yaşadıkları topluma uyum sağlamaları gerektiğini baştan kabul ettikleri varsayılır. Oturma hakkı olan göçmenlerin hepsine vatandaşlık verilmesi öngörülmekle birlikte bu modelde asimilasyon sağlanmasına yönelik politikalar uygulanır.

Çokkültürlü Yaklaşım: Esas olarak İngiltere’de uygulanmakta olup Fransa’nın aksine göçmenlerin dil, kültür ve sosyal farklılıklarından vazgeçmeleri beklenmez. Göçmenlere kendi farklılıklarıyla birlikte toplumda yaşama imkânı ve yerli halkla eşit ekonomik, sosyal ve politik hakların verilmesi söz konusu olmaktadır.

Dışla(n)ma Yaklaşımı: Almanya’da uygulanmakta olup göçmenler hiçbir şartta Alman ulusunun bir üyesi olarak kabul edilmemektedir. Bu yüzden de göçmenlerin ekonomik, sosyal, kültürel ve politik haklara sahip olmaları sınırlandırılmıştır. Ancak son yıllarda AB politikaları çerçevesinde yukarıda örnek gösterilen üç ülke başta olmak üzere tüm AB ülkelerinin göç konusunda sınırlayıcı politikalar uyguladıkları ve söz konusu üç modeldeki yaklaşımlardan uzaklaşıldığı görülmektedir (Almanya’nın ülkesinde doğan göçmen çocuklarına vatandaşlık hakkı vermesi, Fransa’nın göçmenlere verilen vatandaşlık hakkı ve diğer sosyal hakları sınırlandırması veya İngiltere’nin mevzuat değişiklikleri ile göçmenlere aşırı sınırlamalar getirmesi vbg.).¹⁰⁰

⁹⁹ Sedat Murat ve Zehra Taşkesenlioğlu, *Avrupa Birliği Düzeyinde Göç, Entegrasyon ve Yerel Yönetimler*, (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2009), ss. 54-55.

¹⁰⁰ Sedat Murat ve Zehra Taşkesenlioğlu, *a.g.e.*, s. 55.

Bu bağlamda dünya sisteminde tarihsel olarak uluslararası göçle göç-alan ülke olarak daha önce tanışmış ve ekonomik olarak gelişmiş ülkelerde; yirminci yüzyıl boyunca asimilasyon, entegrasyon ve çok-kültürcülük zinciri üzerinden gelişen devlet-göçmen ilişkilerinin son yıllarda yeniden asimilasyona dönüş sürecine girdiği görülmektedir. Asimilasyonun geri dönüşü adı verilen bu süreç içinde son birkaç yıldır, bu ülkelerde yirminci yüzyılın son çeyreğinde başlayan özgürlükçü bir anlayışla devlet-göçmen ilişkilerinin liberal bir temelde çok-kültürcü politikalar eliyle düzenlenmesine son verilmeye başlanmıştır. Bu adeta etnik çeşitlilikten tek kültürlü bir ulus-devlete doğru bir eğilimin başlamasıdır. Batıda (Avrupa ya da Kuzey Amerika'da) bu, uluslararası göçün 11 Eylül sonrası dönemde bir güvenlik olgusuna indirgenmesi ve genelde küreselleşme eğilimlerine göç anlamında karşı seslerin yükselmesi ile doğru orantılıdır.¹⁰¹

Kuşkusuz Heywood'un da ifade ettiği gibi kendi ülkelerinden sürekli ve şiddetli fakirlik, siyasal huzursuzluk ve toplumsal çekişmeler gibi unsurlar tarafından itilmiş ya da yerleştikleri ülkeye ek işgücü ihtiyacı tarafından çekilmiş olan göçmenlerin göçünü sınırlandırmanın en iyi yolu da küresel eşitsizliğin azaltılması ve istikrarlı küresel yönetişimin yaygınlaştırılması gibi stratejiler olacaktır.¹⁰² Tüm bu stratejilerin başarıyla uygulanması halinde dahi küreselleşme veya güvenlik sorunları dolayısıyla göç realitesi tamamen sona erdirilemeyecektir. Dolayısıyla bu tezimizin sonuç bölümünde de irdeleneceğimiz üzere anılan örnek olaylar kapsamındaki göçmenlerle çok kültürlü bir yaklaşım ve çoğulculukla bir arada yaşam, uyum ve entegrasyon süreçlerine özen gösterilmesi ve bir arada yaşamın asgari koşullarına riayet edilmesi gerekmektedir.

¹⁰¹ Ahmet İçduygu, Sema Erder, Ö.Faruk Gençkaya, *a.g.e.*, s. 64.

¹⁰² Andrew Heywood, *a.g.e.*, s. 214.

1.2.2.2 İRAN VE TÜRKİYE’NİN GÖÇ VE GÜVENLİK POLİTİKALARI

İran İslam Cumhuriyeti 1979-2018 yılları arasında Afganistan’daki SSCB-ABD işgalleri ve süregelen iç savaş dönemleri boyunca, yaklaşık olarak 40 yıldır Afgan göç akınlarına maruz kalmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti de Arap Baharı sonrası Suriye’deki iç savaş dolayısıyla 2011’den günümüze yaklaşık olarak 10 yıllık bir süreçte Suriyeli sığınmacıların göç dalgalarıyla yüzleşmeye devam etmektedir. İran’a yönelik söz konusu kitlesel Afgan göçleri ile Türkiye’ye yönelen Suriyeli göç akınları her iki ülkeyi de; siyasi, ekonomik, iç-dış güvenlik, sosyo-kültürel ve insani yönlerden etkilemektedir. Anılan örnek vakalar kaynaklı göç dalgaları bağlamında İran ve Türkiye’nin sergilediği göç ve güvenlik politikalarının benzeşen ve ayrışan karakteristiklerini analiz etmeden önce burada özetle söz konusu politikaların kurumsal çerçevesini çizmeye çalışacağız.

İran İslam Cumhuriyeti’nin Afgan sığınmacılarla ilgili uluslararası yasal mevzuatının temelini, Türkiye’de olduğu gibi BM Mültecilerin Hukuki Statülerine İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü oluşturmaktadır. İran, söz konusu sözleşme ve protokülü Türkiye’den yaklaşık 8 yıl sonra, 15 Haziran 1976’da imzalamıştır. İran, BM Mültecilerin Hukuki Statülerine İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolünü İslam Devrimi öncesi Şehinşahlık döneminde imzalarken; Türkiye’nin koyduğu şerhe benzer bir yaklaşımla anılan protokolün 17, 23, 24 ve 26 numaralı maddelerini bağlayıcı olmaktan öte tavsiye hükmündeki maddeler olarak kabul ettiğini kayda geçirmiştir.¹⁰³

İran İslam Cumhuriyeti’nde Afgan göçmenlerle ilgili iş ve işlemleri icra etmekle görevlendirilmiş yetkili makam İçişleri Bakanlığı’dır. İran’da yabancılar ve göçmenlerin oturma ile ilgili tüm yasal işlemleri için İran İslam Cumhuriyeti Devlet Bakanlığı’na (İran İçişleri Bakanlığı) bağlı “Yabancılar ve Göçmen İşlemleri Genel Müdürlüğü (YGİGM)” (İdare-i Küll-i Umur-i Etba’ ve Muhacirin-i Harici – Bureau

¹⁰³ Mohammad Jalal Abbasi-Shavazi vd., *Second-generation Afghans in Iran: Integration, Identity and Return*, (Tahran: Tahran Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, AREU, 2008), s. 5.

for Aliens and Foreign Immigration Affairs-BAFIA) görevlendirilmiştir.¹⁰⁴ BAFIA'nın (YGİGM) iş yoğunluğunun azaltılması amacıyla, İran'da göçmen geçici oturma kartları ve çalışma kartlarının verilmesi işlemleri için kefalet ofisi/ofisleri (defter-i/defatir-i kefalet) adı verilen resmi koordinasyon merkezleri kurulmuştur. Ayrıca İran İslam Cumhuriyeti'nin ulusal çıkarlar ve güvenlik ile ilgili politikalarında Devrim Rehberi ile İran Ulusal Güvenlik Yüksek Konseyi – IUGYK (Şurâ-yi Âli-yi Emniyet-i Milli/Iran Supreme National Security Council - ISNSC) en yüksek karar mercii olarak yer almaktadırlar. İİC Anayasasınının 13. Bölümünün 176. Maddesinde; IUGYK'nin sorumlulukları özetle, İran devrim rehberi tarafından belirlenen genel politikalar çerçevesinde ülkenin savunma ve ulusal güvenlik politikalarını belirlemek; bu politikalar bağlamındaki politik, istihbari, sosyo-kültürel ve ekonomik faaliyetlerin koordinasyonunu sağlamak ve iç-dış tehditlere karşı ülkenin maddi ve manevi kaynaklarından yararlanmak, şeklinde belirlenmiştir. Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan IUGYK; konsey sekreteri-rehberlik temsilcisi, cumhurbaşkanı yardımcısı, içişleri bakanı, dışişleri bakanı, istihbarat bakanı, cumhurbaşkanlığı planlama teşkilatı başkanı, meclis başkanı, yargı erki başkanı, genelkurmay başkanı, devrim muhafızları komutanı, genel kuvvetler komutanı olmak üzere toplam 12 üyeden oluşmaktadır. Konseyin kararları devrim rehberinin onayından sonra yürürlüğe girmektedir.¹⁰⁵

Türkiye'de ise örnek vaka bağlamında Suriyeli sığınmacılarla ilgili iş ve işlemlerin icrası için yetkili makam, 04/04/2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununa istinaden kurulmuş olan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'dür. 6458 sayılı Kanunun 103 üncü maddesine göre: Göç alanına ilişkin politika ve stratejileri uygulamak, bu konularla ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak, yabancıların Türkiye'ye giriş ve Türkiye'de kalışları, Türkiye'den çıkışları ve sınır dışı edilmeleri, uluslararası koruma, geçici koruma ve insan ticareti mağdurlarının korunmasıyla ilgili iş ve işlemleri yürütmek üzere İçişleri Bakanlığına bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur.¹⁰⁶ Türkiye

¹⁰⁴ <https://bafia-gov.kr.ir/> [Erişim Tarihi:10.01.2019].

¹⁰⁵ <http://rc.majlis.ir/fa/law/show/133640> [Erişim Tarihi:15.01.2019].

¹⁰⁶ <http://www.goc.gov.tr/> [Erişim Tarihi:11.01.2017].

Cumhuriyeti'nin güvenlikle ilgili en yüksek karar mercii Türkiye Cumhuriyeti Milli Güvenlik Kuruludur, MKG gerçekleştirilen anayasal ve yasal son değişikliklerle, Cumhurbaşkanının başkanlığında, Cumhurbaşkanı Yardımcıları, Adalet, Milli Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlarından kurulmakta ve toplantılarında, karşılıklı fikir alışverişi ile milli güvenliğe ilişkin sorunlar en üst seviyede görüşülerek tartışılmaktadır.¹⁰⁷

İran İslam Cumhuriyeti'nin Afgan göçmenlere yönelik göç ve güvenlik politikalarında, bu ülkenin üç farklı cumhuriyet şeklinde ifade edilebilecek iç ve dış politikalarının dönüşüm süreci söz konusudur. Politika yapıcısı olarak Ayetullah Humeyni'nin belirleyici olduğu 1979-1989 arası *devrimci birinci cumhuriyet*; Ali Hamaney ve Haşimi Rafsancani'nin baskın oldukları 1989-1997 arası *pragmatist ikinci cumhuriyet* ve yine Hamaney çok baskın olmakla birlikte Muhammed Hatemi'nin de etkin olduğu 1997-2005 arası dönem de *reformist üçüncü cumhuriyet* dönemlerinde farklı göç ve güvenlik politikaları uygulanmıştır. Ahmedinecat dönemleri (2005-2013) ile Ruhani dönemlerindeki (2013-halen) göç ve güvenlik politikaları da daha önceki devrimci-pragmatist ve reformist cumhuriyet tarzlarının kısmen devamı olarak biçimlenmiştir. Kuşkusuz Devrimden günümüze İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasındaki dönüşümlere yönelik üzerinde uzlaşıya varılmış net bir tasnif söz konusu değildir. Bu bağlamda gerçekleştirilmiş dönemsel sınıflandırmalara yönelik bir örnek olarak Reza Soleimani'nin 1997-2005 yılları arası Hatemi Dönemi dış politikasını incelediği eserinden söz edilebilir. Reza Soleimani, İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasıyla ilgili olarak bu tezin ikinci bölümünde detaylı olarak değineceğimiz söylemsel dört farklı dönemden söz etmektedir¹⁰⁸ Mehdi Mozaffari, İran dış politikasını şu üç farklı döneme ayırmaktadır: Devrimci dönem (1979-1988/9); Thermidorian/pragmatik dönem (1989-1997) ve Enigmatik/muammalı-önceki iki dönemin sentezi- dönem (1997-2005).¹⁰⁹ Kenan Çamurcu da yukarıda dile getirdiğimiz sınıflandırmaya benzer bir biçimde İran'daki

¹⁰⁷ <https://www.mkg.gov.tr/index.php/milli-guvenlik-kurulu/genel-bilgi> [Erişim Tarihi: 10.09.2018]

¹⁰⁸ Reza Soleimani, *Siyaset-i Harici-i Devlet-i Khatemi, Diplomasi-i Teneşzodai ve Goftegu-yi Temeddona*, (Tahran: Kevir Yayınları, 2010), ss. 59-69.

¹⁰⁹ Mehdi Mozaffari, *Islamist Policy: Iranian Ideological Foreign Policy*, (Danimarka: Centre for Studies in Islamism and Radicalisation-CIR, 2009), ss. 18-19.

Birinci Cumhuriyet dönemini bir ülkü ve idealler cumhuriyeti olarak tasnif ederken, İkinci Cumhuriyet'i ekonomik kalkınmayı önceleyen rasyonel bir cumhuriyet olarak tanımlamakta; Hatemi'nin 97'de cumhurbaşkanı seçilmesinden sonraki dönem olarak kategorize ettiği Üçüncü Cumhuriyet dönemini de demokratik bir cumhuriyet şeklinde tasnif etmektedir.¹¹⁰

Türkiye Cumhuriyeti'nin Suriye iç savaşının ilk yıllarında Suriye'den gelen kitlesel göçmen akınlarına yönelik göç ve güvenlik politikaları için de politika yapıcılarının farklı olduğu dört temel dönemden söz edilebilir. Söz konusu dönemleri; Recep Tayyip Erdoğan'ın başbakanlık – Ahmet Davudoğlu'nun dışişleri bakanlığı yaptığı birinci dönem (2011-2014), Ahmet Davudoğlu'nun başbakanlık yaptığı ikinci dönem (2014-2016), Binali Yıldırım'ın başbakanlık yaptığı üçüncü dönem (2016-2018) ve tek politika yapıcısı olarak Recep Tayyip Erdoğan'ın başkan olduğu 2018 ve sonrası dördüncü dönem (2018 – halen) şeklindeki dönemler olarak sınıflandırabiliriz.

İran İslam Cumhuriyeti rejimi, devrimin ilk yıllarındaki dış politikasını; dünyanın bütün ezilmiş insanlarına/ Müsüman halklarına devrim ihraç etmeyi ve anti-emperyalist bir söylemle, ne doğu, ne batı, yalnızca İslam Cumhuriyeti sloganıyla bağımsız dış politika izlemek olarak ilan etmişti. Devrimci bir devlet olarak İran İslam Cumhuriyeti, mevcut uluslararası sistemin meşruluğunu sorgulayarak ve yakın çevresindeki statükocu devletleri tehdit ederek yeni bir İslami Dünya Hükümeti öngörmekteydi.¹¹¹ Birinci cumhuriyet dönemi boyunca İran İslam Cumhuriyeti'nin dünyaya vermiş olduğu politik ve ideolojik-dini (ideo-teolojik) mesajlar, Sovyet işgalinden kaçarak İran'a yönelen Afgan göçmenlerin sayısını arttırıcı bir etki yaratmıştır Söz konusu mesajların başında, rejimin enternasyonel islam birliğine (ümmeitin vahdetine) yönelik vurguları, batı ve doğu bloklarına meydan okuyucu alternatif bir ideo-teolojik yönetim şekli önerisi ve deklare ettiği antiemperyalist mesajlar yer almaktaydı. Nitekim devrimin ilk yıllarındaki evrensel

¹¹⁰ Kenan Çamurcu, *Firuze Köprüde Üçüncü Cumhuriyet-Velayet Demokrasinden Demokratik Cumhuriyete İran*, (İstanbul: Şehir Yayınları, 2000), ss. 20-22.

¹¹¹ Bayram Sinkaya, "Devrimden Günümüze İran Dış Politikasının Dönüşümü", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt 247, No. 5-6, Nisan-Mayıs 2005, s. 27.

islam kardeşliği, islam ümmetinin birliği (vahdet) ve özellikle islami terminolojideki muhacir (hicret eden, göçmen müslüman) ve ensar (muhacirlere yardımcı, onları koruyucu-kollayıcı yerleşik müslüman) vurguları, Afganistan'dan gelen göçmenlerin İran'da yaygın bir kabul görmelerine sebebiyet vermişti.

İran İslam Cumhuriyeti'nin Afgan göçmenlere yönelik ilk iltica politikası “açık kapı” politikası olup bu dönemde gelen Afgan göçmenlere hemen “mülteci” statüsü verilmiştir.¹¹² Bu açık kapı politikasının doğrudan bir sonucu olarak daha 1990 yılında bile İran'daki Afgan göçmenlerin toplam sayısı 3 milyonu aşmıştı. İran AMAR istatistik kurumunun (*Merkez-i Âmâr-i İran*)¹¹³ 2018 yılına ait güncel verilerine göre İran'da halen kayıtlı 1.583.979 Afgan göçmen bulunmaktadır. Söz konusu sayıya ek olarak İran'da yerel basın yayın organlarında yaklaşık 1.000.000 – 1.500.000 arası yasadışı Afgan göçmenin yaşadığı da dile getirilmektedir. Ayrıca yine İran İçişleri ve Dışişleri bakanlıklarının gayri resmi istatistiklerine göre İran'da halihazırda 3 milyonu aşkın Afgan göçmen bulunduğu ve bunların yaklaşık olarak 2 milyonunu yasadışı Afgan göçmenlerin oluşturduğuna yönelik haberlere de sıkça rastlanmaktadır.¹¹⁴

Türkiye Cumhuriyeti'nin Suriye iç savaşının ilk yıllarında Suriye'den gelen kitlesel göçmen akınlarına yönelik ilk iltica politikası da İran İslam Cumhuriyeti'nin Afgan göçmenlere yönelik ilk dönemdeki politikasına benzer bir biçimde açık kapı politikasıdır.¹¹⁵ Söz konusu politika, üçüncü bölümde detaylı bir biçimde ele alacağımız üzere: Suriye krizine yıllar değil aylar veya haftalarla ölçülebilecek şekilde ömür biçilebileceği; statüko adına Esad'ın yanında yer almak veya olaylara kayıtsız kalmak yerine Esad'la ilişkiler yürütülemediği için Suriyeli halkın yanında olmak¹¹⁶ şeklinde ifade edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti ilk dönemlerde söz konusu

¹¹² Mohammad Jalal Abbasi-Shavazi vd., *Return to Afghanistan? A Study of Afghans Living in Tehran*, (Tahran: Tahran Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, AREU, 2005), s. 2.

¹¹³ <https://www.amar.org.ir/> [Erişim Tarihi:10.08.2018].

¹¹⁴ <https://www.dw.com/fa-af/a-19239312> [Erişim Tarihi:25.08.2018].

¹¹⁵ GİGM-TODAİE, *Türkiye'ye Yönelik Kitlesel Akınlar: Türkiye'nin Örnek Uygulamaları ve Liderliği, Uygulanan Politikalar...* (Ankara: TC İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2015), s. 159.

¹¹⁶ https://www.ntv.com.tr/turkiye/davutoglu-esada-omur-bicti,Nsez_e7zmEO7uz5O9Pv6hw [Erişim Tarihi: 28.08.2018]

politikasını resmi söylemde insani ve demokratik değerler üzerinden dile getirmiş; bu politikanın iç kamuoyundaki meşruiyetini de yine söz konusu değerlerle birlikte İslami – muhafazakar terminolojideki ensar ve muhacir kardeşliği ile misafirlik söylemleri üzerinden sağlamaya çalışmıştır.

İran İslam Devriminin ilk yıllarında gelen Afgan göçmenler, muhacirin (muhacirler) olarak isimlendirilmiş ve kendilerine *mavi kart (kart-e âbî)* ile birlikte İran’da yasal olarak kalma hakkı verilmişti. 1992 yılına kadar söz konusu muhacirler, İran vatandaşları gibi sağlık ve gıda indirim yardımlarından (sübvansiyon-subsit) yararlandırılmış, ücretsiz ilk ve ortaokul eğitimi almışlardı.¹¹⁷ Ancak, içeride ve dışarıda birçok sorunla karşılaşan devrimci rejim 1990’lara gelindiğinde artık devrim ihracını bir kenara koyarken, ne doğu ne batı sloganı da pratikte anlamını büyük oranda yitirmiş; dahası 1980’lerin devrimci İran’ı, 1990’larda statükocu bir güç haline gelmiştir.¹¹⁸ Nitekim Sovyet işgalinin sona ermesiyle, İran kendisi için ekonomik, sosyolojik, mezhebi ve demografik sorunlar yaratan Afgan göçmenler meselesini pragmatik bir yaklaşımla bir güvenlik sorunu olarak ele almıştır. İkinci cumhuriyet döneminden itibaren resmi söylemlerde İran ulusu vurgularının ön plana çıkması Afgan göçmenlerin dışlanmasıyla yanısıra bu göçmenlere verilen kimlik kartlarını da etkilemiştir. Bu dönüşümün bir sonucu olarak Afgan göçmenlere birer yıllık geçici ikamet izni hakkı vererek her yıl yüksek ücretler ve sigorta mukabili uzatılması gereken kimlik tanzim belgesi / âmâyiş kartı (*kart-e âmâyiş*) verilmeye başlanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin Göç İdaresi Genel Müdürlüğü vasıtasıyla Suriyeli sığınmacılara vermiş olduğu *geçici koruma kimlik belgesi* uygulaması ise İran’daki kimlik tanzim belgesinden (*âmâyiş kartı*) tamamen farklı olup daha çok İran İslam Cumhuriyeti’nin 1992’ye kadar gerçekleştirmiş olduğu *mavi kart (kart-e âbî)* ve sübvansiyon uygulamalarının bir benzeri olarak değerlendirilebilir. Türkiye Cumhuriyeti’nde geçici koruma sahibi Suriyeli sığınmacılara, ikamet ettikleri il

¹¹⁷ Elisabeth Yarbakhsh, “Reading Derrida in Tehran: Between an Open Door and an Empty Sofreh”, *Humanities*, 2018, Vol.7, No.21, s. 5.

¹¹⁸ Bayram Sinkaya, *a.g.m.*, s. 27.

sınırları içerisinde eğitim ve sağlık başta olmak üzere temel hak ve hizmetlerden ücretsiz yararlanma imkânı sağlayan geçici koruma kimlik belgesi tanzim edilmektedir. İran'daki mevcut uygulamaların aksine söz konusu geçici koruma kimlik belgeleri ücretsiz verilmekte ve yıl sınırlaması bulunmamaktadır. Bu açıdan Türkiye'deki uygulamanın sosyal devlet ilkesine daha uygun ve daha insani olduğu görülmektedir.

İran İstatistik Kurumunun (*Merkez-i Âmâr-i Îrân*)¹¹⁹ güncel verilerine göre İran'daki Afgan göçmenlerin en yoğun yaşadıkları on il sırasıyla; Tahran, Horasan-ı Rezevi, İsfahan, Kirman, Fars, Kum, Elborz, Yezd ve Simnan şehirleridir. İran'daki resmi kayıtlı Afgan göçmenlerin yaklaşık olarak üçte biri Tahran'da yaşamaktadır. Afganistan İslam Cumhuriyeti Muhacirler ve Geri Dönüş Yapanlar Bakanlığı'nın (Vezaret-i Umur-i Muhacirin ve Avdetkonendegân) en güncel verilerine göre yurtdışındaki toplam Afgan sığınmacı sayısı, 5.600.000 olup kayıtlı ve kayıtsız Afganlar dahil olmak üzere Pakistan'da yaklaşık olarak 2.185.000 ve İran'da da yaklaşık 2.460.000 Afgan göçmen yaşamaktadır.¹²⁰

Türkiye'deki durum da yukarıdaki oranlarla büyük ölçüde benzerlik arz etmektedir. Türkiye'de de Suriyeli sığınmacıların en yoğun yaşadıkları on il sırasıyla; İstanbul, Şanlıurfa, Hatay, Gaziantep, Adana, Mersin, Bursa, İzmir, Kilis, ve Konya'dır. Tahran'daki verilere benzer bir biçimde, Türkiye'de kayıtlı/kayıtsız Suriyeli sığınmacıların da yaklaşık olarak üçte biri İstanbul'da yaşamaktadır. 27.12.2018 tarihli en son verilere göre Türkiye'deki Suriyeli sığınmacı sayısı 3.622.366 olmakla beraber¹²¹, düzensiz-yasadışı yollarla ülkemize girerek herhangi bir biçimde biyometrik kaydı alınamamış olan Suriyelilerin sayısı net olarak bilinmemektedir.

¹¹⁹ <https://www.amar.org.ir/خانه/آرشیو-تاز-هه‌ای-نشر/agentType/View/PropertyID/9009> [Erişim Tarihi: 12.01.2019].

¹²⁰ <http://morr.gov.af/fa/page/2204> [Erişim Tarihi:24.08.2018].

¹²¹ http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713 [Erişim Tarihi: 15.01.2019].

BMMYK verilerine göre İran'da barınma merkezlerinde kalan Afgan sığınmacılar, toplam sığınmacı sayısının yalnızca %3'ünü oluşturmaktadır.¹²² Geri kalan %97'lik kesim İran'da yerleşim yerlerine dağılmış bir halde yaşamaktadır. Barınma merkezlerinde kalan göçmen sayısı oranının %3 gibi çok düşük bir seviyede olması, İran'ın ulusal egemenlik hakları çerçevesinde, BMMYK'nın mültecileri ayrı bir topluluk gibi yönetmeye çalıştığı sürekli sığınmacı kampları uygulamasına sıcak bakmamasıyla da ilişkilidir. İran, mevcut yerleşim yerlerini Afgan göçmenlerin geçici ve transit barınma merkezleri olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla geçici barınma merkezleri dışında kalan Afgan göçmenler, toplam göçmenlerin %97'si gibi çok büyük bir oranla İran'ın büyük illeri başta olmak üzere yaygın bir biçimde kırsal ve kentsel bölgelere dağılmışlardır.

Türkiye'de ise biyometrik kaydı yapılmış Suriyeli sığınmacılardan AFAD tarafından altyapısı hazırlanan geçici barınma merkezlerinde¹²³ bulunanlar, 2015 yılı itibariyle kayıtlı tüm sayının yaklaşık %11,5'ini oluştururken, geri kalan yaklaşık %88,5'lik kesim söz konusu kampların dışında ve Türkiye'ye dağılmış bir halde yaşamaktaydı. Bu oran en güncel verilerin yayımlandığı 27.12.2018 tarihinde yaklaşık olarak %4 ve %96 değerlerinde seyretmektedir. Bu süreçte söz konusu yüzdeler, 2018 yılına kadar her yıl yüzde bir buçuk oranında değişerek Türkiye'de kayıtlı Suriyeli sığınmacıların kamplarda kalma oranının, artan toplam Suriyeli sığınmacı sayısına oranla düştüğü görülmektedir. Bu oranlar değerlendirildiğinde, Türkiye'deki Suriye örnek vakasına yönelik yaklaşık 10 yıllık değerlerin İran'daki Afganistan örnek vakasına ilişkin 40 yıllık süreçteki değerlerle paralellikler arz ettiği gözlenmektedir. İran İslam Cumhuriyeti'nden 40 yıllık süreçte gönüllü geri dönüş yapan Afgan göçmen sayısı yaklaşık olarak 1 milyon iken; Türkiye'den yaklaşık olarak 10 yıllık bir süreçte gönüllü geri dönüş yapan Suriyeli sığınmacı sayısının yaklaşık 300 bin (08.01.2019 itibariyle 294.000¹²⁴) seviyesinde olduğu görülmektedir.

¹²² BMMYK, *Solution Strategy for Afghan Refugees (SSAR), Portfolio of Projects 2015-2016, Islamic Republic of Iran*, (Geneva: The UN Refugee Agency, 2015), s. 2.

¹²³ GİGM-TODAİE, *a.g.e.*, s. 159.

¹²⁴ <https://www.haberturk.com/icisleri-bakani-suleyman-soylu-turkiyedeki-suriyelilerin-cogu-misak-i-milli-sinirlari-icinden-2283766#> [Erişim Tarihi: 10.01.2019].

İki örnek vaka çerçevesinde İran ve Türkiye’de eğitim gören Afgan ve Suriyeli sığınmacı sayıları hakkında da sayısal bir karşılaştırma yapmak mümkündür: Ancak bu karşılaştırma yapılırken başta Afgan göçmenler olmak üzere İran’daki sığınmacı çocuklarının daha son yıllara kadar (2015) eğitim hakkından yararlanamadıklarının da gözardı edilmemesi gerekmektedir. Bu bağlamda Afgan sığınmacı çocuklarının eğitim hakkından yararlanamamaları, İran iç ve dış kamuoyunda büyük tepkilere sebebiyet verdiği için Devrim Rehberi Ayetullah Hamaney 17 Mayıs 2015 tarihli bir beyanında “İran’da kalmaya yönelik yasal koşulları sağlıyor olsun ya da olmasın, bu konuda yasal dokümanlara sahip bulunsun veya bulunmasın, tüm Afgan göçmen çocukların devlet okullarına kaydedilmeleri gerektiğine yönelik” bir rehberlik emri yayımlamıştır.¹²⁵ İlgili emir neticesinde 2018 yılı itibarıyla halihazırda İran okullarında 420.000 Afgan öğrenci ilk ve orta öğretim düzeyinde öğrenim görmektedir. Afganistan Göçmenler ve Geri Dönerler Bakanlığı’nın Tahran Ofisi verilerine göre 11.000 Afgan öğrenci İran üniversitelerinde 12.000 öğrenci ise medrese olarak bilinen dini eğitim merkezlerinde öğrenim görmektedir. Bakanlık verilerine göre, bugüne kadar İran üniversitelerinden mezun olan Afgan öğrenci sayısı 15.000’i geçmiştir.¹²⁶ Ancak Türkiye’de eğitim gören Suriyeli göçmen sayısı ve Suriyeli sığınmacılara yönelik eğitim imkânlarının, İran’daki örnek vakadan farklılık gösterdiği görülmektedir: Milli Eğitim Bakanlığı’nın en güncel verilerine göre Türkiye genelinde öğrenim gören toplam Suriyeli sayısı 600 bini aşmaktadır.¹²⁷ Türkiye genelindeki 282 geçici eğitim merkezinde de 100 bin 678 öğrenci yoğun Türkçe öğretimi temelli eğitim görmektedir.¹²⁸

Göçün küreselleşmesi neticesindeki dönüşümlere ve sığınmacı sayılarının artmasına karşın, tüm devletler geleneksel olarak devletin bütünlüğünü korumak amacıyla; devletin sınırlarını, ülke topraklarındaki yabancıların ikamet statülerini,

¹²⁵<https://www.tasnimnews.com/fa/news/1394/02/27/741883/> [Erişim Tarihi:27.08.2018].

¹²⁶ Mehmet Koç, *Türkiye’de Düzensiz Afgan Göçü ve İran’ın Göç Politikaları*, (Ankara: İRAM İran Araştırmaları Merkezi, 2018), s. 7.

¹²⁷<https://pictes.meb.gov.tr/izleme/Haberler> [Erişim Tarihi: 29.08.2018].

¹²⁸<https://www.sabah.com.tr/egitim/2018/09/28/600-bin-suriyeli-okullu-oldu> [Erişim Tarihi: 29.08.2018].

yabancıların çalışma izinlerine ulaşımını kontrol altına almaya çalışmaktadır.¹²⁹ Bu bağlamda İran ve Türkiye'nin ilgili göç ve güvenlik politikaları büyük oranda benzerlik arz etmektedir. Anılan örnek vakalar çerçevesinde her iki ülke de sınır kontrolleri ve yasadışı göçlere yönelik kontrolleri arttırmış; göç bağlamında güvenlik, vize politikası, ikamet ve çalışma izinlerine yönelik politikaları düzenlemiştir.

Kırk yıllık bir süreçte Afgan göçmenlerin sayılarının milyonları aşması, kitlesel göç akınlarına maruz kalan tüm ülkelerde olduğu gibi İran'da da Afgan göçmenlere yönelik olumsuz bir algının oluşmasına sebebiyet vermiştir. İran'da Afgan göçmenlerine yönelik olumsuz algının temelinde, benzeri göç akınlarını yaşayan tüm konakçı ülkelerde olduğu gibi ekonomik ve güvenlik gerekçeleri ön plandadır. Kitlesel göç akınlarının yabancı düşmanlığına sebebiyet vermesinde de; göçmenlerin işsizliği arttırdığına yönelik algılar ile göçmenlerin suç oranının yüksek olduğuna yönelik gerçekte bilimsel olmayan kabuller etkili olmaktadır.

Murat Erdoğan'ın saha çalışmasında, Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye kabulü ve bu kabulün gerekçesi olarak en güçlü şekilde desteklenen önerme, %64,6 ile "Suriyeli sığınmacıların dinine, diline, etnik durumuna bakılmaksızın kabul edilmesi insani görevimizdir" şeklindeki önermedir. Yine ilgili saha araştırmalarına göre Türkiye kamuoyunda Suriyelileri "zulümden kaçan insanlar", Türkiye'deki "misafirlerimiz" ve "din kardeşlerimiz" olarak tanımlayanların toplam oranı %74'ü bulmaktadır.¹³⁰ Ancak tüm bu insani yaklaşımlara rağmen 10 yıllık bir süreçte Suriye'deki iç savaş dolayısıyla Türkiye'ye göç etmiş (kayıtdışı göçmenler de dahil olmak üzere) 4 milyonu aşkın Suriyeli göçmene yönelik Türkiye toplumundaki algılar da ilk aylardaki yaygın kabulün aksine İran'dakine benzerdir. Söz konusu olumsuz toplumsal algıların başında özellikle Suriyeli ucuz işgücü akınları dolayısıyla Türk vatandaşlarının işsiz kalmaları ve geçici koruma kapsamına alınan devasa sayıdaki Suriyelilere sağlanan

¹²⁹Ahmet İçduygu, Sema Erder, Ö.Faruk Gençkaya, *a.g.e.*, s. 239.

¹³⁰ M. Murat Erdoğan, *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması – Yönetici Özeti & Rapor*, (Ankara, Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (HUGO), 2015), s. 26.

sağlık hizmetleri dolayısıyla hastanelerde yaşanan izdiham ve aksaklıklar gelmektedir.

İran ve Türkiye’de anılan örnek vakalar çerçevesinde Afgan ve Suriyeli göçmenlerin ev sahibi ülke vatandaşlarının işlerini ellerinden aldıklarına yönelik toplumsal algı ve değerlendirmelerde, sıklıkla madalyonun öte yüzü yani göçmenlere yönelik ciddi bir emek sömürsünün varlığı göz ardı edilmektedir: İran’daki Afgan göçmenlere, ulusal işgücünden yararlanılmasına yönelik devlet politikaları bağlamında yabancı uyrukluların çalıştırılmamaları gerektiğine yönelik genelge uyarınca¹³¹ yalnızca dörtlü iş grupları (*meşâgil-i çhârgâne*) denilen iş sektörlerinde çalışma izni verilmektedir. Söz konusu dörtlü iş grupları; dökümhane fırınları, inşaat işleri, tarım işleri ve diğer işler şeklinde tasnif edilmektedir. Bu işlerin tamamı, İranlıların genellikle çalışmak istemedikleri kas gücüne dayalı, emek yoğun ve sosyal güvencesiz işlerdir.¹³² Türkiye’de ise İran’daki uygulamaya benzer bir biçimde Suriyeli sığınmacılara yönelik belli iş kollarının dayatılması gibi bir uygulama söz konusu değildir. 15 Ocak 2016 tarihinden itibaren Türkiye’de geçici koruma statüsü altındaki tüm Suriyelilere yasal olarak çalışma hakkı verilmiştir. Ancak Türkiye’de de çalışan Suriyeli sığınmacıların genellikle inşaat, tarım, ayakkabıcılık, tekstil, ev hizmetleri, temizlik işleri ve bebek bakımı gibi çoğu mevsimlik sektörlerde istihdam edildikleri görülmektedir. Bu sektörler de genel olarak vasıf gerektirmeyen, düşük ücretli, sezonluk ve güvencesiz olması sebebiyle yerel halk tarafından tercih edilmeyen ve kayıtdışı ekonomik faaliyetlerin yoğun olduğu sektörlerdir.¹³³

İran’ın Afgan sığınmacıların çaresizliğinden yararlanıp vatandaşlık vaadiyle bu insanları vekalet savaşlarındaki cephelere sürdüğü de gözlenmektedir. Bu politikaların iki bariz örneği İran-İrak savaşı döneminde İran için Irak’a karşı savaşan Afgan gönüllülerden oluşan *Ebuzer Tugayları*¹³⁴ ile günümüzde Suriye’de İran adına vekalet savaşı yürüten ve tamamı İran’daki Afgan göçmenlerden oluşan *Fatimiyyun*

¹³¹ <https://www.mehrnews.com/news/2334782/> [Erişim Tarihi:27.08.2018].

¹³² <https://iranhr.net/fa/articles/2716/> [Erişim Tarihi:27.08.2018].

¹³³ Adem Esen ve Mehmet Duman (ed.), *Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler*, (İstanbul: WALD Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Vakfı, 2016), s. 112.

¹³⁴ <http://www.jahannews.com/news/507328> [Erişim Tarihi:01.07.2018].

Tugayı uygulamalarında görülmektedir.¹³⁵ İran İslam Cumhuriyeti'nin Afgan göçmen savaşçıları da dahil ettiği vekalet savaşları, İran iç politikası açısından ideolojik bir meşruiyete dayandırılarak rasyonalize edilmiş olsa da; İran'ın İran-Irak savaşı, Irak iç savaşı, Afganistan iç savaşı, Suriye iç savaşı, Yemen iç savaşı ve Bahreyn, Kuveyt gibi körfez ülkelerinde şii jeopolitiğini baz alan kırk yıllık asimetrik savaş uygulamaları, komşu ülkeler başta olmak üzere dış politika açısından İran'a yönelik güvensizliği daha da arttırmaktadır.¹³⁶ Türkiye Cumhuriyeti ise kendi yurt içi ve sınır ötesi güvenliği için Suriyeli sığınmacılar bağlamında İran'ın Afgan sığınmacılara yönelik askeri fırsatçılığı gibi oportünist bir yaklaşım sergilememekte; vatandaşlık veya benzeri gibi vaatlerle Suriyelilerden askeri anlamda sınır ötesinde veya uzak coğrafyalarda yararlanmamaktadır. Tezimizin sonraki bölümlerinde daha ayrıntılı bir biçimde değineceğimiz üzere; Suriye içinde gerçekleştirilen TSK önderliğindeki *Fırat Kalkanı* ve *Zeytindalı Harekatı* gibi operasyonlar bizzat Suriye halkının bir direniş ordusu olan ÖSO birlikleriyle birlikte yine Suriyeli halkın güvenliğini ve yerinden edilmiş olan yerel halkın bölgelerine güvenle dönebilmelerini sağlamak amacıyla icra edilmiştir.

İran İslam Cumhuriyeti'nin, toplu geri göndermeler veya sınırları göçmenlere açma gibi tehditlerle Afganistan İslam Cumhuriyeti'ne ve uluslararası sisteme karşı bariz bir enstrüman olarak kullanmaya çalıştığı da gözlenmektedir. Bu çerçevede İran, ülkede bulunan Afgan göçmenleri zaman zaman kendi ülkelerine toplu bir biçimde geri gönderme tehdidiyle Afgan göçmen sorununu; özellikle, İran ve Afganistan arasındaki su, barajlar ve sınır güvenliği konularındaki ihtilaflar bağlamında Afganistan İslam Cumhuriyeti'ne karşı bir koz olarak kullanmaktadır. İran'ın göçmen sorununu uluslararası ilişkilerde bir koz olarak kullandığı güncel başka bir örnek de ABD'nin İran ile akdedilmiş nükleer anlaşmadan geri çekilmesi sürecinde gözlenmiştir. ABD Başkanı Trump'ın nükleer müzakerelerden çekilmesi ve AB başta olmak üzere tüm dünya ülkelerini İran'a karşı ABD ambargosunu desteklemeye davet ettiği bir ortamda İran İçişleri Bakanı bir bakıma AB ülkelerini

¹³⁵ <https://www.mei.edu/publications/more-10000-afghans-sent-iran-syria-reported-killed-and-injured> [Erişim Tarihi:17.09.2018].

¹³⁶ <https://www.dw.com/fa-af/a-19239312> [Erişim Tarihi:25.08.2018].

tehdit ederek şöyle demiştir: İran'da 3 milyon göçmen bulunmakta ve İran bu göçmenlere insani bir bakış açısıyla yaklaşmaya devam etmektedir. Bu insani bakış olmasa, binlerce göçmen ve tonlarca uyuşturucunun sınırlardan geçmesi için içişleri bakanının 24 saat bu duruma göz yumması yeterli olacaktır.¹³⁷

Türkiye ise barındırdığı 4 milyona yakın Suriyeli sığınmacı için uluslararası kamuoyunu yük paylaşımına ve Suriye krizinin çözümü için gerekli adımları atmaya davet etmiş, BM ve AB nezdinde gerekli girişimlerde bulunarak ilgili taraflarla geri kabul anlaşmaları imzalamış ancak İran'ın yukarıda değindiğimiz uygulamalarına benzer bir yaklaşım içine girmemiştir. Türkiye, uluslararası düzlemde ilgili taraflarla gerçekleştirdiği müzakerelerde, politik araç ve argümanlardan yararlanmış, mülteciler sorununu bu masalarda realist bir yaklaşımla sık sık dile getirmiş ancak İran'ın tıpkı askeri suiistimallerinde de olduğu gibi sığınmacıların çaresizliğinden yararlanıcı, onları bir enstrüman olarak kullanıcı bir tavır içine girmemiştir.

İran İnsan Hakları Örgütü'ne göre İran'da özellikle Afgan sığınmacılara yönelik pratikteki uygulamalar oldukça farklıdır: İran'daki insan haklarıyla ilgili olarak yayımlanmış olan raporlara göre, İran'daki mülteci ve sığınmacıların barınma, eğitim ve insan hakları konusunda anılan yönetmelik ve kanunların doğru bir biçimde uygulanmasına yönelik bir garanti söz konusu değildir. Afgan sığınmacılar birçok konuda devlet hizmetlerinden yararlanamamakta; iş, eğitim ve sağlık alanlarında çok ciddi sorunlar yaşamaktadırlar.¹³⁸ İran makamları, Afgan erkek sığınmacıların; İran okullarında eğitim, sigorta, sağlık imkânları ve sosyal hizmetlerden yararlanmak ve İran'da yasal ikamet elde etmek amacıyla İranlı kadınlarla evlendikleri kanısındadırlar. Ayrıca ailenin korunumu kanununda da yasalara aykırı olarak İranlı bir kadınla evlenen yabancı uyruklu kimseler için hapis cezası öngörülmüştür.¹³⁹ Bu bağlamda 31 Ağustos 2016 tarihinde yapılan yasal düzenlemeye kadar yabancı uyruklu bir koca ile İranlı bir kadının evliliği sonucunda dünyaya gelen çocuk İranlı sayılmamakta; dini evlilik yapılmış olmasına rağmen

¹³⁷ <https://www.mashreghnews.ir/news/871935/> [Erişim Tarihi:26.08.2018].

¹³⁸ <https://iranhr.net/fa/articles/2716/> [Erişim Tarihi:27.08.2018].

¹³⁹ <https://iranhr.net/fa/articles/2716/> [Erişim Tarihi:27.08.2018].

yasadışı sayılan bu evliliklerden doğan çocuk, 18 yaşına kadar kimlik belgesi alamamaktaydı.¹⁴⁰

İran’da 1979-2018 yılları arasındaki kırk yıllık dönemde İran’da sayıları milyonları aşan Afgan göçmenleri, İran İslam Cumhuriyeti’nin tüm hükümetleri boyunca sürekli sosyo-politik bir realite olarak varlığını sürdürülmüştür. Anılan dönemlerde toplumsal anlamda Afgan göçmenlere yönelik asimilasyon, izolasyon ve entegrasyon gibi çözüm önerileri ve uygulamaları daima gündeme gelmiş; politik anlamda da Afgan göçmenler, İran iç ve dış politikasında ulusal ve özellikle şii jeopolitiği-şii hilali başta olmak üzere bölgesel güvenlik kaygıları açısından da günümüze dek elverişli bir enstrüman olarak kullanılmagelmüştür. Özetle İran’ın Afgan göçmenlere yönelik politikaları, İmam Humeyni’nin birinci cumhuriyet dönemindeki ilk on yıllık süre ve Suriye İç Savaşı dönemi hariç tutulursa çoğunlukla asimilasyoncu ve izolasyoncu politikalar olarak kendini göstermektedir.

Türkiye’de ise 2011-2018 yılları arasındaki yaklaşık on yıllık dönemde Suriyeli mültecilerin, yaşadıkları zorluklara rağmen Türkiye’deki durumlarının iyi olduğu; Türkiye’deki Suriyelilerin Lübnan ve Ürdün’deki gibi tamamen kamplarda yaşamadıkları¹⁴¹, Türkiye’deki Suriyeli mültecilerin sadece yüzde 4’ünün kamplarda yaşadığı ve yaklaşık olarak 80 binine de (08.01.2019 itibariyle 76.443¹⁴²) vatandaşlık verildiği görülmektedir. Türkiye’nin Suriyelilere sunduğu en önemli avantajlardan biri çalışma özgürlüğü olup geçici koruma kimlik belgesi verilen milyonlarca Suriyeliye ikamet ettikleri il sınırları içerisinde eğitim ve sağlık başta olmak üzere temel hak ve hizmetlerden yararlanma imkânı sağlanmaktadır.¹⁴³ Bu bağlamda Türkiye’deki Suriyelilere yönelik toplumsal kabülün Avrupa’dan ve hatta Lübnan ve Ürdün gibi Arap ülkelerine nazaran daha yüksek bir seviyede olduğu kuşku götürmemektedir.

¹⁴⁰ <https://financialtribune.com/articles/people/49051/majlis-revising-citizenship-laws-in-favor-of-afghans> [Erişim Tarihi:22.01.2019].

¹⁴¹ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45292533>

¹⁴² <https://www.haberturk.com/icisleri-bakani-suleyman-soyly-turkiyedeki-suriyelilerin-cogu-misak-i-milli-sinirlari-icinden-2283766#> [Erişim Tarihi: 10.01.2019].

¹⁴³ T.C. İçişleri Bakanlığı GİGM-Göç Politika ve Projeleri Dairesi Başkanlığı, *2016 Türkiye Göç Raporu*, (Ankara: GİGM Yayınları, 2017), Yayın No: 40, ss. 75-82.

1.3 SONUÇ

1979-2018 yılları arasındaki Afganistan ile 2011-2018 arası Suriye kaynaklı kitlesel göç akınları bağlamında İran İslam Cumhuriyeti ve Türkiye'nin göç ve güvenlik politikalarına ilişkin karşılaştırmalı bir analiz için öncelikle göç ve güvenlik kavramları bağlamında teorik ve kavramsal bir çerçeve çizilmesi gerekmektedir. Bu yüzden tezin birinci bölümünde, göç türleri, göçmen ve sığınmacı statülerine yönelik uluslararası standart ve kavramlar dile getirilerek göç ve güvenlik politikaları bağlamında teorik ve kavramsal bir çerçeve çizilmiştir.

Göç kavramı, göçmenlerin bir kaynak ülkeden/şehirden zorunlu ya da gönüllü bir biçimde bir geçiş ülkesine/şehrine veya hedef ülkeye/şehre yasal yahut yasadışı yollarla girişleri, kalışları, çalışmaları veya çıkışları şeklinde ifade edilmektedir. Göç, göçmenlerin geçiş veya hedef ülkelerdeki, kalışları, çalışmaları ya da çıkışlarının yasal veya yasadışı oluşu bakımından düzenli göç ve düzensiz göç; göçmen statüleri açısından da uluslararası koruma olmak üzere üç farklı kapsamda ele alınmaktadır. BM Mültecilerin Hukuki Statülerine İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi ve bu sözleşmenin 1967 tarihli protokolüne istinaden; uluslararası koruma kapsamında evrensel ve bölgesel insan hakları sözleşmelerinde belirtilen nedenlerle koruma isteyen ancak henüz kendisine bir statü verilmemiş olan sığınmacılar için; mülteci, ikincil koruma, geçici koruma şeklinde farklı statüler tanımlanmıştır. Ayrıca ulusal mevzuatımızda uluslararası hukukta belirtilen yukarıdaki kategorilere ek olarak şartlı mülteci şeklindeki farklı bir statü mevcuttur. Dolayısıyla bu bağlamda dört farklı uluslararası koruma kategorisi söz konusudur.

Güvenlik, ihmal edilen/tartışmalı bir kavram olmakla beraber genel bir ifadeyle; başta askeri olmak üzere bir dizi farklı sektör bağlamında bireysel / ulusal-ülkesel / bölgesel / uluslararası / küresel vbg. çıkarlara (interests) yönelik mevcut ve potansiyel tehditlerin (threats) varlık veya yokluklarına göre biçimlenen bir konsept (ve/veya konseptler) dizisidir. Güvenlik çalışmaları, 1952 yılından itibaren uluslararası ilişkilerin tanınan bir alt dalı olarak ortaya çıkmış; güvenlik soğuk savaş

sonrasında da sadece askeri değil politik açıdan da güçlü bir araca dönüşmüştür. Soğuk savaş sonrasında devlet-odaklı güvenlik paradigmalarında ciddi değişiklikler gözlenmiş; söz konusu güvenlik araştırmalarına soğuk savaşın sona ermesiyle artış gösteren göç ve mülteci sorunları gibi bir dizi faktör de dahil edilmiştir. Kopenhag Okulu kökenli çalışmalarda güvenlik beş sektörde ele alınarak; askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel olmak üzere genişlemiş; günümüzde güvenlik, sadece askeri bir kavram olmaktan çıkarak büyük ölçüde siyasi ve sosyolojik bir kavram haline gelmiştir. Bu bağlamda bölgesel çatışma, enerji güvenliği, iklim değişimi, organize suçlar ve yasa dışı göç gibi konular da uluslararası güvenliğe yönelik tehditler olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.

Göç sorununun yarattığı tehditler çoğunlukla çevresel ve toplumsal güvenlik sektörleri bağlamında ele alınmakta ancak tüm güvenlik sektörlerini doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. Göçün güvenlikle ilişkisi çoğunlukla göç alan ülkelerdeki ırkçılık, yabancı düşmanlığı, insan ticareti, göçmenlerin uyumu, çevre sorunları, nüfus artışı, kaynak kıtlığı ve benzeri gibi bağlamlarda ele alınmaktadır. Göç süreci, farklı analiz düzeylerinde çeşitli güvenlik sorun ve sonuçlarına neden olabilmektedir. Uluslararası göç sürecinin güvenlik bağlamında yarattığı sonuçlar, uluslararası ilişkiler disiplinindeki analiz düzeylerine benzer bir yaklaşımla birey-devlet, toplum-devlet ve devlet-devlet/devlet-uluslararası örgütler olmak üzere en az üç farklı düzlemde ele alınabilir. Göç ve güvenlik ilişkisine yönelik tanımlamalarda, genel anlamda bütün göç türlerini kapsayan göç sürecinin bir dizi güvenlik sektörleri üzerinde yarattığı mevcut veya potansiyel tehditler irdelenmektedir. Ancak özelde diğer tüm göç türlerine nazaran zorunlu ve düzensiz (yasadışı) göçün yarattığı tehditlerin her üç analiz düzeyinde de çok daha ciddi güvenlik sorunları yarattığı açıktır. Zorunlu ve düzensiz göç devletlerin egemenlik hakları ve göç yasalarının ihlal edilmesi, sınır güvenliklerinin tehlikeye atılması, yabancı terörist savaşçılar, uyuşturucu madde, insan ve silah kaçakçıları ve benzeri gibi organize suç örgütlerinin zararlı faaliyetlerine imkân sağlaması açısından ciddi tehditler yaratmaktadır.

Göç alan bir devlet açısından göç politikası, göçmenlerin bu ülkeye girişleri, ilgili ülkede kalışları ve bu ülkeden çıkışlarını düzenleyen resmi ve/veya gayriresmi tedbirler şeklinde özetlenebilir. Temel göç politikaları; vize politikası, sınır kontrolü/sınır güvenliği, düzenli göç politikası, düzensiz göçle mücadele ve göçmen/mülteci hareketlerini düzenleyen politikalar olarak beş ana maddede toplanmaktadır. Uluslararası göç, sayısal eşik değerini aşmadığı ilk aşamalarda ulusal/dini/evrensel/insani değerler ve göçün sağladığı ekonomik yararlar açısından genellikle göç alan hükümetlerde bir tehdit algısı yaratmamakta ve bir güvenlik sorunu olarak görülmemektedir. Ancak düzensiz, yaşadışı veya kitlesel göç akınlarının yarattığı güvenlik riskleri, sonraki aşamalarda hükümetleri, göç sorununu güvenlikleştirmeye yöneltebilmektedir. Göç alan devletlerin göç sorunları karşısında tüm bu problemlerin yoğunluk ve şiddetine bağlı olarak güvenlikleştirme (daha çok güvenlik – daha az siyaset) ile güvenlikdışılaştırma (daha çok siyaset – daha az güvenlik) tayfları arasında gidip gelen bir dizi farklı politik davranışlarda buldukları gözlenmektedir. Göçün güvenlikdışılaştırılması, göç sorununun siyasetüstü güvenlikçi yaklaşımlar yerine, arzulanan normal siyasi söylem alanındaki normal bir konu olarak ele alınması şeklinde özetlenebilir.

Afganistan ve Suriye kaynaklı kitlesel göç akınları, İran ve Türkiye’de istikrarsızlık, devletlerin egemenlik hakları ve göç yasalarının ihlal edilmesi, sınır güvenliklerinin tehlikeye atılması, yabancı terörist savaşçıların, uyuşturucu madde, insan ve silah kaçakçıları ve benzeri organize suç örgütlerinin zararlı faaliyetlerine imkân sağlamak gibi ciddi güvenlik tehditleri yaratabilmektedir. Ayrıca kitlesel göçler manipüle edilerek hedef ülkede istikrarı bozmaya veya ülkenin bekâsını tehdit etmeye yönelik siyasi bir araç olarak kullanılabilir. Bu bağlamda ulusal/bölgesel veya küresel güçler, kitlesel göç akınlarına bizzat sebebiyet vermek veya mevcut göç dalgalarını suiistimal etmek suretiyle göç alan ülkeyi karıştırmayı, ülke içinde farklı etnik çatışmalara sebebiyet vermeyi veya hem hedef hem de kaynak ülkelerdeki etno-demografik yapıyı değiştirmeyi amaçlayabilir. Bu türden kitlesel göç akınları neticesinde göç alan ülkede yeni bir azınlık oluşabilir veya ülkedeki etnik çoğunluk, azınlığa dönüşebilir. Göç alan/göç veren devletlerin sosyopolitik, ekonomik ve demografik yapılarında meydana gelen değişim, farklı

siyasi algılamalar yaratarak çeşitli politik kararların alınmasına sebebiyet vermektedir.

Anılan örnek vakalar çerçevesinde İran ve Türkiye’de, kitlesel göç akınlarıyla göçmen sayısının ülke güvenliğini tehdit eden bir seviyeye ulaştığına yönelik ciddi bir tehdit algısı oluşması halinde bu sorunun çözümü için farklı politikalar uygulanabildiği görülmektedir. Söz konusu politikaların başında; zaman zaman açık kapı politikalarının terkedilerek kapıların kapatılması, mevcut göçmenlerin gönüllü geri dönüşe teşvik edilmesi, gerektiğinde zorunlu dönüşün dayatılması, ilgili ülkelerle geri kabul anlaşmaları imzalanması ve uluslararası örgütlerden bu sorunun çözümü için talepte bulunulması gibi bir dizi farklı uygulama yer almaktadır.

İran İslam Cumhuriyeti’nin Afgan göçmenlere yönelik göç ve güvenlik politikalarında, bu ülkenin üç farklı cumhuriyet şeklinde ifade edilebilecek iç ve dış politikalarının dönüşüm süreci söz konusudur. Türkiye Cumhuriyeti’nin Suriye iç savaşının ilk yıllarında Suriye’den gelen kitlesel göçmen akınlarına yönelik göç ve güvenlik politikaları için de politika yapıcılarının farklı olduğu dört temel dönemden söz edilebilir. İran İslam Cumhuriyeti’nin Afgan göçmenlere yönelik ilk dönemdeki iltica politikası, Türkiye Cumhuriyeti’nin Suriye’den gelen kitlesel göçmen akınlarına yönelik göç politikasına benzer bir biçimde açık kapı politikasıdır. 1979-2018 yılları arasındaki kırk yıllık dönemde İran’da sayıları milyonları aşan Afgan göçmenleri, İran İslam Cumhuriyeti’nin tüm hükümetlerini ve İran toplumunu sosyo-politik bir realite olarak etkilemeye devam etmiştir. Bu dönemlerde Afgan göçmenlere yönelik asimilasyon, izolasyon ve entegrasyon gibi çözüm önerileri ve uygulamaları daima gündeme gelmiş; politik anlamda da Afgan göçmenler, İran iç ve dış politikasında ulusal ve bölgesel güvenlik kaygıları açısından da günümüze dek elverişli bir enstrüman olarak kullanılmıştır. İran’ın Afgan göçmenlere yönelik göç ve güvenlik politikalarının, İmam Humeyni’nin birinci cumhuriyet dönemindeki ilk on yıllık süre (İran-Irak Savaşı) ve Suriye İç Savaşı dönemi hariç çoğunlukla asimilasyoncu ve izolasyoncu politikalar olduğu görülmektedir. İki örnek vaka çerçevesinde İran ve Türkiye’nin uyguladıkları göç ve güvenlik politikaları, bu tezin sonraki bölümlerinde detaylı bir biçimde ele alınacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

İRAN'IN GÖÇ VE GÜVENLİK POLİTİKALARI

2.1. 1979-2018 AFGANİSTAN KAYNAKLI GÖÇLER

2.1.1. İSLAM DEVRİMİ'NDEN GÜNÜMÜZE İRAN'A YÖNELİK AFGAN GÖÇLERİNİN TARİHÇESİ

İran'dan dışarıya veya Afganistan başta olmak üzere dışarıdan İran'a yönelik göçler İran'ın ve ilgili ülkelerin içinde buldukları siyasi ve sosyo-ekonomik koşullarla doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda İran İslam Devrimi sonrası İran'dan dışarıya yönelik göçler büyüklü küçüklü olarak; *Devrim süreci*, *Devrim sonrası*, *İran-İrak Savaşı süreci* ile *Yeşil Hareket*¹⁴⁴ ve benzeri rejim karşıtı siyasi akımlar sonrası baskılardan kaynaklanan göçler olmak üzere çeşitli süreçlerde analiz edilebilir. Bu göç süreçlerine, özellikle nükleer anlaşma öncesi ve sonrasında ABD ambargolarının yoğunlaşarak ekonomik baskıların arttığı ambargo dönemlerini de ilave etmek mümkündür.

İran İslam Devrimi'nin gerçekleşmesi ve Sovyetlerin işgali sonrası Afganistan'dan İran'a yönelik büyüklü küçüklü göçler için de benzer dönüm noktalarından söz edilebilir. Söz konusu göç süreçleri; Sovyet İşgali (1979-1989) ve işgal sonrası iç çatışmalar (1989-1992), Mücâhidîn hükümetleri (1992-1996), Tâlibân yönetimleri (1996-2001) ve ABD işgalinden (2001-2014) günümüze devam

¹⁴⁴ *Hereket-i Sebz* (Yeşil Hareket): 12 Haziran 2009 tarihli İran Cumhurbaşkanlığı seçimi sonrası, rejimin seçime hile karıştırdığı gerekçesiyle ılımlı ve reformistlerin organize ettikleri geniş katılımlı protesto gösterileri (bu gösterilerde hakim renk olarak yeşilin kullanılması dolayısıyla) “Yeşil Hareket” diye adlandırılmıştır. Bu protesto gösterileri; radikal muhafazakârların adayı Mahmud Ahmedînecat'ın söz konusu seçimi, reformistler ve ılımlı muhafazakâr kesimin adayı Mir Hüseyin Musavî'ye karşı hileyle kazandığı, seçime hile karıştırdığı ve bazı oyların sayılmadığı iddiasıyla gerçekleştirilmiş; Mir Hüseyin Musevî ve Mehdi Kerrubî'nin seçimlerin iptali ve yenilenmesine yönelik taleplerinin karşılanmaması neticesinde kriz derinleşmişti. Anılan protesto gösterileri şiddetle bastırılmış ve 2009 Cumhurbaşkanlığı seçim sonuçlarına itiraz sürecinde İran'ın dini rehberi Hamaney'e, hiçbir itirazı kabul etmeyerek esnek ve adil davranmadığı şeklinde eleştiriler yöneltilmiştir.

eden Afgan göçleridir. Anılan yönetimlerin ideolojik-dini dünya görüşlerinin veya çıkar motivasyonlarının birbirlerine tamamen zıt olması, Afganistan'dan dışarıya yönelik göçün sürekliliğinde büyük bir değişiklik yaratmamıştır.

Tarih boyunca Afganistan, Batı, Orta ve Güney Asya'daki büyük imparatorluklar arasında kalmış, ancak fakir, dağlık ve erişilmez bir ülke olduğundan kendisini çevreleyen imparatorlukların hiçbiri tarafından tam olarak zapt edilememiştir.¹⁴⁵ Toplam 34 büyük şehire sahip olan Afganistan'da sayısal açıdan en büyük dört ırkı; Peştunlar, Tacikler, Özbekler ve Hazaralar oluşturmaktadır. Bu ırklardan sonra Türkmen, Oymak, Beluç, Peşe, Nuristani, Kızılbaz, Sadat ve benzeri gibi nüfus bakımından irili ufaklı çok sayıda grup mevcuttur. Resmi dilleri Farsça (Deri) ve Peştuca olan Afganistan'ın nüfusu 2016 tarihi itibariyle yaklaşık olarak 34 milyondur. Bu tarihten on yıl önce gerçekleştirilen nüfus sayımında ise söz konusu nüfus yaklaşık 24 milyon olarak hesaplanmıştı. Anılan sayılara, İran ve Pakistan başta olmak üzere dünyaya yayılmış milyonlarca Afgan göçmen dahil edilmemiştir.¹⁴⁶

Katie Kuschminder ve Manoj Dora, modern Afganistan tarihini özetle; i) 1978 öncesi, ii) 1978-1992 Sovyet İşgali, iii) 1992-2001 Tâlibân Yönetimi ve iv) 2001 sonrası ABD İşgali olmak üzere dört temel döneme ayırmaktadırlar.¹⁴⁷ 1960 ve 70'li yıllarda soğuk savaş ve uluslararası güç dengesi Afganistan'ın kaderinde çok önemli bir yere sahip olmuştur. Pakistan'da yaşayanlar dahil bütün Peştunların birleşmesi çağrısında bulunan Peştun hareketi, çok güçlenmiş ve Afganistan Sovyetler Birliği'ne yakınlaşmıştı. Sovyetler, genç Afgan elitlerinin eğitim ve ekonomik yardım konusunda en önemli destekçisi haline gelmiş, ordu ve hükümet kurumları ile aydınlar arasından büyük bir destekçi kitlesi kazanmıştı. Afganistan Halkın Demokrasi Partisi, çoğunlukla Peştun ve taşra kökenli kitleden oluşan "Halk" ve çoğunlukla Peştun olmayıp şehir kökenli kitleden oluşan komünist "Perçem"

¹⁴⁵ Ira M. Lapidus, *İslam Toplumları Tarihi (19. Yüzyıldan Günümüze)*, Çev. Yasin - Mevlüde A. Aktay, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 2. Baskı, Cilt 2, s. 412.

¹⁴⁶ BAFIA, *Wetenem Efganistan*, (Yezd: İran İ.C. Devlet Bakanlığı Yabancı ve Göçmen İşlemleri Genel Müdürlüğü Uluslararası İlişkiler Departmanı, 2016), s. 5-9.

¹⁴⁷ Katie Kuschminder ve Manoj Dora, *Migration in Afghanistan: History, Current Trends and Future Prospects*, (Maastricht: Maastricht Graduate School of Governance (MGSoG), 2009), s. 5-6.

olmak üzere iki büyük gruba bölünmüştü. Birbiriyle çatışan bu iki grubun mücadelesi 1979'da "Halk" grubunun zaferine kadar devam etmişti. Ruslar kendi çıkarlarını korumak amacıyla ülkeyi işgal ederek Halk partisi lideri Hafizullah Emin'i görevden alıp yerine "Perçem" grubunun lideri Babrak Karmal'ı geçirdiler.¹⁴⁸ Ancak yine de kurulan hükümetin 21 üyelik kabinesinde 12 üye Halk kanadına ve 9 üye de Perçem kanadına verilerek partiler arasındaki dengeler gözetilmişti.¹⁴⁹ Ruslar, 1989'da geri çekilinceye kadar devam eden bir mücadele ile 2001 yılına kadar süregelen bir iç savaş başladı.¹⁵⁰

Afganistan henüz Sovyet işgaline uğramamışken İran'da çok sayıda Afgan göçmen işçi çalışmakta ve düzenli bir biçimde Afganistan'a dönmekteydi. Ancak Sovyet işgali, kadınlı çocuklu büyük bir nüfusu İslam Cumhuriyeti topraklarına yerleşmek zorunda bırakmıştır.¹⁵¹ 1980'li yılların başında gerçekleşen Afgan göçünün oluşumunda Sovyet – Afgan savaşı önemli bir role sahiptir.¹⁵² Afganistan Muhacirler ve Geri Dönüş Yapanlar Bakanlığı'nın (Vezaret-i Umur-i Muhacirin ve Avdetkonendegân/ Ministry of Refugees and Repatriations - AVUMA) Araştırmalar ve Bilgi İdare Sistemi Başkanlığı verilerine göre İran'daki Afgan göçmenlerin İran'a göç etmelerinin temel sebepleri şunlardır:¹⁵³

- i) Başta Sovyet işgali olmak üzere Afganistan'da süregelen işgaller ve iç savaşlar,
- ii) Afganistan'daki olumsuz ekonomik ve mali koşullar,
- iii) İran'da Afgan göçmenler için nisbi iş imkânının bulunması,
- iv) İran ve Afganistan arasındaki din birliği ve dini müşterek değerler,
- v) İran ve Afganistan arasındaki dil birliği,
- vi) İran ve Afganistan arasındaki gelenek ve görenek birliği,
- vii) İran ve Afganistan arasındaki coğrafi yakınlık ve sınır birliği,

¹⁴⁸ Ira M. Lapidus, *a.g.e.*, s. 418-419.

¹⁴⁹ S. Muhammed Bakır Misbahzade, *Tarih-i Siyasi-yi Muhtasar-ı Efganistan*, (Kabil: Aftab Araştırmalar Merkezi, 2008), s. 197.

¹⁵⁰ Ira M. Lapidus, *a.g.e.*, s. 419.

¹⁵¹ Farhad Khosrokhavar – Olivier Roy, *İran: Bir Devrimin Tükenişi*, çev. İsmail, Yerguz, 2. Baskı, (İstanbul: Metis Yayıncılık Ltd., 2013), s. 185.

¹⁵² GİGM, *Göç-Migration*, (Ankara: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, 2014) Yayın No.18, s. 10-11.

¹⁵³ <https://aris.morr.gov.af/dr/Home/Index> [Erişim Tarihi: 27.08.2018].

viii) Diğer ülkelere nazaran İran'a göç etme maliyetlerinin düşük olması.

İki kutuplu dünyada Sovyetler Birliği, Afganistan'ı işgale giden süreçte öncelikle 1970'li yıllarda kendisine bağlı olan Afganistan hükümetine büyük ekonomik ve askeri yardımlar yapmıştı. Ancak Sovyetler, tüm bu yardımlara rağmen Afganistan hükümetini koruyamadığından, Afganistan üzerindeki nüfuzunu korumak ve güçlendirmek amacıyla Afganistan'ı işgal etti. Bu aşamada Afgan direniş güçleri de, uluslararası (diğer emperyalist) güç(ler) ve İslam dünyasının yardımlarından yararlanarak kendi ülkelerinin bağımsızlığı ve toprak birliği için Sovyetlerle savaşımaya başladılar. On yıllık bu direniş, Sovyetler Birliği ordusunun Afganistan'dan geri çekilmesiyle sonuçlandı.¹⁵⁴ 1978'den itibaren Sovyet işgaline uğrayan Afganistan, bağımsızlık mücadelesinde bir yandan yabancı savaşçıları ağırlarken bir yandan da insanlarını kaybetmiştir. Birçok Afgan 1980'den itibaren Avrupa'ya gitmek için yola çıkmaya başlamış olup Afganların bu yolculuğu bugün de sürmektedir.¹⁵⁵

Sovyet İşgali döneminde İran'a yönelik yoğun Afgan göçlerini hızlandırıcı en önemli etkenlerden biri, Humeyni tarafından (din adamlarının mutlak bir denetim ve otoritesini dayatan) velâyet-i fakîh ideolojisi çerçevesinde formüle edilerek kurulan İran İslam Cumhuriyeti sisteminin evrensel islam kardeşliği vurgusu ve antiemperyalist söylemleri olmuştur. İran'da devrime katılan diğer ideolojik grupların itirazlarına rağmen velâyet-i fakîh ideolojisinin katı bir biçimde uygulanması, anılan gruplar ve muhalefetin sistematik olarak tasfiye edilmeleriyle sonuçlanmıştır.

Sovyet işgaliyle neredeyse eşzamanlı olarak gerçekleşen İran İslam Devrimi, iki kutuplu dünyaya alternatif yeni bir yönetim ümidiyle işgal altındaki Afgan Müslümanları da heyecanlandırmıştı. Nitekim S. Muhammed Bakır Misbahzade, Sovyetlerin Afganistan'ı işgal sebeplerinden birinin, İran İslam Devrimi dolayısıyla

¹⁵⁴Nûreddîn Ni'metî, "Conbiş-i Mukavemet ve Tehacüm-ı Şorevî be Afğanistan der Sâlhâ-yı 1979-1989", *Faslnâme-i Siyaset, Tahrân Siyaset Bilimi ve Hukuk Üniversitesi Dergisi*, 2013, Vol. 43., No.2, s. 261.

¹⁵⁵ Burak Kılıç, *Türkiye'de İnsan Avı-Kaçak*, (İstanbul: Elhamra Yayınları, 2016), s. 31.

Afganistan'a yönelik bir Devrim ihracının gerçekleşebileceği endişesi olduğunu dile getirmektedir.¹⁵⁶ Devrimin ilk yıllarındaki evrensel islam kardeşliği, islam ümmetinin birliği ve özellikle islami terminolojideki muhacir ve ensar vurguları, Afganistan'dan gelen göçmenlerin İran'da yaygın bir kabul görmelerine sebebiyet vermişti.

Devrimin ilk yıllarında Afgan göçmenlere yönelik yaygın kabulde; yukarıda dile getirdiğimiz ideo-teolojik rasyonalizasyon önemli olmakla beraber söz konusu meşruiyetten yararlanılarak İran'ın güvenliğiyle doğrudan ilintili bir dizi pragmatik politika takip edilmiştir: Bu süreçte İran, ciddi kayıplar verdiği İran-İrak savaşındaki savaş ve ambargo ortamında binlerce Afgan göçmenden savaşçı ve ucuz işgücü olarak yararlanmış, Afganistan'daki mücahitlerin hamiliğini Suudi Arabistan ve Pakistan gibi müslüman ülkelere bırakmayarak devrim ihracı politikalarını sürdürmüş, böylelikle Irak'a silah sağlayan müttefiklerden biri olan Rusya'ya karşı zaman zaman kullanabileceği elverişli bir enstrüman olarak Afgan kartını da elinde bulundurmıştır.

İran-İrak savaşının bitmesinden sonra Sovyetlerin İşgalinin de sona ermesi, Afganistan'ın içinde bulunduğu kaotik durumu ve Afgan göçmenlerin trajedisini sona erdirememiştir. Çağdaş Afgan tarihçilerinden Seyyid Ali Musevi Sovyet işgalinden sonraki süreci anlatırken şöyle demektedir: Afganistan'da mücahitlerin zafere ulaşmasından sonra ülkede çok sayıda silahlı parti mevcuttu ve bu silahlı partiler birbirleriyle haddinden fazla ihtilafli idiler. Cihad önderleri, ülke yönetimi konusunda ehliyet ve liyakat sahibi değillerdi, yetenekli yöneticiler yetiştirememişlerdi, yabancı ülkelerin oyunları ve iç ihtilaflar da bu partilerin tek bir hükümet ve sistem oluşturmalarını engellemiştir.¹⁵⁷

Mücahit gruplar arasındaki çarpışmalarla Afganistan ve Kabil harap olmaktayken; Tâlibân grubu, Afganistan'ın güneyindeki bir sınır kasabasına 14 Ekim

¹⁵⁶ S. Muhammed Bakır Misbahzade, *a.g.e.*, s. 171.

¹⁵⁷ Seyit Ali Musevî, *Tarih-i Tahlili-i Afganistan Ez Zahir Şah Ta Karzai*, (Belh: Belh Matbaası, 2009), s. 209.

1994 tarihinde saldırarak çok hızlı biçimde Kandehar, Gazni ve Afganistan'ın güney bölgelerini Kabil'in yakınlara kadar ele geçirmiş; 1996 sonbaharına gelindiğinde Kabil de hiç direniş göstermeden Tâlibân'ın eline geçmişti. Tâlibân muhalifleri, Kabil'in düşmesinden sonra tehlikeyi hissetmiş, Afganistan'da mevcut üç büyük etnik yapı birleşip *Afganistan Yüksek Savunma Konseyi*'ni kurmuştu. Konseyin üyeleri, Burhaneddin Rabbani liderliğindeki Tacik *Cemiyet-i İslami*, Raşid Dostum liderliğindeki Özbek *Cünbüş-ü Milli* ve Halili liderliğindeki Hazara *Vahdet-i İslami* partileri idi. Bu ittifaktan sonra Tâlibân biraz geriletilebildi. 1997-98 yıllarında Afganistan'ın siyasi ve askeri hayatında önemli değişimler yaşandı. Tâlibân bir kez daha harekete geçti ve bu kez Afganistan'ın büyük bölümünü ele geçirmeyi başardı. Bu tarihten ABD'nin Afganistan işgaline kadar geçen dönemde Tâlibân, Afganistan'ın tamamına yakınının yönetimini elinde bulundurdu.¹⁵⁸

Yaşayan en büyük Afgan göç/göçmen edebiyatçı ve düşünürlerinden biri olan Latif Nazimi'ye göre söz konusu yoğun göçler, ülkenin Kızıl Ordu askerleri tarafından işgal edilmesinden sonra başlamış, fundamentalist Mücâhidîn Hükümeti döneminde bir öncekinden daha şiddetli bir biçimde devam etmiştir. Tâlibân döneminde ise anılan göçler tamamen zirve noktasına ulaşmıştır. Kurulan hükümet ve daha sonraki Tâlibân liderliği, arkadaki tüm köprüleri yıkarak geleceğe yönelik ümit ufuklarını da tamamen karartmış, beş milyon Afgan iç ve dış göçlerle yerlerinden olmuşlardır.¹⁵⁹

Taliban örgütü, kuruluş şekli, kuruluş aşamasında kendisine Pakistan (ISI) /Suudi Arabistan (GIP) /ABD (CIA) teşkilatları tarafından verilen askeri/istihbari destekler, araçsallaştırılması ve daha sonra da şer ekseni olarak demonize edilmesi açısından DAEŞ (İŞİD) örgütüyle büyük benzerlikler arz etmektedir. Seyit Ali Musevi'ye göre dünyanın büyük petrol ve enerji devleri, Orta Asya gaz ve petrollerinin iletimi için kullanılabilecek üç güzergah olan Türkiye, İran ve Afganistan'dan kendileri için siyasi ve ekonomik açıdan en düşük maliyetli rota

¹⁵⁸ Abdullah Yegin, *Afganistan Siyasetini Anlama Kılavuzu*, (İstanbul: SETA Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2015), ss. 29-30.

¹⁵⁹ Latif Nâzîmî, "Nigereşî ber Edebiyât-ı Muâsır-ı Afganistan", *Îrannâme*, 2008, Vol.22. (Çevrimiçi), <http://fis-iran.org/fa/irannameh/volxxii/afghanistan-contemporary-literature>.

olarak Afganistan'ı tercih etmiş; Türkmenistan gazlarının iletimi hususunda Afganistan'daki Rabbani hükümeti ile anlaşamayan Pakistan da benzer çıkarları için Taliban'ı örgütleyip finanse ederek bu amaçlarla kullanmıştır.¹⁶⁰

Daha sonraki dönemde, Talibân ile El Kaide lideri Usame bin Ladin arasındaki ilişki, ABD'nin Afrika'daki elçilik bombalamaları (1998) ile 11 Eylül terör saldırılarından sorumlu tuttuğu Bin Ladin'in Taliban tarafından ABD'ye teslim edilmemesi, Afganistan'ın işgal gerekçesi olarak kullanılmıştır. Sovyetlerin işgalinden sonra Afganistan bu kez de ABD tarafından işgal edilmiştir (2001-2014): Tâlibân'ın Bin Ladin'i koruyarak ABD'ye teslim etmeyi reddetmesi, ABD'nin Afganistan'a saldırısının gerekçesini oluşturdu. 7 Ekim 2001'de ABD ve müttefiklerinin Sonsuz Özgürlük Operasyonu (Operation Enduring Freedom) adıyla Afganistan işgali başladı. Batının planı Tâlibân'ı ortadan kaldırmaktı. Bu doğrultuda koalisyon güçleri bir yandan saldırıya geçerken diğer yandan genel olarak eski mücâhit gruplardan oluşan ve Tâlibân döneminde Afganistan'ın yüzde 90'ından çekilmiş olan ittifak cephesi karadan saldırıya geçti. Kabil, Tâlibân'ın geri çekilmesiyle 14 Kasım 2001'de düştü.¹⁶¹

Pakistan'da yaşayan bir Afgan göçmen ve tarihçisi olarak Habibullah Refi', Taliban dahil, zaman zaman kimi grupların Afganistan'da bazı bölgelerde hakimiyet kurmalarının savaşı tamamen sona erdiremediğini, yeni istihdam alanları açılmadığını ve dünyanın dört bir yanına savrulmuş Afgan göçmenlerin vatanlarına geri dönmelerine katkı sağlamadığını dile getirmektedir. O, hegemon güçlerin, Sovyet işgali sonrası iç savaşın tarafı olan tüm grupları ve Taliban'ı, Afganistan'ın maddî, manevî ve milli gücünü yok etmek için kullandıklarını dile getirmekte; yurt içi ve yurt dışında kurulan silahlı partilerin Afgan halkını sömürdüklerini ifade etmektedir. Dolayısıyla Habibullah Refi' Afganistan'ın mevcut durumunun,

¹⁶⁰ Seyit Ali Musevî, *a.g.e.*, ss. 231-232.

¹⁶¹ Abdullah Yegin, *a.g.e.*, ss. 31-32.

göçmenleri vatanlarına geri döndürmek bir yana, iç çatışmalarla ülkeden dışarıya göçlerin devam etmesine sebebiyet verdiğini dile getirmektedir.¹⁶²

Kabil'in Taliban hakimiyetinden kurtarılmasından hemen sonra gerçekleştirilen Bonn Konferansı'nda (27 Kasım 2001) varılan anlaşmayla Afganistan Geçici Hükümeti Hamid Karzai başkanlığında kuruldu ve 22 Aralık 2001'de Kabil'de yönetime geçti. Ardından 11 Haziran 2002 tarihinde yine Hamid Karzai başkanlığında iki yıllık bir geçiş hükümeti kuruldu. 7 Aralık 2004'te ise ilk kez cumhurbaşkanlığı seçimleri yapıldı ve neticesinde yine Karzai liderliğinde daimi hükümet 5 yıllığına kuruldu. Bununla birlikte Tâlibân Afganistan devleti ve ABD öncülüğündeki yabancı işgal güçlerine karşı savaşıma devam etti. Afganistan'ın güneyi ve doğusunda Tâlibân hâlâ etkinliğini sürdürmektedir. Afganistan Devleti ile yabancı güçler de Tâlibân'ı etkisiz kılma ve güvenliği sağlama konusunda başarısızlığa uğradılar.¹⁶³ Afganistan, yukarıdaki tarihsel süreç boyunca siyasi ve toplumsal açılardan bir türlü normalleşmemiştir. Bu yüzden anılan tarihten günümüze ilgili yönetimlerin hükümet şekli ve dünya görüşlerinin farklılığına rağmen Afgan göçleri yoğun bir biçimde devam edegelmektedir:

Afganistan'daki mevcut durumdan kaynaklanan göçler, dünyanın en büyük ve en uzun süreli göç ve mülteci sorunu olarak varlığını sürdürmektedir. Sovyet işgalinden günümüze devam eden kaotik ortam milyonlarca Afganın ölmesine ve milyonlarcasının başta İran olmak üzere transit veya hedef ülkelere göç etmesine sebebiyet vermiştir. Zaman zaman Afganistan'a geri dönüşler yaşansa da Afganistan'ın nüfusunun yaklaşık olarak üçte birinin göç ettiği tahmin edilmektedir. Afgan göçmenler çoğunlukla transit ülke olarak İran başta olmak üzere Pakistan ve Türkiye üzerinden tercihen ABD, Kanada, Avrupa Ülkeleri, Avustralya'ya veya doğrudan Körfez Ülkeleri, Hindistan ve benzeri gibi hedef ülkelere gitmeye çalışmışlardır. Günümüzde nüfus itibarıyla en kalabalık Afgan diasporası, Pakistan ve İran'da yer almaktadır.

¹⁶² Habibullah Refi', *Tarih-i Foşorde-i Afganistan*, (Peşaver: Sayyar Arik Yayınları, 1999), ss. 231-232.

¹⁶³ Abdullah Yegin, *a.g.e*, s. 32.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğinin (BMMYK-UNHCR) 2010 tarihli verilerine göre, dünyadaki her on mülteci den yaklaşık olarak 3'ü Afgan olup bunların yaklaşık %95'i Pakistan ve İran'da bulunmaktaydı.¹⁶⁴ Güncel BMMYK verilerine göre ise Afganlar günümüzde global mülteci sayısının yüzde 20'sinden daha fazlasını oluşturmaktadır. Söz konusu Afgan mültecilerin yüzde 95'inden fazlası iki komşu ülke olarak yine İran ve Pakistan'da yaşamaktadırlar.¹⁶⁵

Afgan mültecilerle ilgili olarak unhcr.org sitesindeki en son BMMYK verilerine göre Afgan mülteciler, halen dünya üzerindeki 70'ten fazla ülkeye dağılmış olup bunların %95'inden fazlası İran ve Pakistan'da yaşamaktadır. 2002 yılından günümüze dek toplam 5,8 milyon Afgan göçmen vatanlarına geri dönmüş, bunların %80'inden fazlasının gönüllü geri dönüş programına BMMYK (UNHCR) katkı sağlamıştır.¹⁶⁶ Ancak son yıllarda Afganistan'daki mevcut siyasi ve sosyal karışıklıklar dolayısıyla gönüllü geri dönüş sayısında düşüş gözlenmektedir. Afganistan Muhacirler ve Geri Dönüş Yapanlar Bakanlığının araştırmalarına göre Afganistan 6 milyonu aşkın göçmen sayısı ile dünyada en fazla göçmen, sığınmacı ve mültecinin menşe ülkesi olması açısından dünyada ilk sırada yer almaktadır. Afganistan Muhacirler ve Geri Dönüş Yapanlar Bakanlığı, Araştırmalar ve Bilgi İdare Sistemi Başkanlığı'nın gerçekleştirmiş olduğu bir ankette, anketi cevaplayanların %56'sı Afganistan'a geri dönmek istediklerini dile getirirken geri kalan %44'lük kesim ise Afganistan'da güvenli bir ortamın bulunmaması dolayısıyla geri dönmek istemediklerini ifade etmişlerdir. Anketi cevaplayan göçmenlerden İran'da iş garantisi olanlar Afganistan'a geri dönüşe sıcak bakmazken; yüksek öğrenim mezunu olanların büyük bir kısmı, orta-lise ve daha aşağı düzeydeki eğitim seviyesinde bulunan Afganlara nazaran geri dönüşe daha sıcak bakmaktadır.¹⁶⁷

¹⁶⁴ BMMYK - UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), *Global Trends 2010*, (Cenevre: UNHCR Yayınları, 2011), s. 14.

¹⁶⁵ Elisabeth Yarbakhsh, "Reading Derrida in Tehran: Between an Open Door and an Empty Sofreh", *Humanities*, 2018, Vol. 7, No.21, s. 4.

¹⁶⁶ <http://www.unhcr.org/afghan-solutions-strategy.html?query=afghan%20refugees> [Erişim Tarihi: 28.07.2018].

¹⁶⁷ <https://aris.morr.gov.af/dr/Home/Index> [Erişim Tarihi: 27.08.2018].

2.1.2. İRAN'DAKİ AFGAN GÖÇMENLERİN İLLERE GÖRE DAĞILIMI

Dünyadaki mülteci sayısının % 20'sinden fazlasını oluşturan Afgan mültecilerin yüzde 95'inden fazlası Afganistan'ın iki komşu ülkesi olan İran ve Pakistan'da yaşamaktadırlar. Afganistan'dan şii mezhebine mensup Müslümanlar uzun yüzyıllardan beri en önemlisi Meşhed'deki İmam Rıza Türbesi olmak üzere İran'daki kutsal şii mekanlarını ziyaret edegelmektedirler. Ayrıca politik ve ekonomik kriz dönemlerinde de İran, Afganistanlılar için güvenli bir liman olagelmiştir.¹⁶⁸ İran'daki Afgan göçmen varlığı, dil, din, tarih ve kültür birliği dolayısıyla tarih boyunca var olmuş, zirve noktası 1973 petrol krizi olmak üzere kimi zaman Afganistan'dan İran'a geçici işlerde çalışmak amacıyla mevsimlik Afgan göçmen akınları da yaşanmıştır.

Dünyadaki Afgan göçmen ve mülteci popülasyonunun en yoğun olarak yaşadığı ülke İran'dır. İran İslam Cumhuriyeti'nin Afgan göçmenlere yönelik ilk iltica politikası açık kapı politikası olup bu dönemde gelen Afgan göçmenlere hemen mülteci statüsü verilmişti.¹⁶⁹ Bu yaklaşımın sonucu olarak 1990 yılında İran'daki Afgan göçmen sayısı 3 milyonu aşmıştı. Söz konusu sayı 1996 yılında Taliban'ın ortaya çıkışından önce Afganistan'a geri dönüşlerle azalmaktaydı. Ancak iç savaş ve Taliban'ın 1996-2001 yılları arasındaki varlığı İran'a yönelik Afgan göçlerini arttırıcı bir etki yaratmıştı. Söz konusu göçlerin artışının temel sebebi olarak iç savaşın yanı sıra Taliban'ın kız çocuklarının eğitimini yasaklaması ve şii mezhebine mensup Hazara'ları katletmesi gösterilebilir. ABD'nin askeri saldırısı da mevcut süreçte yapısal bir değişiklik yaratmamış, ülkedeki güvenlik seviyesini olumlu yönde değiştirmemiş, Afgan vatandaşların ekonomik, sosyal ve kültürel koşullarını

¹⁶⁸ Elisabeth Yarbakhsh, *a.g.m.*, s. 4.

¹⁶⁹ Mohammad Jalal Abbasi-Shavazi vd., *Return to Afghanistan? A Study of Afghans Living in Tehran*, (Tahran: Tahran Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, AREU, 2005), s. 2.

iyileştirememiştir. ABD'nin işgali ve Taliban'ın yenilgiye uğratılmasından sonra bile yurtdışına göçler günümüze dek devam etmektedir.¹⁷⁰

İran İstatistik Kurumunun (*Merkez-i Âmâr-i İrân*) güncel verilerine göre İran'da halen kayıtlı 1.583.979 Afgan göçmen bulunmaktadır. Bu sayıya ilaveten İran'da 800.000 – 1.000.000 arası yasadışı Afgan göçmenin yaşadığı da tahmin edilmektedir.¹⁷¹ Ancak yerel basın yayın organlarında, İran'daki yasadışı Afgan göçmen sayısının 1,5 milyonu aştığı sıklıkla dile getirilmektedir.¹⁷² Hatta İran İçişleri ve Dışişleri bakanlıklarının gayri resmi istatistiklerine atıfla İran'da halihazırda 3 milyonu aşkın Afgan göçmen bulunduğu ve bunların yaklaşık olarak 2 milyonunu yasadışı Afgan göçmenlerin oluşturduğuna yönelik gazete haberlerine de sıkça rastlanmaktadır.¹⁷³

Kimi araştırmalara göre resmi kayıtlı olup olmadıklarına bakılmaksızın İran'daki Afgan göçmenlerin yarısı İran'ın doğusundaki iki bölge olan Horasan ve Sistan-Belucistan bölgelerine yerleşmişlerdir. Yerli halk ve göçmen nüfus yoğunluğu açısından bakıldığında da Türbet-i Cam kentindeki Afganlıların nüfusun yarısını oluşturduğu, bu oranın Zahedan için ise üçte bir olduğu dile getirilmektedir.¹⁷⁴ İran İstatistik Kurumunun güncel verilerine göre İran'daki Afgan göçmenlerin en yoğun yaşadıkları on il aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.¹⁷⁵ Bu tabloya göre resmi kayıtlı göçmenlerin yaklaşık olarak üçte birinin Tahran'da yaşadığı, başkentten sonra sırasıyla Horasan-ı Rezevi, Isfahan, Kirman, Fars, Kum, Elborz, Yezd ve Simnan şehirlerinin geldiği görülmektedir:

¹⁷⁰ Fatimah Sadeghi, "Devlet-i İran ve Muhacirin-i Efgan: Teğyir-i Siyaset ve Tehevvol-i Hoviyyet" (İran Devleti ve Afgan Göçmenler: Siyaset Değişikliği ve Kimlik Dönüşümü), *Goftegu Dergisi* Tahran, No.50, 2008, s. 7.

¹⁷¹ Mehmet Koç, *Türkiye'de Düzensiz Afgan Göçü ve İran'ın Göç Politikaları*, (Ankara: İRAM İran Araştırmaları Merkezi, 2018), ss. 3-4.

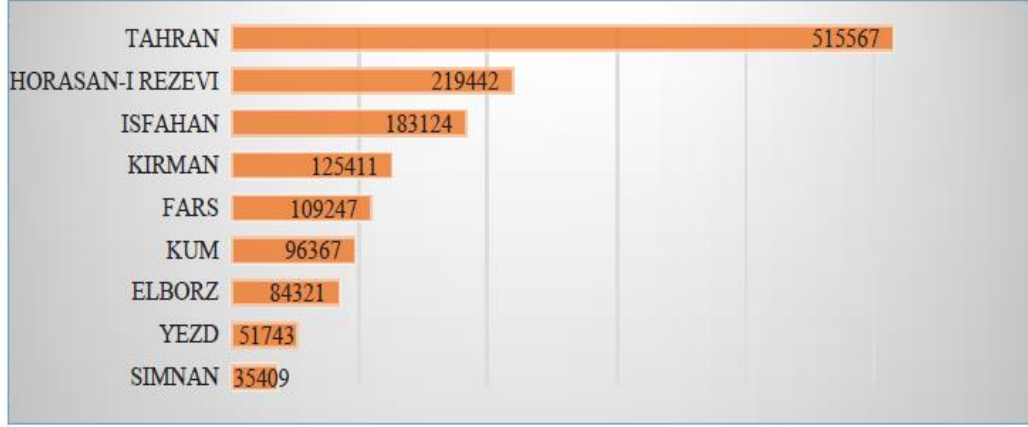
¹⁷² <http://www.mizanonline.com/fa/news/75745/> [Erişim Tarihi: 30.07.2018].

¹⁷³ <https://www.dw.com/fa-af/a-19239312> [Erişim Tarihi:25.08.2018].

¹⁷⁴ Farhad Khosrokhavar – Olivier Roy, a.g.e, s. 185.

¹⁷⁵ <https://www.amar.org.ir/خانه/آرشیو-نشر/agentType/View/PropertyID/9009> [Erişim Tarihi: 12.01.2019].

Şekil 2: İran'daki Afgan Göçmenlerin Yoğun Yaşadıkları Şehirler¹⁷⁶

Kaynak: www.amar.org.ir

BMMYK verilerine göre İran'da barınma merkezlerinde kalan Afgan sığınmacılar toplam sığınmacı sayısının yalnızca %3'ünü oluşturmaktadır. Geri kalan %97'lik kesim İran'da yerleşim yerlerine dağılmış bir halde yaşamaktadır. Bu arada aşağıdaki şekilde de görülmekte olduğu üzere ilgili yıllar arasında 920.161 Afgan göçmen İran'dan Afganistan'a gönüllü geri dönüş (voluntary repatriation) yapmış; ayrıca İran'daki 13.765 Afgan göçmen de güvenli üçüncü ülkelere mülteci olarak yerleştirilmişlerdir (resettlement):

Tablo 1: İran'da Barınma Merkezleri İçinde ve Dışında Kalan Afgan Göçmenler¹⁷⁷

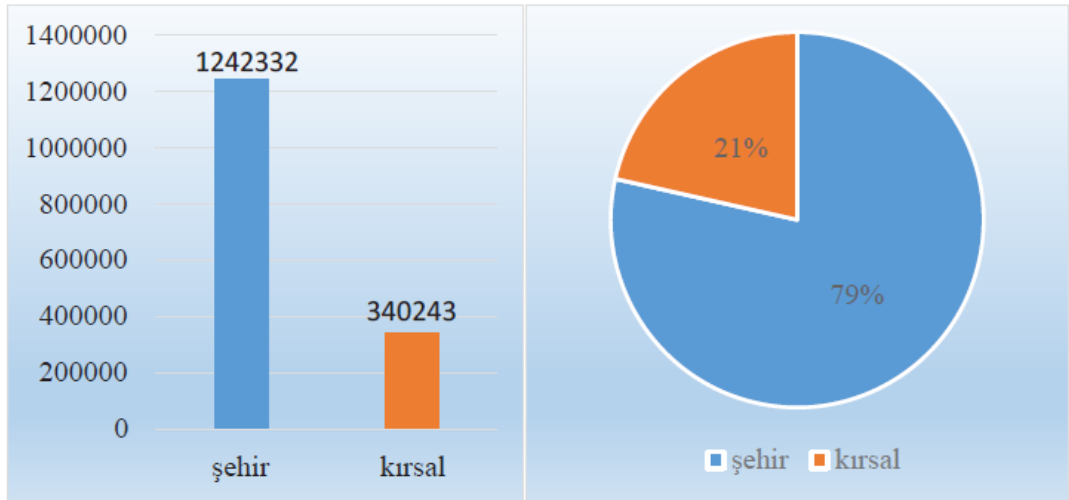
İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NDEKİ AFGAN SIĞINMACILAR GENEL BİR BAKIŞ		
İran İslam Cumhuriyeti'nde Kayıtlı Afgan Sığınmacı Sayısı:	BMMYK Vasıtasıyla Kalıcı Çözüm Sunulanlar	
	Gönüllü Geri Dönüş Yapanlar:	Güvenli Üçüncü Ükelere Yeniden Yerleştirilenler:
951.142 Yerleşim Yerlerinde Yaşayanlar: %97 Barınma Merkezleri: %3	920.161 (İran'dan geri dönüş yapan Afgan sığınmacılar: 2002- 2014)	13.765 (İran'dan güvenli üçüncü ülkelere yeniden yerleştirilen Afgan sığınmacılar: 1999-2014)

¹⁷⁶ Mehmet Koç, *a.g.e.*, s. 5.

¹⁷⁷ BMMYK, *Solution Strategy for Afghan Refugees (SSAR), Portfolio of Projects 2015-2016, Islamic Republic of Iran*, (Geneva: The UN Refugee Agency, 2015), s. 2.

Barınma merkezlerinde kalan göçmen sayısı oranının %3 gibi çok düşük bir seviyede kalması, İran'ın ulusal egemenlik hakları çerçevesinde, BMMYK'nın mültecileri ayrı bir topluluk gibi yönetmeye çalıştığı sürekli sığınmacı kampları uygulamasına sıcak bakmamasıyla da ilişkilidir. Komşu Pakistan ve benzeri gibi ülke kamplarındaki BMMYK uygulamaları dolayısıyla İran, mevcut yerleşim yerlerini Afgan göçmenlerin geçici ve transit barınma merkezleri olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla geçici barınma merkezleri dışında kalan Afgan göçmenler, toplam göçmenlerin %97'si gibi çok büyük bir oranla İran'ın büyük illeri başta olmak üzere yaygın bir biçimde kırsal ve kentsel bölgelere dağılmışlardır:

Şekil 3: İran'daki Afgan Göçmenlerin Kır-Kent Dağılımı¹⁷⁸

Kaynak: www.amar.org.ir

İran İstatistik Kurumunun güncel verilerine göre yukarıdaki şekilde de gösterilmiş olduğu üzere İran'da resmi kayıtlı Afgan göçmenlerin %21'i (340.243) kırsal bölgelerde yaşarken; %79'u da (1.242.332) kentsel bölgelerde yaşamaktadır.

¹⁷⁸ Mehmet Koç, *a.g.e.*, s. 5.

2.2. İRAN'IN AFGAN GÖÇMENLERE YÖNELİK GÖÇ VE GÜVENLİK POLİTİKALARI

2.2.1. İRAN'DAKİ GÖÇ MEVZUATI VE GÖÇMEN İŞLEMLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Tüm devletler geleneksel olarak devletin bütünlüğünü korumak amacıyla; devletin sınırlarını, ülke topraklarındaki yabancıların ikamet statülerini ve yabancıların çalışma izinlerine ulaşımını kontrol altına almaya çalışmaktadır.¹⁷⁹ İran İslam Cumhuriyeti de bu çerçevede sınır ve vize kontrolleri, mülteci statüleri, ikamet ve çalışma izinleri başta olmak üzere göçe yönelik düzenlemeler tesis etmiştir. İran BM Mültecilerin Hukuki Statülerine İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolünü, Türkiye'den yaklaşık 8 yıl sonra, 15 Haziran 1976'de imzalamıştır. Söz konusu sözleşme ve protokolü İslam Devrimi öncesi Şehinşahlık döneminde imzalayan İran, Türkiye'nin koyduğu şerhe benzer bir yaklaşımla bu sözleşmenin 17 (ücretli istihdam), 23 (sosyal yardımlar), 24 (iş mevzuatı ve sosyal güvence) ve 26 (seyahat özgürlüğü) numaralı maddelerini¹⁸⁰ bağlayıcı değil tavsiye hükmündeki maddeler olarak kabul etmiştir.¹⁸¹

BM Genel Kurulu, 319 (V) sayılı ve 3 Aralık 1949 tarihli kararı ile 1 Ocak 1951'den itibaren bir Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK-UNHCR) Ofisi kurmaya karar vermiş; anılan ofisin tüzüğü genel kurul tarafından 14 Aralık 1950 tarihinde 428 (V) numaralı kararın ekinde kabul edilmiştir.¹⁸² Bu tüzüğe göre BMMYK'nin temel görevi, yetki alanı içindeki sığınmacılar için ilgili hükümetlerle işbirliği sağlayarak siyaset üstü ve insancıl temelde uluslararası koruma ve yardım sağlamak ve bu şahıslara yönelik kalıcı çözümler aramaktır. Anılan “uluslararası

¹⁷⁹ Ahmet İçduygu, Sema Erder, Ö. Faruk Gençkaya, *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*, (İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi-MiReKoc, 2014), s. 239.

¹⁸⁰ BMMYK, *Sığınma ve Mülteci Konularındaki Uluslararası Belgeler ve Hukuki Metinler* (Ankara: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilciliği, 1998), ss. 72-76.

¹⁸¹ Mohammad Jalal Abbasi-Shavazi vd., *a.g.e.*, s. 5.

¹⁸² BMMYK, *a.g.e.*, s. 60.

koruma ve yardım” ile güvenliğin sağlanması, geri gönderilmeme ve temel insani hakların sağlanması kastedilmektedir. Bu bağlamdaki “kalıcı çözümler” ise; gönüllü geri dönüş, yerel entegrasyon veya üçüncü bir ülkeye mülteci olarak yerleştirilme şeklinde tanımlanmıştır. Yine bu tüzüğe göre BMMYK, vatansızlığın tespiti, önlenmesi ve azaltılması ile vatansız kişilerin korunması konularında da çalışmakla yükümlüdür.

İran’da da yabancılar ve göçmenlerin oturma ile ilgili yasal işlemleri için İran İslam Cumhuriyeti Devlet Bakanlığı’na (İran İçişleri Bakanlığı) bağlı “Yabancılar ve Göçmen İşlemleri Genel Müdürlüğü (YGİGM)” (İdare-i Küll-i Umur-i Etba’ ve Muhacirin-i Harici – Bureau for Aliens and Foreign Immigration Affairs-BAFIA) görevlendirilmiştir. Bu bağlamda İran İçişleri Bakanlığında göçmenlere yönelik yoğunluklu siyasetlerin geliştirilmesi amacıyla İran Parlamentosunun 5 Nisan 2000 tarihinde onayladığı üçüncü beş yıllık ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınma programı kanununun 180 numaralı maddesine istinaden “yabancı uyruklulara-göçmenlere yönelik koordinasyon yürütme şurası” kurulmuştur. Ayrıca göçmenlerle ilgili olarak yukarıda değinmiş olduğumuz göçmen geçici oturma kartları ve çalışma kartlarının verilmesi işlemleri de BAFIA’nın (YGİGM) iş yoğunluğunun azaltılması amacıyla Kefalet Ofisi/Ofisleri (Defter-i/Defatir-i Kefalet) adı verilen resmi koordinasyon merkezleri kurulmuştur.¹⁸³

Göç kaynaklı güvenlik tehditleri bağlamında da İran İslam Cumhuriyeti’nin ulusal çıkarlar ve güvenlik ile ilgili politikalarındaki en yüksek iki karar merciinin anayasal olarak Devrim Rehberi ile İran Ulusal Güvenlik Yüksek Konseyi – IUGYK (Şurâ-yi Âli-yi Emniyet-i Milli/Iran Supreme National Security Council - ISNSC) olduğu görülmektedir. Nitekim İran İslam Cumhuriyeti Anayasasında 1989 yılında gerçekleştirilen değişiklik ile (13. Bölüm, Madde 176); İran’ın ulusal çıkarlarının temini, İslam Devriminin korunması, İran’ın egemenlik ve toprak bütünlüğünün sağlanması amacıyla Cumhurbaşkanının başkanlığında bir Ulusal Güvenlik Yüksek Konseyi-IUGYK (Şurâ-yi Âli-yi Emniyet-i Milli) teşkil edilmiştir.¹⁸⁴ İran Ulusal

¹⁸³ <https://bafia-gov.kr.ir/> [Erişim Tarihi:23.01.2018].

¹⁸⁴ <http://rc.majlis.ir/fa/law/show/133640> [Erişim Tarihi:15.01.2019].

Güvenlik Yüksek Konseyi'nin sorumlulukları özetle, İran devrim rehberi tarafından belirlenen genel politikalar çerçevesinde ülkenin savunma ve ulusal güvenlik politikalarını belirlemek; bu politikalar bağlamındaki politik, istihbari, sosyo-kültürel ve ekonomik faaliyetlerin koordinasyonunu sağlamak ve iç-dış tehditlere karşı ülkenin maddi ve manevi kaynaklarından yararlanmak, şeklinde belirlenmiştir. Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Ulusal Güvenlik Yüksek Konseyi; konsey sekreteri-rehberlik temsilcisi, cumhurbaşkanı yardımcısı, içişleri bakanı, dışişleri bakanı, istihbarat bakanı, cumhurbaşkanlığı planlama teşkilatı başkanı, meclis başkanı, yargı erki başkanı, genelkurmay başkanı, devrim muhafızları komutanı, genel kuvvetler komutanı olmak üzere toplam 12 üyeden oluşmaktadır. Konseyin kararları devrim rehberinin onayından sonra yürürlüğe girmektedir.¹⁸⁵ İran İslam Cumhuriyeti'nin ulusal çıkarları, diğer uluslararası aktörler ile olan ilişkilerinde egemenlik sahibi bir devlet ve millet olarak İran İslam Cumhuriyeti'nin temel amaçları, emelleri, motivasyonları, değerleri ve hayati gereksinimleri olarak tanımlanmıştır.¹⁸⁶

İran İslam Cumhuriyeti'nde mülteciler ile ilgili yasaların temel dayanağını 16 Aralık 1963 tarihli Mülteciler Yönetmeliği oluşturmaktadır. Bu yönetmeliğin ilk maddesinde mülteci; “siyasi, dini, ırkı, tabiiyeti veya özel toplumsal gruplara üyeliği dolayısıyla ölüm veya işkence korkusuyla kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu aile üyeleriyle birlikte İran'a sığınan kimse”, olarak tanımlanmıştır. Yönetmeliğin altıncı maddesinde, sığınmacının mülteciliğe kabul edilmesi halinde kendisine bir kimlik cüzdanı verileceği ve bu cüzdan sahibinin oturduğu yerde kayıt işlemlerini yaptırarak üç ayda bir tekrar başvuru yapıp cüzdan süresini uzatması gerektiği anlatılmakta; mültecinin sağlık, kültür ve sosyal hizmetlerden yararlanabileceği, çalışabileceği ve resmi makamların uygun gördüğü işleri yapabileceği ifade edilmektedir. İlgili yönetmeliğe göre mülteci, siyasi ve sendika faaliyetlerine katılma hakkına sahip değildir. Mülteci, ülkenin genel düzenine muhalif olmamak kaydıyla özgür bir biçimde dini merasimlerini gerçekleştirerek çocuklarına dini eğitim verebilir. Söz

¹⁸⁵ <http://rc.majlis.ir/fa/law/show/133640> [Erişim Tarihi:15.01.2019].

¹⁸⁶ Seyyid Celal Dihkani Firuzabadi, *Siyaset-i Harici-i Cumhuri-yi İslami-yi İran*, (Tahran: İnsani Bilimler Araştırmaları Merkezi, 2010), s. 140.

konusu yönetmeliğe göre “İran’daki ikameti boyunca ilgili tüm yasalara tam manasıyla uyması ve içişleri bakanlığının uygun görüş beyan etmesi koşuluyla mültecilere vatandaşlık verilebilir”. Bu yönetmeliğin on ikinci maddesinde de siyasi, dini, etnik kökeni, tabiiyeti ve kimi sosyal gruplara aidiyeti dolayısıyla hayatı veya özgürlüğü tehlike altında bulunan bir sığınmacının zorla ülkesine geri gönderilemeyeceği kayıt altına alınmıştır.¹⁸⁷

İran İslam Cumhuriyeti Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Programı Kanunu’nun 180 numaralı maddesinin hayata geçirilmesi amacıyla 7 Mart 2001 tarihinde de bir uygulama yönetmeliği onaylanmıştır. Söz konusu yönetmelik kapsamında göçmenlere yönelik işlemlerin icra edilmesi amacıyla biri daimi diğerleri geçici olmak üzere çeşitli komisyonların kurulması öngörülmüştür. Bu yönetmeliğin 6. Maddesi çerçevesinde İran Bakanlar Kurulu tarafından, 16 Aralık 1963 tarihli mülteciler yönetmeliğinde yer alan yetki ve sorumluluklar Daimi Komiteye devredilmiştir. 1963’te düzenlenen yönetmelik, göçmenlerin durumunu tanımlamakta ve İran’da sığınma talebi ve süreçlerini açıklamaktadır. İran İslam Cumhuriyeti Parlamentosu tarafından güncellenen mevcut uygulama yönetmeliğe göre “Mülteci”, “Âvâre” ve “Muhacir” kavramları tanımlanmıştır.¹⁸⁸

Söz konusu uygulama yönetmeliğindeki yeniden tanımlamada yabancı uyruklular ile ilgili olarak dört temel sınıftan söz edilmektedir. Bu kimseler kısaca “Pasaport Sahibi Yabancı Uyruklu Kimse” (Dârende-i Gozernâme), “Mülteci” (Penâhende), “Âvâre” (Sığınmacı) ve “Muhâcir” kavramları ile ifade edilmektedir: Bu uygulama yönetmeliğinde geçen tanımlar özetle şöyledir:

“İş bu uygulama yönetmeliğindeki tanımlar:

Yabancı uyruklular ifadesiyle kastedilen şey Üçüncü Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Kalkınma Programı Kanunu’nun 180 numaralı maddesinin (bundan sonra kısaca “Kanun”) kapsamında İran uyruklu olmayan (Pasaport Sahibi, Mülteci, Muhacir ve Âvâre -Sığınmacı) kimseler olup aşağıdaki unvanlar çerçevesinde İran

¹⁸⁷ <https://iranhr.net/fa/articles/2716/> [Erişim Tarihi:27.08.2018].

¹⁸⁸ Mehmet Koç, *a.g.e.*, s. 6.

İslam Cumhuriyeti'ne giriş yapmak isteyen ve sahip oldukları ülke uyrukları İran İslam Cumhuriyeti tarafından kabul edilebilir olan kimselerdir:

Mülteci (Penâhende): Irkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme-işkenceye uğrayacağından korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı kimseye denir.

Âvâre (Kaçgın-Sığınmacı): İç savaş veya uluslararası savaş dolayısıyla ilgili yasal prosedürleri yerine getirmeksizin ülkesini terk eden veya terk etmeye zorlanan ancak 1951 Konvansiyonu ve 1967 Cenevre Ek Protokolü bağlamında karşı karşıya olduğu zulüm ve işkence tehlikesini ispatlayamayan kimse anlamına gelmektedir.

Muhâcir: İran İslam Cumhuriyeti'nden ikamet talebinde bulunan ve bu talebi İran İslam Cumhuriyeti tarafından kabul edilen kimse anlamında kullanılmaktadır.

Pasaport Sahibi (Dârende-i Gozernâme): Ulusal ve uluslararası yasa ve yönetmeliklere uygun olarak veya özel bir izinle ülkeye giriş yapan yabancı kimsedir.¹⁸⁹

İran İslam Cumhuriyeti Üçüncü Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Kalkınma Programı Kanunu'nun 180 numaralı maddesinin metninde yabancı uyruklular ve göçmenlere yönelik yoğun siyasetler geliştirilmesi amacıyla kurulan Koordinasyon Yürütme Şurası (Şurâ-yi Hemâhengi-i İcra-yi Etbâ'-i Bigâne) ile ilgili olarak şöyle denmektedir:

Yabancı uyruklulara (âvâre-sığınmacı/kaçgın, penahende-mülteci, muhacir ve pasaport sahibi yabancılara) yönelik yoğun siyasetler geliştirilmesi amacıyla; giriş, iskan, ihraç, çalışma, eğitim, sağlık, tedavi, uluslararası ilişkiler alanında Devlet Bakanı başkanlığı ve Eğitim ve Öğretim – İstihbarat (VEVAK)– Dışişleri – Sosyal Güvenlik ve Çalışma – Sağlık ve Tıp Bilimleri

¹⁸⁹ <http://www.dadgaran.com/article/93/index.htm> [Erişim Tarihi:05.08.2018].

bakanları – Devlet Planlama Teşkilatı – Ulusal Güvenlik Konseyi – Emniyet Genel Müdürlüğü ve Kızılay Derneği Başkanlarının üyeliklerinde Yabancı Uyruklulara Yönelik Koordinasyon Yürütme Şurası oluşturulmuştur. Anılan şuranın kararları, bakanlar kurulunun onayından sonra yürürlüğe girebilecektir.”¹⁹⁰

Özetle, İran İslam Cumhuriyeti’nin yasal mevzuatına göre Afgan göçmenlerin mutlak çoğunluğu Âvâre kategorisine girmekte ve geçici bir statü ile İran’da bulunmaktadır.¹⁹¹ Bu durum da, İran’da büyük bir bölümü geçici sığınmacı ve kaçak olarak bulunan Afgan göçmenlere yönelik toplumsal kabul ve uyum açısından ciddi sorunlar yaratmaktadır.

¹⁹⁰ <http://www.dadgaran.com/article/93/index.htm> [Erişim Tarihi:05.08.2018].

¹⁹¹ Mehmet Koç, *a.g.e.*, s. 6.

2.2.2. İRAN'DAKİ AFGAN GÖÇMENLERE YÖNELİK TEMEL SORUNLAR, TOPLUMSAL KABUL VE UYUM

Sovyetlerin Afganistan'ı işgaliyle neredeyse eşzamanlı olarak gerçekleşen İran İslam Devrimi, iki kutuplu dünyaya alternatif yeni bir yönetim ümidiyle işgal altındaki Afgan Müslümanları da heyecanlandırmıştı. İran İslam Cumhuriyetinin birinci cumhuriyet dönemi politikalarına uygun olarak devrimin ilk yıllarındaki evrensel islam kardeşliği, islam ümmetinin birliği-vahdet ve özellikle islami terminolojideki muhacir ve ensar vurguları, Afganistan'dan gelen göçmenlerin İran'da yaygın bir kabul görmelerine sebebiyet vermişti. Bu ideolojik ve toplumsal kabulde İran İslam Cumhuriyeti'nin karizmatik lideri Ayetullah Humeyni'nin o dönemde İran'a gelen Afgan ve Iraklı göçmenlere yönelik şu ifadelerinin de çok büyük bir etkisi vardır: Şu anda Afganistan'dan gelip İran'a sığınmış olan muhacirlerin çok büyük sorunları var. Milletimizin bu kardeşlerimize tüm bu konularda yardım ettikleri doğrudur ancak bu bağlamda sadece milletin yardımının yeterli olmadığı açıktır. Bu konulardaki asıl sorumluluğu üstlenmesi gereken makam devlettir. Peki Afganistanlı, müslüman veya Iraklı ya da evlerinden uzaklaştırılan, malları gaspedilen ve ülkemize sığınmış olan bu misafirlerimiz hakkında ne yapılması gerekiyor? Duyarsız davranıp bunları kabul etmememiz mi gerekiyor?¹⁹²

İran İslam Cumhuriyeti'nin birinci cumhuriyet dönemi politikalarının uygulandığı İran-İrak savaşı döneminde İran'a gelen Afgan göçmenlerinin resmi ve toplumsal kabulünde de aynı durum söz konusudur. İran-İrak savaşı döneminde de, yukarıda anılan islami birlik ve kardeşlik söylemlerinin yanı sıra İran için Irak'a karşı savaşan Afgan gönüllülerden oluşan [ve Jahannews'in (www.jahannews.com) Devrim Muhafızlarına bağlı Cevan gazetesinden (www.javanonline.ir) yaptığı alıntıya göre binlerce kayıp ("şehid") veren¹⁹³] Ebuzer Tugayları'nın etkisi de oldukça büyüktür. Bu bağlamda günümüzde Suriye'de İran adına vekalet savaşı yürüten ve tamamı İran'daki Afgan göçmenlerden oluşan Fatimiyyun Tugayı da

¹⁹² <https://iranhr.net/fa/articles/2716/> [Erişim Tarihi:26.08.2018].

¹⁹³ <http://www.jahannews.com/news/507328> [Erişim Tarihi:01.07.2018].

(uluslararası hukuk ve insan haklarına aykırı olmakla beraber¹⁹⁴) İran'daki Afgan göçmenlerin toplumsal kabulü açısından benzer “olumlu” bir işlev üstlenmiştir. Bu bağlamda İran'daki Afgan göçmenlere yönelik toplumsal kabul ve uyumun savaş dönemlerinde daha olumlu bir yönde seyrettiği gözlenmektedir.

İran'ın Pakistan ile birlikte dünyada en fazla Afgan göçmeni barındırıyor olmasının temel gerekçesi büyük oranda etno-dini kimlik birlikteliğine dayandırılabilir. Daha detaylı bir açıklamayla söz konusu ev sahipliğinin temel gerekçeleri İran ve Pakistan ile Afganistan arasındaki dil (Farsça ve Peştuca), din, kültür ve coğrafya birliğidir. Bu ortak noktalar, İran İslam Devrimi'nin Afgan göçmenlere yönelik ilk göç politikası'nın ideo-teolojik gerekçelerle açık kapı politikası olarak belirlenmiş olması ve yeni devrimin yarattığı hamasi kardeşlik duyguları dolayısıyla İran toplumunun Afgan göçmenlere yönelik ilk toplumsal kabulü olumlu olmuştur.

Böyle bir ortamda devrimin ilk yıllarında gelen Afgan göçmenler, muhacirin (muhacirler) olarak isimlendirilmiş ve kendilerine mavi kart ile birlikte İran'da yasal olarak kalma hakkı verilmiştir. 1992 yılına kadar söz konusu muhacirler, İran vatandaşları gibi sağlık ve gıda indirim yardım ve sübvansiyonlarından yararlandırılmış, ücretsiz ilk ve ortaokul eğitimi almışlardı.¹⁹⁵ Bu yaklaşımın sonucu olarak 1990 yılında İran'daki Afgan göçmen sayısı 3 milyonu aşmıştı. Söz konusu sayı 1996 yılında Taliban'ın ortaya çıkışından önce Afganistan'a geri dönüşlerle azalmaktaydı. Ancak iç savaş ve Taliban'ın 1996-2001 yılları arasındaki varlığı İran'a yönelik Afgan göçlerini arttırıcı bir etki yaratmıştı. Söz konusu göçlerin artışının temel sebebi olarak iç savaşın yanı sıra Taliban'ın kız çocuklarının eğitimini yasaklaması ve şii mezhebine mensup Hazara'ları katletmesi gösterilebilir.¹⁹⁶

Sovyetlerin Afganistan'dan çekilmesi ve bilahare çeşitli mücahit gruplar arasında iç savaşın çıkmasından sonra İran'a sığınmak isteyen Afganlar bu kez

¹⁹⁴ <https://www.dw.com/fa-af/a-19239312> [Erişim Tarihi:25.08.2018].

¹⁹⁵ Elisabeth Yarbakhsh, *a.g.m.*, s. 5.

¹⁹⁶ Fatimah Sadeghi, *a.g.m.*, s. 7.

birinci cumhuriyet dönemindeki göç politikalarının aksine muhacir kavramı ile kategorize edilmemişlerdir. Afgan göçmenler İran İslam Cumhuriyeti mevzuatında yasal bir ikamet statüsü sağlayan muhacir kavramı yerine pragmatist ikinci cumhuriyet dönemi politikalarına da uygun bir yaklaşımla, daha nötr bir sözcük olan penahende (sığınmacı)¹⁹⁷ sıfatıyla tanımlanmışlardır. Yukarıda da değinilmiş olduğu üzere İran İslam Cumhuriyeti'nin birinci cumhuriyet döneminde genel anlamda devrimci ve enternasyonel islami bir söylem söz konusu iken ikinci cumhuriyet döneminde daha ulusalcı ve pragmatik yaklaşımlar benimsenmiştir.

Ancak Afgan göçmenlerin sayılarının milyonları aşması, kitlesel göç akınlara maruz kalan tüm ülkelerde olduğu gibi İran'da da Afgan göçmenlere yönelik olumsuz bir algının oluşmasına sebebiyet vermiştir. İran'da Afgan göçmenlerine yönelik olumsuz algının temelinde, benzeri göç akınlara yaşayan tüm konakçı ülkelerde olduğu gibi ekonomik ve güvenlik gerekçeleri ön plandadır. Kitlesel göç akınlara yabancı düşmanlığına sebebiyet vermesinde de; göçmenlerin işsizliği arttırdığına yönelik algılar ile göçmenlerin suç oranının yüksek olduğuna yönelik gerçekte bilimsel olmayan kabuller etkili olmaktadır.

İran, girme ve kolayca çıkma açısından otoritelerin istemedikleri kadar açık bir ülkedir; aynı biçimde halkın büyük bir kesimi de ülkenin Afgan göçüne karşı kapatılmasını ister. Milyonlarca İranlı Batı'ya göç etmiştir. Bunlar savaştan kaçmışlardır ya da daha iyi yaşam ve iş koşulları bulabilmek amacıyla ayrılmışlardır ülkelerinden. Dışarıdan İran'a göç edenler ise Afganlardır, bunlar da savaştan kaçmışlardır ya da bazı İranlılar gibi daha iyi yaşam ve iş koşulları peşindedirler. Onlar da Batı'ya doğru gitmişlerdir: İran'a. Müslüman, neredeyse hepsi Farsça konuşan ve genelde Şii olan Afganlara olumsuz bakılır.¹⁹⁸

Sovyet işgalinin sona ermesi, İran'ın kendisi için ekonomik, sosyolojik, mezhebi ve demografik sorunlar yaratan Afgan göçmenler meselesini pragmatik bir yaklaşımla bir güvenlik sorunu olarak ele almasına imkân sağlamıştır. İkinci cumhuriyet döneminden itibaren resmi söylemlerde İran ulusu vurgularının ön plana çıkması Afgan göçmenlerin dışlanmasının yanısıra bu göçmenlere verilen kimlik

¹⁹⁷ <https://bafia-gov.kr.ir/> [Erişim Tarihi:23.01.2018].

¹⁹⁸ Farhad Khosrokhavar – Olivier Roy, *a.g.e.*, s. 182.

kartlarını da etkilemiştir. Bu dönüşümün bir sonucu olarak Afgan göçmenlere birer yıllık “geçici ikamet izni” hakkı vererek her yıl yüksek ücretler ve sigorta mukabili uzatılması gereken Kimlik Tanzim Belgesi - Âmâyiş Kartı verilmeye başlanmıştır. Hatta bu yüzden İran’daki çeşitli basın-yayın organlarında Âmâyiş Kartı için tahsil edilen ücretlerin yüksekliği ve bu türden baskı mekanizmalarıyla Afgan mültecilerin ülkelerine geri dönmeye zorlandığına yönelik çeşitli haberler de yayımlanmakta; Afgan göçmen dernekleri bu konudaki şikayetlerini dile getirmektedirler.¹⁹⁹

İran, özellikle ekonomik ve güvenlik kaygıları dolayısıyla Afgan göçmenleri 2001 sonrası dönemde aşamalı olarak Afganistan’a göndermeye başlamış ve bu çerçevede 2013 yılına kadar yaklaşık bir milyon Afgan sığınmacıyı BMMYK’nin desteği ile Afganistan’a geri göndermiştir: “Afganistan’dan gelen sığınmacıların zaman içerisinde İran için önemli bir güvenlik sorununa dönüştüğü söylenebilir. Özellikle Sünni Afganlıların İran’da bulunan diğer Sünni gruplarla etkileşim içerisine girmesi ve gelen sığınmacıların bir kesiminin Tâlibân rejiminin getirdiği radikal din anlayışını İran’a taşıma endişesi, Tahran’ın bu sorun ile yakından ilgilenmesine neden olmuştur.”²⁰⁰

Afgan göçmenler, yukarıda değinmiş olduğumuz mevzuat gereğince İran’da çoğunlukla geçici ve misafir statüsünde yaşadıkları sorunlar ve ayrımcılıklar dolayısıyla sağlıklı bir gelecek planı yapamamaktadırlar:

Göçmenlerin bilinçlenmesi, göç politikalarının en önemli etkilerinden birisidir. Kalıcı göçün kabul edildiği ve göçmenlerin güvenli oturma statüsü ve tüm sivil haklardan yararlandığı ülkelerde, göçmenlerin uzun dönemli bir perspektif sahibi olmaları mümkündür. Kısa süreli misafir mitinin geçerli olduğu ülkelerde ise, göçmenlerin perspektifi kaçınılmaz olarak daha çatışmacıdır. Anavatanlarına dönmeleri zor veya imkânsız olabilir, fakat göçmen olarak buldukları ülkedeki gelecekleri de belirsizdir. Bu tür göçmenler yerleşirler ve etnik gruplar oluşturur. Fakat yaşadıkları toplumun bir parçası olarak bir gelecek planı yapamazlar. Sonuç, yalıtım, ayrımcılık ve farklılığa olan vurgudur. Bu nedenle, ayrımcı göç politikaları göç sürecinin

¹⁹⁹ “Kart-e Âmâyiş ve Moşkolât-ı Pişruy-i Muhâcirin” (Âmâyiş Kartı ve Muhacirlerin Karşılaştıkları Sorunlar) <http://af.farsnews.com/culture/news/13941020001002> [Erişim Tarihi: 04.08.2018]; (Âmâyiş Kartı Düzenlemesine Bir Bakış ve İran’daki Afgan Muhacirler Sorunları) <http://ehyanews.com/4007/> [Erişim Tarihi: 05.08.2018].

²⁰⁰ Bilgehan Alagöz, Ekber Kandemir, *a.g.m.*, s. 127.

tamamlanmasını durduramaz ve gelecekteki yerleşimcilerin marjinalleşmesine yönelik ilk adımı oluşturur.²⁰¹

Nitekim İranlılar ve Afganlar arasındaki tüm kültürel ve dini yakınlıklara rağmen geride kalan kırk yıla yakın süreçte, Afganların toplumsal entegrasyonları sağlanamamıştır. Belki de bu entegrasyon bir gün onları ülkelerine iade etmek için bilinçli olarak yapılmak istenmemiştir. Kaldı ki ABD işgalinden sonra İran'ın kayıtdışı Afgan göçmenleri ülkelerine geri gönderme çabaları karşısında gerekli alt yapıya sahip olmadıklarını ifade eden Afgan yetkililer buna tepki göstermiş ve konu zaman zaman iki ülke arasında gerilime neden olmuştur²⁰² Göç politikalarının, emek piyasası hakları, siyasal katılım ve vatandaşlığa kabul gibi konular açısından göçmenlerin statüsüyle ilgili önemli sonuçları söz konusudur. Eğer geçici bir misafir bulunduğu ülkede yerleşmek isterse ve misafir olarak bulunduğu ülkenin hükümeti bunu reddederse, bu göçmenler sorun çıkarmakla suçlanabilir. Göçün ulusal bütünlüğü tehdit ettiğini iddia eden politik söylemler, uzun süreli kalan göçmenler ve hatta bu ülke doğumlu göçmen çocukları için bile sorun yaratır.²⁰³

İran İnsan Hakları Örgütü'ne (Iran Human Rights) göre İran'daki Afgan göçmenlerin temel sorunları özetle şu ana başlıklar altında toplanabilir:²⁰⁴

- i) Afganların İran vatandaşlığı alamamaları,
- ii) Pasaport sahibi olamamak,
- iii) Resmi makamlarca evlilik veya boşanma işlemlerinin tescilinin yapılmaması,
- iv) Çalışma ve sigorta gibi sosyal haklardan yararlanamamaları,
- v) İran'da doğan çocuklarının vatandaşlık alamamaları,
- vi) Çocukların eğitim ve çalışma konusunda geleceklerinin olmaması.

²⁰¹ Stephen Castles ve Mark J. Miller, çev. Bülent Uğur Bal – İbrahim Akbulut, *Göçler Çağı, Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008), s. 329.

²⁰² Mehmet Koç, *a.g.e.*, s. 8.

²⁰³ Stephen Castles ve Mark J. Miller, *a.g.e.*, s. 328-329.

²⁰⁴ <https://iranhr.net/fa/articles/2716/> [Erişim Tarihi: 26.08.2018].

Afganistan’da İran ve Pakistan başta olmak üzere çok sayıda ülkeye dağılmış Afgan vatandaşların kendi ülkelerine geri dönüş yapmaları için kurulmuş Muhacirler ve Geri Dönüş Yapanlar Bakanlığı’nın Araştırmalar ve Bilgi İdare Sistemi Başkanlığı verilerine göre İran’daki Afgan göçmenlerin temel sorunları şu şekilde özetlenmiştir:²⁰⁵

- i) Afgan göçmenler ve özellikle de yasal oturma dokümanı sahibi olmayan Afganlara karşı uygulanan sert yasa ve yönetmeliklerin varlığı,
- ii) İran’daki Afgan göçmenlerin ekonomik bir güvenliğe sahip olmamaları,
- iii) Gurbet hissi ve vatana duyulan özlem,
- iv) İran’da ilk dönemlerde Afgan göçmenlere de sağlanan ekonomik sübvansiyonlar, hammadde ücretlerinin ve geçim giderlerinin yükselmesi,
- v) Yabancı uyruklular için çalışma imkânlarının sınırlandırılması,
- vi) Eğitim ile ilgili sorunlar.

Yukarıda dile getirilen sorunların büyük bir kısmının çözümü İran İslam Cumhuriyeti’nin mevzuatında teorik olarak dile getirilmiş olsa da anılan yasaların sığınmacılarla ilgili pratikteki uygulamaları oldukça farklıdır. İran İslam Cumhuriyeti’nde mülteciler ile ilgili yasalar için temel bir dayanak teşkil eden 16 Aralık 1963 tarihli Mülteciler Yönetmeliği’nde teorik anlamda mültecilerle ilgili hemen hemen tüm haklardan söz edilmekte; mültecinin sağlık, kültür ve sosyal hizmetlerden yararlanabileceği, çalışabileceği ve resmi makamların uygun gördüğü işleri yapabileceği ifade edilmektedir. Mülteci, ülkenin genel düzenine muhalif olmamak kaydıyla özgür bir biçimde dini merasimlerini gerçekleştirerek çocuklarına dini eğitim verebilir; söz konusu yönetmeliğe göre; mülteciye İran’daki ikameti boyunca ilgili tüm yasalara tam manasıyla uyması ve işleri bakanlığının uygun görüş beyan etmesi koşuluyla mültecilere vatandaşlık verilebilir, denmektedir. Anılan yönetmeliğin on ikinci maddesinde de siyasi, dini, etnik kökeni, tabiiyeti ve kimi sosyal gruplara aidiyeti dolayısıyla hayatı veya özgürlüğü tehlike altında bulunan bir sığınmacının zorla ülkesine geri gönderilemeyeceği dile getirilmektedir.

²⁰⁵ <https://aris.morr.gov.af/dr/Home/Index> [Erişim Tarihi: 27.08.2018].

Ancak İran İnsan Hakları Örgütü'ne göre İran'da özellikle Afgan sığınmacılara yönelik pratikteki uygulamalar oldukça farklıdır: İran'daki insan haklarıyla ilgili olarak yayımlanmış olan raporlar, İran'daki mülteci ve sığınmacıların barınma, eğitim ve insan hakları konusunda anılan yönetmelik ve kanunların doğru bir biçimde uygulanmasına yönelik bir garanti söz konusu değildir. Bu bağlamda İran'daki en büyük göçmen grubu olmaları hasebiyle özellikle Afgan sığınmacılar son onlu yıllarda insan hakları açısından çok büyük sorunlarla karşı karşıya bulunmaktadır. Afgan sığınmacılar birçok konuda devlet hizmetlerinden yararlanamamakta; iş, eğitim ve sağlık alanlarında çok ciddi sorunlar yaşamaktadırlar.²⁰⁶

İnsan Hakları Gözlem Örgütü'nün 2013 tarihli raporunda da İran'daki Afganların işkence görmeleri, gayri insani ve gayri sıhhi koşullar altında gözaltına alınmaları, barınma ve geri gönderme merkezlerine nakil için ulaşım araç bedellerinin zorla ödetilmesi, buralarda zorla çalıştırma ve bireylerin ailelerinden ayrılması gibi insan hakları ihlallerine maruz kalmakta oldukları dile getirilmiştir. Bu türden raporlardaki kimi siyasi tarafgirlik ve manipülasyonlara ihtiyatlı yaklaşılması gerekmektedir; İran'da sayıları milyonları aşan Afgan göçmenlerin kırk yıllık bir süreçte yaşadıkları söz konusu olumsuzluklar ve maruz kaldıkları ayrımcılıkların varlığı bir vakiydir. Bu bağlamda İran'daki Afgan göçmenler sosyal, ekonomik, etnik ve hatta yasal ayrımcılığa maruz kalmakta; ülkedeki yüksek işsizlikten sorumlu tutularak Afganistan'dan İran'a yönelik uyuşturucu ticareti ve suç örgütleriyle irtibatlandırılmakta ve sağlık başta olmak üzere sosyal hizmetlerdeki aksaklıkların müsebbibi addedilmektedirler.

İran'daki Afgan sığınmacıların evlenme işlemleri, eğitim ve çalışma koşullarının gittikçe daha da kötüleştiği görülmektedir. İran Medeni Kanununun 1059 numaralı maddesi, yabancı uyruklu bir erkeğin İranlı bir kadınla evlenmesini, evlenen erkeğin müslüman olması ve devlet tarafından bu evlilik işlemiyle ilgili onayın verilmesi şartlarına bağlamaktadır. Ancak İran makamları, Afgan erkek

²⁰⁶ <https://iranhr.net/fa/articles/2716/> [Erişim Tarihi:27.08.2018].

sığınmacıların; İran okullarında eğitim, sigorta, sağlık imkânları ve sosyal hizmetlerden yararlanmak ve İran’da yasal ikamet elde etmek amacıyla İranlı kadınlarla evlendikleri kanısındadırlar. Ayrıca ailenin korunumu kanununda da yasalara aykırı olarak İranlı bir kadınla evlenen yabancı uyruklu kimseler için hapis cezası öngörülmüştür.²⁰⁷

Bu bağlamda yabancı uyruklu bir koca ile İranlı bir kadının evlilikleri sonucunda dünyaya gelen bir çocuk İranlı sayılmamaktadır. Dini evlilik yapılmış olmasına rağmen yasadışı sayılan bu türden bir evlilikten doğan çocuk, 18 yaşına kadar kimlik belgesi alamamaktadır. Bu çocuklar 18 yaşına ulaştıktan ve İran’da bir yıl daha ikamet ettikten sonra İran vatandaşlığı için başvuruda bulunabilmektedirler. Söz konusu çocuklar, 18 yaşına kadar başta eğitim hakkı olmak üzere İranlı çocukların yararlandıkları haklardan yararlanamamaktaydı. Nitekim Zuzanna Olszewska, İran’da Afgan erkeklerin İranlı kadınlarla gerçekleştirmiş oldukları 40.000’i aşkın evlilik ve bu evliliklerden dünyaya gelmiş 100.000’i aşkın doğum belgesiz-kimliksiz çocuk vakasının rapor edildiğini dile getirmekte; anılan çocukların eğitim, iş veya evlilik gibi her türlü yasal haklardan mahrum bir biçimde yaşadıklarını ifade etmektedir.²⁰⁸ Farklı bir motivasyonla da olsa (İran adına Suriye’de savaşan Fatımiyyun Tugayının verdiği çok sayıda afgan göçmen kaybının İran iç kamuoyundaki yansımaları dolayısıyla) anılan ayrımcılık, 31 Ağustos 2016 tarihli meclis oturumunda kabul edilen yasal düzenlemeyle giderilmiş; ancak bu sayede İranlı annelerden olma çocuklara vatandaşlık verilmesi sağlanabilmiştir.²⁰⁹

Başta Afgan göçmenler olmak üzere İran’daki sığınmacı çocuklarının son yıllara kadar eğitim hakkından yararlanamamaları İran iç ve dış kamuoyunda büyük tepkilere sebebiyet verdiğiinden yine yukarıda değindiğimiz başat motivasyonun etkisiyle Devrim Rehberi Ayetullah Hamaney 17 Mayıs 2015 tarihli bir rehberlik emri yayımlamıştır. Söz konusu rehberlik emrinde Hamaney; İran’da kalmaya

²⁰⁷ <https://iranhr.net/fa/articles/2716/> [Erişim Tarihi:27.08.2018].

²⁰⁸ Zuzanna Olszewska, “Afghanistan xiv. Afghan Refugees in Iran,” *Encyclopaedia Iranica, Online Edition*, <http://www.iranicaonline.org/articles/afghanistan-xiv-afghan-refugees-in-iran-2> [Erişim Tarihi:05.08.2018].

²⁰⁹ <https://financialtribune.com/articles/people/49051/majlis-revising-citizenship-laws-in-favor-of-afghans> [Erişim Tarihi:22.01.2019].

yönelik yasal koşulları sağlıyor olsun ya da olmasın, bu konuda yasal dokümanlara sahip bulunsun veya bulunmasın, tüm Afgan göçmen çocukların devlet okullarına kaydedilmeleri gerektiğine yönelik bir beyanda bulunmuştur. Rejim yanlısı Tasnim News haber ajansı bu emri, büyük ve tarihi bir karar olarak tanımlamaktadır.²¹⁰ Devrim Rehberi'nin söz konusu emri ve hükümetin söz konusu göçmen çocukların ücretsiz olarak devlet okullarına kaydedilmesi için Eğitim-Öğretim Bakanlığı'na yönelik talimatı, anılan sorunun çözümü için büyük ümitler yaratmış olsa da, resmi istatistiklere göre eğitim hakkından yararlanmayan Afgan göçmen çocuklardan sadece yüzde 10'u devlet okullarına kaydedilmişlerdir.²¹¹

Güncel istatistiklere göre İran okullarında 420.000 Afgan öğrenci ilk ve orta öğrenim düzeyinde öğrenim görmektedir. Afganistan Göçmenler ve Geri Dönüş Yapanlar Bakanlığı Tahran Ofisi verilerine göre 11.000 Afgan öğrenci İran üniversitelerinde ve 12.000 öğrenci de medrese olarak bilinen dini eğitim merkezlerinde öğrenim görmektedir. Bakanlık verilerine göre bugüne kadar İran üniversitelerinden mezun olan Afgan öğrenci sayısı 15.000'i geçmiştir.²¹²

İran'daki ekonomik sıkıntılar ve gençlerdeki yüksek işsizlik oranı, İran'daki Afgan göçmenlerin ekonomik durumlarını günden güne daha da kötüleştirmekte, İran'daki çalışma koşullarını daha da ağırlaştırmaktadır. Nitekim İran Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı İshak Cihangiri 21 Temmuz 2014 tarihli genelgesinde ulusal işgücünden yararlanılmasına yönelik devlet politikaları bağlamında yabancı uyrukluların çalıştırılmamaları gerektiğini bildirmiş ve Çalışma Bakanlığı'na bu konuda kendileriyle işbirliği yapmayan işyerlerinin adlarını bildirmelerini emretmiştir.²¹³

İran'daki Afgan göçmenlere, istisnai olarak dörtlü iş grupları (meşgail-i çhargane) denilen iş sektörlerinde çalışma izni verilmektedir. Söz konusu dörtlü iş

²¹⁰ <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1394/02/27/741883/> [Erişim Tarihi:27.08.2018].

²¹¹ <https://iranhr.net/fa/articles/2716/> [Erişim Tarihi:27.08.2018].

²¹² Mehmet Koç, *a.g.e.*, s. 7. (Ayrıca bkz.: <http://morr.gov.af/fa/page/13202/13215/13877> [Erişim Tarihi:27.08.2018]).

²¹³ <https://www.mehrnews.com/news/2334782/> [Erişim Tarihi:27.08.2018].

grupları, “dökümhane fırınları, inşaat işleri, tarım işleri ve diğer işler” şeklinde tasnif edilmektedir. Bu işlerin tamamı, İranlıların genellikle çalışmak istemedikleri kas gücüne dayalı, emek yoğun ve sosyal güvencesiz işlerdir. Bu bağlamda Hasan Ruhani Hükümeti’nin Çalışma Bakanı söz konusu genelge çerçevesindeki istisnaları savunma bağlamında; Koreli ve Afgan işçiler dünyada çalışmayı en çok seven çalışanlar olarak bilinmektedirler, demiştir.²¹⁴

Afganistan’da İran ve Pakistan başta olmak üzere çok sayıda ülkeye dağılmış Afgan vatandaşların kendi ülkelerine geri dönüş yapmaları için kurulmuş Muhacirler ve Geri Dönüş Yapanlar Bakanlığı (Vezaret-i Umur-i Muhacirin ve Avdetkonendegân/ Ministry of Refugees and Repatriations) Araştırmalar ve Bilgi İdare Sistemi Başkanlığı’nın Afganistan’dan dışarıya yönelik göçmen akınlarının önüne geçilmesi ve yurtdışındaki Afgan göçmenlerin ülkelerine geri dönüşlerinin sağlanması için önerdiği tavsiyeler ve çözüm önerileri şu şekilde özetlenebilir:²¹⁵

- i) Afganistan’da güvenli bir ortamın oluşturulması,
- ii) Afganistan’daki yeni iş fırsatları ve istihdam alanlarının yaratılması,
- iii) Sağlık, ulaşım, elektrik, sağlıklı içme suyu ve sağlıklı çevre gibi yaşamsal öncelikli hizmetlerin sağlanması,
- iv) Yeni konut alanlarının yapılarak hak sahiplerine dağıtılması,
- v) Eğitim ve öğretim ile ilgili sistemin iyileştirilerek yaygınlaştırılması,
- vi) Adli koruma imkânlarının sağlanması,
- vii) Uluslararası göçe yönelik yasal mevzuatın uygulanması.

Son tahlile İranlılar ve Afganlar arasında yukarıda değinmiş olduğumuz bütün dini, coğrafi ve kültürel ortak noktalara rağmen kırk yıllık bir göç serüveninde İran’da Afganlara yönelik genel toplumsal bir kabul ve uyumun oluştuğunu söylemek oldukça güçtür. İran İslam Devrimi, devrimin ilk yıllarından itibaren dayatılan İran-İrak savaşı ve günümüze dek süregelen ekonomik, siyasi ve askeri ambargolar dolayısıyla düşen refah ve artan işsizlik oranları dolayısıyla İran’da sayıları milyonları aşan Afgan göçmeni, 1978-2018 yılları arasındaki kırk yıllık

²¹⁴ <https://iranhr.net/fa/articles/2716/> [Erişim Tarihi:27.08.2018].

²¹⁵ <https://aris.morr.gov.af/dr/Home/Index> [Erişim Tarihi: 27.08.2018].

süreçte, İran toplumuna sağlıklı bir biçimde entegre etmeyi başaramamıştır. İran'ın Afgan göçmenlere yönelik göç ve güvenlik politikaları, İmam Humeyni'nin birinci cumhuriyet dönemindeki ilk on yıllık dönem (Devrimin inşa süreci ve İran-İrak Savaşı) ile Suriye İç Savaşı dönemi hariç tutulursa çoğunlukla asimilasyoncu ve izolasyoncu politikalar olarak kendini göstermektedir. Anılan savaş dönemlerinde Afgan göçmenlere yönelik toplumsal-politik kabul, uyum ve entegrasyon çabalarının olumlu yönde seyrettiği; diğer dönemlerde ise dışlayıcı zorla geri dönüş teşvik politikalarının uygulandığı gözlenmektedir.

2.2.3. İRAN'IN AFGAN GÖÇMENLERE YÖNELİK GÖÇ VE GÜVENLİK POLİTİKALARI

1979 İslam Devrimi sonrasında günümüze İran İslam Cumhuriyeti'nin iç ve dış politikalarına yönelik gelişim ve dönüşüm sürecinde üç farklı cumhuriyetten söz edilebilir. Bunlar; politika yapıcısı olarak Humeyni'nin belirleyici olduğu 1979-1989 arası devrimci Birinci Cumhuriyet; Hamaney ve Rafsancani'nin baskın oldukları 1989-1997 arası pragmatist İkinci Cumhuriyet ve yine Hamaney çok baskın olmakla birlikte Hatemi'nin de etkin olduğu 1997-2005 arası dönem de reformist Üçüncü Cumhuriyet şeklinde sınıflandırılabilir. Daha sonraki Ahmedinecat dönemleri (2005-2013) ile Ruhani dönemlerindeki (2013-halen) politikalar ise sırasıyla yukarıda sayılan devrimci-pragmatist ve reformist cumhuriyet tarzlarının kısmen devamı sayılabilir. Bu genel çerçeveye rağmen devrimden günümüze İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasındaki keskin değişim ve dönüşümlere yönelik üzerinde uzlaşmaya varılmış net bir tasnif söz konusu değildir. Örneğin Reza Soleimani, 1997-2005 yılları arası Hatemi Dönemi dış politikasını incelediği eserinde, İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasıyla ilgili olarak söylemsel dört farklı dönemden söz etmektedir.²¹⁶ Soleimani'ye göre bu dönemlerden ilki devrim sonrasında Mühendis Mehdi Bazergan'ın başbakanlık yaptığı 9 aylık geçici hükümet (Şubat 1979-Ekim 1979) dönemi olup realist-ulusal maslahat odaklı (*vaki'gerâ-meslehet mihver*) bir dönem olarak tanımlanabilir.²¹⁷ Anılan dönemlerin ikincisi idealist-değer odaklı (*ârmângerâ-erzeş mihver*) on yıllık (1979-1989) dönemdir. Yine Soleimani'nin ifadesiyle Haşimi Rafsancani'nin iki dönem cumhurbaşkanlığı yaptığı üçüncü dönem pragmatik-uzlaşmacı (*vaki'bin-sâzeşcu*) bir dönem iken (1990-1997); dördüncü dönem de kültürel siyaset odaklı (*ferhenggerâ-siyâset mihver*) söylemlerin hakim olduğu Hatemi dönemidir (1997-2005).²¹⁸ Mehdi Mozaffari ise İran dış politikasını

²¹⁶ Reza Soleimani, *Siyaset-i Harici-i Dovlet-i Khatemi, Diplomasi-i Teneşzodai ve Goftegu-yi Temeddonha*, (Tahran: Kevir Yayınları, 2010), ss. 59-69.

²¹⁷ Reza Soleimani, *a.g.e.* s. 59.

²¹⁸ Reza Soleimani, *a.g.e.* ss. 60-66.

üç farklı döneme ayırmaktadır.²¹⁹ Mozaffari'ye göre bu dönemler şunlardır: i) Devrimci dönem (1979-1988/9), ii) Thermidorian/pragmatik dönem (1989-1997), iii) önceki iki dönemin sentezi olan Enigmatik/muammalı dönem (1997-2005).²²⁰ Kenan Çamurcu da yukarıda dile getirdiğimiz sınıflandırmaya benzer bir biçimde İran'daki Birinci Cumhuriyet dönemini bir *ülkü ve idealler cumhuriyeti* olarak tasnif ederken, İkinci Cumhuriyet'i ekonomik kalkınmayı önceleyen *rasyonel bir cumhuriyet* olarak tanımlamakta; Hatemi'nin 97'de cumhurbaşkanı seçilmesinden sonraki dönem olarak kategorize ettiği Üçüncü Cumhuriyet dönemini de *demokratik bir cumhuriyet* şeklinde tasnif etmektedir.²²¹

İran İslam Cumhuriyeti'nin ulusal çıkarlar ve güvenlik ile ilgili politikalarındaki en yüksek iki karar mercii; Devrim Rehberi ile İran Ulusal Güvenlik Yüksek Konseyi – IUGYK'dir (Şurâ-yi Âli-yi Emniyet-i Milli/Iran Supreme National Security Council - ISNSC). İran Anayasasında (13. Bölüm, Madde 176); İran'ın ulusal çıkarlarının temini, İslam Devriminin korunması, İran'ın egemenlik ve toprak bütünlüğünün sağlanması amacıyla cumhurbaşkanının başkanlığında bir Ulusal Güvenlik Yüksek Konseyi teşkil edildiği belirtilmektedir. IUGYK'nin sorumlulukları, rehber tarafından belirlenen genel politikalar çerçevesinde ülkenin savunma ve ulusal güvenlik politikalarını belirlemek; bu çerçevede politik, istihbari, sosyo-kültürel ve ekonomik faaliyetlerin koordinasyonunu sağlamak ve iç-dış tehditlere karşı ülkenin maddi ve manevi kaynaklarından yararlanmaktır.²²² İran'ın ulusal çıkarları, diğer uluslararası aktörler ile olan ilişkilerinde egemenlik sahibi bir devlet ve millet olarak İran İslam Cumhuriyeti'nin temel amaçları, emelleri, motivasyonları, değerleri ve hayati gereksinimleri olarak tanımlanmıştır.²²³ IUGYK'nin aldığı kararlar devrim rehberinin onayından geçtikten sonra yürürlüğe girmektedir.²²⁴ İran İslam Cumhuriyeti'nin ulusal çıkar türleri; savunma ve emniyet

²¹⁹ Mehdi Mozaffari, *Islamist Policy: Iranian Ideological Foreign Policy*, (Danimarka: Centre for Studies in Islamism and Radicalisation-CIR, 2009), s. 18.

²²⁰ Mehdi Mozaffari, *a.g.e.*, s. 19.

²²¹ Kenan Çamurcu, *Firuze Köprüde Üçüncü Cumhuriyet-Velayet Demokrasısından Demokratik Cumhuriyete İran*, (İstanbul: Şehir Yayınları, 2000), ss. 20-22.

²²² <http://rc.majlis.ir/fa/law/show/133640> [Erişim Tarihi:15.01.2019].

²²³ Seyyid Celal Dihkani Firuzabadi, *Siyaset-i Harici-i Cumhuri-yi İslami-yi İran*, (Tahran: İnsani Bilimler Araştırmaları Merkezi, 2010), s. 140.

²²⁴ <http://rc.majlis.ir/fa/law/show/133640> [Erişim Tarihi:15.01.2019].

çıkarları, uluslararası sistem düzlemindeki çıkarlar, ekonomik ve ideolojik çıkarlar olarak özetlenmiştir. Ulusal çıkarlar çerçevesindeki hedef ve amaçlar da; ulusal hedefler, ulusal güvenlik ve bekanın temini, ulusal egemenlik ve bağımsızlığın sağlanması, İslam Cumhuriyeti nizamı ve İran milletinin korunması, ekonomik refah, ulusal güç ve uluslararası itibarın sağlanması şeklinde formüle edilmiştir. Kendini İslam dünyasının merkez ülkesi (*ümmü'l qurâ*) addeden İran İslam Cumhuriyeti'nin ulusaşırı çıkarları da özetle; İslam'ın korunması, barışçıl yöntemlerle İslam devriminin ihracı, İslam dünyasının vahdeti ve evrensel bir İslam toplumunun oluşturulması şeklinde özetlenebilir.²²⁵

İran İslam Cumhuriyeti rejimi, devrimin ilk yıllarındaki dış politikasını; dünyanın bütün ezilmiş insanlarına/ Müsüman halklarına devrim ihraç etmeyi ve anti-empyralist bir söylemle, ne doğu, ne batı, yalnızca İslam Cumhuriyeti sloganıyla bağımsız dış politika izlemek olarak ilan etmişti.²²⁶ İran İslam Cumhuriyeti'nin devrimci-idealist birinci cumhuriyet dönemi boyunca dünyaya verdiği politik ve ideo-teolojik mesajlar, Sovyet işgalinden kaçarak İran'a yönelen Afgan göçmenlerin sayısını arttırıcı bir etki yaratmıştır. Anılan mesajların başında, rejimin enternasyonel islam birliğine-ümmezin vahdetine yönelik vurguları, batı ve doğu bloklarına meydan okuyan alternatif bir ideo-teolojik yönetim şekli önerisi ve deklare ettiği antiempyralist mesajlar yer almaktaydı. Nitekim devrimin ilk yıllarındaki evrensel islam kardeşliği, islam ümmetinin birliği ve özellikle islami terminolojideki muhacir ve ensar vurguları, Afganistan'dan gelen göçmenlerin İran'da yaygın bir kabul görmelerine sebebiyet vermişti.

İran'a yönelik Afgan göçmen sayısını ve İran'daki Afgan göçmenlerin kabulünü arttırıcı bir faktör olarak yine birinci cumhuriyet dönemine denk gelen İran-Irak Savaşından (22 Eylül 1980 - 18 Temmuz 1988) da söz edilebilir. 22 Eylül 1980'de Saddam Hüseyin'in emriyle Irak ordusunun 700 kilometrelik bir cephe gerçekleştirildiği bir baskınla başlayarak sekiz yıl süren İran-Irak Savaşı, İran'da dinî-

²²⁵ Seyyid Celal Dihkani Firuzabadi, *a.g.e.*, ss. 141-170.

²²⁶ Bayram Sinkaya, "Devrimden Günümüze İran Dış Politikasının Dönüşümü", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt 247, No. 5-6, Nisan-Mayıs 2005, s. 27.

hamasî bir vatanseverlik akımı yaratmıştı. Bu savaş, yeni rejimin Komünist Tudeh Partisi ve Halkın Mücahitleri Örgütü mensupları başta olmak üzere ılımlı muhafazakarlar dahil olmak üzere tüm muhalifleri de tasfiye etmesine imkân sağladığı gibi yarattığı dini-hamasi duygularla İran'a yönelik Afgan göçlerinin artmasında da etkili olmuştu. İran-İrak savaşı dönemindeki resmi ve toplumsal kabulde, İran için Irak'a karşı savaşan Şii Afgan gönüllülerden oluşan ve Jahannews'in İran Devrim Muhafızlarına bağlı Cevan gazetesinden²²⁷ yaptığı alıntıya göre binlerce kayıp veren²²⁸ Ebuzer Tugaylarının etkisi de büyük olmuştur.

Yukarıda da değinmiş olduğumuz üzere Katie Kuschminder ve Manoj Dora, modern Afganistan tarihini özetle; i) 1978 öncesi, ii) 1978-1992 Sovyet İşgali, iii) 1992-2001 Tâlibân Yönetimi ve iv) 2001 sonrası ABD İşgali olmak üzere dört temel döneme ayırmaktaydı. Katie Kuschminder ve Manoj Dora'nın modern Afganistan tarihindeki üçüncü temel dönem olarak dile getirdikleri Tâlibân yönetimi dönemi (1992-2001)²²⁹, daha özel bir açıklamayla Mücâhidîn hükümetleri (1992-1996) ve "Tâlibân yönetimleri (1996-2001) şeklinde ikili bir sınıflandırmaya tabi tutulabilir. Dolayısıyla Afganistan'daki Mücahidin hükümetleri dönemi, İran İslam Cumhuriyeti'nin pragmatist ikinci cumhuriyet dönemine denk gelirken; Taliban yönetimleri dönemi ise reformist üçüncü cumhuriyet dönemine tekabül etmektedir.

İran İslam Devrimi'nin Afgan göçmenlere yönelik ilk iltica politikası açık kapı politikası olup bu dönemde gelen Afgan göçmenlere hemen mülteci statüsü verilmiştir.²³⁰ Bu yaklaşımın sonucu olarak 1990 yılında İran'daki Afgan göçmen sayısı 3 milyonu aşmıştı. Söz konusu sayı 1996 yılında Taliban'ın ortaya çıkışından önce Afganistan'a geri dönüşlerle azalmaktaydı. Ancak iç savaş ve Taliban'ın 1996-2001 yılları arasındaki varlığı İran'a yönelik Afgan göçlerini arttırıcı bir etki yaratmıştı. Söz konusu göçlerin artışının temel sebebi olarak iç savaşın yanı sıra Taliban'ın kız çocuklarının eğitimini yasaklaması ve şii mezhebine mensup Hazara'ları katletmesi gösterilebilir. ABD'nin askeri saldırısı da mevcut süreçte

²²⁷ <http://www.javanonline.ir> [Erişim Tarihi:01.07.2018].

²²⁸ <http://www.jahannews.com/news/507328> [Erişim Tarihi:01.07.2018].

²²⁹ Katie Kuschminder ve Manoj Dora, *a.g.e.*, s. 5-6.

²³⁰ Mohammad Jalal Abbasi-Shavazi vd., *a.g.e.*, s. 2.

yapısal bir değişiklik yaratmamış, ülkedeki güvenlik seviyesini arttırmamış, Afgan vatandaşların ekonomik, sosyal ve kültürel koşullarını iyileştirememiştir. ABD'nin işgali ve Taliban'ın yenilgiye uğratılmasından sonra bile yurtdışına göçler günümüze dek devam etmektedir.²³¹

İslam kardeşliği vurgusu üzerinden sürdürülen yaklaşım, İran-Irak savaşının sona ermesi ve Afganistan'daki Sovyet işgalinin son bulmasıyla yeni bir boyut kazanmıştır. İran'ın yeniden imarı ve inşasında insan gücü olarak da kullanılan Afganlar, zamanla artık birer muhacir değil, ülkenin ekonomisi için ciddi bir yük ve sorun olarak görülmeye başlanmıştır. Zaman içinde Afgan göçmenler toplumdan dışlanmaya, aşağılanmaya ve ayrımcılığa maruz kalmışlardır.²³² Devrimin ilk yıllarında gelen Afgan göçmenler, muhacirin (muhacirler) olarak isimlendirilmiş ve kendilerine mavi kart (*kart-i âbî*) ile birlikte İran'da yasal olarak kalma hakkı verilmiştir 1992 yılına kadar söz konusu muhacirler, İran vatandaşları gibi sağlık ve gıda sübvansiyonlarından (*subsit*) yararlandırılmış, ücretsiz ilk ve ortaokul eğitimi almışlardır.²³³

Sovyetlerin 1989 yılında Afganistan'dan çekilmesi ve bilahare çeşitli mücahit gruplar arasında iç savaşın çıkmasından sonra İran'a sığınmak isteyen Afganlar bu kez artık evrensel islami terminolojideki muhacir kavramı ile kategorize edilmemiş, daha nötr bir sözcük olan penahende veya âvâre (sığınmacı) sıfatıyla tanımlanmışlardır. Bu durum İran İslam Cumhuriyeti'nin yukarıda değinmiş olduğumuz Birinci Cumhuriyet ve İkinci Cumhuriyet dönemlerindeki siyaset tarzları ile de ilişkilidir. Genel anlamda birinci cumhuriyet döneminde devrimci ve enternasyonel bir söylem söz konusu iken ikinci cumhuriyet döneminde daha ulusalcı ve pragmatik yaklaşımlar benimsenmiştir. Sovyet işgalinin sona ermesi, İran'ın kendisi için ekonomik, sosyolojik, mezhebi ve demografik sorunlar yaratan Afgan göçmenler meselesini pragmatik bir yaklaşımla bir güvenlik sorunu olarak ele almasına imkân sağlamıştır:

²³¹ Fatimah Sadeghi, *a.g.m*, s. 7.

²³² Mehmet Koç, *a.g.e*, s. 7.

²³³ Elisabeth Yarbakhsh, *a.g.m*, s. 5.

Temelleri Afganistan'ın Sovyet işgali yıllarına dayanan mülteciler konusu İran için en önemli güvenlik sorunlarından biridir. İşgal döneminde 4 milyona yakın Afganistan vatandaşı Pakistan veya İran'a sığınmıştır. Bu kişilerden yaklaşık 1,5 milyonunu ülkesine kabul eden İran, zaman içerisinde söz konusu mültecilerin ülkede çeşitli toplumsal sorunlara yol açtığını tecrübe etmiştir. Sovyetlerin geri çekilmesinin ardından bir kısım mülteci yeniden Afganistan'a dönmüş, ancak daha sonra ortaya çıkan Tâlibân tehdidi ile birlikte önemli bir Afgan nüfusu mülteci olarak yeniden Pakistan ve İran'a sığınmışlardır.²³⁴

Söz konusu dönemde resmi söylemlerde İran ulusu vurgularının ön plana çıkması Afgan göçmenlere verilen kimlik kartlarını da etkilemiştir. Bu dönüşümün bir sonucu olarak Afgan göçmenlere birer yıllık “geçici ikamet izni” hakkı vererek her yıl ücret ve sigorta mukabili uzatılması gereken Kimlik Tanzim Belgesi - Âmâyiş Kartı (kart-e âmâyiş) verilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda basın-yayın organlarında bu kartlar için tahsil edilen ücretlerin yüksekliği ve bunun gibi baskı mekanizmalarıyla Afgan mültecilerin ülkelerine geri dönmeye zorlandığına yönelik çeşitli haberler yayımlanmakta; Afgan göçmen dernekleri de bu durumdan şikayet etmektedirler.²³⁵

Devrim Rehberi Hamaney çok baskın olmakla birlikte Hatemi'nin de etkin olduğu 1997-2005 arası dönem olarak İran İslam Cumhuriyeti'nin reformist Üçüncü Cumhuriyet dönemi ve sonrasındaki göç ve güvenlik politikalarının ise ilk iki dönemden farklılaştığı görülmektedir. Bu döneme kategorik anlamda önceki devrimci-pragmatist ve reformist cumhuriyet tarzlarının kısmen devamı olarak biçimlenen Ahmedinecat dönemleri (2005-2013) ile Ruhani dönemleri (2013-halen) de dahildir. Söz konusu süreçte, İran'ın özellikle ekonomik ve güvenlik kaygıları dolayısıyla sığınmacı sorununu kesin bir biçimde çözmek için Afgan göçmenleri 2001 sonrası dönemde aşamalı olarak Afganistan'a göndermeye başladığı ve bu çerçevede 2014 yılına kadar yaklaşık bir milyon Afgan sığınmacıyı BMMYK'nin desteği ile Afganistan'a geri gönderdiği görülmektedir:

²³⁴ Bilgehan Alagöz, Ekber Kandemir, *a.g.m.*, s. 126.

²³⁵ “Kart-e Âmâyiş ve Moşkolât-ı Pişruy-i Muhâcirin” (Âmâyiş Kartı ve Muhacirlerin Karşılaştıkları Sorunlar) <http://af.farsnews.com/culture/news/13941020001002> [Erişim Tarihi: 04.08.2018]; (Âmâyiş Kartı Düzenlemesine Bir Bakış ve İran'daki Afgan Muhacirlerin Sorunları) <http://ehynews.com/4007/> [Erişim Tarihi: 05.08.2018].

Afganistan'dan gelen sığınmacıların zaman içerisinde İran için önemli bir güvenlik sorununa dönüştüğü söylenebilir. Özellikle Sünni Afganlıların İran'da bulunan diğer Sünni gruplarla etkileşim içerisine girmesi ve gelen sığınmacıların bir kesiminin Tâlibân rejiminin getirdiği radikal din anlayışını İran'a taşıma endişesi, Tahran'ın bu sorun ile yakından ilgilenmesine neden olmuştur. Bu sebeplerden dolayı İran sığınmacı sorununu kalıcı bir şekilde çözmek için özellikle 2001 sonrası dönemde kademeli bir şekilde bu kişileri Afganistan'a göndermeye başlamıştır.²³⁶

İran'daki Afgan göçmenler, 1979-2018 yılları arasındaki kırk yıllık deneyimde özellikle ilk nesil göçmenlerde çok daha yoğun olmak üzere çoğunlukla yerli nüfusun çalışmak istemediği ağır işlerde, inşaat, hayvancılık vbg. sektörlerde ucuz işgücü olarak sigortasız bir biçimde çalıştırılmışlardır. İran'daki Afgan göçmenlerin güvenlik gerekçeleriyle yukarıda dile getirdiğimiz şekilde kademeli olarak gönüllü geri dönüşle ülkelerine gönderilmelerine rağmen, İranlı yetkililer İran vatandaşlarının çalışmak istemedikleri ağır işler dolayısıyla Afgan göçmenlerin tamamının Afganistan'a geri gönderilmesini tasvip etmemektedirler. Nitekim teorik olarak Stephen Castles ve Mark J. Miller'in de ifadesiyle göç politikalarının, emek piyasası hakları, siyasal katılım ve vatandaşlığa kabul gibi konular açısından göçmenlerin statüsüyle ilgili önemli sonuçları söz konusudur. Eğer başlangıçtaki göç politikaları göçmenleri geçici mobil işçiler statüsünde tutmak için tasarlanmışsa, büyük ihtimalle göçmenlerin yerleşimi ayrımcı şartlar altında gerçekleşecektir. Buna ilave olarak, geçici göçle ilgili resmi ideolojiler göç kabul eden toplumlar içerisinde de belirli beklentiler yaratır.²³⁷

Bu bağlamda 15 Eylül 2013 tarihinde İran Emniyet Genel Müdürü olan Tuğgeneral İsmail Ahmadi Moghaddam, yukarıda değinmiş olduğumuz gönüllü geri dönüş neticesinde İran'daki kimi sektörlerde işgücü sıkıntısı yaşandığını ifade ederek zımnen Afganların tamamının geri gönderilmesine taraftar olmadığını şu şekilde dile getirmiştir: Birkaç yıl önce Afganları İran'dan geri gönderdiğimizde, ülke inek besiciliği ve tuğla üretim sanayisinde çok sayıda işyerindeki işlerin durma noktasına geldiğini gördük. İranlılar iş arıyorlar ama bu türden işleri yapmıyorlar, örneğin

²³⁶ Bilgehan Alagöz, Ekber Kandemir, *a.g.m.*, s. 127.

²³⁷ Stephen Castles ve Mark J. Miller, *a.g.e.*, s. 328.

ağaçlara çıkıp meyve toplamıyorlar. Gençlerimiz eğitilmiş oldukları için işlerini masa başında telefonla halletmek istiyorlar.²³⁸

İran İslam Cumhuriyeti'nden Afganistan'a gönüllü geri dönüş yapan veya sınır dışı edilen Afganların büyük bir bölümünün uzun yıllardan sonra geri döndükleri Afganistan'da uyum sorunları yaşadıkları görülmektedir. Yine Stephen Castles ve Mark J. Miller'in ifadesiyle geçici bir misafir bulunduğu ülkede yerleşmek isterse ve misafir olarak bulunduğu ülkenin hükümeti bunu reddederse, bu göçmenler sorun çıkarmakla suçlanabilir. Göçün ulusal bütünlüğü tehdit ettiğini iddia eden politik söylemler, uzun süreli kalan göçmenler ve hatta bu ülke doğumlu göçmen çocukları için bile sorun yaratır. Farklı görünen herhangi birisi, şüpheli konuma düşer.²³⁹ İran'da doğup büyümüş ve Afganistan'ı daha önceden hiç görmemiş Afgan göçmenlerin sayısının 700.000 civarında olduğu göz önüne alındığında, İran'dan Afganistan'a giden Afgan göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun uyum sorunu yaşamamasını garipsememek gerekmektedir. Nitekim 17 Eylül 2017 tarihinde İran İçişleri Bakanı Abdorreza Fadhli Rahmani, ISNA haber ajansına vermiş olduğu bir mülakatta bir önceki yıl 730.000 Afgan göçmenin İran'dan ülkelerine geri gönderildiklerini, ancak gönderilen Afganlardan büyük bir kısmının çoğunlukla yasadışı yollardan İran'a geri döndüklerini ifade etmektedir.²⁴⁰

Tablo 2: Afganistan'a Geri Dönüş Yapan ve Yapmayan Afgan Sığınmacılar²⁴¹

AFGANİSTAN'A GERİ DÖNÜŞ YAPAN VE YAPMAYAN AFGAN SİĞİNMACILARA Genel Bir Bakış		
Afganistan'a Geri Dönen Afgan Sığınmacı Sayısı:	Bölgede Kalan Afgan Sığınmacılar: 2.5 Milyon	
	İran'da Kalan Afgan Sığınmacılar:	Pakistan'da Kalan Afgan Sığınmacılar:
2002 yılından beri Afganistan'a geri dönen Afgan sığınmacıların sayısı: 5.8 Milyon BMMYK Vastasıyla Afganistan'a geri dönen Afgan sığınmacıların sayısı: 4.8 Milyon (Toplam nüfusun %20'si)	Yaklaşık Olarak: 950.000	Yaklaşık Olarak: 1.5 Milyon

²³⁸ http://www.bbc.com/persian/iran/2013/09/130915_101_afghan_refugees_ahmadimoghadam_police

²³⁹ Stephen Castles ve Mark J. Miller, *a.g.e.*, s. 329.

²⁴⁰ <http://www.bbc.com/persian/afghanistan-41257893> [Erişim Tarihi: 24.08.2018].

²⁴¹ BMMYK, *Solution Strategy for Afghan Refugees (SSAR), Portfolio of Projects 2015-2016, Islamic Republic of Afghanistan*, (Geneva: The UN Refugee Agency, 2015), s. 2.

Tablo 3: Pakistan’da Kayıtlı ve Barınma Merkezi Sakini Afgan Sığınmacılar ²⁴²

PAKİSTAN’DA KAYITLI VE BARINMA MERKEZİ SAKİNİ AFGAN SİĞİNMACILAR
Pakistanda Kayıtlı Afgan Sığınmacılar: <u>1.400.235</u>
Barınma Merkezlerinde Kalan Afgan Sığınmacılar: <u>210.465</u>
Son Güncelleme: 16 Ocak 2019 Kaynak: UNHCR (BMMYK)

BMMYK verilerine göre Afganistan’a geri dönen Afganların etnik dağılımında, yine bu ülkede sayısal açıdan en büyük dört ırk olan Peştunlar, Tacikler, Özbekler ve Hazaralar ilk dört sırada yer almaktadır. Bu verilere göre Afganistan’a geri dönenlerin %57’si Peştun, %23’ü Tacik, %8’i Hazara, %4’ü Özbek, %2’si Türkmen, %1’i Beluc ve geri kalan %5’i de diğer etnik gruplar oluşturmaktadır.²⁴³ Bu bağlamda Afganistan’da, çok sayıda ülkeye dağılmış olan Afgan uyruklu vatandaşların kendi ülkelerine geri dönüş yapmaları için bir bakanlık kurulmuş olup bu bakanlık Muhacirler ve Geri Dönüş Yapanlar Bakanlığı (Vezaret-i Umur-i Muhacirin ve Avdetkonendegân/ Ministry of Refugees and Repatriations) adıyla anılmaktadır. Afganistan İslam Cumhuriyeti Muhacirler ve Geri Dönüş Yapanlar Bakanlığı’nın (Vezaret-i Umur-i Muhacirin ve Avdetkonendegân/) en güncel verilerine göre yurtdışındaki toplam Afgan sığınmacı sayısı, 5.600.000 olup kayıtlı ve kayıtsız Afganlar dahil olmak üzere Pakistan’da yaklaşık olarak 2.185.000 ve İran’da da yaklaşık 2.460.000 Afgan göçmen yaşamaktadır. Yine aynı verilere göre 2001-2018 yılları arasında toplam olarak 7.169.753 Afgan göçmen Afganistan’a gönüllü geri dönüş yapmıştır.²⁴⁴

²⁴² <https://data2.unhcr.org/en/country/pak> [Erişim Tarihi: 16.01.2019].

²⁴³ BMMYK, *a.g.e.*, s. 2.

²⁴⁴ <http://morr.gov.af/fa/page/2204> [Erişim Tarihi:24.08.2018].

İran'ın göç ve güvenlik politikaları çerçevesinde kendisi için tüm sektörler açısından bir güvenlik sorunu haline gelen Afgan göçmenlerden, kimi zaman İran'ın ulusal askeri güvenliğinin tesisi için oportünist bir şekilde yararlandığı da gözlenmektedir. İran'ın askeri güvenliği için Afgan göçmenlerden milis kuvvetler oluşturulmasına dayalı bu fırsatçı politika, İran-İrak savaşı ve Suriye iç savaşı başta olmak üzere birinci ve üçüncü cumhuriyetler döneminde yoğun bir biçimde uygulanmaya devam etmiştir. Bu yaklaşımlar devrimin ilk yıllarındaki ideo-teolojik devrim ihracı politikalarıyla paralellik arz etmektedir. Ayrıca devrim ihracı politikalarının zayıfladığı ikinci ve üçüncü cumhuriyet dönemlerinde de söz konusu politikanın devam ettiği gözlenmektedir. Bu paralelliğin temel nedeni, İran'a yönelik potansiyel saldırıların İran'ın sınırları ötesinde şii jeopolitiği/şii hilali (Lübnan, Suriye, Irak, Kuveyt, Bahreyn, Katar ve Yemen olmak üzere Lübnan'dan başlayıp Yemen'de biten jeopolitik yay) olarak tanımlanan direniş hattıyla (*hatt-ı moqavemet*) karşılanması politikalarındaki sürekliliktir:

İran'ın Afgan göçmenler konusundaki politikaları bağlamında, kuşkusuz en çok tartışılan konu, bu insanların kendilerine ve ailelerine daimi oturma yahut vatandaşlık verileceği vaadiyle milis gücü olarak savaş alanlarına sürülmeleridir. Bu politikanın yasal altyapısını hazırlamak için İran Parlamentosu bir kanun çıkarmıştır. Söz konusu kanuna göre İran adına savaşlara katılıp hayatını kaybedenlerin ailelerine vatandaşlık verilecek ve ölenlerin naaşları da İran'daki şehit mezarlıklarına defnedilecektir²⁴⁵

Bu bağlamda İran İslam Cumhuriyeti'nin Ulusal Güvenlik Yüksek Şurası, Devrim Rehberi Ali Hamaney'in Horasan-ı Rezevi temsilcisi Ayetullah İlmülhüda'nın yabancı uyruklu şehitlerin ailelerine vatandaşlık verilmesiyle ilgili önerisini 2016 yılında kabul etmiş ve bu tarihten itibaren illerde anılan göçmenlere vatandaşlık verilmesiyle ilgili çalışma grupları oluşturulmuştur.²⁴⁶ IRNA haber ajansına göre, İran Parlamentosu 02.05.2016 tarihinde, sekiz yıllık kutsal savunma savaşı (İran-İrak savaşı) veya bu savaştan sonraki dönemlerde yetkili makamlarca verilen görevler çerçevesinde şehit olan yabancı uyruklu şehitlerin eşleri, çocukları ve ebeveynlerine, vatandaşlık başvurularından sonra en geç bir sene içinde İran

²⁴⁵ Mehmet Koç, *a.g.e.*, s. 8.

²⁴⁶ <https://www.mashregnews.ir/news/698776/> [Erişim Tarihi:25.08.2018].

vatandaşlığı verilmesi için Ruhani Hükümetine izin vermiştir.²⁴⁷ AA Farsça Haberler Servisi'nin 12.03.2017 tarihinde İran Devrim Muhafızları Ordusuna bağlı yayın organı Cevan gazetesinden yaptığı alıntıya göre, Devrim Rehberi Hamaney de söz konusu kanunun hızlı bir biçimde uygulanması, başta Fatimiyyun Tugayı olmak üzere ilgili şehit ailelerine vatandaşlık verilmesine yönelik girişimlerin hızlandırılmasını ısrarla vurgulamıştır.²⁴⁸

Bununla beraber Afganistan Parlamentosu temsilcileri ve yetkili Afgan makamları; İran Parlamentosu, İran hükümeti ve devrim rehberinin yukarıda değinmiş olduğumuz girişimlerini yoğun bir biçimde eleştirmiştir. Afgan makamları, söz konusu politikayı, çoğunlukla İran'daki Afgan göçmenlere yönelik olması ve İran adına Suriye cephelerine sürülecek Afgan göçmenlerle bir vekalet savaşı yürütülmesini amaçlıyor olması dolayısıyla uluslararası yasalara aykırı bir yaklaşım olarak değerlendirmişlerdir. Nitekim İran'daki Afgan göçmen dernekleri ve bu alanda çalışan aktivistler de son zamanlarda Kudus Ordusu'na bağlı Afgan göçmenlerden oluşan Fatimiyyun Tugayının Suriye'de büyük kayıp vermesi yüzünden bu milis kuvvetlerin motivasyonlarının arttırılması amacıyla anılan kanunun parlamentodan geçirildiğini; oysa anılan şahıslara vatandaşlık verilmesiyle ilgili benzeri bir kanun teklifinin 2015 yılında meclis tarafından reddedildiğini dile getirmektedirler.²⁴⁹

Nitekim Middle East Institute sitesinde Ahmad Majidyar tarafından yayımlanan bir habere göre Suriye'de İran tarafından gönderilen Fatimiyyun Tugayı mensubu 10.000'i aşkın Şii Afgan göçmenden en az 2000'i öldürülmüş ve 8.000'inden fazlası da yaralanmıştır.²⁵⁰ Oysa İran'ın kendi ulusal güvenlik kaygıları dolayısıyla 1979-2018 yılları arasında Afgan göçmenlerin mevcut çaresizliklerinden oportünist bir biçimde yararlanması, kısa vadede İran'ın güvenliğine ve şii

²⁴⁷ <https://www.dw.com/fa-af/a-19239312> [Erişim Tarihi:25.08.2018].

²⁴⁸ <https://www.aa.com.tr/fa/769493> [Erişim Tarihi:25.08.2018].

²⁴⁹ <https://www.dw.com/fa-af/a-19239312> [Erişim Tarihi:25.08.2018].

²⁵⁰ <https://www.mei.edu/publications/more-10000-afghans-sent-iran-syria-reported-killed-and-injured> [Erişim Tarihi:25.07.2018].

jeopolitiğine (şii hilali) katkıda bulunuyor gibi görünse de gerçekte bu durum uzun vadede İran'ın bölge ülkeleriyle olan ilişkilerini daha da girift bir hale getirmektedir:

İran'ın Afgan mülteciler konusundaki bu tür yaklaşımları komşu ülkelerde bazı güvenlik kaygılarına yol açmaktadır. Zira bu durum uzun yıllar İran'da ikamet ettikten sonra başka ülkelere geçmeye çalışan Afganların gerçekten çetin hayat şartlarından mı kaçtıkları yoksa başka amaçların bir parçası mı oldukları sorusunu gündeme getirmektedir.²⁵¹

Nihai olarak İran'ın Afgan göçmenlerine yönelik göç ve güvenlik politikalarının, 40 yıllık İslam Devrimi deneyimi boyunca genel anlamda İran'ın ulusal çıkarları çerçevesinde ve pragmatik yaklaşımlarla biçimlendiğini söylemek mümkündür. İran'ın Afgan göçmen savaşçıları da dahil ettiği vekalet savaşları, İran iç politikası açısından ideo-teolojik bir meşruiyete dayandırılarak rasyonalize edilmiş olsa da; İran'ın İran-İrak savaşı, Irak iç savaşı, Afganistan iç savaşı, Suriye iç savaşı, Yemen iç savaşı ve Bahreyn, Kuveyt gibi körfez ülkelerinde şii jeopolitiğini baz alan kırk yıllık asimetrik savaş uygulamaları, komşu ülkeler başta olmak üzere dış politika açısından İran'a yönelik güvensizliği daha da arttırmaktadır. Nitekim Afganistan Parlamentosu üyelerinden Abdullah Khan Bargazi, Afganistan Parlamentosunun Afgan göçmenlerin savaş alanlarına gönderilmesi hususunda İran'ı defalarca uyardığını dile getirerek şöyle demektedir: İran'ın mevcut girişimleri uluslararası hukuk ve insan haklarına aykırıdır. İran, bu yaklaşımıyla Afgan göçmenlerin durumlarından suistifade ederek onlara vatandaşlık verme vaadiyle kendi vatandaşlarımızı Suriye, Irak ve Yemen'deki vekalet savaşlarında cepheye sürmektedir. Dünyadaki başka hiçbir ülkede komşusuna sığınmış olan göçmenlerin durumundan bu türden yasadışı bir fırsatçılıkla yararlanıldığı görülmemiştir.²⁵²

İran'ın ülkede bulunan Afgan göçmenleri zaman zaman kendi ülkelerine toplu bir biçimde geri gönderme tehdidiyle Afgan göçmen sorununu; özellikle, İran ve Afganistan arasındaki su, barajlar ve sınır güvenliği konularındaki ihtilaflar bağlamında Afganistan İslam Cumhuriyeti'ne karşı bir koz olarak kullandığı da görülmektedir. Nitekim yukarıda da değinmiş olduğumuz üzere İran'ın BMMYK ile

²⁵¹ Mehmet Koç, *a.g.e.*, s. 8.

²⁵² <https://www.dw.com/fa-af/a-19239312> [Erişim Tarihi:25.08.2018].

koordinasyon içinde Afganistan'a gönüllü geri dönüş bağlamında 2001 yılından itibaren gönderdiği 1 milyonu aşkın göçmen sayısını bile, Afgan makamları gerekli altyapı ve istihdam imkânlarına sahip olmadıkları gerekçesiyle çok yüksek bulmuş ve bu konudaki itirazlarını İran makamlarına bildirmişlerdir.

İran'ın Afgan göçmenler başta olmak üzere göçmen sorununu uluslararası ilişkilerde bir koz olarak kullandığı güncel başka bir örnek de ABD'nin İran ile akdedilmiş nükleer anlaşmadan geri çekilmesi sürecinde gözlenmiştir. ABD Başkanı Trump'ın nükleer müzakerelerden çekilmesi ve AB başta olmak üzere tüm dünya ülkelerini İran'a karşı ABD ambargosunu desteklemeye davet ettiği bir ortamda İran İçişleri Bakanı Mostafa Rahmani Fadhli'nin şu beyanı bu bağlamda oldukça dikkat çekicidir: İran'da 3 milyon göçmen bulunmakta ve İran bu göçmenlere insani bir bakış açısıyla yaklaşmaya devam etmektedir. Bu insani bakış olmasa, binlerce göçmen ve tonlarca uyuşturucunun sınırlardan geçmesi için içişleri bakanının 24 saat bu duruma göz yumması yeterli olacaktır.²⁵³

Son tahlilde 1979-2018 yılları arasındaki kırk yıllık dönemde İran'da sayıları milyonları aşan Afgan göçmenler, İran İslam Cumhuriyeti'nin tüm hükümetleri boyunca sürekli bir sosyo-politik realite olarak varlığını sürdürügelmiştir. Anılan dönemlerde toplumsal anlamda Afgan göçmenlere yönelik asimilasyon, izolasyon ve entegrasyon gibi çözüm önerileri ve uygulamaları daima gündeme gelmiş; politik anlamda da Afgan göçmenler, İran iç ve dış politikasında ulusal ve özellikle şii jeopolitiği-şii hilali başta olmak üzere bölgesel güvenlik kaygıları açısından da günümüze dek elverişli bir enstrüman olarak kullanılagelmiştir. İran'ın Afgan göçmenlere yönelik politikaları, birinci cumhuriyet dönemindeki ilk on yıllık süre ile Suriye'deki vekalet savaşı hariç tutulursa çoğunlukla asimilasyoncu ve izolasyoncu politikalarlardır. Anılan savaş dönemlerinde Afgan göçmenlere yönelik toplumsal-politik kabul, uyum ve entegrasyon çabalarının olumlu yönde seyrettiği; diğer dönemlerde ise dışlayıcı zorla geri dönüşü teşvik politikaların uygulandığı gözlenmektedir. İran İslam Cumhuriyeti'nin, İran iç ve dış politikasında Afgan

²⁵³ <https://www.mashregnews.ir/news/871935/> [Erişim Tarihi:26.08.2018].

göçmenleri, ulusal ve özellikle şii jeopolitiği-şii hilali başta olmak üzere bölgesel güvenlik kaygıları açısından günümüze dek elverişli bir enstrüman olarak kullanılması kısa vadede İran'a pragmatik kimi yararlar sağlasa da orta ve uzun vadede hem İran ve hem de bölgenin güvenliğini zehirlemektedir.

2.3 SONUÇ

1979 Devrimi sonrası İran İslam Cumhuriyeti'nin idealist birinci cumhuriyet dönemi boyunca dünyaya verdiği dini ve politik mesajlar, Sovyet işgalinden kaçan Afgan göçmenlerin İran'a yönelmesini sağlamıştır. İran rejiminin enternasyonel islam birliğine yönelik vurguları, batı ve doğu bloklarına meydan okuyucu antiemperyalist mesajlar, evrensel islam kardeşliği, islam ümmetinin birliği, muhacir ve ensar vurguları, uygulanan açık kapı politikasının da etkisiyle İran'a yönelen kitlesel Afgan göç akınlarının artışına sebebiyet vermiştir. Yine aynı döneme denk gelen İran-Irak Savaşı da yarattığı dini-hamasi duygularla İran'a yönelen Afgan göçmen sayısını arttırmıştır. Bu politikaların sonucu olarak 1990 yılında İran'daki Afgan göçmen sayısı üç milyonu aşmıştı. İran İslam Cumhuriyeti'nin Afgan göçmenlere yönelik açık kapı politikası, İran-Irak savaşının sona ermesi ve Afganistan'daki Sovyet işgalinin son bulmasıyla sona ermiştir. İran-Irak savaşı sonrasında İran'daki Afgan göçmenler, ülkenin ekonomisi için ciddi bir yük ve sorun olarak görülmeye başlanmıştır. Oysa devrimin ilk yıllarında Afgan göçmenlere mavi kart ile birlikte İran'da yasal ikamet hakkı verilmiş; 1992 yılına kadar tıpkı İran vatandaşları gibi sağlık ve gıda desteklerinden yararlanarak ücretsiz eğitim almışlardı.

Pragmatist ikinci cumhuriyet dönemindeki daha ulusalcı ve çıkarıcı politikalar neticesinde İran, savaş sonrasında kendisi için ekonomik, sosyolojik, mezhebi ve demografik sorunlar yaratan Afgan göçmenler meselesini pragmatik bir yaklaşımla bir güvenlik sorunu olarak ele almaya başlamıştır. Bu göç ve güvenlik politikalarının bir sonucu olarak Afgan göçmenlere sürekli oturma izni sağlayan mavi kart yerine her yıl uzatılması gereken birer yıllık geçici ikamet tanzim-âmâyiş kartları verilmeye başlanmıştır.

Reformist Üçüncü Cumhuriyet dönemi ve sonrasında İran İslam Cumhuriyeti'nin göç ve güvenlik politikaları ilk iki dönemden farklılık arz etmektedir. İran, özellikle ekonomik kaygılar ve güvenlik tehditleri dolayısıyla 2001 yılından günümüze dek yaklaşık olarak iki milyon Afgan sığınmacıyı BMMYK'nin desteği ile Afganistan'a geri göndermiştir. Ancak Afgan göçmenlerin güvenlik gerekçeleriyle kademeli olarak gönüllü/zorunlu geri dönüşle ülkelerine gönderilmelerine rağmen, İran vatandaşlarının çalışmak istemedikleri ağır işler dolayısıyla Afgan göçmenlerin tamamının Afganistan'a geri gönderilmesinin tasvip edilmediği görülmektedir. Nitekim İran'daki Afgan göçmenler, 1979-2018 yılları arasında çoğunlukla yerli nüfusun çalışmak istemediği ağır işlerde ucuz işgücü olarak çalıştıklarından anılan gönüllü/zorunlu geri dönüş neticesinde İran'daki kimi sektörlerde işgücü sıkıntısı yaşanmıştır

İran İslam Cumhuriyeti'nden Afganistan'a gönüllü geri dönüş yapan veya sınır dışı edilen Afganların büyük bir bölümünün Afganistan'da uyum sorunları yaşadıkları görülmektedir. İran'da doğup büyümüş ve Afganistan'ı daha önceden hiç görmemiş Afgan göçmenlerin sayısının 700.000 civarında olduğu göz önüne alındığında, ülkelerine geri gönderilen Afgan göçmenlerin büyük bir kısmı Afganistan'da uyum sorunu yaşamakta ve gidenlerin önemli bir bölümü yasadışı yollardan İran'a geri dönmektedirler. Anılan kaçak geçişler dolayısıyla Afganistan İslam Cumhuriyeti Muhacirler ve Geri Dönüş Yapanlar Bakanlığı'nın en güncel verilerine göre İran'da halen yaklaşık 2.460.000 Afgan göçmen yaşamaktadır.

İran'ın kırk yıllık süreçte ilgili göç ve güvenlik politikaları çerçevesinde çoğunlukla güvenikleştirdiği Afgan göçmenler sorununu, özellikle savaş dönemlerinde ulusal çıkarları için güvenlikdışılaştırdığı görülmektedir. İran'ın ulusal askeri güvenliğinin tesisi için Afgan göçmenlerden milis kuvvetler oluşturulmasına dayalı bu fırsatçı politikalar, İran-Irak savaşı ve Suriye iç savaşı başta olmak üzere birinci ve üçüncü cumhuriyet dönemlerinde yoğun bir biçimde uygulanagelmiştir. İran İslam Cumhuriyeti'nin bu politikalarını, İran'ın asimetrik savaş yöntemleriyle kendisine yönelik potansiyel saldırıları sınırları ötesindeki şii jeopolitiği/şii hilalindeki direniş hattında (Lübnan, Suriye, Irak, Kuveyt, Bahreyn, Katar ve Yemen

olmak üzere Lübnan'dan başlayıp Yemen'de biten jeopolitik yayda) karşılama politikası kapsamında değerlendirmek gerekmektedir. Bu bağlamdaki politikalar neticesinde İran İslam Cumhuriyeti Ulusal Güvenlik Yüksek Şurası, yabancı uyruklu şehitlerin ailelerine vatandaşlık verilmesiyle ilgili tasarımı 2016 yılında kabul etmiş; İran Parlamentosu da sekiz yıllık İran-İrak savaşı veya bu savaştan sonraki dönemlerde yetkili makamlarca verilen görevler çerçevesinde şehit olan yabancı uyruklu şehitlerin eşleri, çocukları ve ebeveynlerine İran vatandaşlığı verilmesini 02.05.2016 tarihinde karara bağlamıştır. 12.03.2017 tarihinde Devrim Rehberi Hamaney de söz konusu kanunun hızlı bir biçimde uygulanması, başta Fatimiyyun Tugayı olmak üzere ilgili şehit ailelerine vatandaşlık verilmesine yönelik girişimlerin hızlandırılmasını ısrarla vurgulamıştır.

İran adına Suriye cephelerine sürülecek Afgan göçmenlerle yürütülecek bir vekalet savaşını amaçlayan bu politika, yetkili Afgan makamları tarafından uluslararası yasalara aykırı olarak değerlendirmekte; anılan vatandaşlık kanununun Kudus Ordusu'na bağlı Afgan göçmenlerden oluşan Fatimiyyun Tugayının Suriye'deki büyük kayıpları neticesinde milis kuvvetlerin motivasyonlarının arttırılması amacıyla parlamentodan geçirildiğini dile getirmektedirler. Çeşitli haber kaynaklarına da yansdığı üzere Suriye'de İran tarafından gönderilen Fatimiyyun Tugayı mensubu 10.000'i aşkın Şii Afgan göçmenden en az 2000'i öldürülmüş ve 8.000'inden fazlası da yaralanmıştır. İran'ın kendi ulusal güvenlik kaygıları dolayısıyla 1979-2018 yılları arasında Afgan göçmenlerin mevcut çaresizliklerinden oportünist bir biçimde yararlanması, kısa vadede İran'ın güvenliğine ve şii jeopolitiğine katkıda bulunuyor gibi görünse de gerçekte bu durum uzun vadede İran'ın bölge ülkeleriyle olan ilişkilerini daha da karmaşıklaştırmaktadır.

İran'ın ülkede bulunan Afgan göçmenleri zaman zaman kendi ülkelerine toplu bir biçimde geri gönderme tehdidiyle Afgan göçmen sorununu; özellikle, İran ve Afganistan arasındaki su, barajlar ve sınır güvenliği konularındaki ihtilaflar bağlamında Afganistan İslam Cumhuriyeti'ne karşı bir koz olarak kullandığı da görülmektedir. İran'ın Afgan göçmenler başta olmak üzere göçmen sorununu uluslararası ilişkilerde bir koz olarak kullandığı güncel başka bir örnek de ABD'nin

İran ile akdedilmiş nükleer anlaşmadan geri çekilmesi sürecinde gözlenmiştir. ABD Başkanı Trump'ın nükleer müzakerelerden çekilmesi ve AB başta olmak üzere tüm dünya ülkelerini İran'a karşı ABD ambargosunu desteklemeye davet ettiği bir ortamda İran İçişleri Bakanı sınırlardan binlerce göçmen ve tonlarca uyuşturucunun geçmesi için 24 saatlik bir göz yummanın yeterli olduğunu söyleyerek uluslararası kamuoyunu zımnen tehdit etmiştir.

İran'ın Afgan göçmenlerine yönelik göç ve güvenlik politikaları, 1979-2018 yılları arasındaki kırk yıllık dönem boyunca genel anlamda İran'ın ulusal çıkarları çerçevesinde ve pragmatik yaklaşımlarla biçimlenmiştir. İran'da sayıları milyonları aşan Afgan göçmenler, İran İslam Cumhuriyeti'nin tüm hükümetleri boyunca sürekli bir sosyo-politik realite olarak varlığını sürdürmüştür. Bu dönemlerde Afgan göçmenlere yönelik asimilasyon, izolasyon ve entegrasyon gibi çözüm önerileri ve uygulamaları daima gündeme gelmiş; politik anlamda da Afgan göçmenler, İran iç ve dış politikasında ulusal ve özellikle şii jeopolitiği başta olmak üzere bölgesel güvenlik kaygıları açısından günümüze dek elverişli bir enstrüman olarak kullanılmıştır. İran'ın Afgan göçmenlere yönelik politikaları, birinci cumhuriyet dönemindeki ilk on yıllık süre ile Suriye'deki vekalet savaşı hariç tutulursa çoğunlukla asimilasyoncu ve izolasyoncu politikalarlardır. Anılan savaş dönemlerinde Afgan göçmenlere yönelik toplumsal-politik kabul, uyum ve entegrasyon çabalarının olumlu yönde seyrettiği; diğer dönemlerde ise dışlayıcı zorla geri dönüş teşvik politikalarının uygulandığı gözlenmektedir. İran'ın Afgan göçmen savaşçıları da dahil ettiği vekalet savaşları, İran iç politikası açısından ideo-teolojik bir meşruiyete dayandırılarak rasyonalize edilmiş olsa da; İran'ın İran-İrak savaşı, Irak iç savaşı, Afganistan iç savaşı, Suriye iç savaşı, Yemen iç savaşı ve Bahreyn, Kuveyt gibi körfez ülkelerinde şii jeopolitiğini baz alan kırk yıllık asimetrik savaş uygulamaları, komşu ülkeler başta olmak üzere dış politika açısından İran'a yönelik güvensizliği daha da arttırmakta; kısa vadede İran'a kimi yararlar sağlasa da orta ve uzun vadede hem İran ve hem de bölgenin güvenliğini zehirlemektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN GÖÇ VE GÜVENLİK POLİTİKALARI

3.1. 2011’DEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE’YE YÖNELEN SURİYELİ GÖÇLERİ

3.1.1.SURİYE İÇ SAVAŞI VE TÜRKİYE’YE YANSIMALARI

Modern Türkiye tarihi, Cumhuriyet’in kuruluşundan bu yana farklı şekiller alan uluslararası göç ve sığınma hareketlerine sahne olmuştur. Kuruluşunun ilk yıllarında uluslararası bir nüfus mübadelesi sonucunda nüfusu önemli ölçüde göçle yenilenen Türkiye, aynı yıllarda yine yüksek sayılara varan bir soydaş göçüyle karşılaşmış, bunu köylerden kentlere gerçekleşen iç göçler ve işgücü göçleri izlemiştir. Soğuk Savaş, küreselleşme ve Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne üyelik süreci gibi birçok gelişme ulusal ve uluslararası ortamı etkilemiş ve Türkiye’ye yönelen göçmen ve sığınmacı profilinde de belirgin değişikliklere neden olmuştur. Türkiye artık sadece göç veren ve alan bir ülke değil, aynı zamanda başka ülkelere gitmek isteyen ülke vatandaşları için geçiş yapabilecekleri bir göç geçiş ülkesi konumuna gelmiştir.²⁵⁴

Türkiye Cumhuriyeti’ne yönelik yakın dönemdeki üç önemli kitlesel göç; 1988 tarihli Kuzey Irak Kürtlerinin, 1989 Bulgar Türklerinin ve 2011’den günümüze Suriyeli halkların kitlesel akınlarıdır. Ancak 2011’den bugüne devam eden Suriyeli göçleri; Türkiye’nin iç ve dış politikası üzerindeki etkileri, toplam göçmen sayısı ve kitlesel akınlarının devam etme süresi açısından 1988 tarihli Kuzey Irak Kürtleri ve 1989 Bulgar Türklerinin göç akınlarından bariz bir biçimde farklıdır:

²⁵⁴ Ahmet İçduygu, Sema Erder, Ö. Faruk Gençkaya, *Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere* (İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi-MiReKoc, 2014), s. 3.

Bahsi geçen bu iki kitlesel mülteci akınına tezat olacak şekilde, Suriyeli mülteciler vak'ası farklı bir seyir izlemiştir. 2011'in Nisan ayında Beşşar Esad'ın kendisine muhalefet edenlere yönelik baskıyı arttırması neticesinde, Suriyeliler küçük gruplar halinde Türkiye'ye geçmeye başladı. Yılsonuna gelindiğinde Türkiye, Suriye rejimi ile diplomatik ilişkilerini kopararak muhaliflere açık destek vermeye başlamıştır. Beklenti, Suriye rejiminin kısa sürede çökmesi ve yerini demokratikleşme sürecini yönetecek bir geçiş hükümetine bırakması yönündeydi. Dolayısıyla mültecilerin bir süre sonra Suriye'ye güvenle geri dönecekleri ve Türkiye'nin 'gönüllü elçileri' olacakları düşünülüyordu. Ancak Suriye'de olaylar, beklenenden farklı gelişti ve ülke yıkıcı bir iç savaşa sürüklendi. Bunun neticesinde artan sayıda Suriyeli Türkiye'ye sığındı.(...) Başlangıçta Türkiye, bu insan akınına kendi başına yönetmeye çalışmıştır. Ancak 2012 yazı itibariyle uluslararası camiadan artan bir şekilde maddi yardım talep etmiş fakat verilen yardımın yetersizliğinden şikayet eder olmuştur.²⁵⁵

18 Aralık 2010 tarihinde, önce Tunus'ta başlayıp Arap Baharı olarak adlandırılan halk hareketlerinin Suriye'deki yansımaları ilk kez Mart 2011'de rejim karşıtı gösterilerde gözlenmiştir. Bu toplumsal hareket, bir iç savaşa evrilerek Türkiye'ye yönelik kitlesel akınlar ve düzensiz göç dalgalarına dönüşmüştür. İlk kitlesel akın, Nisan 2011'de Hatay ili Yayladağ ilçesi Cilvegözü sınır kapısında gerçekleşmiş; ülkemize yönelik düzensiz göçler, yoğunlukları açısından Suriye'deki iç savaşın şiddetiyle orantılı olarak günümüze dek devam edegelmiştir:

Suriye'de 15 Mart 2011'de başlayan rejim karşıtı gösterilerin kısa zamanda ciddi çatışmalara ve ardından da bir iç savaşa dönüşmesi ile birlikte bu ülkeden komşu ülkelere doğru ciddi ve dramatik bir insan kaçıışı yaşanmaya başladı. Tarihte eşine az rastlanan boyutlara ulaşan Suriyelilerin yaşadıkları insani dramı Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği 'yakın tarihte görülen en büyük göç dalgası' olarak nitelemektedir.²⁵⁶

²⁵⁵ Ayhan Kaya, M. Murat Erdoğan (der.), *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015), ss. 298-299.

²⁵⁶ M. Murat Erdoğan, *Türkiye'deki Suriyeliler, Toplumsal Kabul ve Uyum*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015), s. 1.

Nitekim yukarıda ifade etmiş olduğumuz tarihsel süreç içinde Suriye'den Türkiye'ye doğru gerçekleşen kitlesel akınlar, İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün tüm yoğun çalışmalarına rağmen ne yazık ki aşağıdaki bir dizi gerekçe dolayısıyla %100 oranında kayıt altına alınamamaktadır:

Türkiye'deki Suriyelilerin kayıt altına alınmasında 2014 sonuna kadar önemli zorluklar yaşanmıştır. Krizin hızlı gelişimi, 911 km'lik ve yer yer korumasız sınır, akrabalık ilişkileri ve en önemlisi başlangıçta krizin bu kadar uzun süreceğinin beklenilmemesi gibi nedenlerle Türkiye'de kayıt altına alınan Suriyelilerin 22 Ağustos 2014 itibari ile oranı sadece %55'lerdeydi. Ancak bu oran İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün BMMYK'nin teknik desteği ile yaptığı yoğun çalışmalar neticesinde Nisan 2015'te %90'ı aşmıştır. Göçün yönetimi bakımından hayati önemdeki kayıtlama, giriş ve çıkışların devam etmesi nedeni ile daha da zorlaşmaktadır.²⁵⁷

BMMYK'nın (UNHCR) en güncel verilerine göre,²⁵⁸ Dünyada kayıt altına alınmış toplam Suriyeli sığınmacı sayısı 5.663.558'dir. Kamplarda kayıt altına alınmış Suriyeli sığınmacı sayısı da 363.251 olarak tespit edilmiştir. Ev sahibi ülkeler tarafından alınan toplam sığınmacı sayısında ise 3.622.366 ile Türkiye birinci sırada yer almaktadır. Türkiye'yi sırasıyla 948.849 sığınmacı ile ikinci sırada yer alan Lübnan, 671.551 ile Ürdün ve 252.526 ile Irak takip etmektedir. Son sıralarda da çok daha düşük bir değer olan 132.553 sığınmacı sayısı ile Mısır gelmekte ve 33.713 sayısı ile de diğer ülkeler ilgili sıralamayı paylaşmaktadırlar. Türkiye'nin kendilerine ev sahipliği yaparak geçici koruma sağladığı 3.622.366 Suriyelinin, dünyada altı milyona yaklaşan Suriyeli sığınmacılar içindeki oranı %64,0 gibi devasa bir değere ulaşmıştır:

²⁵⁷ Ayhan Kaya, M. Murat Erdoğan (der.), *a.g.e.*, s. 308.

²⁵⁸ <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria> [Erişim Tarihi: 15.01.2019].

Tablo 4: Dünyada Kayıt Altına Alınmış Toplam Suriyeli Sığınmacı Sayısı²⁵⁹

<u>Kayıt Altına Alınmış Toplam Suriyeli Sığınmacı Sayısı:</u>				
<u>5.663.558</u> (Son Güncelleme: 13 Ocak 2019)				
Ev Sahibi Ülkeler Tarafından Alınan Toplam Sığınmacı Sayıları				
Ev Sahibi Ülke	Kaynak	Veri Tarihi	Toplam İçindeki Oran	Alınan Sığınmacı Sayısı
TÜRKİYE	<i>Türkiye Hükümeti, UNHCR (BMMYK)</i>	13.09. 2018	% 64.0	<u>3.622.366</u>
LÜBNAN	<i>UNHCR (BMMYK)</i>	31.07.2018	% 16.8	<u>948.849</u>
ÜRDÜN	<i>UNHCR (BMMYK)</i>	04.09.2018	% 11.9	<u>671.551</u>
IRAK	<i>UNHCR (BMMYK)</i>	31.08.2018	% 4.5	<u>252.526</u>
MISIR	<i>UNHCR (BMMYK)</i>	31.08. 2018	% 2.3	<u>132.553</u>
Diğer (KUZEY AFRİKA)	<i>UNHCR (BMMYK)</i>	15.03.2018	% 0.6	<u>33.713</u>
<u>Kamplarda Kayıtlı Toplam Suriyeli Sığınmacı Sayısı:</u>				
<u>363.251</u> (Son Güncelleme: 13 Ocak 2019)				

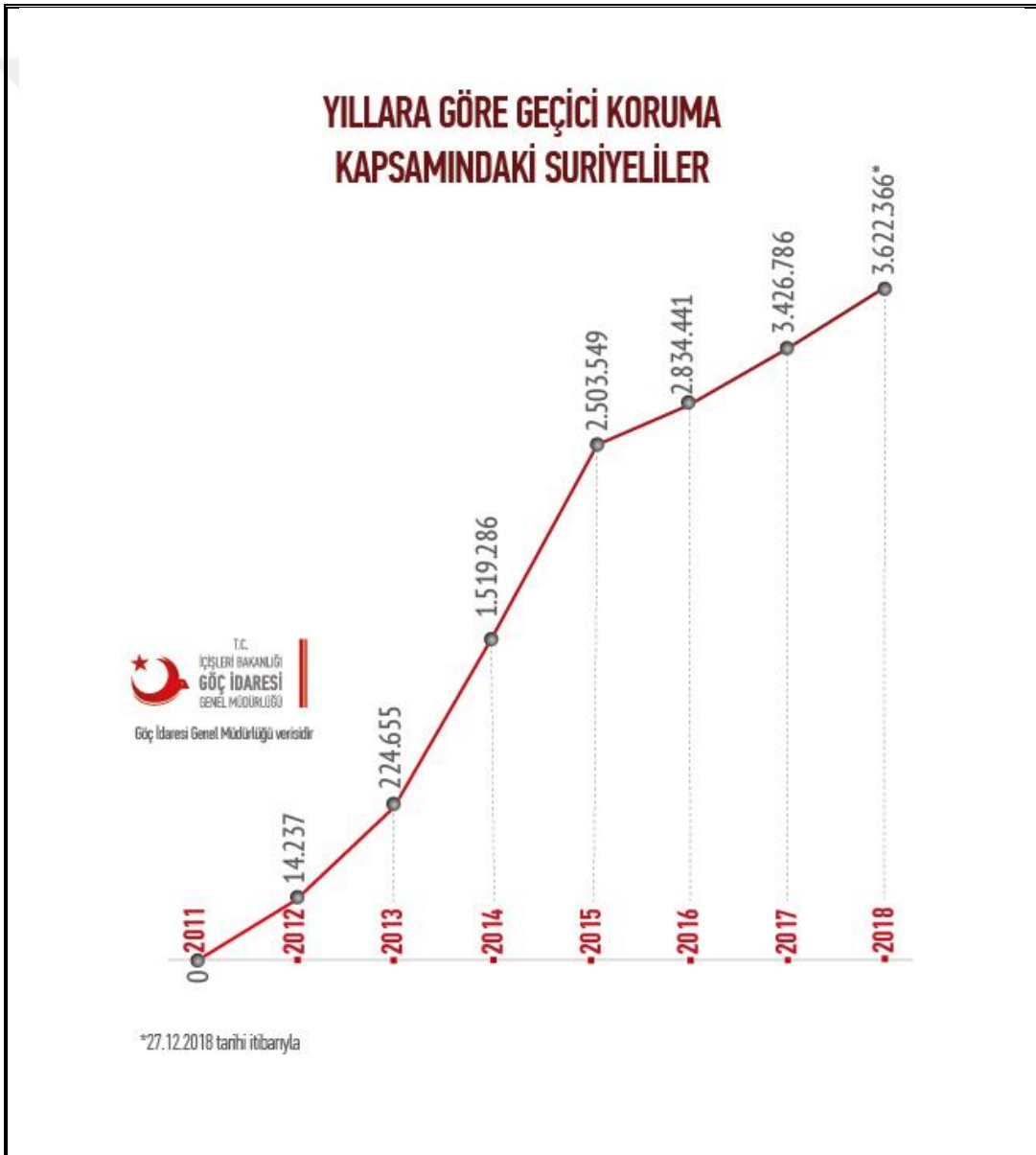
İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi eski genel müdürü Atilla Toros'un TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu bünyesindeki Mülteci Hakları Alt Komisyonu'na vermiş olduğu bilgilere göre 12 Ocak 2016 tarihi itibarıyla Türkiye'de 2 milyon 255 bin 299 kayıtlı Suriyeli bulunmakta ve bunların 279 bin 574'ü kamplarda kalmaktaydı. Yaklaşık olarak üç yıl sonra söz konusu sayıya takriben bir buçuk milyon sığınmacının eklenmiş olduğu görülmektedir. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün en güncel verilerine göre 27.12.2018 tarihi itibarıyla Türkiye'de geçici koruma kapsamında biyometrik kaydı alınmış toplam Suriyeli sığınmacı sayısı 3.622.366'dır.²⁶⁰

²⁵⁹ <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria> [Erişim Tarihi: 15.01.2019].

²⁶⁰ http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713 [Erişim Tarihi: 15.01.2019].

Aşağıdaki şekilde, 2011-2018 yılları arasında Türkiye’de geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin sayısındaki hızlı artışın grafik gösterimi yapılmıştır. Söz konusu şekilde de görülmekte olduğu gibi en hızlı artışlar; 2013-2014 yılları arasında yaklaşık olarak 1 milyon 300 binlik ilave artış ve 2014-2015 yılları arasındaki yaklaşık 1 milyonluk ek bir artış şeklinde gözlenmiştir:

Şekil 4: Türkiye’de Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler (2011-2018) ²⁶¹

*27.12.2018 İtibarıyla

²⁶¹ http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713 [Erişim Tarihi: 15.01.2019].

2011-2013 yılları arasında Türkiye'ye sığınan Suriyeli göçmen sayısı 224.655 iken 2013-2014 ve 2014-2015 yılları arasındaki birer milyonu aşan ek artışlarla söz konusu sayı 2015'te 2.503.549'a ulaşmış, 2015-2018 yılları arasında yıllık ortalama 400 binlik artışlarla 27.12.2018 tarihinde Türkiye'de geçici koruma kapsamında biyometrik kaydı alınmış toplam Suriyeli sığınmacı sayısı 3.622.366 değerine ulaşmıştır. Göçnet sistemi üzerinden sürekli güncellenen söz konusu sayı, 21.09.2018 tarihinde 3.564.919 ve 11.10.2018 tarihi itibarıyla 3.585.738 olarak kaydedilmişken İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün en güncel verilerine göre 2018 yılı yılsonu (27.12.2018) itibarıyla 3.622.366 olarak tespit edilmiştir.

3.1.2.TÜRKİYE’DEKİ SURİYELİ GÖÇMENLERİN İLLERE GÖRE DAĞILIMI

Nisan 2011 tarihinden itibaren Suriye’deki iç savaştan önceleri küçük gruplar halinde daha sonra da kitlesel göç akınlarıyla kaçan Suriyeliler, sayısal yoğunluk açısından sırasıyla İstanbul, Şanlıurfa, Hatay, Gaziantep, Adana, Mersin, Bursa, İzmir, Kilis, Konya ve Mardin başta olmak üzere Türkiye’nin her tarafına dağılmışlardır. Yukarıdaki değerlere göre, biyometrik kaydı yapılmış Suriyelilerden kamplarda bulunanlar, 2015 yılı itibariyle kayıtlı tüm sayının yaklaşık %11,5’ini oluştururken, geri kalan yaklaşık %88,5’lik kesim ise kampların dışında ve Türkiye’ye dağılmış bir halde yaşamaktaydı. Söz konusu oran 2018 yılı sonu itibariyle yaklaşık olarak %4ve %96 değerlerinde seyretmektedir. 27.12.2018 tarihli en son verilere göre Türkiye’deki Suriyeli sığınmacı sayısı 3.622.366 olmakla beraber, düzensiz-yasadışı yollarla ülkemize girerek herhangi bir biçimde biyometrik kaydı alınamamış olan Suriyelilerin sayısı net olarak bilinmemektedir.

Şekil 5: Türkiye’deki Suriyeli Göçmenlerin Yoğun Yaşadıkları İller²⁶²

*27.12.2018 İtibariyle

²⁶² http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713 [Erişim Tarihi: 15.01.2019].

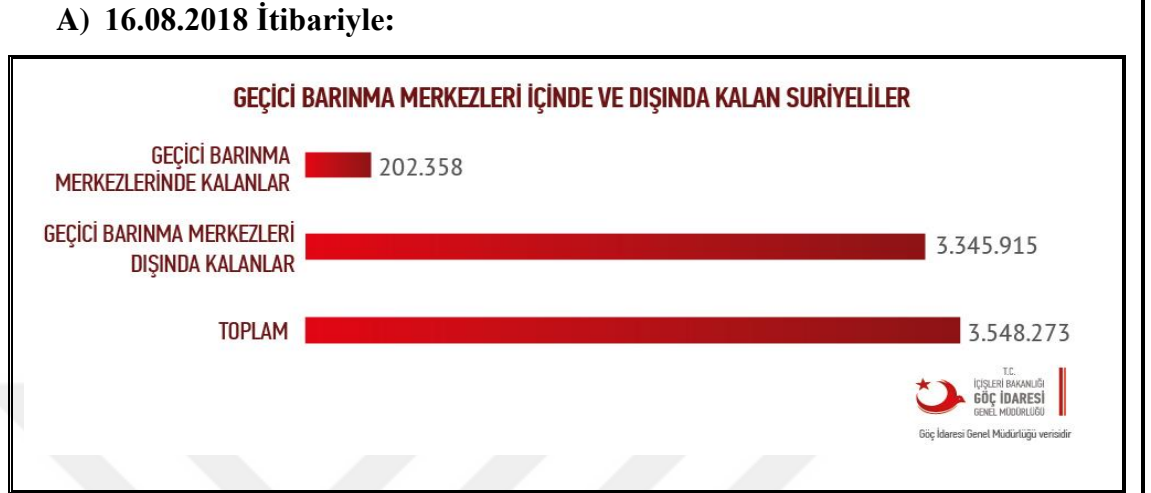
Biyometrik kayıtların alınması, Türkiye’de kamu düzeni ve kamu güvenliğinin sağlanması ve kitlesel göç akınlarıyla ülkemize gelmiş olan Suriyelilerin sağlık, eğitim, sosyal yardım ve benzeri gibi temel haklardan yararlanabilmeleri için zorunluluk arz etmektedir.²⁶³ Ülkemize, göç mevzuatı ile ilgili bölümde daha detaylı bir biçimde değineceğimiz 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun (YUKK) 91 numaralı maddesine istinaden düzenlenmiş geçici koruma yönetmeliği kapsamında giriş yapan Suriyelilerin biyometrik kayıtları, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Biyometrik kayıtlar; biyometrik verilerin alınması, fotoğrafların çekilmesi, parmak izlerinin alınması ve adrese dayalı kayıt sistemi (nüfus idarelerinin yerleşim yeri ve diğer adres belgesi bilgileri) üzerinden GİGM “Göçnet” sistemine girilmektedir. Anılan biyometrik verilerin alınarak sisteme kaydedilmesinden sonra; ilgili başvuru sahibine yönelik EGM İstihbarat, JGK İstihbarat ve MİT İstihbarat sonuçlarının da olumlu gelmesi halinde Göçnet İl İşlem Havuzlarındaki geçici koruma başvuruları onaylanmakta; geçici koruma sahiplerine, ikamet ettikleri il sınırları içerisinde eğitim ve sağlık başta olmak üzere temel hak ve hizmetlerden yararlanma imkânı sağlayan “geçici koruma kimlik belgeleri” tanzim edilmektedir.

27.12.2018 tarihi itibarıyla Türkiye’de barınma merkezleri içinde ve dışında kalan biyometrik kaydı yapılmış Suriyeli göçmenlerin oranı sırasıyla yaklaşık olarak %4 ve %96 olarak kaydedilmiştir. Oysa söz konusu değerler, örneğin 2015 yılı istatistiklerine göre, kamplarda bulunanlar için yaklaşık %11,5 iken; kampların dışında ve Türkiye’ye dağılmış bir halde yaşayan kesim için ise yaklaşık %88,5 oranında seyretmekteydi. Bu gelişim sürecine bakıldığında başlangıç seviyesinde %15 - %85 bandındaki değerlerin 2018 yılına kadar her yıl yüzde bir buçukluk oranda değişerek Türkiye’de kayıtlı Suriyeli sığınmacıların kamplarda kalma oranının, kamplarda kalmayan Suriyeli sığınmacı sayısına oranla düştüğü görülmektedir:

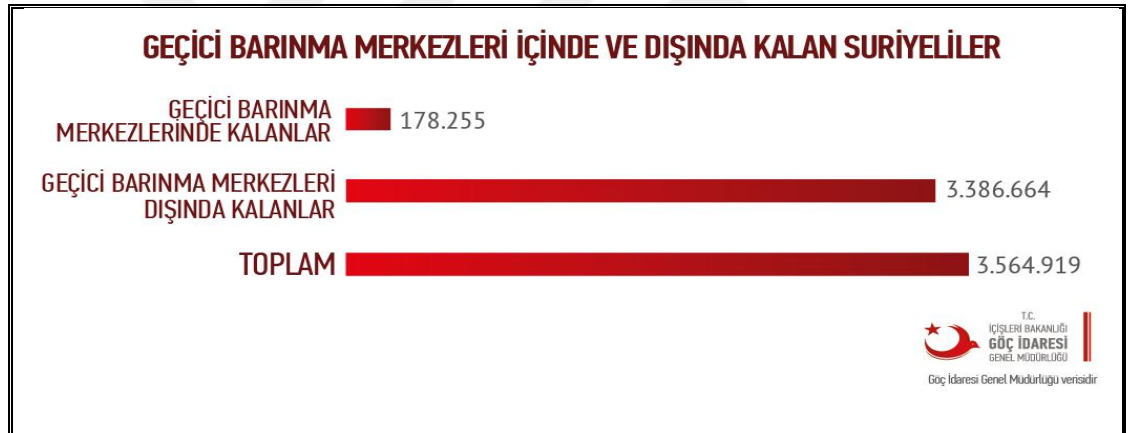
²⁶³ GİGM-TODAİE, *Türkiye’ye Yönelik Kitlesel Akınlar: Türkiye’nin Örnek Uygulamaları ve Liderliği, Uygulanan Politikalar...* (Ankara: TC İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2015), s. 37.

Şekil 6: Türkiye’de Barınma Merkezleri İçinde ve Dışında Kalan Suriyeli Göçmenler ²⁶⁴

A) 16.08.2018 İtibariyle:

B) 21.09.2018 İtibariyle:

C) 27.12.2018 İtibariyle:

²⁶⁴ http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713 [Erişim Tarihleri: 20.08.2018 - 15.01.2019].

Şekil 6’da birkaç aylık aralarla alınmış üç farklı istatistikte Türkiye’deki Suriyeli sığınmacıların sayısal artışı ile geçici barınma merkezleri içinde ve dışında kalan Suriyelilerin sayısındaki değişim görülmektedir. Şekil 6-b’de Şekil 6-a’ya nazaran Türkiye’deki Suriyeli sığınmacı sayısındaki yaklaşık 16.000’lik artışa rağmen geçici barınma merkezinde kalan Suriyeli sığınmacı sayısının yaklaşık olarak 24.000 azaldığı; geçici barınma merkezi dışında kalan sığınmacı sayısının ise her iki değer toplamı olarak yaklaşık 40.000 artış gösterdiği gözlenmektedir.²⁶⁵ Şekil 6-c’de de Şekil 6-b’ye kıyasla Türkiye’deki Suriyeli sığınmacı sayısındaki yaklaşık 57.000’lik artışa rağmen geçici barınma merkezinde kalan Suriyeli sığınmacı sayısının yaklaşık olarak 35.000 azaldığı; geçici barınma merkezi dışında kalan sığınmacı sayısının ise her iki değer toplamı olarak yaklaşık 92.000 artış gösterdiği gözlenmektedir.

Bu iki karşılaştırma, önceki yılların istatistikleriyle birlikte değerlendirildiğinde kısaca geçici barınma merkezinde kalan/kalmayan sığınmacı sayısının zamanla oransal olarak değiştiğini göstermektedir. Türkiye’deki geçici koruma kapsamındaki Suriyeli sığınmacı sayısındaki artışa rağmen geçici barınma merkezindeki Suriyeli sığınmacıların sayısında her yıl yaklaşık olarak %1,5 oranında bir düşüş görüldüğü gözlenmektedir. Söz konusu düşüşün doğal bir sonucu olarak geçici barınma merkezleri dışında ikamet eden Suriyeli sığınmacı sayısı da %1,5 oranında artış göstermiştir. Dolayısıyla Suriye’den kitlesel göç akınlarının başladığı ilk yıllarda geçici barınma merkezinde kalan/kalmayan sığınmacı oranı yaklaşık olarak %15-%85 seviyelerinde iken söz konusu değerler günümüzde %4-%96 aralığında seyretmektedir. Söz konusu istatistiklerin analizini, tezimizin “Türkiye’deki Suriyeli göçmenlere yönelik temel sorunlar, toplumsal kabul ve uyum” adlı bölümünde daha detaylı bir biçimde değerlendirmeye çalışacağız.

Türkiye’deki Suriyeliler, 21.09.2018 itibariyle 10 ildeki (Şanlıurfa ve Gaziantep’te 4’er; Hatay’da 3; Kilis’te 2; Kahramanmaraş, Adana, Osmaniye, Malatya, Mardin ve Adıyaman’da da 1’er olmak üzere) toplam 19 geçici barınma

²⁶⁵ http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713 [Erişim Tarihleri: 20.08.2018 - 15.01.2019].

merkezinde konaklamaktaydı. Bu bağlamda 2018 yılı sonuna gelindiğinde söz konusu geçici barınma merkezlerinin yer ve sayıları toplam olarak 8 il ve 13 barınma merkezi olarak revize edilmiştir. Dolayısıyla Türkiye’de geçici koruma altındaki Suriyelilerin 8 ildeki (Şanlıurfa ve Hatay’da 3’er; Kilis’te 2; Kahramanmaraş, Adana, Osmaniye, Malatya, Gaziantep’te de 1’er olmak üzere) toplam 13 barınma merkezine göre dağılımı da aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

Tablo 5: Türkiye’deki Suriyelilerin Barınma Merkezlerine Göre Dağılımı ²⁶⁶

GEÇİCİ KORUMA KAPSAMINDAKİ SURIYELİLERİN GEÇİCİ BARINMA MERKEZLERİNE GÖRE DAĞILIMI (8 İlde 13 Barınma Merkezi)			
İL	GBM ADI	GBM MEVCUDU	TOPLAM MEVCUT
ŞANLIURFA (3)	Ceylanpınar	17.567	44.352
	Harran	9.878	
	Suruç	16.907	
ADANA (1)	Sarıçam	27.118	27.118
KİLİS (2)	Öncüpınar	4.247	14.739
	Elbeyli	10.492	
KAHRAMANMARAŞ(1)	Merkez	13.609	13.609
HATAY (3)	Altınözü	8.028	16.832
	Yayladağı	4.334	
	Apaydın	4.470	
OSMANİYE (1)	Cevdetiye	14.130	14.130
MALATYA (1)	Beydağı	8.927	8.927
GAZİANTEP (1)	Nizip 2	3.745	3.745
Toplam		143.452	
GEÇİCİ BARINMA MERKEZLERİ DIŞINDA BULUNAN SURIYELİ SAYISI		3.478.914	

27.12.2018 itibarıyla

 T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
GÖÇ İDARESİ
 GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
 Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verisidir

*27.12.2018 İtibariyle

²⁶⁶ http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713 [Erişim Tarihi: 16.01.2019].

Türkiye'nin biyometrik kayıt altına alarak kendi topraklarında geçici koruma sağladığı devasa bir sayıdaki Suriyeli göçmene karşılık BMMYK'nın Suriyeli göçmenlere yönelik kalıcı çözümler (güvenli üçüncü ülkelere yerleştirme, yerel entegrasyon ve gönüllü geri dönüş prensipleri) çerçevesinde iyi bir sınav vermediği gözlenmektedir. Yine, BMMYK'nın kitlesel göç akınlarıyla ilgili olarak mevzuatın öngördüğü yük paylaşımını hakkıyla üstlenmediği, şeklindeki eleştiri, Türkiye'nin dünya kamuoyunda da sık sık dile getirdiği temel argümanlardan biri olmuştur. BMMYK vasıtasıyla 2014-2018 yılları arasında üçüncü ülkelere yerleştirilen veya gönüllü geri dönüş yapan Suriyelilerin sayısına bakıldığında söz konusu performansın düşüklüğü çok çarpıcı bir biçimde ortaya çıkmaktadır:

Tablo 6: BMMYK'nın Suriyeli Göçmenlere Yönelik Kalıcı Çözümler Performansı²⁶⁷

Üçüncü Ülkelere Yeniden Yerleştirilen Suriyeli Sığınmacılar (2014-2018):
149.179 (Son Güncelleme: 30 Kasım 2018)
Suriye'ye Gönüllü Geri Dönüş Yapan Suriyeli Sığınmacılar (2015-2018):
122.400 (Son Güncelleme: 30 Kasım 2018)
Kaynak: UNHCR-BMMYK

Teorik anlamda, Suriye'deki iç savaş dolayısıyla büyük travmalar yaşamış hassas sığınmacılar, kadınlar ve çocuklar, yeterli sağlık bakımına erişemeyen hasta ve yaralılar ile Suriye krizinden etkilenmiş diğer savaş kurbanlarının BMMYK tarafından güvenli üçüncü ülkelere yerleştirilmesi veya güvenli bölgelere gönüllü geri dönüş imkânlarının sağlanması gerekmektedir. Oysa yukarıdaki tablo incelendiğinde; BMMYK'nın, Türkiye'nin orta yoğunluklu Suriyeli göçmene sahip tek bir şehrinin geçici koruma sağladığı sayıda bir Suriyeli göçmen kitlesine bile kalıcı çözüm sağlayamadığı görülmektedir.

²⁶⁷ https://data2.unhcr.org/en/situations/syria_durable_solutions [Erişim Tarihi: 15.01.2019].

3.2. TÜRKİYE’NİN SURİYELİ GÖÇMENLERE YÖNELİK GÖÇ VE GÜVENLİK POLİTİKALARI

3.2.1. TÜRKİYE’DEKİ ULUSAL GÖÇ MEVZUATI VE GÖÇ İDARESİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Göçün küreselleşmesi neticesindeki dönüşümlere ve sığınmacı sayılarının artmasına karşın, tüm devletler geleneksel olarak devlet bütünlüğünü korumak amacıyla; devletin sınırlarını, ülke topraklarındaki yabancıların ikamet statülerini ve yabancıların çalışma izinlerine ulaşımını kontrol altına almaya çalışmaktadır. Türkiye de bu duruma bir istisna teşkil etmemektedir. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti, sınır kontrolleri ve göç üzerine düzenlemelerini artırmış, vize politikası, ikamet ve çalışma izinleri bağlamında göç üzerindeki kontrolünü kurarak güçlendirmiştir. Tüm bu politikalar ve uygulamalar aynı zamanda sığınma ile ilgili kural ve düzenlemeleri de belirlemektedir.²⁶⁸

Avrupa Birliği uyum sürecindeki AB ile müzakerelerde “Adalet, Özgürlük ve Güvenlik” başlıklı 24. Fasılda önemli yer tutan göç ve uluslararası koruma konuları, Türkiye’nin kapsamlı bir kanun çalışması yapmasını zorunlu hale getirmiştir.²⁶⁹ Türkiye’deki ulusal göç mevzuatı; göç ile ilgili kanunlar, yönetmelikler, yönergeler, genelgeler, tebliğler ve bu bağlamdaki bakanlar kurulu kararları olarak tasnif edilebilir. Ulusal mevzuatımız çerçevesinde göç ile ilgili olarak; 04.04.2013 tarihinde TBMM Genel Kurulunda kabul edilip 10.04.2013 tarihinde cumhurbaşkanlığınca onaylanarak 11.04.2013 tarih ve 28615 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) başta olmak üzere 5682 sayılı Pasaport Kanunu, 5543 sayılı İskan Kanunu, 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun, 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ve 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu gibi bir dizi kanun mevcuttur.

²⁶⁸ Ahmet İçduygu, Sema Erder, Ö.Faruk Gençkaya, *a.g.e.*, s. 239.

²⁶⁹ T.C. İçişleri Bakanlığı GİGM-Göç Politika ve Projeleri Dairesi Başkanlığı, *2016 Türkiye Göç Raporu*, (Ankara: GİGM Yayınları, 2017), Yayın No: 40, s. 56.

Düzenli ve düzensiz göçle ilgili bellibaşlı yönetmelikler olarak yukarıda anılan kanunlara ilişkin uygulama yönetmeliklerinin yanı sıra YUKK 91. Maddeye istinaden 22.10.2014 tarih ve 29153 sayılı resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Geçici Koruma Yönetmeliği, 20.10.2006 tarihli Türkiye’de Oturan Yabancıların Nüfus Kayıtlarının Tutulması Hakkındaki Yönetmelik, 15/01/2016 tarih ve 8375 sayılı Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik, İnsan Ticaretiyle Mücadele ve Mağdurların Korunması Hakkındaki Yönetmelik ve 26/04/2016 tarih ve 29695 sayılı Uluslararası Koruma Başvuru Sahibi ve Uluslararası Koruma Statüsü Sahibi Kişilerin Çalışmasına Dair Yönetmelik gibi çok sayıda yönetmelikten söz edilebilir.

Uluslararası hukukta, Uluslararası Koruma kapsamında (1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi ile diğer evrensel ve bölgesel İnsan Hakları Sözleşmelerinde belirtilen nedenlerle koruma isteyen ancak henüz kendisine bir statü verilmemiş olan) sığınmacılar için; mülteci, ikincil koruma ve geçici koruma şeklinde farklı statüler tanımlanmıştır. BM Mültecilerin Hukuki Statülerine İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi ve bu sözleşmenin 1967 tarihli protokolüne istinaden uluslararası hukukta belirtilen yukarıdaki kategorilere ek olarak ulusal mevzuatımızda (coğrafi sınırlama hakkında konulan şerhe istinaden) şartlı mülteci şeklindeki farklı bir statü mevcuttur. Bu bağlamda mevzuatımızda 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolünün 1, 30-33, EC 2001/551 maddeleri ile 04.04.2013 Tarih ve 6458 Numaralı T.C. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununa (YUKK)²⁷⁰ istinaden; mülteci (Madde 61), şartlı mülteci (Madde 62), ikincil koruma (Madde 63) ve geçici koruma (Madde 91). Şeklinde tanımlanmış dört farklı uluslararası koruma kategorisi söz konusudur.

Uluslararası koruma kategorileri bağlamında mülteci, Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; şartlı mülteci ise Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle: Irkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti

²⁷⁰ *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)*, (Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, 2014), Yayın No:7.

veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da anılan korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statüdür.²⁷¹ İkincil koruma; mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak, uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statüyü, ifade etmektedir.²⁷²

Avrupa Konseyi'nin (EC 2001/551 Sayılı) Direktifine istinaden, Kitlemel sığınma durumları için özetle; kitlemel bir akın söz konusu olduğunda en azından geçici sığınma hakkı verilmelidir; ilgili devlet, yük paylaşımı ilkesi gereğince diğer devletlerden ve BMMYK'dan yardım talep edebilir. Türkiye Cumhuriyeti 6458 Numaralı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun 91. Maddesinde ifade edilen geçici koruma çerçevesinde; Suriye'deki durumun ciddiyetini koruması ve sığınmacıların ülkelerine güvenli dönüşlerine imkân verecek koşulların henüz sağlanamamış olması nedeniyle Suriyeli yabancılar hiçbir ön koşul aranmadan geçici koruma sağlanmaktadır: “(Madde 91) Geçici koruma: Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlemel olarak sınırlara gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılar geçici koruma sağlanabilir.”²⁷³ Türkiye Cumhuriyeti, Ekim 2014'de, kitlemel göç akınları ile Türkiye'ye sığınmış ve sığınacak tüm Suriyeliler için resmi geçici koruma ilan etmişti. Yukarıdaki kanun maddesinden de anlaşıldığı üzere geçici koruma, acil ve

²⁷¹ YUKK-Madde 61-62.

²⁷² YUKK-Madde 63.

²⁷³ *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)*, (Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, 2017) Yayın No: 20, s. 41.

geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlara gelen Suriyelileri zorla geri göndermemeyi ve Türkiye’de kalış sürelerinin sınırlandırılmamasını garanti altına almaktadır.

Türkiye’de düzensiz göç bağlamındaki faaliyetler; Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün koordinesinde, Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı ve ilgili diğer kurumlarla işbirliği içinde icra edilmektedir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün bir protokolle ilgili kurum olarak görevlendirilmesinden önce, Suriye operasyonundan sorumlu olan temel resmi kurum, Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) idi.²⁷⁴ Bütün bu çerçevenin içinde, AB uyum sürecinin Türkiye’nin sığınma, sığınmacı ve mülteci, göç ve göçmenlerle ilgi politika ve uygulamaları dönüştürmekte ve göreceli olarak daha liberal anlayışların yerleşmesine yardımcı olduğunu söylemek mümkündür.²⁷⁵ Nitekim anılan uyum sürecine uygun olarak Türkiye’de Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 04.04.2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile kurulmuştur. Söz konusu Kanun, 11.04.2013 tarihli ve 28615 sayılı Resmi Gazete de yayımlanmış ve aynı gün Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur 6458 sayılı Kanunun 103 üncü maddesi Genel Müdürlüğün kuruluşunu düzenlemektedir: Göç alanına ilişkin politika ve stratejileri uygulamak, bu konularla ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak, yabancıların Türkiye’ye giriş ve Türkiye’de kalışları, Türkiye’den çıkışları ve sınır dışı edilmeleri, uluslararası koruma, geçici koruma ve insan ticareti mağdurlarının korunmasıyla ilgili iş ve işlemleri yürütmek üzere İçişleri Bakanlığına bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü²⁷⁶ kurulmuştur.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün en üst amiri olarak İçişleri Bakanına karşı sorumlu olan GİGM Genel Müdürünün görevleri de yine 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun 107nci maddesinin 2nci fıkrasına göre şu şekilde belirlenmiştir: a) Genel Müdürlüğü mevzuat hükümlerine, Hükümet programı ve

²⁷⁴ T.C. İçişleri Bakanlığı GİGM-Göç Politika ve Projeleri Dairesi Başkanlığı, *2016 Türkiye Göç Raporu*, (Ankara: GİGM Yayınları, 2017), Yayın No: 40, s. 56.

²⁷⁵ Ahmet İçduygu, Sema Erder, Ö.Faruk Gençkaya, *a.g.e.*, s. 65.

²⁷⁶ <http://www.goc.gov.tr>

politikalarına uygun olarak yönetmek, b) Genel Müdürlüğün görev alanına giren hususlarda gerekli mevzuat çalışmalarını yürütmek, belirlenen strateji, amaç ve performans ölçütleri doğrultusunda Genel Müdürlüğü yönetmek, c) Genel Müdürlüğün faaliyet ve işlemlerini denetlemek, yönetim sistemlerini gözden geçirmek, kurumsal yapı ile yönetim süreçlerinin etkililiğini gözetmek ve yönetimin geliştirilmesini sağlamak, ç) Genel Müdürlüğün orta ve uzun vadeli strateji ve politikalarını belirlemek, bu amaçla uluslararası kuruluşlar, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarıyla (STK) iş birliği yapılmasını sağlamak, d) Faaliyet alanına giren konularda kamu kurum ve kuruluşlarıyla iş birliği ve koordinasyonu sağlamak.²⁷⁷

XXI. yüzyılın ilk çeyreğinde Türkiye göç veren ve göç alan ülke kimlikleri ile uluslararası göç siyaset alanlarında ulusal çıkarları ve uluslararası normlar arasında bir dengeyi gözeterek yeni düzenlemeler yapma yolundadır.²⁷⁸ Türkiye'nin AB üyeliği bağlamında dönemsel olarak çok inişli çıkışlı bir süreç izlense de, Türkiye ulusal göç mevzuatını AB kriterlerine uyarlama yolunca ciddi adımlar atmaya devam etmektedir. Bu bağlamda mevcut uluslararası normlara göre BMMYK (UNHCR) de, geçici koruma rejimini desteklemek; sığınmacılara kalıcı çözümler bulmaya (güvenli üçüncü ülkeye yerleştirme, yerel entegrasyon ve gönüllü geri dönüş imkânları sağlamaya) yönelik teknik ve maddi destekler sağlayarak Suriyeli sığınmacıların Türkiye'de buldukları her ilde varlık göstermek zorundadır. BMMYK ayrıca IOM, UNDP, UNFPA, UNICEF, ILO ve WFP gibi kurum ve fonların faaliyetlerinde de koordinasyon sağlayan öncü bir BM kuruluşu olmakla yükümlüdür.

²⁷⁷ *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)*, (Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, 2017), Yayın No:20, s. 49.

²⁷⁸ Ahmet İçduygu, Sema Erder, Ö.Faruk Gençkaya, *a.g.e.*, s. 70.

3.2.2. TÜRKİYE’DEKİ SURİYELİ GÖÇMENLERE YÖNELİK TEMEL SORUNLAR, TOPLUMSAL KABUL VE UYUM

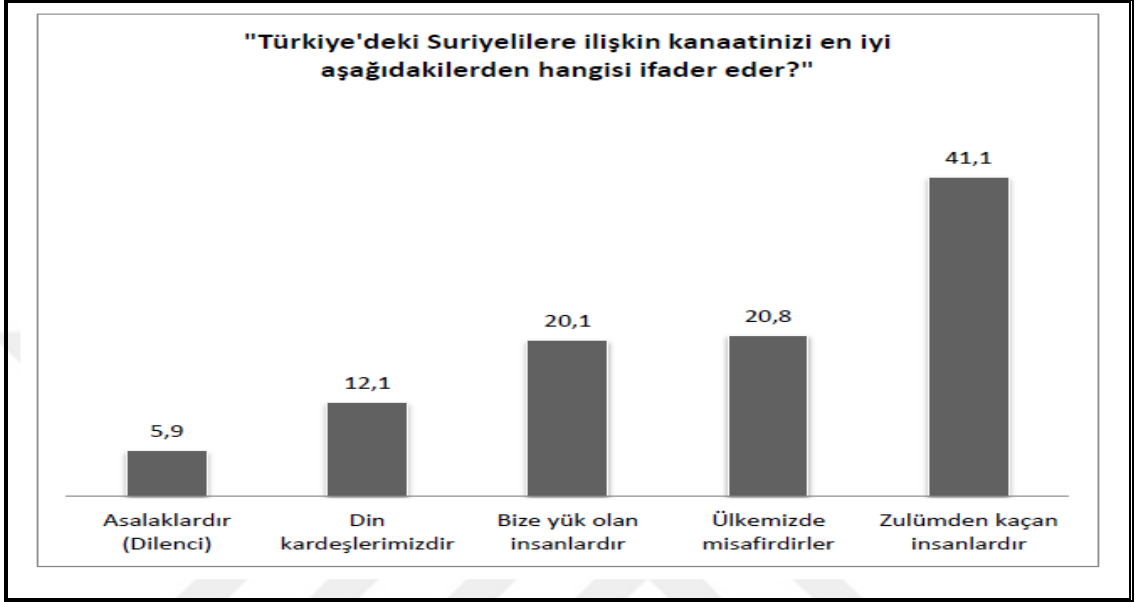
Nisan 2011 tarihinden günümüze Türkiye’ye kitlesel göç akınlarıyla göçen Suriyeli göçmenler, Doğu ile Batı arasında hem transit hem de hedef olan ülkemizi; siyasi, ekonomik, iç güvenlik, sosyo-kültürel ve İnsani yönlerden etkilemektedir. Türkiye toplumunda, söz konusu kitlesel göç akınlarına yönelik ilk toplumsal kabul; ensar ve muhacir - din kardeşliği, geçici misafirlik, mazlumlara merhamet ve yardım söylemleri üzerinden geçicilik vurgusu pekiştirilerek sağlanmıştır. Oysa Arap Baharı rüzgarının da etkisiyle 2011-2012 yıllarında Beşşar Esad - Baas iktidarının yıkılacağına yönelik güçlü beklentisinin aksine, zamanla daha da kronikleşen Suriye iç savaşı ve bu savaşın yarattığı göç dalgaları 2011-2018 yılları arasında da Türkiye’de ciddi sorunlar yaratmaya devam etmiştir. İlk yıllardaki söz konusu kardeşlik, geçici misafirlik ve merhamet söylemlerinin etkileri zamanla azalmış; kriz yıllara yayıldıkça aşağıda değineceğimiz başta ekonomi ve güvenlik olmak üzere bir dizi sorun dolayısıyla Suriyeli göçmenlerin toplumsal kabulünde bir merhamet yorgunluğu yaşanmıştır.

Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi’nden Doç. Dr. M. Murat Erdoğan, *Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması*²⁷⁹ adlı saha çalışmasında, Suriye krizinin ilk yıllarında Türkiye’deki Suriyeli göçmenlere yönelik toplumsal algıları ve kabul durumunu çarpıcı bir biçimde ortaya koymuştur. Anılan saha araştırmasında Suriyeli göçmenlerin Türkiye’ye kabulü ve bu kabulün gerekçesi olarak en güçlü şekilde desteklenen önermenin %64,6 ile “Suriyeli sığınmacıların dinine, diline, etnik durumuna bakılmaksızın kabul edilmesi insani görevimizdir” şeklindeki insani yaklaşım olduğu görülmektedir. Yine aynı çalışmada; Türkiye’deki Suriyelilere ilişkin kanaatinizi en iyi aşağıdakilerden hangisi ifade eder, şeklindeki soruya verilen cevaplarda

²⁷⁹ M. Murat Erdoğan, *Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması – Yönetici Özeti & Rapor*, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi-HUGO, 2015).

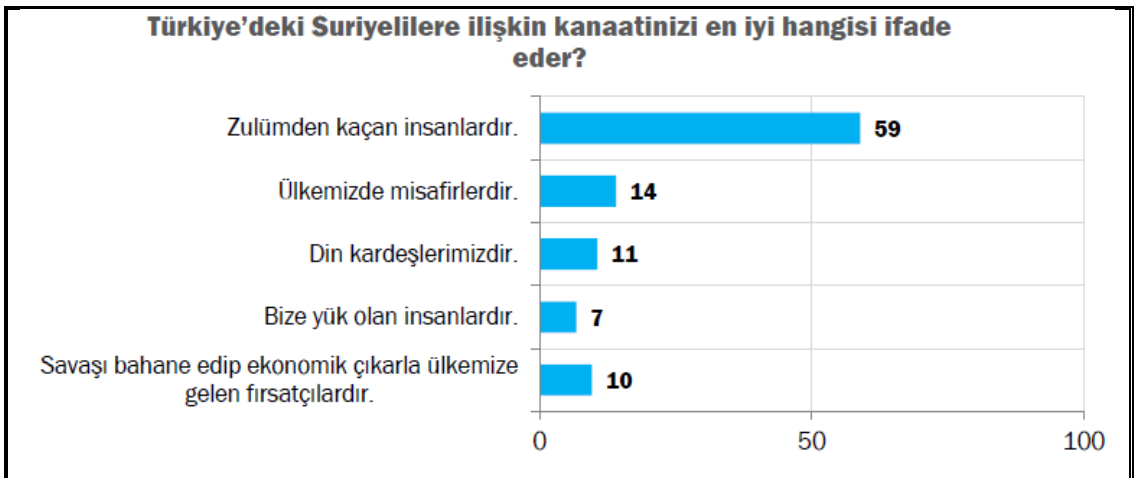
Suriyelileri zulümden kaçan insanlar, Türkiye'deki misafirlerimiz ve din kardeşlerimiz olarak tanımlayanların toplam oranı da %74'ü bulmaktadır:

Şekil 7: Türkiye'deki Suriyelilerin Tanımlanma Biçimi (HUGO)²⁸⁰

Nitekim daha yakın bir tarihte (Şubat 2016) Konda Araştırma ve Danışmanlık Şirketi'nin gerçekleştirmiş olduğu başka bir saha araştırmasında da benzer bir sonucun çıkması Türkiye kamuoyunda Suriyeli sığınmacıların tanımlanması hususundaki algının büyük bir değişiklik göstermediğini ortaya koymuştur:

Şekil 8: Türkiye'deki Suriyelilerin Tanımlanma Biçimi (KONDA)²⁸¹

²⁸⁰ M. Murat Erdoğan, *a.g.e.*, s. 26.

²⁸¹ KONDA, *Suriyeli Sığınmacılara Bakış: Şubat 2016*, (İstanbul: Konda Araştırma ve Danışmanlık A.Ş., 2016), s. 13.

Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi'nin yukarıda değinmiş olduğumuz araştırmasında Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların kabul gerekçeleri ile ilgili anketin sonucu aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Söz konusu ankete göre Suriyelilerin Türkiye'ye kabul edilme gerekçesi olarak ifade edilen “Din Kardeşliği” (Kesinlikle Katılıyorum /%9,8+Katılıyorum/%43,1 = %52,9) ve “Etnik Kardeşlik” (Kesinlikle Katılıyorum /%6,7+Katılıyorum/%35,4 = %42,1) gibi çok yüksek iken; “Kültürel Aynılık” oranı yaklaşık olarak %17,2 gibi çok daha düşük bir oranda kalmıştır:

Tablo 7: Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacıları Kabul Gerekçeleri ²⁸²

ÖNERMELER:	Kesinlikle katılıyorum (%)	Katılıyorum (%)	Ne katılıyorum ne katılmıyorum (%)	Katılmıyorum (%)	Kesinlikle katılmıyorum (%)
Suriyeli sığınmacıları kabul etmemiz din kardeşliğimizin gereğidir	9,8	43,1	15,8	25,1	6,2
Suriyeli sığınmacılar etnik yönden kardeşimizdir, kabul edilmeleri gerekir	6,7	35,4	15,8	31,3	10,8
Suriyeliler ile kültürel olarak aynı olduğumuzu düşünüyorum	2,4	14,8	12,2	45,3	25,3

Özellikle ekonomik ve siyasal kriz dönemlerinde göçmenlerin, hedef ülke vatandaşları tarafından algılanma biçimleri son derece olumsuzdur. Hedef ülkede yaşayan vatandaşların, göçmenlere yönelik bir dizi yargı/önyargı ve suçlamalar mevcuttur. Bunların başında; göçmenlerin ulusal birlik ve bütünlüğe karşı tehdit oluşturdukları; ekonomik göçmenlerin gittikleri ülke vatandaşlarının işlerini ellerinden aldığı, göçmenlerin genel önyargılarla terörist oldukları ve sınırları yasa

²⁸² M. Murat Erdoğan, *a.g.e.*, s. 32.

dışı yollarla geçerek devletin düzen ve güvenliğini hiçe saydıkları; kaçakçılık yaptıkları, düzensiz göçün ulusal kimliği “tehdit” eden bir olgu olduğu; ülke siyasetinde, yabancı düşmanı (zenofobik) ve aşırı milliyetçi kutuplaşmalar yarattığı, düzensiz göçün devletler arası ilişkilerde çeşitli krizlere neden olabileceği ve benzeri gibi yargı/önyargı ve suçlamalar gelmektedir.

Nitekim Suriye’deki iç savaş dolayısıyla Türkiye’ye göç etmiş (kayıtdışı göçmenler de dahil olmak üzere) 4 milyonu aşkın Suriyeli göçmene yönelik Türkiye toplumdaki algılar da ilk aylardaki yaygın kabulün aksine –dönemsel kriz ve siyasi ortama bağlı olarak iniş çıkış göstermekle beraber- yukarıdakine benzerdir. Söz konusu olumsuz toplumsal algıların başında özellikle Suriyeli ucuz işgücü akınları dolayısıyla Türk vatandaşlarının işsiz kalmaları ve bir bakıma Suriyelilerin kendilerini misafir olarak kabul eden ülke vatandaşlarının işlerini çaldıkları gibi bir imaj gelmektedir. Bu toplumsal yaklaşım, özellikle göç sorunlarının en yoğun yaşandığı bölge illerinde çok daha bariz bir biçimde göze çarpmaktadır. Kuşkusuz Türkiye’deki Suriyeli göçmenlerin Türk vatandaşlarının işlerini ellerinden aldıklarına yönelik toplumsal algı ve değerlendirmelerde sıklıkla madalyonun öte yüzü yani Suriyeli göçmenlere yönelik ciddi bir emek sömürsünün varlığının göz ardı edildiği de unutulmamalıdır.

15 Ocak 2016 tarihinden itibaren Türkiye’de geçici koruma statüsü altındaki Suriyelilere yasal olarak çalışma hakkı verilmiştir. Ancak Türkiye’de çalışan Suriyeli sığınmacıların genellikle inşaat, tarım, ayakkabıcılık, tekstil, ev hizmetleri, temizlik işleri ve bebek bakımı gibi çoğu mevsimlik sektörlerde istihdam edildikleri görülmektedir. Bu sektörler de genel olarak vasıf gerektirmeyen, düşük ücretli, sezonluk ve güvencesiz olması sebebiyle yerel halk tarafından tercih edilmeyen ve kayıtdışı ekonomik faaliyetlerin yoğun olduğu sektörlerdir.²⁸³

HUGO araştırmasına göre Suriyeliler konusunda en yoğun olarak tartışılan konulardan birisi de çalışma haklarıdır. Belirli bir süre Türkiye’de yardımlarla ya da

²⁸³ Adem Esen ve Mehmet Duman (ed.), *Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler*, (İstanbul: WALD Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Vakfı, 2016), s. 112.

ellerindeki mali kaynaklarla yaşayan Suriyeli göçmenler, sürenin uzamasıyla birlikte çalışma hayatında yer almaya başlamışlar; bu durum, ucuz işgücü dolayısıyla işsizlik tehdidi altında bulunan özellikle sınıra yakın bölgedeki çalışanları tedirgin etmiştir. HUGO'nun söz konusu kamuoyu araştırmasında Suriyeli göçmenlerin çalışma hakları konusundaki genel algının ölçülmesine yönelik sorular yöneltilmiştir. Bu araştırmaya göre Türkiye genelinin “Suriyeliler işlerimizi elimizden almaktadırlar” önermesine verdiği destek %56,1 iken bu önermeye katılmayanların oranı %30,5'tir. Anılan sorunların çok yoğun bir biçimde yaşandığı bölge illerinde söz konusu önermeye verilen destek ise %68,9 gibi çok yüksek bir oranda seyretmektedir:

Tablo 8: Türkiye'deki Suriyelilerin Çalışmalarına Yönelik Algı²⁸⁴

ÖNERME: “Suriyeliler işlerimizi elimizden almaktadır”	Bölge içi (Adana, Gaziantep, Hatay, Mardin, Şanlıurfa)	Bölge dışı (diğer iller)
Kesinlikle katılıyorum	36,9	19,5
Katılıyorum	32,0	34,1
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	7,9	14,5
Katılmıyorum	17,4	27,5
Kesinlikle katılmıyorum	5,8	4,4
Toplam	100,0	100,0

Göç ve güvenlik bağlamında düzenli-düzensiz göçmenlerle ilgili olarak daha önceki bölümlerde dile getirmiş olduğumuz eleştirilerin tamamı, Nisan 2011 tarihinden günümüze Türkiye'ye göçen Suriyeli göçmenlerle ilgili olarak da Türkiye kamuoyunda sık sık dile getirilmiştir. Hatta Suriye'deki kriz uzayıp da göçmenlerin ülkelerine geri dönüş olasılıkları azaldıkça, Türkiye'deki yasal veya yasa dışı göçmenlerin artık Türkiye'de kalıcı oldukları ve bunun bir dizi sert ve yumuşak güvenlik riskleri yaratacağı gibi algılar oluşmuştur, Ayhan Kaya ve M. Murat Erdoğan'ın ifadesiyle Türkiye, mültecilerin uzun bir zaman boyunca ülkede

²⁸⁴ M. Murat Erdoğan, *a.g.e.*, s. 28.

kalacakları gerçeğinin farkına varmış ve bu gerçekle yüzleşmenin getirdiği giderek artan bir baskıya maruz kalmıştır.²⁸⁵ Suriye'deki krizin uzaması, uluslararası düzlemde de Türkiye'dekine benzer sorunlar yaratmaya devam etmektedir. Transit ülke olarak Türkiye üzerinden çoğunlukla Avrupa ülkelerine yasadışı yollarla göç eden Suriyeli göçmenler, başta Almanya olmak üzere Avrupa Birliği üyesi ülkelerde de özellikle aşırı milliyetçi siyasi hareketlerin güçlenmesine, etno-dini kimliklere daha sık vurgu yapılmasına, yabancı düşmanlığı ve islamofobik yaklaşımların artmasına sebebiyet vermektedir.

Nisan 2011 tarihinden günümüze, Suriye krizi kaynaklı yabancı terörist savaşçılar ve terörist gruplar tarafından Türkiye'de gerçekleştirilen adam kaçırmaya, fidye isteme, gasp, yaralama ve terörist gruplar arasında hesaplaşma gibi irili ufaklı çok sayıda terör hadisesinin yanı sıra; ülkemizde Suriye Gizli Servisi El-Muhaberat, IŞID (DAEŞ), El-Kaide'ye bağlı Cephnetü'n-Nusra²⁸⁶ (güncel adıyla HTŞ²⁸⁷), PKK ve PYD'nin askeri kolu YPG tarafından gerçekleştirilen sansasyonel bir çok bombalı terör saldırısı yaşanmıştır. Uluslararası istihbarat örgütleri tarafından organize edilen söz konusu terör saldırılarından en çok ses getirerek Türkiye'yi siyasi, iç güvenlik ve insani yönlerden en fazla etkileyenlerinin başında; 11 Mayıs 2013 tarihli Hatay Reyhanlı bombalı saldırıları, 20 Temmuz 2015 Şanlıurfa Suruç, 10 Ekim 2015 Ankara Garı, 12 Ocak 2016 Sultanahmet, 19 Mart 2016 Taksim ve 1 Ocak 2017 Beşiktaş-Reina saldırıları gelmektedir. Söz konusu eylemler, ülkemiz kamuoyunda insani, siyasi ve iç güvenlik algıları açısından ciddi travmalar yaşatmıştır:

Reyhanlı patlamasından sonra insanlar, bombalı saldırı, kimyasal saldırı gibi korkular yaşamakta ve gittikçe tehlikede oldukları düşüncesine sahip olmaktadır. (...) Nadiren ırkçı düşünceler, homofobi, ayrımcılık, kimlik kaygısı ve çoğunlukla da ekonomik nedenlerle ve bazen de iç politika hesapları nedeniyle bu şayiaların şehirde ses getirdiği, yankı yaptığı görülmektedir. Bu konuda ulusal ve yerel basının yayınları ve bakışı da

²⁸⁵ Erdoğan M. Murat, Ayhan Kaya (der.), *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015), s. 299.

²⁸⁶ <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201809011035003976-turkiye-hts-teror-orgutu-listesi/> [Erişim Tarihi: 01.09.2018].

²⁸⁷ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/08/20180831-4.pdf> [Erişim Tarihi: 05.09.2018].

önemli bir etkidir.²⁸⁸

Söz konusu travmalar Türkiye'deki tüm Suriyeli sığınmacılarla ilgili önyargılı bir genelleme yapılmasına sebebiyet vermekte ve Türkiye'de Suriyeli göçmenlere yönelik toplumsal kabul ve uyumu olumsuz etkilemektedir. Bu bağlamda, yine bölge illeri ile bölge dışı diğer iller arasında Suriyeli sığınmacılardan kaynaklanan toplumsal gerilim konusunda gerçekleştirilen başka bir anketin sonucu da aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 9: Türkiye'deki Suriyelilere Yönelik Toplumsal Gerilim²⁸⁹

ÖNERME: "Suriyeli sığınmacılar buldukları yerlerde şiddet, hırsızlık, kaçakçılık ve fuhuş gibi suçlara bulaşarak toplumsal ahlak ve huzuru bozmaktadır"	Bölge içi (Adana, Gaziantep, Hatay, Mardin, Şanlıurfa)	Bölge dışı (diğer iller)
Kesinlikle katılıyorum	41,8	22,7
Katılıyorum	28,0	38,2
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	14,3	14,6
Katılmıyorum	10,5	20,1
Kesinlikle katılmıyorum	5,4	4,4
Toplam	100,0	100,0

Bu araştırmada "Suriyeli sığınmacılar, buldukları yerlerde şiddet, hırsızlık, kaçakçılık ve fuhuş gibi suçlara bulaşarak toplumsal ahlak ve huzuru bozmaktadır" önermesi ile genel kanaat ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Söz konusu araştırmada Türk toplumunun %62,3'ünün önermeyi desteklediği, önermeye katılmayanların oranının %23,1'de kaldığı görülmektedir.

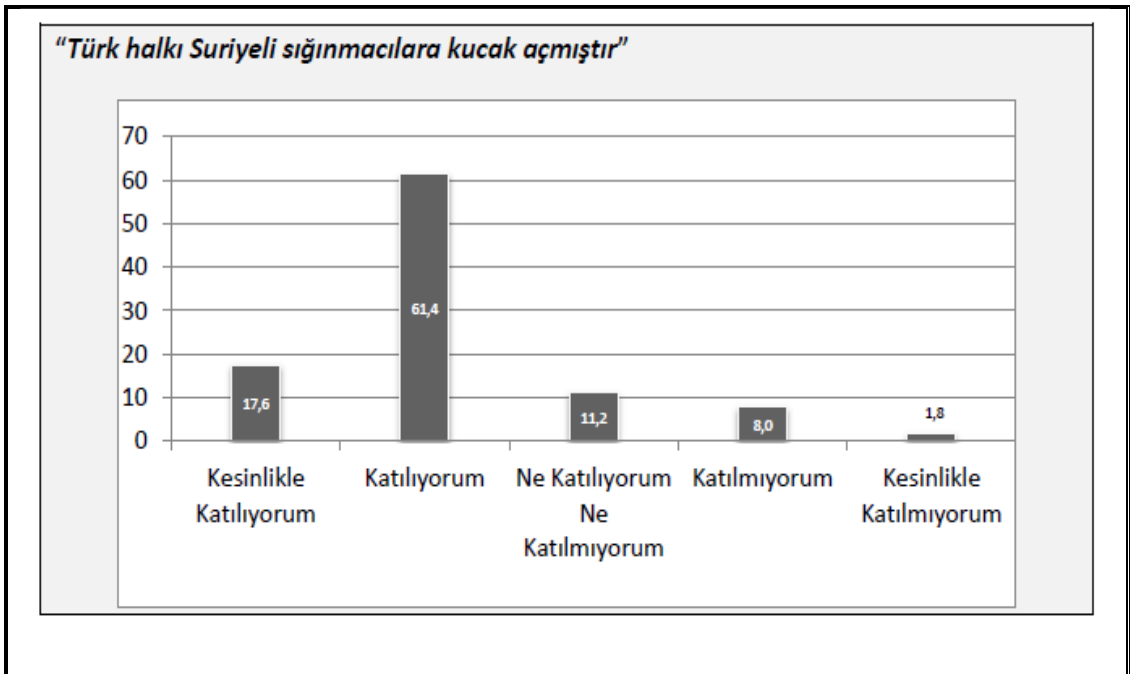
Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılara yönelik toplumsal kabul ve uyumun olumlu yönde dönüşüm göstermesi sürecinde 2014 yılından itibaren Suriye'de artan

²⁸⁸ M. Ruhat Yaşar, *Kilis'te Sığınmacı Algısı: Toplumsal Otizm ve Ötekileştirme Sürecinin İlk Görünümleri*, (Kilis: 7 Aralık Üniversitesi, 2014), s. 127.

²⁸⁹ M. Murat Erdoğan, *a.g.e.*, s. 29.

IŞİD şiddetiyle Türkiye'ye gelen sığınmacıların etnik ve dini kimliklerindeki çeşitlenme etkili olmuştur: Suriye'den 11 Nisan 2011 sonrasında Türkiye'ye gelenlerin çok yüksek bir oranı Sünni Araplardan oluşmaktaydı. Ancak 2014'ten itibaren bölgede IŞİD şiddetinin artması ile Türkiye'deki Suriyelilerin etnik-dini yapısında ciddi bir çeşitlenme söz konusu olmuştur. Ezidiler, Ermeniler, Kürtler gibi pek çok 'Arap Sünni' olmayan Suriyelinin Türkiye'ye gelmesi hem Türkiye'nin herkese insanlık adına kapıyı açmak söylemini doğrulamış hem de başta Kürtler olmak üzere bölgede huzursuz olan ve Arap Sünnilerin gelişini bir politik tavır olarak görenlerin tedirginliği azalmıştır.²⁹⁰ Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılara yönelik toplumsal duyarlılık ve kriz yönetimi konusunda Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırma Merkezi'nin gerçekleştirmiş olduğu ankette, "Türk halkı Suriyeli sığınmacılara kucak açmıştır" önermesi aşağıdaki şekilde de gösterilmiş olduğu üzere büyük destek bulmuştur:

Şekil 9: Türkiye'deki Suriyelilere Yönelik Toplumsal Duyarlılık ve Kriz Yönetimi²⁹¹

²⁹⁰ <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/46184>, s. 16 [Erişim Tarihi: 30.08.2018].

²⁹¹ M. Murat Erdoğan, *a.g.e.*, s. 36.

Bu ankette “Türk halkı Suriyelilere kucak açmıştır” önermesine olumlu olarak cevap verenlerin oranı (kesinlikle katılıyorum %17,6 + katılıyorum %61,4 olmak üzere) toplamda %79 olmuştur. Bu soruya olumsuz cevap verenlerin oranı ise (kesinlikle katılmıyorum %1,8 + katılmıyorum %8,0 olmak üzere) toplam %9,8 olarak gerçekleşmiştir. 27.12.2018 tarihi itibarıyla Türkiye’de barınma merkezleri içinde ve dışında kalan biyometrik kaydı yapılmış Suriyeli göçmenlerin oranı sırasıyla yaklaşık olarak %5 ve %95 olarak kaydedilmiştir. Bu oranlar, 2015 yılı istatistiklerine göre, kamplarda bulunanlar için yaklaşık %11,5 iken; kampların dışında ve Türkiye’ye dağılmış bir halde yaşayan kesim için ise yaklaşık %88,5 idi. Türkiye’deki Suriyeli sığınmacı sayısındaki artışa rağmen geçici barınma merkezindeki Suriyeli sığınmacıların sayısında her yıl yaklaşık olarak %1,5 oranında bir düşüş görüldüğü gözlenmektedir. Söz konusu düşüşün doğal bir sonucu olarak geçici barınma merkezleri dışında ikamet eden Suriyeli sığınmacı sayısı da %1,5 oranında artış göstermiştir. Dolayısıyla Suriye’den kitlesel göç akınlarının başladığı ilk yıllarda geçici barınma merkezinde kalan/kalmayan sığınmacı oranı yaklaşık olarak %15-%85 seviyelerinde iken söz konusu değerler günümüzde %5-%95 aralığında seyretmektedir. Bu gelişim sürecine bakıldığında Türkiye’de kayıtlı Suriyeli sığınmacıların Türkiye toplumuna zamanla daha kolay entegre olduğu ve bir arada yaşamayı tercih ettiği gibi bir sonuca da varmak mümkündür.

Nitekim BBC Haberler Servisinin Economist dergisindeki bir makaleye atıfla vermiş olduğu haberde²⁹², dergiye mülakat veren birçok Suriyeli mültecinin yaşadıkları zorluklara rağmen Türkiye’deki durumlarının Avrupa ya da kendi ülkelerinden daha iyi olduğunu söyledikleri dile getirilmiştir. Anılan makalede Türkiye’deki Suriyelilerin Lübnan ve Ürdün’deki gibi kamplarda yaşamadıkları, Türkiye’deki Suriyeli mültecilerin sadece yüzde 7’sinin kamplarda yaşadığı ve 40 binine de vatandaşlık verildiği ifade edilmektedir. Bu makaleye göre Türkiye’nin Suriyelilere sunduğu en önemli avantajlardan biri de çalışma özgürlüğü olup çalışma vizesine sahip olanların yanı sıra Türkiye’deki Suriyelilerin çoğu kayıtdışı olarak fabrikalarda çalışmaktadır. Uluslararası Kriz Grubu’na göre Suriyeli çocukların ancak yüzde 38’i okula gitmektedir. Bunun sebebi çoğunun ailelerine destek olmak için

²⁹² <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45292533> [Erişim Tarihi: 30.08.2018].

çalışıyor olmasıdır. Makalede yer alan kimi politik manipülasyonlar bir yana bırakılırsa, anılan makaleye göre özetle Suriyeliler için halen Türkiye, Avrupa'dan ve Suriye'den çok daha iyi bir seçenek olarak kabul edilmektedir.²⁹³ 08.01.2019 tarihinde İçişleri Bakanı Süleyman Soylu'nun gerçekleştirmiş olduğu beyanata göre Türkiye'de vatandaşlık verilen Suriyelilere yönelik en güncel sayı 76.343 kişidir.²⁹⁴

Özetle, Türkiye'deki Suriyelilere yönelik toplumsal kabülün Avrupa'dan ve hatta Lübnan ve Ürdün gibi Arap ülkelerine nazaran daha yüksek bir seviyede olduğu kuşku götürmemektedir. Ancak buna rağmen yukarıdaki anketlerde de görülmekte olduğu üzere Türkiye'de 4 milyona yaklaşan sayıları ve geçici misafirlik beklentilerini aşan uzun süreli kalışlarıyla, Suriyeli göçmenlerin önemli oranda bir toplumsal tepki yarattıkları da bir vakıadır. Başta ekonomik, askeri ve siyasi olmak üzere tüm güvenlik sektörlerinde ciddi bir tehdit algısı yaratan bu durum, Türkiye'de kaçınılmaz olarak toplum nezdinde Suriyeli sığınmacılara yönelik kısmi bir yabancılaştırma ve ötekileştirmenin oluşmasına da sebebiyet vermektedir. Bu bağlamda Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılarla ilgili olarak yabancılaştırma ve ötekileştirmeye karşı geliştirilmesi gereken entegrasyon ve uyum stratejileri için; yasal, ekonomik, sosyal ve uluslararası siyasi olmak üzere dört temel boyut söz konusudur. Yabancılaştırma ve ötekileştirmenin engellenmesi amacıyla, entegrasyon ve uyumla ilgili söz konusu dört temel boyut çerçevesindeki çözüm önerilerimizi, genel sonuç bölümündeki karşılaştırmalı analizde detaylı bir biçimde dile getirmeye çalışacağız.

²⁹³ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45292533> [Erişim Tarihi: 03.09.2018].

²⁹⁴ <https://www.haberturk.com/icisleri-bakani-suleyman-soylu-turkiyedeki-suriyelilerin-cogu-misak-i-milli-sinirlari-icinden-2283766#> [Erişim Tarihi: 10.01.2019].

3.2.3.TÜRKİYE’NİN SURİYELİ GÖÇMENLERE YÖNELİK GÖÇ VE GÜVENLİK POLİTİKALARI

Türkiye Cumhuriyeti’nin Suriye iç savaşının ilk yıllarında Suriye’den gelen kitlesel göçmen akınlarına yönelik göç ve güvenlik politikaları için, politika yapıcılarının farklı olduğu dört temel dönem söz konusudur. Bu dönemler; Recep Tayyip Erdoğan’ın başbakanlık – Ahmet Davudoğlu’nun dışişleri bakanlığı yaptığı Birinci Dönem (2011-Ağustos 2014), Recep Tayyip Erdoğan’ın cumhurbaşkanlığı – Ahmet Davudoğlu’nun başbakanlık yaptığı İkinci Dönem (Ağustos 2014- Mayıs 2016), Binali Yıldırım’ın başbakanlık yaptığı Üçüncü Dönem (Mayıs 2016- Haziran 2018) ve cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişle tek politika yapıcısı olarak Recep Tayyip Erdoğan’ın başkan olduğu 2018 ve sonrasını kapsayan Dördüncü Dönem (Haziran 2018 – halen) olarak kategorize edilebilir. Anılan dört dönemde de karizmatik bir lider ve politika yapıcısı olarak Recep Tayyip Erdoğan baskın olmakla beraber, Suriyeli göçmenler kaynaklı dönemsel göç ve güvenlik sorunları karşısında, ilgili politika yapıcılarının farklı söylem, retorik ve uygulamaları söz konusudur.

2007-2011 yılları arasında Türkiye ile Suriye arasındaki, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Devlet Başkanı Beşşar Esad’ın liderliğindeki ortak bakanlar kurulu toplantılarına varan model komşuluk ve işbirliği ilişkisi, 2011’de Suriye’de çıkan rejim ve yönetim karşıtı eylemler ile başlayan süreçte yerini her geçen gün artan bir seviyede siyasi çatışmaya ve karşılıklı suçlamaya bırakmıştı.²⁹⁵ Krizin ortaya çıktığı ilk dönemlerde Suriye rejimine ve özel olarak da Esad’a, toplumdan gelen demokratik ve haklı taleplere acilen cevap verilmesi gerektiğine dair verilen dostane mesajlar hem dönemin Türkiye Başbakanı hem de Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu tarafından Ağustos 2011’e kadar sıklıkla tekrarlanmıştır. Ancak Esad’ın bu çağrılara uymaktansa olayları şiddetle bastırma yoluna gitmesi, iki ülke liderleri arasında ilişkileri hızla gerilime, ardından da düşmanlık söylemine ve karşılıklı

²⁹⁵ M. Murat Erdoğan, *Türkiye’deki Suriyeliler, Toplumsal Kabul ve Uyum*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, s. 71.

suçlamalara bırakmıştı. Türk Hükümeti için Esad, diktatörleşmiş ve halkından gelen gayet doğal taleplere şiddetle karşılık veren bir zalime dönüşmüştü.²⁹⁶

Yukarıda dile getirdiğimiz dört temel dönemdeki politika yapıcılarının yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti'nin güvenlikle ilgili en üst koordinasyon kurulu olarak Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) aldığı kararlardan da söz etmekte yarar olduğu kanısındayız. MGK, iki ayda bir gerçekleştirdiği toplantılarda devletin varlığı, bekâsı ve güvenliği açısından 2011'den günümüze ciddi tehditler oluşturan Suriye kaynaklı kitlesel göç akınları bağlamında tedbirler almak amacıyla en üst koordinasyon kurulu olarak periyodik basın açıklamalarında bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Milli Güvenlik Kurulu (MGK), gerçekleştirilen anayasal ve yasal son değişikliklerle, Cumhurbaşkanının başkanlığında, Cumhurbaşkanı Yardımcıları, Adalet, Milli Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlarından kurulmakta ve toplantılarında, karşılıklı fikir alışverişi ile milli güvenliğe ilişkin sorunların en üst seviyede görüşüldüğü ve tartışıldığı bir ortam sağlamaktadır.²⁹⁷

Milli Güvenlik Kurulu'nun 2011-2018 yılları arasındaki genel kurul toplantılarına bakıldığında Suriye kaynaklı kitlesel göçlerin ulusal güvenlik çerçevesinde ele alındığına yönelik ifadelerin ilk kez 28 Nisan 2011 tarihli toplantı ve sonrasındaki bildirimlerde yer almaya başladığı görülmektedir. 28 Nisan 2011 tarihli MGK bildirisindeki ifadeler oldukça yumuşak olup Suriye bağlamında özetle; dost ve kardeş Suriye'de toplumsal olayların tırmanmasından ve yaşanan can kayıplarından duyulan derin kaygı ve üzüntü dile getirilerek Suriye halkının siyasi, sosyal ve ekonomik alanlardaki meşru taleplerinin karşılanması için gerekli reformların hayata geçirilmesi, Suriye yönetimi güvenlik güçlerinin halka yaklaşımlarında azami duyarlılık göstermesi gerektiği dile getirilmiş; bu çerçevede dost ve kardeş Suriye'de toplumsal barış ve istikrarın tesis edilebilmesi, şiddetin sona erdirilmesi ve can güvenliği ile temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması

²⁹⁶ M. Murat Erdoğan, *a.g.e.*, s. 71.

²⁹⁷ <https://www.mgk.gov.tr/index.php/milli-guvenlik-kurulu/genel-bilgi> [Erişim Tarihi: 10.09.2018].

için gerekli adımların ivedilikle atılması yönündeki çabaların taşıdığı önem vurgulanmıştır.²⁹⁸

Milli Güvenlik Kurulu'nun 27 Haziran 2011 tarihli toplantısında da bir öncekine benzer bir biçimde anılan reformların bir an önce yürürlüğe konulması ve anayasal demokrasinin tesisıyla sonuçlanacak gerçek bir siyasi değişim sürecine değinilerek halk hareketlerinin yaşandığı bölge ülkelerinde değişimin barışçıl yollarla sonlandırılmasının bölgenin barış ve istikrarı açısından hayati bir önem taşıdığı vurgulanmıştır. Bu toplantıda ayrıca “insani mülahazalarla” ve “geçici olarak” ülkemize kabul edilen Suriye vatandaşlarının karşılanması amacıyla yürütülen faaliyetlerin gözden geçirildiği dile getirilmiştir.²⁹⁹ 18 Ağustos 2011 tarihli bildiri de benzer bir biçimde Suriye’de beş aydır sürmekte olan toplumsal olaylarda can kayıplarının artarak sürmesinden duyulan endişe dile getirilerek dost ve kardeş Suriye halkının meşru talepleri doğrultusunda demokratik bir siyasi değişim ve dönüşümün gerçekleştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.³⁰⁰

MGK, 27 Ekim 2011 ve 28 Aralık 2011 tarihli toplantılarında bir önceki bildirilerdeki eleştirilerin tonunu yükselterek; Suriye’de sivil halka ve muhaliflere uygulanan şiddet ve yıldırma politikalarından büyük üzüntü ve rahatsızlık duyulduğunu, bunların bir an önce durdurulmasını ve Türkiye’nin süregiden olumsuzluklar karşısında ulusal ve uluslararası düzeyde atılacak adımları değerlendirmekte olduğunu, dile getirmiştir. Milli Güvenlik Kurulu’nun 2012 yılında gerçekleştirdiği Şubat-Nisan ve Haziran toplantı tutanaklarında söz konusu eleştirilerin tonu yükselerek devam etmiş, uluslararası toplumun bu olaylara seyirci kalmaması gerektiği ve Suriye’deki şiddet ortamından kaçarak ülkemize sığınan Suriye vatandaşlarının durumu daha sık vurgulanır olmuştur. MGK’nın 2012 yılı Ağustos tarihli toplantısından itibaren Suriye’deki rejimin halka yönelik düzenlediği saldırılar ve bu çerçevede oluşan güvenlik sorunları ele alınmış, ülkemizdeki Suriyeli göçmenlere değinilerek Suriye’deki otorite boşluğunu istismar etmek isteyen

²⁹⁸ <https://www.mgk.gov.tr/index.php/28-nisan-2011-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi: 10.09.2018].

²⁹⁹ <https://www.mgk.gov.tr/index.php/27-haziran-2011-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi: 10.09.2018].

³⁰⁰ <https://www.mgk.gov.tr/index.php/18-agustos-2011-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi: 10.09.2018].

terörist unsurların yanı sıra ülkedeki çatışma ortamından kaynaklanan ulusal güvenliğimize yönelik tehdit ve risklerin bertaraf edilmesine yönelik güçlü irade teyit edilmiştir.³⁰¹ Bu bağlamda dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, 24.08.2012 tarihinde vermiş olduğu bir beyanatta Türkiye'nin Suriye ile ilgili dış politikasını şu şekilde özetlemekte ve Suriye krizine yıllar değil aylar veya haftalarla ölçülebilecek şekilde ömür biçilebileceğini ifade etmekteydi:

Suriye konusunda uygulanacak üç politika var: *Birincisi* statüko adına Esad'ın yanında olmak, *ikincisi* Suriye'de yaşananlarla ilgilenmemek, *üçüncüsü* ise bizim yürüttüğümüz politika yani Esad'la ilişkimizi yürütmediğimiz için halkın yanında olmak. Türkiye-Suriye ilişkileri, ülkedeki zulüm engellenemeyecek hale gelene kadar kesintiye uğramadı. Biz hiçbir ülkedeki muhaliflere 'ayaklanın' diye çağrıda bulunmadık. Ama bir halk Türkiye'nin de önem verdiği değerler için ayağa kalkmışsa bölgenin en büyük devleti olarak Türkiye'nin kayıtsız kalması beklenemezdi. Biz diplomasinin bütün imkânlarını Suriye'de kullandık. Krizin bu boyuta ulaşmaması için her şey yapıldı. Krizle ilgili batı dünyasıyla birçok kez görüştük ve formüller geliştirdik. Ama Suriye yönetimi bu formüllere imkân tanımadı. Yani Esad, kendi halkına zulüm yapmaya karar verince biz Suriye'nin geleceğine yatırım yaptık. Eğer bu dış politika yerine Esad'ın statükosunu destekleyen bir politika yürütseydik, Türkiye'nin bölgede itibarı kalmazdı. Esad'ın ne zaman gideceğine yönelik bir zaman tayin etmedim ama kendi halkına yabancılaşan rejim ayakta kalamaz. Bu Irak'ta 2 yıl, Bosna'da 3 yıl, Mısır'da 1 yıl sürdü. Biz Suriye'de bütün alternatifi deneyerek bugünlere geldik ama bu sancılı sürecin çok uzun süreceğini düşünmüyorum. Artık bu süreci yıllarla ifade etmek yerine aylar veya haftalarla ifade etmek gerekir.³⁰²

Ancak M. Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya'ya göre, 2011 yılının sonuna geldiğinde Türkiye, Suriye rejimi ile diplomatik ilişkilerini kopararak muhaliflere açık destek vermeye başlamıştır. Dönemin hükümetinin dış politika beklentisi Suriye rejiminin kısa sürede çökmesi ve yerini demokratikleşme sürecini yönetecek bir geçiş hükümetine bırakması yönündeydi. Dolayısıyla mültecilerin bir süre sonra Suriye'ye güvenle geri dönecekleri ve Türkiye'nin 'gönüllü elçileri' olacakları düşünülmekteydi. Ancak Suriye'de olaylar, beklenenden farklı gelişti ve ülke yıkıcı bir iç savaşa sürüklendi. Bunun neticesinde artan sayıda Suriyeli Türkiye'ye sığındı. Başlangıçta Türkiye, bu insan akınını kendi başına yönetmeye çalışmıştır. Fakat

³⁰¹ <https://www.mgk.gov.tr/index.php/28-agustos-2012-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi: 23.09.2018]

³⁰² https://www.ntv.com.tr/turkiye/davutoglu-esada-omur-bicti,Nsez_e7zmEO7uz5O9Pv6hw [Erişim Tarihi: 28.08.2018]

2012 yazı itibariyle uluslararası camiadan artan bir şekilde maddi yardım talep etmiş ancak verilen yardımın yetersizliğinden şikayet eder olmuştur.³⁰³

Arap Baharı isyanları içinde, Ankara için yönetilmesi en zoru kuşkusuz Suriye ayaklanması olmuştur. Çok uzun süredir birbirine mesafeli duran, 1990'ların sonunda bir çatışmanın eşiğine gelmiş bu iki komşu ülke birkaç seneden beri, Türklerin komşuluk diplomasisi çerçevesinde önceden görülmemiş ve şaşırtıcı bir yakınlaşma içine girmişlerdi.(...) Tamamen hazırlıksız yakalanan Ankara için gösteriler çok kötü bir zamana denk gelmiştir. (...) Türkiye, güvenliği için de endişeleniyordu. Suriye ile 800 km'lik bir sınırı paylaşıyordu. Bu ülkedeki her türlü istikrarsızlık Türkiye'nin güvenliği üzerinde çok ciddi sorunlar doğurabilirdi (sınırlarda karmaşa, Türk topraklarına yoğun mülteci akını, sınırın her iki tarafındaki Kürt nüfusun daha fazla özerklik arayışı, Alevilerin memnuniyetsizliği, kendi topraklarında bir mezhep çatışmasının patlak vermesi olasılığı vb.).³⁰⁴

Beşşar Esad'ın çoğunluğu sünni olan Suriye halkına yaptığı baskı ve zulümlerin O'nun Nusayri (ve dolaylı olarak Alevi) mezhebi kimliğine yapılan vurgularla dillendirilerek Suriye muhalefetinin desteklenmesi; Türkiye ana muhalefet partisi CHP'nin, AK Parti'yi sunni mezhepçiliği ve Suriye'nin içişlerine müdahale ile suçlamasına sebebiyet vermiştir. AK Parti Hükümeti ise Suriye iç savaşının ilk yıllarında Suriye'den gelen kitlesel göçmen akınlarına yönelik açık kapı politikasının iç kamuoyundaki meşruiyetini, insani ve demokratik değerlerin yanısıra özellikle İslami – muhafazakar terminolojideki ensar ve muhacir kardeşliği ile misafirlik söylemleri üzerinden sağlamaya çalışmıştır.

Yukarıda tasnif ettiğimiz birinci dönemde başbakanlık görevini üstlenmekte olan Recep Tayyip Erdoğan, 15.07.2012 tarihinde AK Parti Kocaeli 4. Olağan İl Kongresi'ndeki konuşmasında, daha sonraki demeçlerinde de sık sık dile getireceği üzere Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye kabulünde kardeşlik ve misafirlik söylemlerine vurgu yaparak şöyle demişti: Bugün, bölgesine, komşularına sırtını dönen, kardeşlerinin acısına sırtını dönen, sağır-dilsiz bir Türkiye yok. Suriye'de, bu kukla diktatöre, bu taşeron rejime karşı, özgürlük, bağımsızlık, demokrasi

³⁰³ M. Murat Erdoğan, Ayhan Kaya (der.), *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015), ss. 298-299.

³⁰⁴ Djalili, Mohammad-Reza ve Kellner, Thierry, *Arap Baharı Karşısında İran ve Türkiye*, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013), s. 109.

mücadelesinde Suriyeli kardeşlerinin yanında olmaya devam eden bir AK Parti iktidarıyla bir Türkiye var. İlgili konuşmada Türkiye'nin evini, barkını, toprağını, akrabalarını ve kardeşlerini terkeden Suriyelilere kucak açmaya devam edeceğini vurgulayan Erdoğan, o tarih itibarıyla 40 bini aşkın Suriyeli'nin de Türkiye'de misafir olduğunu belirtmişti.³⁰⁵ Birinci dönem boyunca politika yapıcısı olarak Recep Tayyip Erdoğan ve Ahmet Davudoğlu'nun Suriye krizinin kısa sürede sonuçlanacağı ve "Suriyeli muhacir misafirlerimizin" kısa sürede ülkelerine "eman" içinde güvenle döneceklerine yönelik iyi niyetli öngörülerine ve bu doğrultudaki politikalarına rağmen dönem sonuna kadar yani Ağustos 2014 itibarıyla Türkiye'deki sığınmacı sayısı 1,5 milyonu aşmıştı.

Türkiye'nin Suriye'den gelen kitlesel göçmen akınlarına yönelik göç ve güvenlik politikaları bağlamındaki ikinci dönem olarak Ahmet Davudoğlu'nun başbakanlık yaptığı dönem (Ağustos 2014- Mayıs 2016), birinci dönemdeki nisbi sakinliğe karşın Rusya ile uçak düşürme krizi gibi aşağıda kısmen değineceğimiz çeşitli ciddi uluslararası krizlerin yaşandığı bir dönemdir. 2014 yılı Milli Güvenlik Kurulu toplantılarının tamamında; Suriye'deki devam eden çatışma ortamının ülkemiz ve bölgenin güvenlik ve istikrarına yönelik yansımalar, Irak ve Suriye'deki IŞİD ve diğer terör örgütleriyle mücadele çerçevesinde değerlendirilmiş; Türkiye'ye müzahir gruplar, ılımlı muhalifler ve yerinden edilen insanlara yönelik insani yardımlar dile getirilmiştir. Bu arada yılın dördüncü toplantısı olan 13 Ağustos 2014 tarihli Milli Güvenlik Kurulu toplantısı, Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanı olarak son kez katıldığı ve veda ettiği MGK toplantısı olarak kayıtlara geçmiştir.³⁰⁶

Bu süreçte uluslararası kamuoyunun çekingen tavrı, Suriye'nin BM Güvenlik Konseyinde Çin ve Rusya Federasyonu'nun desteklerinin yanı sıra bölgesel bir güç olarak İran'ın da doğrudan desteğini alması BM üzerinden Suriye'ye bir yaptırım gerçekleştirilebilmesi imkânını ortadan kaldırmıştı. Yine Suriye'deki muhaliflerin kendi içlerinde yaşadıkları dağınıklık ve iç çatışmalar, başta el-Kaide, el-Nusra ve

³⁰⁵ <https://www.sabah.com.tr/gundem/2012/07/15/katliamlar-eli-kanli-rejimin-gidisinin-ayak-sesleridir> [Erişim Tarihi: 28.08.2018].

³⁰⁶ <http://www.namehaber.com/haber/turkiye/485291-abdullah-gulun-katildigi-son-mgk-toplantisinda-irak-suriye-ve-gazze-gorusuldu> [Erişim Tarihi: 23.09.2013].

İŞİD olmak üzere pek çok radikal grubun Suriye'deki savaşın tarafı haline gelmelerine neden olmuştu. Bu durum aynı zamanda ABD ve AB gibi güçlerin muhalefete destek vermesini de frenleyen bir rol oynamıştı. Özellikle terör örgütü İŞİD'in devreye girmesi ve vahşet görüntülerinin ardından dünya kamuoyunda Esad'ın gitmesine yönelik baskı ve arzu azalmıştı. İŞİD içindeki batılı savaşçılar Batı kamuoyundaki İslamofobik ve İslam düşmanı refleksleri daha da arttırmış, Esad bütün vahşetine ve acımasızlığına rağmen arkaplanı düşmüştü. 2015 başında Esad'ın Batı kamuoyundaki pozisyonu, 2012'ye göre daha da güçlenmiş ve baskıların yoğunluğu azalmıştı.³⁰⁷

2015 yılı, ibrenin kendisine olumlu yönde dönmesi açısından Beşşar Esad ve Suriye rejimi için bir dönüm yılı olmuş; ABD-batılı koalisyon, Rusya, İran ve Esad güçleri, (hatta PKK-YPG gibi terör örgütleri de dahil olmak üzere) İŞİD gerekçesiyle neredeyse aynı kampta yer alıyormuşçasına bir eylem birliği görüntüsü oluşturmuşlardı. Bölgedeki vekalet savaşlarıyla Suriye'de bir tür Afganistanlaşma süreci yaşanmaya başlamıştı. 2015 yılında Türkiye'nin Suriye sorunu nedeniyle yaşadığı en ciddi uluslararası kriz, 24 Kasım 2015 tarihinde Hatay Yayladağı'nda hava sahamızı ihlal eden Rus uçağının angajman kuralları çerçevesinde düşürülmesi sonucu yaşanmış; Türkiye ve Rusya Federasyonu yetkilileri arasında son yıllarda hiç görülmediği kadar sert polemiklere şahit olunmuştu.

Türkiye'nin Suriye'den gelen kitlesel göçmen akınlarına yönelik göç ve güvenlik politikaları bağlamındaki ikinci dönemde, 2015 yılı MGK bildirimlerinde bu konuyla ilgili olarak özetle; Suriye'de ortaya çıkan güvenlik sorunları ve askeri zaruretler dolayısıyla 22 Şubat 2015 tarihinde icra edilen Şah Fırat Operasyonu, Suriye'de beşinci yıla giren çatışmanın mevcut dinamikleri, DAEŞ dahil Suriye kaynaklı risk ve tehditlerin Türkiye'nin güvenlik ve istikrarına etkileri, ülkemizdeki sığınmacıların durumu, Suriye'de demografik yapının değiştirilmesi, uluslararası kamuoyunun Suriye krizine olan duyarsızlığı, Suriye sınır güvenliği için Türkiye'nin aldığı tedbirler dile getirilerek; Suriye içinde "terör örgütlerinden arındırılmış bölge"

³⁰⁷ M. Murat Erdoğan, *a.g.e.*, s. 74-76.

önerisi yapılmış, Avrupa ülkelerinin Türkiye'ye yönelik Suriyeli mülteci akınına yönelik duyarsızlığı, güney sınırimızdaki hava sahası ihlalleri, Rusya ve İran'ın Suriye rejimi ile ilgili politikaları değerlendirilerek uluslararası toplumun Türkiye'deki Suriyeli mültecilerle ilgili adil bir yük paylaşımı içine girmesi gerektiği ifade edilmiştir. Yılın 18 Aralık 2015 tarihli son MGK toplantısında da özellikle yukarıda anılan uçak krizinin yarattığı gergin bir ortamda; Rusya'nın Suriye'deki rejimle birlikte yürüttüğü faaliyetler ile bu faaliyetlerin mülteci konusu dahil yol açtığı insani sorunlar dile getirilerek Rusya'nın Türkiye'nin meşru tutumuna karşı gösterdiği tavrın kabul edilemezliğine ve Türkiye'nin bu durum karşısında aldığı-alacağı tedbirlere vurgu yapılmıştır.³⁰⁸ 2015 yılında Türkiye'de İçişleri Bakanlığı tarafından Suriyeli düzensiz göçmenler bağlamında yayımlanan düzensiz göç strateji belgesi ve ulusal eylem planında da stratejik öncelikler çerçevesindeki tedbirler belirlenmiştir. Stratejik önceliklerde; düzensiz göçün önlenmesi, düzensiz göçle ilgili sistematik veri toplamanın geliştirilmesi ve düzensiz göç kapsamındaki organize suçlarla mücadele tedbirlerinin güçlendirilmesi gibi temel politika tavsiyelei belirlenmiştir. Söz konusu ulusal eylem planında işbirliği yapılacak kurum ve kuruluşlar ile kurumsal yapı ve araçlara da değinilmiştir.³⁰⁹

Türkiye'nin Suriye kaynaklı kitlesel akınlara yönelik göç ve güvenlik politikaları bağlamında İkinci Dönemin 2016 yılındaki son iki MGK toplantısında da (27 Ocak – 24 Mart) özetle, muhalif gruplarla birlikte Suriye Türkmenlerine olan desteğin devam edeceği, mülteci konusu başta olmak üzere sınır güvenliği tedbirleri, Suriye'nin geleceğinin inşasında ne mevcut rejimin, ne DEAŞ ne de PYD-YPG başta olmak üzere herhangi bir terör örgütünün yer almaması, Suriye müzakerelerinde terörist grupların dikkate alınmaması gerektiği; mülteci ve göç meselesinin Suriye içinde çözüme kavuşturulması maksadıyla Avrupa Birliği'nin siyasi desteğinin de hayata geçirilmesi, bu konuda BM ve uluslararası toplumun daha fazla sorumluluk üstlenmesi gerektiği, Türkiye'nin ısrarla önerdiği “terörden arındırılmış güvenli bölge” ve “uçuşa yasak bölge” uygulamalarının önemi vurgulanmıştır.

³⁰⁸ <https://www.mgk.gov.tr/index.php/18-aralik-2015-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi: 21.09.2018].

³⁰⁹ TC İçişleri Bakanlığı GİGM, *Türkiye Düzensiz Göç Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı*, (Ankara: GİGM Yayınları, 2015), ss. 1-35.

İkinci dönemde karşılaşılan uluslararası ciddi krizler bağlamında başbakan Ahmed Davudoğlu'nun yaklaşımları; kendisinin daha önceki yıllarda yayımlanmış *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*³¹⁰ ve *Teoriden Pratiğe: Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar*³¹¹ adlı eserlerinde dile getirdiği dış politika ilkeleri çerçevesinde şekillenmiştir. Ahmed Davudoğlu'na göre Avrupa ve Ortadoğu'da ekonomi-politik kriz gözönüne alındığında Türkiye'nin gerçekleştirdiği güç temerküzünün-yoğunlaşmasının- anlamı daha doğru kavranacaktır. Davudoğlu, böylesi bir güç temerküzünün altyapısını teşkil ederek daha sonraki dönemlerde analiz ve eleştiri çabaları için temel referans unsurları olduğuna inandığı yeni dış politika ilkelerini şu beş ana başlıkta özetlemektedir:

- (i) Özgürlük-Güvenlik Dengesi,
- (ii) Komşu Ülkelerle Sıfır Sorun ve Komşu Havzalarda Etkinlik,
- (iii) Çok Boyutlu ve Çok Kulvarlı Dış Politika,
- (iv) Yeni Bir Diplomatik Üslup ve Yöntem,
- (v) Ritmik Diplomasi ve Yeni Havzalara Açılım.³¹²

Ahmed Davudoğlu'na göre, statik değil dinamik olan bu ilkeler Türkiye'nin uluslararası konumunda kapsamlı bir restorasyon öngörmektedir. Örneğin O'na göre "Özgürlük-Güvenlik Dengesi", demokrasi eksenli bir iç restorasyon ilkesi olup bu, iç restorasyonun dış politika bağlantılarını kurmaya dönüktür. Bu bağlamda Davudoğlu, "Komşularla Sıfır Sorun" ilkesini de şu şekilde tanımlamaktadır:

Komşularla Sıfır Sorun ilkesi bir taraftan yakın havzalarla ilişkilerde bir restorasyon; diğer taraftan gerek iç, gerek dış kamuoyunda Türkiye ile ilgili yeni bir zihniyet ve algı oluşturma hedefine dönüktür ve bu anlamda büyük ölçüde başarıya ulaşmıştır. Bugün artık Türk dış politikası, geçmişte Yunanistan ve SSCB örneklerinde olduğu gibi tek bir komşu ülke ile yaşanan gerilimler üzerinden ele alınmamaktadır. Uluslararası kamuoyunda ise Türkiye sadece konjonktürel sorunlarla değil; aynı zamanda çok boyutlu bir

³¹⁰ Ahmed Davudoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, (İstanbul: Küre Yayınları, 2001).

³¹¹ Ahmed Davudoğlu, *Teoriden Pratiğe: Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar*, (İstanbul: Küre Yayınları, 2013).

³¹² Ahmed Davudoğlu, *Teoriden Pratiğe: Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar*, 2. Baskı, (İstanbul: Küre Yayınları, Mart 2013), s. 16.

yaklaşım ile yeni havzalara açılma ilkesine dayalı küresel ve bölgesel ölçekli inisiyatiflerle gündeme gelmektedir.³¹³

Türkiye'nin Suriye'den gelen kitlesel göç akınlarına yönelik göç ve güvenlik politikaları bağlamındaki Üçüncü Dönem, Binali Yıldırım'ın başbakanlık yaptığı (Mayıs 2016- Haziran 2018) arası dönem olarak kategorize edilebilir. Bu dönemin retorik olarak alamet-i farikası, Binali Yıldırım'ın göreve geldiği ilk günden itibaren dile getirdiği "bölgede ve dünyada dostlarını artıran ve düşmanlarını azaltan bir dış politika" söylemi olmuştur.³¹⁴ Anılan söylem, dışarıdan Ahmet Davudoğlu'nun "komşularla sıfır sorun" politikası ile paralellik arz ediyormuş gibi görünse de gerçekte Ahmed Davudoğlu'nun Suriye krizi başta olmak üzere söz konusu politikasında başarısız olduğuna ve "dostları artırmak yerine düşmanları artırdığına" yönelik üstü kapalı bir eleştiri içermektedir.

Üçüncü Dönem MGK toplantılarında Suriye kaynaklı göç ve güvenlik sorunları Mayıs 2016'dan itibaren Suriye'deki iç savaşın ülkemizdeki terör olaylarına zemin hazırladığı, PKK'nın Suriye kolu olan PYD/YPG'ye Prag, Stockholm, Berlin ve Paris'te temsilcilik açılması suretiyle verilen desteklerin dostluk ve müttefiklikle bağdaşmayacağı şeklinde vurgulanmıştır.³¹⁵ 15 Temmuz FETÖ/PDY terör örgütünün darbe girişiminin ardından 20 Temmuz 2016'da toplanan MGK'da ülkenin içinde bulunduğu ciddi yakın tehdit ve öncelikler dolayısıyla Suriye'ye yönelik herhangi bir değinide bulunulmamıştır. Söz konusu MGK toplantısı, Suriye krizi boyunca Suriye'ye hiç değinide bulunulmayan tek MGK toplantısı olarak bir istisna teşkil etmektedir.

28 Eylül 2016 tarihli MGK toplantısında, Suriye sınırlarımızda bir terör koridoru oluşmaması için başlatılan Fırat Kalkanı operasyonunun öncelikli iki amacından ilkinin sınır güvenliğimizin sağlanarak bölgede yaşayanların can ve mal güvenliğinin temin edilmesi, ikincisinin de DEAŞ ve PYD-YPG terör unsurlarının bütünüyle temizlenerek ülke bütünlüğü için Özgür Suriye Ordusunun (ÖSO)

³¹³ Ahmed Davudoğlu, *a.g.e.*, s. 17.

³¹⁴ <http://www.karar.com/gundem-haberleri/binali-yildirim-dostlarini-artiran-dusmanlarini-azaltan-bir-dis-politika-160763> [Erişim Tarihi: 22.09.2018].

³¹⁵ <https://www.mgk.gov.tr/index.php/26-mayis-2016-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi: 30.09.2018].

desteklenmesi olduğu dile getirilmiştir. Yine Suriye krizi başladığından beri sınırın her iki tarafında da mağdurlar ve mazlumlara her türlü insani yardımı yapan Türkiye'nin bu tavrını önümüzdeki dönemde de sürdüreceği dile getirilmiştir.³¹⁶ 30 Kasım 2016 tarihli MGK toplantı tutanağında da bir önceki toplantıdakine benzer bir biçimde kardeş Suriye halkı ve bölgedeki vatandaşlarımızın güvenliği için terörist PKK/PYD-YPG unsurlarının terör koridoru oluşturma hedeflerine izin verilmeyeceği vurgulanmıştır.³¹⁷

Suriye kaynaklı göç ve güvenlik sorunlarının 2017 yılındaki MGK toplantı tutanaklarına yansımaları da şu şekilde olmuştur: 31 Ocak tarihli toplantı tutanağında özetle Suriye'de gerçekleştirilen ateşkesin korunması ve güçlendirilmesi ile Astana toplantısı ele alınarak Türkiye'nin siyasi geçiş sürecinin başlatılmasına yönelik çabalarını ve insani sorumluluklarını yerine getirmeye devam edeceği kaydedilmiştir.³¹⁸ 29 Mart tarihli toplantı tutanağında ülkemizin sınır güvenliğini sağlamak, DEAŞ terör örgütünün tehdit ve saldırılarını önlemek ve yerinden edilmiş Suriyeli kardeşlerimizin ülkelerine dönüşlerine imkân vermek amacıyla yürütülen Fırat Kalkanı hareketinin başarıyla sonuçlandığı deklare edilerek insani yardım ihtiyacının acilen çözülmesi için terörden arındırılmış bölgelerin şart olduğu vurgulanmıştır.³¹⁹

Türkiye Cumhuriyeti'nin Suriye kaynaklı kitlesel göç akınlarıyla ilgili göç politika ve stratejilerini belirlemek amacıyla zaman zaman İçişleri Bakanı başkanlığında Göç Politikaları Kurulu toplanmaktadır. Yukarıda değindiğimiz Üçüncü Dönem içerisinde yer alan birinci ve ikinci Göç Politikaları Kurulu (GPK) toplantıları sırasıyla 2017 yılının şubat ve nisan aylarında toplanmış; bu toplantılardan ikincisi, 26 Nisan 2017 tarihinde İçişleri Bakanı Süleyman Soylu başkanlığında gerçekleştirilmiştir.³²⁰ Bu kurula Aile ve Sosyal Politikalar, Avrupa Birliği, Çalışma ve Sosyal Güvenlik, Dışişleri, İçişleri, Kültür ve Turizm, Maliye,

³¹⁶ <https://www.mgk.gov.tr/index.php/28-eylul-2016-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi: 30.09.2018].

³¹⁷ <https://www.mgk.gov.tr/index.php/30-kasim-2016-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi: 01.10.2018].

³¹⁸ <https://www.mgk.gov.tr/index.php/31-ocak-2017-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi: 03.10.2018].

³¹⁹ <https://www.mgk.gov.tr/index.php/29-mart-2017-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi: 04.10.2018].

³²⁰ <http://www.goc.gov.tr/icerik6/goc-politikalari-kurulu-ikinci-kez-toplandi-350-361-10621-icerik> [Erişim Tarihi: 14.06.2017]

Milli Eğitim, Sağlık, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme ve Kalkınma Bakanlıkları müsteşarları ile Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanı, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkan Yardımcısı ve Göç İdaresi Genel Müdürü katılmıştı.

İçişleri Bakanı Süleyman Soylu'nun Göç Politikaları Kurulu'nun ikinci toplantısında gerçekleştirmiş olduğu konuşma, Suriye kaynaklı kitlesel göç ve güvenlik sorunları bağlamında üçüncü döneme ilişkin göç ve güvenlik politikalarını da bir bakıma özetlemektedir. Avrupa Birliği ve uluslararası toplumun söz konusu kitlesel akınlar konusundaki duyarsızlığına da ciddi eleştirilerde bulunan Soylu, anılan konuşmada özetle şöyle demektedir: "Varsa yoksa polisiye tedbir, varsa yoksa güvenlik önlemi, varsa yoksa yasaklamalar, varsa yoksa uluslararası kuruluşlardaki göstermelik olağanüstü oturumlar. Varsa yoksa sınırdan içeri girecek mülteciler için yapılan parmak hesapları. Ara sıra sosyal medya aracılığıyla yayılan ve dünyayı şoke eden küçük bebeklere ait ölüm veya yaralanma görüntüleriyle biraz hareketlenir gibi olan ama sonra hızla yeniden kararan, kör ve sağır olan vicdanlar. Gelinek noktada yine maalesef dünyaya karşı medeniyet değerlerini yazmakla övünen, 'Venedik Kriterleri' diyen, 'insan hakları' diyen 500 milyonluk Avrupa'nın, 80 milyonluk Türkiye'nin barındırdığı mültecinin ancak üçte biri kadar mülteciyi, mırın kırın ederek kabul ettiği bir tablo ile karşı karşıyayız."³²¹

Suriye kaynaklı göç ve güvenlik politikaları bağlamında tasnif ettiğimiz üçüncü ve dördüncü dönemlerin her ikisinde de içişleri bakanı olarak görev yapan Süleyman Soylu, o güne dek Türkiye'nin mülteci sorununa toplam 25 milyar dolar harcadığını aktararak Batı'nın bu konudaki yaklaşımına kıyasla Türkiye Cumhuriyeti'nin izlediği göç ve güvenlik politikasını şu şekilde yorumlamıştı:

Açıkça görülmüştür ki bütün bu süreç boyunca, Batı'nın Ortadoğu ve Türkiye hayali şudur; 'silahını satabildiği, gelecekte de nüfus yapısını kendi lehine değiştirebileceği, petrolünden ve jeopolitik konumundan istifade edebileceği bir Ortadoğu ve Ortadoğu'ya bu yeni şekli verirken ortaya çıkabilecek güvenlik sorunlarına karşı kendisini koruyabilecek, bir ileri karakol, bir sınır bariyeri görevi görebilecek bir Türkiye'. İşte 2011'den beri

³²¹ <http://www.goc.gov.tr/icerik6/goc-politikalari-kurulu-ikinci-kez-toplandi-350-361-10621-icerik> [Erişim Tarihi: 20.09.2018].

gördüğümüz yaklaşımın özeti budur. PKK, KCK, DEAŞ, PYD, YPG gibi terör örgütleriyle ve Esed'le birlikte harmanladıkları tiyatronun özeti de aslında budur.

Sorumlu bir devlet anlayışıyla Türkiye, terörle mücadelesini bahane göstererek göç politikalarında bir tavır değişikliği, katılık veya hukuk dışılık göstermemiştir. Türkiye, hiç kimseyi kapıdan çevirmemiş, kitleleri, arkalarından gelen kurşunlara ve bombalara rağmen geri döndürmemiştir ve kurumsal altyapıyı hazırlarken de gerek sosyal anlamda gerek güvenlik anlamında büyük zafiyetlere, çatışmalara müsaade etmemiştir. Bu kolay bir iş değildir ve açıkça ifade etmek isterim ki ülkemizde izlenen göç politikası, insan hakları temelinde, uluslararası normlara uygun bir politikadır.³²²

Göç Politikaları Kurulu'nun ikinci toplantısında Süleyman Soylu, yukarıdaki açıklamalarına ilaveten; Ortadoğu'da ciddi bir göç baskısı bulunduğunu ve bunun küresel terör ve ciddi bir tehdit unsuru haline geldiğini aktararak jeopolitik olarak en kritik bölgede bulunan Türkiye'nin göç politikasını içeriden ve dışarıdan kötü bir noktaya taşımak isteyenler bulunduğunu vurgulamış; birtakım yabancı istihbarat birimlerinin de çabalarıyla toplumumuzla Suriyeli sığınmacıların karşı karşıya getirilmek istendiğini dile getirmişti.

Mayıs 2017 tarihli MGK toplantısında Türkiye'nin Suriye ihtilafına siyasi çözüm bulmak için Rusya Federasyonu ve İran ile birlikte tesis etmeye çalıştığı "çatışmasızlık bölgelerinin" insani ve siyasi açıdan bölge barışına katkı sağlayacağı belirtilmiş, Fırat Kalkanı hareketi ile DEAŞ terör örgütünden temizlenen bölgelerin yaşanılabilir hale gelmesiyle yüz bini aşkın Suriyelinin ülkelerine geri döndüğü dile getirilmiştir.³²³ Ekim 2017 tarihli MGK toplantısında TSK unsurlarının İdlib'te "gerginliği azaltma görev gücü" kapsamında yürüttüğü harekate değinilmiş, Suriye'de kalıcı barışı tesis etmek amacıyla Astana mutabakatı çerçevesinde görev yapan unsurlarımızın İdlib çatışmasızlık bölgesindeki görevini başarıyla sürdürdüğü dile getirilmiştir.³²⁴ Kasım 2017 tarihli MGK toplantısında da Astana toplantılarında alınan kararların sürece ve barışı tesis etme gayretlerine müsbet katkı sağladığına dikkat çekilmiş; PKK/PYD-YPG terör örgütünün Suriye'nin kadim demografik

³²² http://www.goc.gov.tr/icerik6/goc-politikalari-kurulu-ikinci-kez-toplandi_350_361_10621_icerik [Erişim Tarihi: 20.09.2018].

³²³ <https://www.mgk.gov.tr/index.php/31-mayis-2017-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi: 06.10.2018].

³²⁴ <https://www.mgk.gov.tr/index.php/16-ekim-2017-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi: 06.10.2018].

yapısını, örtülü etnik temizlik yaparak bozması ve toprak edinme çabalarının uluslararası hukuka ve insan haklarına aykırı olduğu, Türkiye'nin kendi güvenliğini sağlamak amacıyla özellikle sınır bölgesinde gereken her türlü tedbiri almaya devam edeceği vurgulanmıştır.³²⁵

2018 yılına gelindiğinde Suriye iç savaşındaki kaosu devam ettiği ve Türkiye'nin bu bağlamda daha önceden dile getirdiği argümanlar çerçevesinde eski pozisyonunu koruduğu görülmektedir. Ocak 2018 tarihli MGK toplantısında yine Türkiye'nin sınırlarının hemen yanbaşıda bir terör koridoru ve terörist ordusu kurulmasına izin vermeyeceği; sınır güvenliğini tahkim etmenin yanı sıra vatandaşlarımız ve bölge halkının can ve mal güvenliğini sağlamak amacıyla ilk aşamada Suriye'nin batısından ülkemize yöneltilen tehditlerin bertaraf edilmesi için gereken adımların derhal ve kararlılıkla atılacağı vurgulanmıştır.³²⁶ Nitekim 17 Ocak 2018 tarihli bu MGK toplantısından hemen 3 gün sonra, 20 Ocak 2018 tarihi itibarıyla TSK, ÖSO'ya bağlı birliklerle Zeytin Dalı Harekatı'nı başlatmıştır.

Zeytin Dalı Harekatı'ndan sonra Mart 2018 tarihinde toplanan ilk MGK toplantısında anılan operasyonun gerekçesi; "ülkemize yönelik saldırılar gerçekleştiren teröristleri etkisiz hale getirmek, Türkiye'nin hudut güvenliğini sağlamak, bölgesel ve küresel barışa katkıda bulunmak, yerlerinden edilmiş Suriyelilerin yurtlarına geri dönüşlerini temin etmek ve Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunmasına yardımcı olmak"³²⁷ şeklinde ifade edilmiştir. 17 Nisan ve 30 Mayıs 2018 tarihli MGK toplantı tutanaklarında da benzer vurgular söz konusudur.

Suriye kaynaklı kitlesel göçler bağlamında Türkiye Cumhuriyeti'nin göç ve güvenlik politikalarındaki Dördüncü Dönem de, cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişle tek politika yapıcısı olarak Recep Tayyip Erdoğan'ın başkan olduğu 2018 ve sonrasını kapsayan dönem (Haziran 2018 – halen) olarak tasnif

³²⁵ <https://www.mgk.gov.tr/index.php/28-kasim-2017-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi: 07.10.2018].

³²⁶ <https://www.mgk.gov.tr/index.php/17-ocak-2018-tarihli-basin-aciklamasi> [Erişim Tarihi: 07.10.2018].

³²⁷ <https://www.mgk.gov.tr/index.php/28-mart-2018-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi: 09.10.2018].

edilebilir. Başkanlık seçiminden sonra gerçekleştirilen ilk MGK toplantısında başta FETÖ/PDY, PKK/PYD-YPG ve DEAŞ olmak üzere milli birliğimizi tehdit eden terör örgütlerine karşı yurt içi ve yurt dışında devam eden mücadeleye aynı kararlılıkla devam edileceği, ülkemizin milli güvenlik hassasiyetlerinin yeni dönemde de aynı şekilde süreceği, Suriye’de halen terör örgütlerinin etkinlik gösterdiği bölgelerin bir an önce güvenli hale getirilmesine ve bölge halkının evlerine dönüşünü hızlandırmaya yönelik somut adımlar atılmaya başlanacağı vurgulanmıştır.³²⁸

İran’da, İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, Rusya Federasyonu Başkanı Vladimir Putin ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın katılımlarıyla gerçekleştirilen 7 Eylül 2018 tarihli İdlib Üçlü Zirvesinin ortak basın toplantısında; Erdoğan, sekiz yıllık Suriye krizi sürecinde Türkiye’nin Suriyeli sığınmacılara yaklaşımını ve bu bağlamdaki göç ve güvenlik politikalarını bir bakıma şu şekilde özetlemiştir:

Yaklaşık 8 yıldır devam eden ihtilafın bir günde çözülmesini beklemek elbette mümkün değildir. Zirvede Suriyeli mültecilerin ülkelerine geri dönüşü konusunu da ele aldık. İdlib halkının yeni felaketlere maruz kalmasını asla arzu etmiyoruz. 3 buçuk milyon Suriyeliye daha ev sahipliği yapmaya gücümüz de imkânlarımız da yetmez.(...) Ancak biz başkaları gibi geriye yaslanıp yangını seyretmek yerine onu söndürmenin yollarını arıyor. Bunun için elimizi taşın altına koyuyoruz. Aramızdaki farklılara değil asgari müştereklere odaklandık. Bu sayede Soçi ve Astana, Cenevre’de siyasi çözüm için yürütülen çabaların katalizörü olduk.(...)

Önümüzdeki günlerde üç garantör ülkenin temsilcileri Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri’nin Suriye Özel Temsilcisi ile Cenevre’de yeniden bir araya gelecekler. Anayasa Komitesinin kuruluş süresine dair hazırlıklar ele alınacak ve son aşamaya gelindi diyebiliriz. Astana süreci sayesinde gündeme gelen bu komitenin bir an evvel kurulması ve işlevsel hale gelmesi siyasi sürece yeni bir dinamizm kazandıracaktır. Zirvede Suriyeli mültecilerin ülkelerine geri dönüşü konusunu da ele aldık. 3,5 milyonu aşkın Suriyeliye ev sahipliği yapan bir ülke olarak mültecilerin gönüllü ve güvenli biçimde geri dönüşlerine ilke olarak olumlu yaklaşıyoruz. Elbette bunun için Birleşmiş Milletler ile eşgüdüm sağlanması sahada ve siyasi süreçte elverişli şartların oluşturulması şarttır. Şüphesiz bu sorumluluk yalnızca üç garantör ülkenin değil tüm uluslararası toplumdur.(...)

³²⁸ <https://www.mgk.gov.tr/index.php/30-temmuz-2018-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi: 09.10.2018].

Bizim atacağımız adım nedir mümkün olduğunca müşterek olarak birlikte buradan olabilecek göçü engellemektir. Bunun için de terörle mücadelede başarılı olmamız lazım. Bugünkü toplantının özellikle silahların bırakılmasını sağlamaya yönelik buradan çıkan mesaj artık terör gruplarına da çok kararlı bir duruşun ifadesidir. Bunu bizim başarmamız gerekiyor."³²⁹

İdlib Üçlü Zirvesinden sonra gerçekleştirilen 20 Eylül 2018 tarihli MGK toplantısında; Türkiye'nin Suriye'de yıllardır süren insanlık dramına yenilerinin eklenmesini önlemek ve barışa katkı sağlamak amacıyla Astana Süreci doğrultusunda İdlib çatışmasızlık bölgesine 12 gözlem noktası kurduğu ve Cenevre ile Astana süreçlerinin yanı sıra Rusya ile Soçi'de varılan mutabakatın başarısı için samimi gayret gösterdiği dile getirilerek Suriye krizinin çözümü konusunda uluslararası toplum, siyasi ve insani sorumluluklarını daha hızlı ve etkin bir şekilde yerine getirmeye davet edilmiştir.³³⁰

Suriye kaynaklı göç ve güvenlik politikaları bağlamında tasnif ettiğimiz üçüncü ve dördüncü dönemlerin her ikisinde de dışişleri bakanlığı görevini üstlenen Mevlüt Çavuşoğlu da anılan politikaların icrasında etkin bir rol üstlenmiştir. Mevlüt Çavuşoğlu, 4 Ekim 2018 tarihinde Hollanda Dışişleri Bakanı Stef Blok ile TRT World Forum kapsamında düzenlenen "Parçalanmış Bir Dünyada Adil Bir Barış Aramak" başlıklı özel oturumda çatışmaların barışçıl yollarla önlenmesi ve çözümünde Türkiye'nin aktif bir rol üstlendiğini ve sadece Türkiye'deki Suriyeliler için 32 milyar dolar harcadığını ve günümüzde göçün karşılaştığımız en büyük zorluklardan biri olduğunu dile getirmiştir. Çavuşoğlu Suriye krizi ve bu konudaki göç ve güvenlik politikaları konusunda da şu beyanlarda bulunmuştur:

Ruslarla İdlib konusunda imzaladığımız mutabakat yalnızca insani açıdan bir felaketi önlemedi aynı zamanda hem Türkiye'ye hem de Avrupa'ya yeni bir göç akınına önledi. Şimdi siyasi çözüm için yeni bir pencere açıldı. İdlib olmasaydı bunu yapamazdık. Aksi halde muhalefet olmazdı, rejim ve muhalefet arasında anayasa ve Suriye için en iyi çözüm olan siyasi çözüm için bir müzakere olmazdı. Şimdi bütün ortaklarımızı siyasi sürece daha fazla odaklanmaya teşvik ediyoruz.(...) Göçmen, sığınmacı ya da mülteci durumuna düşen kişiler, dünyanın her yerinde düşmanlık ya da olumsuz bakış

³²⁹ <https://www.haberler.com/cumhurbaskani-recep-tayyip-erdogan-11213769-haberi/> [Erişim Tarihi: 30.09.2018]

³³⁰ <https://www.mgk.gov.tr/index.php/20-eylul-2018-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi: 09.10.2018].

açılırlarıyla karşılaşmaktadırlar. Bu elbette ki bir güvenlik meselesi ama bu konuya sadece güvenlik açısından bakarsak yanlış yapmış oluruz. Bu konuya aynı zamanda insani açıdan bakmalıyız. Bu konuyu çözmeliyiz. Hiçbir ülke bu konuyu tek başına çözemez. Şimdi AB, Avrupa ülkeleri, transit ülkeler ve Yunanistan ile yapmaya çalıştığımız tam da bu. Düzensiz göçü önlemeliyiz. Bunun için de ilk olarak kaçakçılarla mücadele etmeliyiz. Kontrol mekanizmalarını da geliştirmeliyiz.³³¹

Bu bölümde Türkiye Cumhuriyeti'nin Suriye krizine yönelik göç ve güvenlik politikaları bağlamında tasnif ettiğimiz dört dönemin ilk ikisine nazaran üçüncü ve dördüncü dönemlerde Türkiye'nin daha proaktif bir yaklaşım sergilediği ve terörü içerde değil ülke sınırları dışında karşılamaya yönelik "Fırat Kalkanı" ve "Zeytin Dalı" gibi operasyonlar gerçekleştirmiş olduğu görülmektedir. Söz konusu son iki dönemde Türkiye Cumhuriyeti, Suriye iç savaşı ve kitlesel göç akınları kaynaklı güvenlik sorunları bağlamında Suriye içinde gerçekleştirdiği operasyonlarının gerekçesini MGK toplantılarında da ifade edildiği üzere Türkiye'nin terör örgütlerine karşı meşru müdafaa hakkı ve yerinden edilmiş bölge halkının evlerine güvenli geri dönüşlerinin temin edilmesi olarak deklare etmiştir.

Türkiye'nin Suriyeli sığınmacılar bağlamındaki göç ve güvenlik politikaları ile ilgili olarak dört farklı dönemsal tasniften söz edilse bile devletlerin güvenlik politikalarında sürekliliğin esas olması dolayısıyla yaklaşık olarak 10 yıllık bu süreçte makro seviyede bir sürekliliğin söz konusu olduğu görülmektedir. Nitekim Prof. Dr. Adem Esen ve Mehmet Duman editörlüğünde hazırlanan *Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler* adlı çalışmada Türkiye'nin zorunlu göçe maruz kalan Suriyelilere yönelik politikaları hakkında makro seviyede üç görüş öne çıkmıştır: Bunlardan birincisi; Türkiye'nin sürecin en başından beri Suriyeli göçmenlere yönelik uygulamakta olduğu açık-kapı politikasının, İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinin 14. Maddesinde ifadesini bulan norma, Türkiye'nin uluslararası yükümlülüklerine ve Türkiye ile Suriye vatandaşları arasında var olan ortak geçmişe uygun olmasına binaen desteklenmesi gerektiğidir.

³³¹ <http://www.milliyet.com.tr/bakan-cavusoglu-ndan-suriye-siyaset-2754306/> [Erişim Tarihi: 09.10.2018].

İkincisi; göç dalgasının yol açtığı menfi sonuçların bertaraf edilmesinde, sorunu “geçici” bir sorun olarak değil, “kalıcı” bir sorun olarak tanımlayan bir paradigma izlenmesinin zorunlu olduğudur. Üçüncüsü ise; sorunların etkin çözümüne yönelik kamu politikalarının takip edileceği varsayımı ile Suriyeli göçmenlerin toplumsal entegrasyonu sayesinde Türkiye, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri ile olan ekonomik ve kültürel ilişkilerini daha fazla güçlendirecek ve Suriye krizi sonrası dönemde Suriye’nin ekonomik ve toplumsal yapılanmasına katkı sağlayacaktır.³³²

³³² Adem Esen ve Mehmet Duman (ed.), *Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler*, (İstanbul: WALD Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Vakfı, 2016), ss. 215-216.

3.3 SONUÇ

Türkiye ile Suriye arasında, 2007-2011 arası dönemde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Devlet Başkanı Beşşar Esad öncülüğündeki model komşuluk ve ortaklık ilişkisi ortak bakanlar kurulu toplantılarıyla zirve noktasına ulaşmıştı. Ancak Mart 2011'den itibaren Suriye'de sergilenen rejim karşıtı eylemlerden başlamak üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin Suriye kaynaklı kitlesel akınlara yönelik göç ve güvenlik politikalarında, politika yapıcılarının farklı söylem ve pratikler sergiledikleri dört temel dönem söz konusudur. Recep Tayyip Erdoğan'ın başbakanlık – Ahmet Davudoğlu'nun dışişleri bakanlığı yaptığı birinci dönemde (Mart 2011-Ağustos 2014); Erdoğan ve Davutoğlu, öncelikle toplumdan gelen demokratik ve haklı taleplerin karşılanması için Ağustos 2011'e kadar Suriye rejimi ve Esad'a dostane mesajlar vermeye devam etmişlerdir. Suriye rejimi ve Esad'ın olumsuz cevap vererek olayları şiddetle bastırması sonucunda, Türkiye ve Suriye arasındaki model komşuluk ve ortaklığın yerini karşılıklı suçlamalar ve düşmanlık almıştır. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin güvenlikle ilgili en üst koordinasyon kurulu olan Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) toplantılarında da, Suriye kaynaklı kitlesel göçlerin ulusal güvenlik çerçevesinde ele alındığına yönelik ifadeler ilk kez 28 Nisan 2011 tarihli toplantı ve sonrasındaki bildirimlerde yer almaya başlamıştır. 2011 yılındaki MGK bildirimlerinde özetle; dost ve kardeş Suriye'de toplumsal olayların tırmanmasından ve can kayıplarından duyulan endişe ve üzüntü dile getirilerek Suriye yönetiminin halka yaklaşımlarında azami duyarlılık göstermesi gerektiğine; geçici olarak ülkemize kabul edilen Suriye vatandaşları için yürütülen insani faaliyetlere ve Suriye halkının meşru taleplerini karşılayacak demokratik bir siyasi dönüşümün gerçekleştirilmesi gerektiğine değinilmiştir.

Milli Güvenlik Kurulu'nun 2012 yılında gerçekleştirdiği toplantılarında söz konusu eleştirilerin tonu yükselerek devam etmiş, uluslararası toplumun bu olaylara seyirci kalmaması gerektiği ve Suriye'deki şiddet ortamından kaçarak ülkemize sığınan Suriyelilerin durumu daha sık vurgulanmıştır. Anılan toplantı tutanaklarında; rejimin halka düzenlediği saldırılar ve bu çerçevede oluşan güvenlik sorunları ele

alınmış, Suriye'deki otorite boşluğunu istismar etmek isteyen terörist unsurların yanı sıra ülkedeki çatışma ortamından kaynaklanan ulusal güvenliğimize yönelik tehdit ve risklerin bertaraf edilmesi konusundaki güçlü iradeye vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, 24.08.2012 tarihinde vermiş olduğu bir beyanatta Türkiye'nin Suriye ile ilgili dış politikasını Suriye halkının yanında olmak şeklinde özetlemiş ve Suriye krizine yıllar değil aylar veya haftalarla ölçülebilecek şekilde ömür biçmiştir. Başka bir deyişle dönemin hükümeti Suriyeli sığınmacıların kısa bir süre sonra Suriye'ye güvenle geri döneceklerini düşünmüş; ancak Suriye'nin iç savaşa sürüklenmesi neticesinde Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin sayısı dramatik bir biçimde artmaya başlamıştır. Gayri resmi mahfillerde Beşşar Esad'ın Nusayri ve dolaylı olarak Alevi kimliğine yapılan vurgularla eleştirilerek hükümetçe Suriye muhalefetinin desteklenmesi; CHP'nin, AK Parti'yi sünni mezhepçiliği ve Suriye'nin içişlerine müdahale ile suçlamasına sebebiyet vermiştir. AK Parti Hükümeti ise Suriye'den gelen kitlesel göçmen akınlarına yönelik açık kapı politikasının meşruiyetini, insani ve demokratik değerlerin yanısıra özellikle ensar ve muhacir kardeşliği ile misafirlik söylemleri üzerinden sağlamaya çalışmıştır. Birinci dönem boyunca Recep Tayyip Erdoğan ve Ahmet Davudoğlu'nun Suriye krizinin kısa sürede sonuçlanacağı ve "Suriyeli muhacir misafirlerimizin" kısa sürede ülkelerine "eman" içinde güvenle döneceklerine yönelik iyiniyetli tahminlerine ve bu doğrultudaki politikalarına rağmen dönem sonuna kadar yani Ağustos 2014 itibariyle Türkiye'deki sığınmacı sayısı 1,5 milyonu aşmıştır.

Türkiye'nin Suriye'den gelen göçmen akınlarına yönelik göç ve güvenlik politikalarındaki ikinci dönem olarak Ahmet Davudoğlu'nun başbakanlık yaptığı dönem (Ağustos 2014 - Mayıs 2016); birinci dönemdeki nisbi sakinliğe karşın Rusya ile uçak düşürme krizi gibi çeşitli ciddi uluslararası krizlerin yaşandığı bir dönemdir. 2014 yılı Milli Güvenlik Kurulu toplantılarının tamamında; Suriye'deki çatışma ortamının ülkemiz ve bölgenin güvenlik ve istikrarına yönelik yansımaları, Irak ve Suriye'deki IŞID ve diğer terör örgütleriyle mücadele çerçevesinde değerlendirilmiş; Türkiye'ye müzahir gruplar, ılımlı muhalifler ve yerinden edilen insanlara yönelik insani yardımlar dile getirilmiştir. 2015 yılı, Beşşar Esad ve Suriye rejimi için bir dönüm yılı olmuş; IŞID gerekçesiyle ABD-batılı koalisyon, Rusya, İran ve Esad

güçleri, PKK-YPG gibi terör örgütleri ile birlikte bir eylem birliği görüntüsü yaratmışlar; bölgedeki vekalet savaşlarıyla Suriye’de bir tür Afganistanlaşma süreci yaşanmaya başlamıştır. 2015 yılı MGK bildirimlerinde özetle; Suriye’de ortaya çıkan güvenlik sorunları dolayısıyla 22 Şubat 2015 tarihinde icra edilen Şah Fırat Operasyonu, Suriye kaynaklı risk ve tehditlerin Türkiye’nin güvenlik ve istikrarına etkileri, Suriye’de demografik yapının değiştirilmesi, sınır güvenliği için Türkiye’nin aldığı tedbirler dile getirilerek Suriye içinde terör örgütlerinden arındırılmış bölge önerisi yapılmış, güney sınırimızdaki hava sahası ihlalleri, Rusya ve İran’ın Suriye rejimi ile ilgili politikaları değerlendirilip uluslararası toplumun Türkiye’deki Suriyeli mültecilerle ilgili adil bir yük paylaşımı içine girmesi gerektiği ifade edilmiştir. 2016 yılı Ocak ve Mart aylarındaki MGK toplantılarında özetle, muhalif gruplarla birlikte Suriye Türkmenlerine olan desteğin devam edeceği, sınır güvenliği tedbirleri, Suriye’nin geleceğinin inşasında mevcut rejim veya herhangi bir terör örgütünün yer almaması gerektiği; iltica ve göç sorunlarının çözümü amacıyla terörden arındırılmış güvenli bölge ve uçuşa yasak bölge uygulamalarının önemi, vurgulanmıştır.

Türkiye’nin Suriye kaynaklı göç akınlarına yönelik göç ve güvenlik politikaları bağlamındaki üçüncü dönemin (Mayıs 2016- Haziran 2018) ayırdedici özelliği, başbakan Binali Yıldırım’ın göreve geldiği ilk günden itibaren dile getirdiği; bölgede ve dünyada dostlarını artıran ve düşmanlarını azaltan bir dış politika, söylemi olmuştur. Bu döneme ait MGK toplantılarında Mayıs 2016’dan itibaren Suriye’deki iç savaşın ülkemizdeki terör olaylarına zemin hazırladığı, PKK’nın Suriye kolu olan PYD/YPG’ye verilen desteklerin dostluk ve müttefiklikle bağdaşmayacağı vurgulanmış; sınırlarımızda bir terör koridoru oluşmaması için başlatılan Fırat Kalkanı operasyonunun öncelikli iki amacına değinilmiştir. Söz konusu amaçlardan ilki sınır güvenliğimizin sağlanarak bölgede yaşayanların can ve mal güvenliğinin temin edilmesi iken ikincisi de DEAŞ ve PYD-YPG terör unsurlarının bütünüyle temizlenerek ülke bütünlüğü için Özgür Suriye Ordusunun (ÖSO) desteklenmesi olarak açıklanmıştır. 2017 yılındaki MGK toplantı tutanaklarında özetle Suriye’de gerçekleştirilen ateşkesin korunması ve güçlendirilmesi ile Astana toplantısı ele alınarak Türkiye’nin siyasi geçiş sürecinin

başlatılmasına yönelik çabalarını ve insani sorumluluklarını yerine getirmeye devam edeceği bildirilmiş; Fırat Kalkanı hareketinin başarıyla sonuçlandığı deklare edilerek acil insani yardımlar için terörden arındırılmış bölgelerin şart olduğu vurgulanmıştır. Mayıs ayındaki MGK toplantısında Türkiye'nin Rusya Federasyonu ve İran ile birlikte tesis etmeye çalıştığı çatışmasızlık bölgelerinin insani ve siyasi açıdan bölge barışına katkı sağlayacağı belirtilmiş, Fırat Kalkanı hareketi ile yüz bini aşkın Suriyelinin ülkelerine geri döndüğü dile getirilmiş; Ekim ve Kasım aylarındaki toplantılarda Suriye'de kalıcı barışı tesis etmek amacıyla Astana mutabakatı çerçevesinde görev yapan TSK unsurlarının İdlib çatışmasızlık bölgesindeki görevini başarıyla sürdürdüğü; PKK/PYD-YPG terör örgütünün Suriye'nin demografik yapısını örtülü etnik temizlik yaparak bozması ve toprak edinme çabalarının uluslararası hukuka ve insan haklarına aykırı olduğu, Türkiye'nin kendi güvenliğini sağlamak amacıyla özellikle sınır bölgesinde gereken her türlü tedbiri almaya devam edeceği vurgulanmıştır. 2018 yılındaki MGK toplantılarında Türkiye'nin sınırlarında bir terör koridoru ve terörist ordusu kurulmasına izin vermeyeceği; sınır güvenliğini tahkim etmenin yanı sıra vatandaşlarımız ve bölge halkının can ve mal güvenliğini sağlamak amacıyla ilk aşamada Suriye'nin batısından ülkemize yöneltilen tehditlerin bertaraf edilmesi için gereken adımların derhal ve kararlılıkla atılacağı vurgulanmıştır. Mart 2018 tarihinde toplanan MGK toplantısında 20 Ocak 2018 tarihi itibarıyla TSK'nın, ÖSO'ya bağlı birliklerle gerçekleştirdiği Zeytin Dalı hareketinin gerekçesi; ülkemize saldırılar gerçekleştiren teröristleri etkisiz hale getirmek, Türkiye'nin hudut güvenliğini sağlamak, bölgesel ve küresel barışa katkıda bulunmak, Suriyelilerin yurtlarına geri dönüşlerini temin etmek ve Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunmasına yardımcı olmak, şeklinde ifade edilmiştir.

Suriye kaynaklı kitlesel göçler bağlamında Türkiye Cumhuriyeti'nin göç ve güvenlik politikalarındaki dördüncü dönem, Recep Tayyip Erdoğan'ın başkan olduğu Haziran 2018 ve sonrasını kapsayan dönemdir. Başkanlık seçiminden sonraki ilk MGK toplantısında; başta FETÖ/PDY, PKK/PYD-YPG ve DEAŞ olmak üzere milli birliğimizi tehdit eden terör örgütlerine karşı yurt içi ve yurt dışında devam eden mücadeleye aynı kararlılıkla devam edileceği, milli güvenlik hassasiyetlerinin yeni dönemde de aynı şekilde süreceği, terör örgütlerinin etkinlik gösterdiği bölgelerin bir

an önce güvenli hale getirilmesine ve bölge halkının evlerine dönüşünü hızlandırmaya yönelik somut adımlar atılmaya başlanacağı vurgulanmıştır. İran'da İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, Rusya Federasyonu Başkanı Vladimir Putin ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın katılımlarıyla gerçekleştirilen 7 Eylül 2018 tarihli İdlib Üçlü Zirvesinin ortak basın toplantısında Erdoğan; Türkiye'nin İdlib halkının yeni felakete maruz kalmasını istemediğini, 3,5 milyon Suriyeliye daha ev sahipliği yapmaya Türkiye'nin güç ve imkânlarının yetmediğini, Türkiye'nin asgari müştereklere odaklanarak Soçi, Astana ve Cenevre'de siyasi çözüm için yürütülen çabaların katalizörü olduğunu; Türkiye'nin mültecilerin ülkelerine gönüllü ve güvenli bir biçimde geri dönüşlerine olumlu yaklaştığını, bunun için sahada ve siyasi süreçte elverişli şartların oluşturulması gerektiğini ve göçün engellenmesi için terörle mücadelede başarılı olunması gerektiğini ifade etmiştir. İdlib Üçlü Zirvesinden sonra gerçekleştirilen ilk MGK toplantısında; Türkiye'nin barışa katkı sağlamak amacıyla Astana Süreci doğrultusunda İdlib çatışmasızlık bölgesine 12 gözlem noktası kurduğu ve Cenevre ile Astana süreçlerinin yanı sıra Rusya ile Soçi'de varılan mutabakatın başarısı için samimi gayret gösterdiği dile getirilerek Suriye krizinin çözümü konusunda uluslararası toplum, siyasi ve insani sorumluluklarını daha hızlı ve etkin bir şekilde yerine getirmeye davet edilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Suriye krizine yönelik göç ve güvenlik politikaları bağlamındaki üçüncü ve dördüncü dönemlerde Türkiye'nin daha proaktif bir yaklaşım sergilediği ve terörü içerde değil ülke sınırları dışında karşılamaya yönelik Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı gibi operasyonlar gerçekleştirmiş olduğu görülmektedir. Söz konusu son iki dönemde Türkiye Cumhuriyeti, Suriye iç savaşı ve kitlesel göç akınları kaynaklı güvenlik sorunları bağlamında Suriye içinde gerçekleştirdiği operasyonlarının gerekçesini; Türkiye'nin terör örgütlerine karşı meşru müdafaa hakkı ve yerinden edilmiş bölge halkının evlerine güvenli geri dönüşlerinin temin edilmesi olarak deklare etmiştir. Türkiye'nin Suriyeli sığınmacılar bağlamındaki göç ve güvenlik politikaları ile ilgili olarak dört farklı dönemsel tasnifte bulunmakla beraber yaklaşık 10 yıllık bu süreçte Türkiye'nin güvenlik politikalarında makro seviyede bir sürekliliğin söz konusu olduğunu görmekteyiz. Türkiye'nin Suriyeli

kitlesel göç akınlarına yönelik politikaları hakkında makro seviyede üç yaklaşım söz konusudur: Bunlardan ilki, Türkiye'nin sürecin en başından beri Suriyeli göçmenlere yönelik uygulamakta olduğu açık-kapı politikasının, İnsan Hakları Evrensel Beyannameğine, Türkiye'nin uluslararası yükümlülüklerine ve Türkiye ile Suriye vatandaşları arasında var olan ortak geçmişe binaen desteklenmesi gerektiğidir. İkinci yaklaşım; göç dalgasının yol açtığı menfi sonuçların bertaraf edilmesinde, sorunu geçici değil, kalıcı bir sorun olarak tanımlayan bir paradigma değişikliğine gidilmesinin zorunlu olduğu yönündedir. Bu bağlamdaki üçüncü yaklaşıma göre de; sorunların etkin çözümüne yönelik kamu politikaları takip edilerek Suriyeli göçmenlerin toplumsal entegrasyonu sayesinde Türkiye, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri ile olan ekonomik ve kültürel ilişkilerini daha da güçlendirecek ve kriz sonrası dönemde Suriye'nin ekonomik ve toplumsal yapılanmasına katkı sağlayacaktır.

GENEL SONUÇ

Bu çalışmada, 1979-2018 yılları arasında Afganistan'daki SSCB- ABD işgalleri ve süregelen iç savaş dönemleri boyunca İran'ın maruz kaldığı Afgan göç akımları ile Arap Baharı sonrası 2011'den günümüze Suriye'deki iç savaş dolayısıyla Türkiye'ye yönelen göç dalgaları bağlamında İran ve Türkiye'nin göç ve güvenlik politikalarının karşılaştırmalı analizini yapmaya çalıştık. Bu bağlamda İran İslam Cumhuriyeti Devlet Bakanlığı Yabancılar ve Göçmen İşlemleri Genel Müdürlüğü (BAFIA) ile Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) verileri, göç-güvenlik strateji belgeleri, ulusal eylem planları, göç raporları ve istatistiklerinden de yararlanarak her iki ülkenin iki örnek vaka için geliştirdikleri benzer ve ayrık siyasetleri ele aldık.

Geleneksel olmayan bir güvenlik tehdidi olarak uluslararası göç, bu çalışmada ele aldığımız örnek vakalar çerçevesinde İran ve Türkiye'yi tüm güvenlik sektörleri açısından etkilemeye devam etmektedir. İran ve Türkiye toplumlarında söz konusu örnek göç vakalarına yönelik güvenlik algılamaları ve her iki ülke politika yapıcılarının bu çerçevedeki dönemselsel uygulamaları da büyük ölçüde benzerlik arz etmektedir. 2011 yılından günümüze dek ülkemizde, askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel açılardan ciddi riskler oluşturan Suriye kaynaklı kitlesel akın ve düzensiz göçlerin, güvenlik bağlamında daha detaylı bir biçimde analiz edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, Suriye örnek vakası üzerinden Türkiye olarak yaşadığımız deneyim ve sorunların; 1979-2018 yılları arasında Afganistan'daki SSCB- ABD işgalleri ve süregelen iç savaş dönemleri boyunca İran'ın maruz kaldığı Afgan örnek vakası deneyimi üzerinden analizi yararlı olacaktır. İran İslam Cumhuriyeti'nin Afgan sığınmacılara yönelik göç ve güvenlik politikaları bağlamında yaklaşık olarak 40 yıl boyunca deneyimlemiş olduğu tecrübelerinden, Türkiye Cumhuriyeti'nin bu bağlamda yaklaşık 10 yıldır tecrübe etmekte olduğu Suriyeli sığınmacılar sorununun çözümü için bir prototip/ön model olarak yararlanılabileceği kanısındayız.

İran’da, politika yapıcısı olarak Humeyni’nin belirleyici olduğu 1979-1989 arası devrimci Birinci Cumhuriyet dönemindeki göç ve güvenlik politikaları, devrimci ve ideolojik-dini söylemlere dayalı açık-kapı politikaları şeklinde uygulanmıştır. Etkin politika yapıcıları olarak Hamaney ve Rafsancani’nin baskın oldukları 1989-1997 arası pragmatist İkinci Cumhuriyet döneminde İran’ın Afgan göçmenler bağlamında uyguladığı göç ve güvenlik politikalarının, İran-İrak savaşı sonrası uygulanan ulusalcı ve pragmatik politikalarla paralel olduğu görülmektedir. Devrim Rehberi Hamaney çok baskın olmakla birlikte Hatemi’nin de etkin olduğu 1997-2005 arası dönem olarak reformist Üçüncü Cumhuriyet dönemi ile önceki devrimci-pragmatist ve reformist cumhuriyet tarzlarının kısmen devamı olan Ahmedinecat dönemleri (2005-2013) ile Ruhani dönemlerindeki (2013-halen) göç politikalarında (Suriye’deki vekalet savaşı istisna olmak kaydıyla) ekonomik ve güvenlik kaygılarının çok daha baskın olduğu gözlenmektedir. Söz konusu süreçte, İran’ın özellikle ekonomik ve güvenlik kaygıları dolayısıyla sığınmacı sorununu kesin bir biçimde çözmek için Afgan göçmenleri 2001 sonrası dönemde aşamalı olarak Afganistan’a göndermeye başladığı ve bu çerçevede 2018 yılına kadar yaklaşık iki milyon Afgan sığınmacıyı Afganistan’a geri gönderdiği görülmektedir. Ancak Afgan göçmenlere yönelik söz konusu güvenlikleştirme politikalarının, Afgan sığınmacıların İran adına cepheye sürüldükleri savaş dönemlerinde oportünist bir yaklaşımla bir kenara bırakıldığı gözlenmektedir. Dolayısıyla Afgan göçmen sorununun, İran-İrak savaşında (Ebuzer Tugayları) olduğu gibi Suriye’deki vekalet savaşında da İran adına savaşarak ağır kayıplar veren şii Afgan savaşçılar (Fatimiyyun Tugayı) dolayısıyla kısmen güvenlikdışlaştırıldığı görülmektedir. Özellikle Suriye’de yoğun Afgan göçmen savaşçı kayıplarının yaşandığı 2015 yılı sonrasında Devrim Rehberinin talimatıyla İran’daki Afgan göçmenlere yönelik kimlik, eğitim, sağlık ve benzeri gibi sosyal hizmetler alanında nisbi iyileştirmelere gidildiği görülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin Suriye krizi kaynaklı kitlesel akınlara yönelik göç ve güvenlik politikaları için de politika yapıcılarının farklı olduğu dört temel dönem vardır. Bu dönemler; Recep Tayyip Erdoğan’ın başbakanlık – Ahmet Davudoğlu’nun

dışişleri bakanlığı yaptığı birinci dönem (2011-2014), Ahmet Davudoğlu'nun başbakanlık yaptığı ikinci dönem (2014-2016), Binali Yıldırım'ın başbakanlık yaptığı üçüncü dönem (2016-2018) ve tek politika yapıcısı olarak Recep Tayyip Erdoğan'ın başkan olduğu 2018 ve sonrası dördüncü dönemdir (2018 – halen). Anılan her dört dönemde de karizmatik bir lider ve politika yapıcısı olarak Recep Tayyip Erdoğan baskın olmakla beraber, Suriye kaynaklı dönemsel göç ve güvenlik sorunları karşısında, ilgili politika yapıcılarının farklı söylem, retorik ve uygulamaları söz konusu olmuştur. Türkiye'de anılan birinci dönemde göçmen akınlarına yönelik açık kapı politikasının iç kamuoyundaki meşruiyeti, insani ve demokratik değerlerin yanısıra özellikle İslami – muhafazakar terminolojideki ensar ve muhacir kardeşliği ile misafirlik söylemleri üzerinden sağlanmaya çalışılmıştır. İkinci dönem, komşularla sıfır sorun retoriğine rağmen, Suriye kaynaklı terör örgütlerinin Türkiye'nin güvenliğini ciddi anlamda tehdit etmeye başladığı ve Türkiye'nin göç ve güvenlik politikalarına yönelik paradigmalardan değişmeye başladığı bir dönem olmuştur. İlk iki döneme nazaran üçüncü ve dördüncü dönemlerde Türkiye'nin göç ve güvenlik politikaları konusunda daha proaktif bir yaklaşım sergilediği ve terörü (dolayısıyla göç akınlarını) içerde değil ülke sınırları dışında karşılamaya yönelik Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı gibi operasyonlar gerçekleştirmiş olduğu görülmektedir. MGK toplantılarında bu operasyonların gerekçesi, Türkiye'nin terör örgütlerine karşı meşru müdafaa hakkı ve yerinden edilmiş bölge halkının evlerine güvenli geri dönüşlerinin temin edilmesi olarak deklare edilmiştir.

Makro düzeydeki bir karşılaştırmada; İmam Humeyni'nin aktif politika yapıcısı olarak belirleyici olduğu ilk on yıllık Birinci Cumhuriyet dönemi boyunca İran İslam Cumhuriyeti'nin Afgan göçmenlere yönelik göç ve güvenlik politikalarının, Türkiye'nin yaklaşık on yıllık Suriye krizine yönelik politikalarıyla tamamen olmasa da büyük oranda benzeştiği görülmektedir. Her iki dönemde de; iç kamuoyu ve dış dünyaya verilen politik ve ideo-teolojik mesajlar, evrensel islam kardeşliği, islam ümmetinin vahdeti ve özellikle islami terminolojideki muhacir ve ensar söylemleri ile iki örnek vaka kaynaklı kitlesel göç akınlarına yönelik uygulanan açık kapı ve geri göndermeme politikaları büyük benzerlikler göstermektedir. Yine

Afgan ve Suriyeli göçmenlere her iki ülke tarafından verilen geçici koruma kimlikleri (İran’da mavi kart) ile sunulan sağlık, eğitim ve sosyal hizmetler, maddi yardım ve sübvansiyon gibi uygulamalarda da ciddi paralellikler söz konusudur. Yine makro düzeyli sayısal bir kıyaslamada da İran İslam Cumhuriyeti’nden 40 yıllık süreçte gönüllü geri dönüş yapan Afgan göçmen sayısı yaklaşık olarak 1 milyon iken; Türkiye’den yaklaşık olarak 10 yıllık bir süreçte gönüllü geri dönüş yapan Suriyeli sığınmacı sayısının yaklaşık 300 bin seviyesinde olduğu görülmektedir. Bu değerler arasında da, her iki ülkenin tecrübe ettiği yıllara göre dörtte birlik oranla doğru orantılı bir durum söz konusudur. Söz konusu benzer oran, 40 yıllık süreçte İran’daki maksimum göçmen sayısı ile günümüzdeki göçmen sayısı arasındaki fark üzerinden de doğrulanabilir. Halen Türkiye’nin, Suriyeli sığınmacılar konusunda sayısal olarak İran’ın maksimum Afgan göçmen sayısına sahip olduğu ilk on yılın bir benzerini deneyimlediği görülmektedir.

Bu çalışmamızdaki analizler ve sonuç bölümlerinde dile getirdiğimiz örnek vakalara yönelik göç ve güvenlik politikalarındaki dönemsel benzerliklerden yararlanarak İran İslam Cumhuriyeti’nin ilgili deneyimlerinden bir prototip/ön model çıkarılması mümkündür. Bu prototipten yararlanılarak, İran’daki benzer örnek vakanın tarihsel süreç olarak ilk dörtte birlik kesitini deneyimleyen Türkiye için de, Suriyeli sığınmacıların geleceği bağlamında bir öngörüm-projeksiyon- yapılabileceği kanısındayız. Her iki örnek olay için çok sayıda farklı değişken olmakla beraber çalışmamızda işlediğimiz iki örnek vakada Türkiye’nin; İran’ın deneyimlediği 40 yıllık sürecin benzer ilk 10 yıllık bir kesitini tecrübe ettiği sonucuna varmaktayız. Uluslararası göç sürecinin güvenlik bağlamında yarattığı sonuçlar; uluslararası ilişkiler disiplinindeki analiz düzeylerine (levels of analysis) benzer bir yaklaşımla birey-devlet, toplum-devlet ve devlet-devlet/devlet-uluslararası örgütler olmak üzere en az üç farklı düzlemde ele alınabilir. İran ve Türkiye’de Afgan ve Suriyeli sığınmacılar, anılan analiz düzeylerinde benzer yaklaşımlarla; insan hakları, toplumsal düzen ve dış ilişkiler çerçevesinde birer insani, toplumsal, ulusal ve uluslararası sorun olarak ele alınmaktadır. İki örnek vaka, hem İran ve hem de Türkiye’de politik, ekonomik, demografik, psikolojik ve benzeri gibi bir dizi değişim ve dönüşümlere sebebiyet vermiştir. Bu çalışmamızda işlediğimiz iki örnek vaka,

İran ve Türkiye'nin egemenlik hakları ve göç yasalarının ihlal edilmesi, sınır güvenliklerinin tehlikeye atılması, yabancı terörist savaşçılar, uyuşturucu madde, insan ve silah kaçakçıları ve benzeri gibi organize suç örgütlerinin zararlı faaliyetlerine sebep olması açısından ciddi tehditler yaratmaya devam etmektedir. Bu bağlamda İran ve Türkiye her şeyden önce; devletin sınırlarını, ülke topraklarındaki yabancıların ikamet statülerini ve yabancıların çalışma izinlerine ulaşımını kontrol altına almaya çalışmışlardır. Anılan örnek vakalar çerçevesinde her iki ülke de sınır kontrolleri ve yasadışı göçlere yönelik kontrolleri arttırmış; göç bağlamında güvenlik, vize politikası, ikamet ve çalışma izinlerine yönelik politikaları düzenlemiştir.

Türkiye'de olduğu gibi İran İslam Cumhuriyeti'nin Afgan sığınmacılarla ilgili uluslararası yasal mevzuatının temelini de BM Mültecilerin Hukuki Statülerine İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü oluşturmaktadır. Söz konusu sözleşme ve protokol, İran tarafından Türkiye'den yaklaşık 8 yıl sonra, 15 Haziran 1976'de imzalanmıştır. İran, BM Mültecilerin Hukuki Statülerine İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolünü İslam Devrimi öncesinde imzalamış; Türkiye'nin koyduğu şerhe benzer bir biçimde anılan sözleşmenin 17 (ücretli istihdam), 23 (sosyal yardımlar), 24 (iş mevzuatı ve sosyal güvence) ve 26 (seyahat özgürlüğü) numaralı maddelerini tavsiye niteliğindeki maddeler olarak kabul ettiğini deklare etmiştir. Anılan her iki örnek vakada da, İran ve Türkiye'ye yönelik göç dalgaları ev sahibi her iki ülkenin ekonomisini olumsuz etkileyerek sosyal problemlere sebebiyet vermiştir. Hem İran hem de Türkiye'de hükümetlerin, anılan göçmenlere barınma, eğitim, sağlık, iş imkânı ve ulaşım hizmetleri sağlaması zaman zaman yerel huzursuzluklara yol açabilmiştir. Her iki ülkeye gelen sığınmacılarla yerel toplum arasında çok büyük etno-dini ve dilsel-kültürel farklılıklar olmamasına rağmen, kültür veya dil farklılıkları da ev sahibi ülkeler için potansiyel tehditlerden biri olmaya devam etmektedir. Yine her iki ülkedeki söz konusu sığınmacılar için; silahlı saldırılar, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi suçlar işlemeleri, manipüle edilerek ev sahibi ülke hükümetine karşı silahlı muhalefet ve terör örgütlerine katılmaları ve böylelikle ilgili devletin güvenliğine ciddi bir tehdit oluşturmaları gibi bir potansiyel her zaman için mevcuttur.

Hem İran hem de Türkiye’de özellikle ekonomik ve siyasal kriz dönemlerinde Afgan ve Suriyeli göçmenlerin, hedef ülke vatandaşları tarafından algılanma biçimlerinin genel itibariyle olumsuz olduğu gözlenmektedir. Her iki ülkede de yaşayan vatandaşların, göçmenlere yönelik bir dizi olumlu/olumsuz yargı ve önyargılara sahip oldukları görülmektedir: Örneğin, göçmenlerin ulusal birlik ve bütünlüğe karşı tehdit oluşturdukları; ekonomik göçmenlerin gittikleri ülke vatandaşlarının işlerini ellerinden aldığı, göçmenlerin terörist oldukları ve sınırları yasa dışı yollarla geçerek devletin düzen ve güvenliğini hiçe saydıkları; kaçakçılık yaptıkları, düzensiz göçün ulusal kimliği tehdit eden bir olgu olduğu; ülke siyasetinde, yabancı düşmanı-zenofobik ve aşırı milliyetçi kutuplaşmalar yarattığı, düzensiz göçün devletler arası ilişkilerde çeşitli krizlere neden olabileceği vb.. Dolayısıyla İran ve Türkiye’deki her iki örnek olay bağlamındaki göçlerin; bireysel, toplumsal, ekonomik ve politik tehditler dolayısıyla bir güvenlik sorunu olarak algılandığı ve bu türden güvenlikçi yaklaşımların zaman zaman ırkçılık ve yabancı düşmanlığı gibi politik akımları beslediği de görülmektedir.

İran ve Türkiye’de iki örnek vaka çerçevesinde geçici barınma merkezlerinde kalan/kalmayan Afgan ve Suriyeli sığınmacıların oranının da büyük oranda benzeştiği görülmektedir: İran’da barınma merkezlerinde kalan Afgan sığınmacılar, toplam sığınmacı sayısının yalnızca %3’ünü oluşturmaktadır. Geri kalan %97’lik kesim İran’da yerleşim yerlerine dağılmış bir halde yaşamaktadır. Türkiye’de ise biyometrik kaydı yapılmış Suriyeli sığınmacılardan geçici barınma merkezlerinde bulunanlar, en güncel verilerin yayımlandığı 27.12.2018 tarihinde yaklaşık olarak %4 ve %96 değerlerinde seyretmektedir. Bu oranlar değerlendirildiğinde, Türkiye’deki Suriye örnek vakasına yönelik yaklaşık 10 yıllık değerlerin İran’daki Afganistan örnek vakasına ilişkin 40 yıllık süreçteki değerlerin ilk çeyreğindeki sayısal değerlerle paralellikler arz ettiği gözlenmektedir.

İki örnek vaka bağlamında İran ve Türkiye’deki anılan sığınmacılara yönelik eğitim imkânlarını karşılaştırdığımızda Türkiye’deki Suriyeli sığınmacıların eğitim açısından İran’daki Afgan sığınmacılardan çok daha iyi durumda oldukları

görülmektedir. İran örnek vakasında, başta Afgan göçmenler olmak üzere İran'daki sığınmacı çocukların, birinci cumhuriyet döneminin (İran-İrak Savaşı) bitiminden 2015'e kadar eğitim hakkından yararlanamadıkları görülmektedir. Suriye'deki vekalet savaşında Afgan sığınmacılardan müteşekkil Fatimiyyun Tugayı'nın İran adına ağır kayıplar vermesine rağmen sığınmacı çocuklarının eğitim hakkından yararlanamamaları, İran iç ve dış kamuoyunda büyük tepkilere sebebiyet verdiği için Devrim Rehberi Ali Hamaney'in 17 Mayıs 2015 tarihli rehberlik emri neticesinde bu duruma son verilmiştir. 2018 yılı itibarıyla İran okullarında yaklaşık olarak 450.000 Afgan öğrenci eğitim imkânlarından yararlanmaktadır. Oysa Türkiye'de Suriyeli sığınmacılara yönelik eğitim-öğretim imkânları ile ilgili daha en başından beri herhangi bir kısıtlama söz konusu olmamıştır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın en güncel verilerine göre Türkiye genelinde öğrenim gören toplam Suriyeli sayısı 600 bini aşmaktadır.

Anılan örnek vaka çerçevesinde kırk yıllık bir süreçte Afgan göçmenlerin sayılarının milyonları aşması, kitlesel göç akınlarına maruz kalan tüm ülkelerde olduğu gibi İran'da da Afgan göçmenlere yönelik olumsuz bir algı yaratmıştır. İran'da Afgan göçmenlerine yönelik bu olumsuz algının temelinde, benzeri göç akınlarını yaşayan tüm ev sahibi ülkelerde olduğu gibi ekonomik ve güvenlik gerekçeleri ön plandadır. Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye kabulü ve bu kabulün gerekçesi olarak, "Suriyeli sığınmacıların dinine, diline, etnik durumuna bakılmaksızın kabul edilmesi insani görevimizdir" şeklindeki insani yaklaşımlara rağmen 10 yıllık bir süreçte Suriye'deki iç savaş dolayısıyla göç etmiş (kayıtdışı göçmenler de dahil olmak üzere) 4 milyonu aşkın Suriyeli göçmene yönelik Türkiye toplumundaki algılar da ilk aylardaki yaygın kabulün aksine İran'dakine benzerdir. Söz konusu olumsuz toplumsal algıların başında özellikle Suriyeli ucuz işgücü akınları dolayısıyla Türk vatandaşlarının işsiz kaldıkları, Suriyeliler yüzünden kira fiyatlarının yükselmesi, suç oranının artması, hızla artan Suriyeli nüfusun sağlık ve sosyal hizmetler alanında izdiham ve aksaklıklara sebebiyet verdiği gibi değerlendirmeler yer almaktadır.

İran ve Türkiye’de Afgan ve Suriyeli göçmenlerin, bu ülke vatandaşlarının işlerini ellerinden aldıklarına yönelik toplumsal algı ve değerlendirmelerde sıklıkla madalyonun öte yüzü yani göçmenlere yönelik ciddi bir emek sömürsünün varlığının göz ardı edildiği de görülmektedir. Bu bağlamda: İran’daki Afgan göçmenlere ilgili genelgeye göre yalnızca dörtlü iş grupları (meşagil-i çhargane) denilen iş sektörlerinde çalışma izni verilmektedir. Anılan iş grupları, “dökümhane fırınları, inşaat işleri, tarım işleri ve diğer işler” şeklinde kategorize edilmektedir. Bu işlerin tümü aslında İranlıların genelde çalışmak istemedikleri, kas gücüne dayalı, emek yoğun ve sosyal güvencesiz işlerdir. Türkiye’de ise İran’daki uygulamanın aksine, Suriyeli sığınmacılara belli iş kollarının dayatılması gibi bir pratik söz konusu değildir. Türkiye’de geçici koruma altındaki tüm Suriyeliler yasal olarak çalışma hakkına sahiptir. Ancak Türkiye’de de Suriyeli sığınmacıların çalıştıkları sektörler genel olarak vasıf gerektirmeyen, yerel halk tarafından tercih edilmeyen düşük ücretli, güvencesiz, kayıtdışı, kas gücüne dayalı emek yoğun sektörlerdir.

Savaş dönemlerinde Afgan göçmen sorununu güvenlikdışılaştırıran İran, kimi Afgan sığınmacıların çaresizliklerinden yararlanıp onları vatandaşlık vaadiyle vekalet savaşlarındaki cephelere sürmektedir. Bu bağlamda söz konusu vekalet savaşlarına örnek olarak çalışmamızda değinmiş olduğumuz üzere İran-İrak savaşında İran için savaşan Afgan gönüllülerden oluşan “Ebuzer Tugayları” ile günümüzde Suriye’de İran adına vekalet savaşı yürüten Afgan göçmenlerden oluşan “Fatimiyyun Tugayı”ndan söz edilebilir. İran İslam Cumhuriyeti’nin Afgan göçmen savaşçıları da dahil ettiği vekalet savaşları, İran iç politikası açısından ideo-teolojik bir meşruiyete dayandırılmaya çalışılmaktadır. Ancak İran’ın İran-İrak savaşı, Irak iç savaşı, Afganistan iç savaşı, Suriye iç savaşı, Yemen iç savaşı ve Bahreyn, Kuveyt gibi körfez ülkelerinde şii hilali-şii jeopolitiği esaslı kırk yıllık asimetrik savaş uygulamaları, komşu ülkeler başta olmak üzere dış politika açısından İran’a yönelik güvensizliği daha da arttırmaktadır. Oysa Türkiye, Suriyeli sığınmacılar bağlamında kendi yurt içi ve sınır ötesi güvenliği için; İran’ın Afgan sığınmacılara yönelik askeri fırsatçılığı gibi oportünist bir yaklaşım sergilememektedir. Türkiye, vatandaşlık veya benzeri gibi vaatlerle Suriyelilerden askeri anlamda sınır ötesinde veya uzak coğrafyalarda yararlanmak gibi bir uygulamaya tevessül etmemektedir. Nitekim

Suriye içinde TSK önderliğinde icra edilen Fırat Kalkanı ve Zeytinalı hareketları gibi operasyonlar bizzat Suriye halkının direniş ordusu olan ÖSO birlikleriyle birlikte; Suriyeli halkın güvenliğini ve yerinden edilmiş olan yerel halkın bölgelerine güvenle dönebilmelerini sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

İran'ın bu çalışmada dile getirdiğimiz askeri suistimallere benzer bir fırsatçılıkla Afgan göçmen sorununu, toplu geri göndermeler veya sınırları göçmenlere açma gibi tehditlerle Afganistan İslam Cumhuriyeti'ne ve uluslararası sisteme karşı politik bir enstrüman olarak kullandığı görülmektedir. Bu kapsamda İran, ülkedeki Afgan göçmenleri kendi ülkelerine toplu bir biçimde geri gönderme tehdidiyle göçmen sorununu; özellikle, su, barajlar ve sınır güvenliği konularındaki ihtilaflar bağlamında Afganistan İslam Cumhuriyeti'ne karşı bir koz olarak kullanabilmektedir. İran'ın Afgan göçmenler başta olmak üzere göçmen sorununu uluslararası ilişkilerde bir koz olarak kullandığı güncel başka bir örnek de ABD'nin nükleer anlaşmadan geri çekilmesi sürecinde gözlenmiştir. ABD Başkanı Trump'ın nükleer müzakerelerden çekildiğini deklare ederek AB başta olmak üzere tüm dünya ülkelerini İran ambargosunu desteklemeye davet ettiği bir ortamda İran İçişleri Bakanı, AB ülkelerini dolaylı olarak sınırları binlerce göçmen ve tonlarca uyuşturucuya açmakla tehdit edebilmiştir. Türkiye ise barındırdığı 4 milyona yakın Suriyeli sığınmacıya rağmen uluslararası kamuoyunu yük paylaşımına ve Suriye krizinin çözümü için gerekli adımları atmaya davet etmekte; BM ve AB nezdinde gerekli girişimlerde bulunarak ilgili taraflarla geri kabul anlaşmaları imzalamaktadır. Ancak tüm bu süreçte Türkiye, İran'ın yukarıdaki uygulamalarına benzer bir yaklaşım içine girmemiştir. Türkiye, uluslararası düzlemde ilgili taraflarla gerçekleştirdiği müzakerelerde, mülteciler sorununu realist bir yaklaşımla sık sık dile getirerek bu bağlamdaki politik araç ve argümanlardan yararlanmış, ancak İran'ın askeri suistimallerinde de olduğu gibi sığınmacıların çaresizliğinden yararlanıcı, onları araçsallaştırıcı bir tavır sergilememiştir.

İran'daki Afgan göçmenler ile Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin her iki ülkedeki geçici statülü barınmaları esnasında maruz kaldıkları benzer ve ayrık kimi sorunların varlığı da bir vakiydir. Bu bağlamda İran'daki Afgan göçmenlerin temel

sorunları; Afganlara karşı uygulanan sert yasa ve yönetmeliklerin varlığı, ilk dönemlerde Afgan göçmenlere sağlanan ekonomik sübvansiyonların kesilmesi, resmi makamlarca evlilik veya boşanma işlemlerinin tescilinin yapılmaması, Afganların İran vatandaşlığı alamamaları, çalışma ve sigorta gibi sosyal haklardan yararlanamamaları, Afgan çocukların vatandaşlık alamamaları ve eğitim sorunlarıdır. Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların farklı bir toplumda yüzleşmekte oldukları çeşitli sosyo-ekonomik ve kültürel problemlere rağmen, İran'daki Afgan göçmenlere kıyasla çok daha iyi bir durumda oldukları görülmektedir. Örneğin İran'daki Afgan sığınmacıların aksine Türkiye'deki tüm Suriyeli sığınmacılara çalışma özgürlüğü ve çalışma hakkının verilmesi, biyometrik kaydı yapılan milyonlarca Suriyeliye geçici koruma kimlik belgeleri üzerinden ikamet ili sınırları içerisinde eğitim ve sağlık başta olmak üzere tüm temel hak ve hizmetlerden ücretsiz yararlanma imkânı sağlanması; evlilik veya vatandaşlık başvurusu için Türkiye'deki diğer yabancılara uygulanan prosedürlerden farklı bir uygulamaya tabi tutulmamaları gibi pratikler, iki ülkedeki uygulamalar arasındaki temel farklardır.

1979-2018 yılları arasındaki kırk yıllık dönemde İran'da sayıları milyonları aşan Afgan göçmen, İran İslam Cumhuriyeti'nin tüm hükümetleri boyunca sürekli sosyo-politik bir realite olarak varlığını sürdürmüştür. Söz konusu dönemlerde toplumsal anlamda Afgan göçmenlere yönelik asimilasyon, izolasyon ve entegrasyon gibi öneri ve uygulamalar daima gündeme gelmiştir. Yine politik anlamda da Afgan göçmenler, İran iç ve dış politikasında ulusal ve özellikle şii jeopolitiği-şii hilali başta olmak üzere bölgesel güvenlik kaygıları açısından günümüze dek elverişli bir enstrüman olarak kullanılmıştır. Genel anlamda İran'ın Afgan göçmenlere yönelik politikalarının, İmam Humeyni'nin birinci cumhuriyet dönemindeki ilk on yıllık süre hariç tutulduğunda çoğunlukla asimilasyoncu ve izolasyoncu politikalar olduğu görülmektedir. Oysa göçmenlere yönelik entegrasyon ve uyum politikaları, asimilasyon ve izolasyon arasında orta bir yol teşkil etmekte ve göç alan toplumlarda bir arada yaşamın asgari koşullarını sağlayarak ülke güvenliğine de büyük bir katkı sağlamaktadır. Sağlıklı bir entegrasyon ve toplumsal barış için İran İslam Devrimi'nin sadece savaş ve/veya vekalet savaşları döneminde kısmen askıya aldığı

rağmen Türkiye'nin uluslararası yükümlülüklerine ve Türkiye ile Suriye vatandaşları arasında var olan kültürel ve tarihsel ortak geçmişe uygundur.

Bu çalışmada, İran ve Türkiye'deki anılan örnek vakalara yönelik göç ve güvenlik politikaları bağlamında gerçekleştirdiğimiz karşılıklı analizde; İran'ın deneyimlediği 40 yıllık süreç ile Türkiye'nin yaklaşık 10 yıllık sürecinde hem sayısal hem de dönemsel açıdan kimi farklılıklar olmakla beraber ciddi anlamda bazı benzerliklerin olduğu sonucuna vardık. Dolayısıyla Türkiye'deki 10 yıllık Suriyeli sığınmacıların geleceğine yönelik tahmini bir projeksiyon / öngörüm için İran'da 40 yıllık süreçte elde edilen sayısal, politik ve sosyolojik sonuçlardan ve İran İslam Cumhuriyeti'nin ilgili deneyimlerinden bir prototip/ön model olarak yararlanılabileceği kanısındayız. Çalışmamızdaki örnek vakalar bağlamında gerçekleştirdiğimiz karşılıklı analizler; "Türkiye'nin, İran'ın deneyimlediği 40 yıllık tarihsel sürecin benzer ilk 10 yıllık dönemini tecrübe ettiği ve söz konusu prototipten yararlanılarak İran'daki benzer örnek vakanın tarihsel dörtte birlik kesitini deneyimleyen Türkiye için de geleceğe yönelik tahmini bir projeksiyon yapılabileceği" şeklindeki varsayımımızı doğrulamaktadır.

Bu araştırmada incelediğimiz üzere İran ve Türkiye'deki iki örnek vaka, her iki ülkeyi de Afganistan ve Suriye iç savaş ortamının yarattığı terör ve suç organizasyonları, kaçakçılar ve istihbarat servislerinin cirit attığı bir alana dönüştürmüştür. Türkiye özelinde Suriye'deki iç savaş ortamı; suç organizasyonları ve kaçakçıların yanı sıra Cephetü'n-Nusra (HTŞ), İŞİD (DAEŞ), PKK, PYD (askeri kolu YPG), Hizbullah ve benzeri gibi birçok terör örgütü ile terörü uluslararası sistemde Türkiye'ye karşı bir baskı aracı olarak kullanmak isteyen devletler için de çok elverişli bir ortam yaratmıştır. Bu bağlamda Suriye'den Türkiye'ye düzenli ve düzensiz göç yöntemleriyle silahsız veya silahlı giriş yapan bir yabancı terörist savaşçılar (YTS) realitesinin varlığı da göz ardı edilmemelidir. Ayrıca daha önceden terör vbg. herhangi bir suça bulaşmamış yasadışı göçmenler de, yasal bir korumaya sahip olmadıkları için suç örgütleri veya terörist gruplar tarafından kolayca kullanılabilirler.

İki örnek vakaya yönelik karşılaştırmalı analiz ve ilgili projeksiyon çerçevesinde; Türkiye'nin göç ve güvenlik politikalarıyla, sınır güvenliği, kaçakçılık ve organize suçlarla mücadele, karşı casusluk vbg. tedbirlerini arttırması gerektiği anlaşılmaktadır. Ancak tüm bu tedbirlerin yanı sıra, ilgili problemlerin “yumuşak güvenlik” kavramı bağlamında da tanımlanması, mevcut ve potansiyel risklerin giderilmesi veya minimize edilmesine yönelik çözüm yollarının bulunması gerekmektedir. Yine söz konusu kitlesel akınların ulusal ve uluslararası terör üzerindeki etkilerinin de araştırılmasına ihtiyaç vardır. Araştırmamızda değinmiş olduğumuz üzere Nisan 2011 tarihinden günümüze, Suriye kaynaklı yabancı terörist savaşçılar ve terörist gruplar tarafından Hatay Reyhanlı, Şanlıurfa Suruç, Ankara Garı, Sultanahmet, Taksim, Beşiktaş-Reina ve benzeri gibi bir dizi son derece sansasyonel bombalı terör saldırıları yaşanmıştır. Söz konusu eylemler, ülkemiz kamuoyunda insani, siyasi ve iç güvenlik algıları açısından ciddi travmalar yaşatmaktadır.

Uluslararası düzlemde de transit ülke olarak Türkiye üzerinden Avrupa ülkelerine yasadışı yollarla göç eden Suriyeli göçmenler, başta Almanya olmak üzere AB üyesi ülkelerde aşırı milliyetçi siyasi hareketlerin güçlenmesine, etno-dini kimliklere daha sık vurgu yapılmasına, yabancı düşmanlığı ve islamofobik yaklaşımların artmasına sebebiyet vermektedir. Ayrıca Avrupa'ya giden Suriyeli göçmen sayısının artışında Suriye'deki iç savaş ortamını yaratan tüm aktörler yerine ironik olarak sadece Türkiye'nin suçlanması gibi bir kolaycılığa da gidilebilmektedir. Oysa Türkiye'nin biyometrik kayıt altına alarak kendi topraklarında geçici koruma sağladığı yaklaşık 4 milyon gibi devasa bir sayıdaki Suriyeli göçmene karşılık BMMYK'nın Suriyeli göçmenlere yönelik kalıcı çözümler (“güvenli üçüncü ülkelere yerleştirme”, “yerel entegrasyon” ve “gönüllü geri dönüş” prensipleri) çerçevesinde iyi bir sınav vermediği gözlenmektedir. Her iki örnek olay bağlamında; “BMMYK'nın kitlesel göç akınlarıyla ilgili olarak mevzuatın öngördüğü yük paylaşımını hakkıyla üstlenmediği” şeklindeki eleştiri, İran ve Türkiye'nin dünya kamuoyunda da sık sık dile getirdikleri temel argümanlardan biri olmuştur.

Bu çalışmada gerçekleştirmiş olduğumuz karşılaştırmalı analiz ile ilgili prototip ve projeksiyondan yararlanarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 2011 yılından günümüze yüzleşmekte olduğu Suriye krizi kaynaklı göç ve güvenlik sorunları bağlamındaki tespit ve önerilerimizden bazıları şunlardır: İran örnek vakasından yaptığımız projeksiyonla, Suriyeli göçmen krizinin Türkiye'de yarattığı politik ve sosyoekonomik gerginlikler, istikrarsızlık-kaos ortamları ve güvenlik risk analizlerinin, yabancılaştırma ve ötekileştirme tuzağına düşülmeden yapılması şarttır. Gerekli yasal altyapı ve sert-yumuşak güvenlik tedbirleri çerçevesinde entegrasyon ve uyum stratejileri ile barışçıl birarada yaşam (co-existence) olasılıklarının araştırılması gerekmektedir. Göçmenlerin yabancılaştırılma ve ötekileştirilmesine karşı, klasik asimilasyon teorileri yerine yeni çok-kültürlülüğe dayalı entegrasyon teorilerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Entegrasyon ve uyum stratejileri bağlamında *yasal, ekonomik, sosyal ve uluslararası siyasi boyut* olmak üzere dört temel boyut çerçevesindeki çözüm önerilerimiz şunlardır:

Yasal Boyut: Suriyeli göçmenler bağlamında ulusal ve uluslararası yasal çerçevenin oluşturulması. Yasal düzlemde gerçekleştirilmesi gereken eylemlere örnek olarak; uluslararası koruma-iltica, mültecilik ve geçici koruma yasalarının güncellenmesi veya örneğin 1989 yılındaki Bulgaristan göçmenleri için devreye sokulmuş olan iskan kanunlarının mevcut şartlara göre revize edilmesi gibi uygulamalardan söz edilebilir. Ancak güvenlik bağlamında her şeyden önce düzensiz göç ve insan ticareti mağdurları ile kaçakçılar ve yabancı terörist savaşçıların tespit edilmesini sağlayacak yasal altyapı ve biyometrik veri tabanlarının geliştirilmesi gerekmektedir. Uluslararası düzlemde de ilgili yasal mevzuatta güncellemeler yapılması, kitlesel göç akınlarında BM üyesi ülkelerin yük paylaşımına daha aktif bir biçimde katılmalarını sağlayacak etkili yaptırım mekanizmalarının oluşturulması; adil ve eşit yük paylaşımına dayalı uluslararası geri kabul anlaşmalarının imzalanması zorunluluk arz etmektedir.

Ekonomik Boyut: Göçmenlere yönelik yasadışı istihdam ve emek sömürüsünün engellenmesi; göçmenlerin sürdürülebilir bir geçim kaynağı ve hayat standardına kavuşabilmelerine fırsat verilmesi; göçmenlerin kendi kendine yeterlilik

ve girişimcilik programları ile yerel topluma da fayda sağlamalarına yönelik projelerin hayata geçirilmesi; başta sağlık ve eğitim alanlarında olmak üzere donanımlı ve eğitilmiş göçmenlerin kendi uzmanlık alanlarına uygun olarak kamp ve benzeri gibi toplum merkezlerinde öncelikle kendi ülke vatandaşlarına hizmet verebilecekleri bir şekilde istihdam edilmeleri; göçmenler arasındaki nitelikli işgücü potansiyelinden istifade edilmesi ve benzeri gibi ekonomik çözümlerden yararlanılacak şekilde kimi entegrasyon ve uyum stratejilerinin geliştirilmesi zorunludur. Suriye’de Güvenli bölgeler oluşturulduktan sonra İran örneğinde gözlenmiş olduğu üzere çok büyük yoğunluklar yaşanacak gönüllü geri dönüş taleplerinin hızlı bir biçimde karşılanabilmesi için Avrupa Birliği ve BM’den gerekli ekonomik desteklerin alınması zaruridir.

Sosyal Boyut: Asimilasyondan uzak çok-kültürlülüğe dayalı entegrasyon politikaları sonucunda sosyal ve kültürel aidiyet duygusunun oluşması; eğitim ve sosyal hizmetlere erişim; göçmenlerle yerel halkın birbirlerini daha iyi anlayabilmeleri için ücretsiz dil kurslarının açılması; uyum, entegrasyon ve sosyo-kültürel hizmet ve yardımlar hususunda genelde kamunun ve özelde de Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün, STK’larla birlikte belediyeler ile de çok yakın bir işbirliği içinde çalışması gerekmektedir. Suriyeli sığınmacılara yönelik yardımlar hususunda mükerrer yardım ve/veya suiistimallerin önüne geçilmesi ve ortak bir bilgi havuzu oluşturulması için Kızılay, AFAD ve GİGM başta olmak üzere diğer kamu kurum ve kuruluşlarındaki verilerin kısmen de olsa belediye ve STK’larla paylaşılacak şekilde entegre sistemlerin geliştirilmesi zorunludur. Ayrıca bu bağlamda başta sınır il-ilçe belediyeleri ve İstanbul ilçe belediyeleri olmak üzere Türkiye’de yüzbinleri aşan Suriyeli sığınmacı barındıran yerel yönetimlerin hazineden aldıkları ödeneklerin de, artan iş yüküne ve barındırılan sığınmacı sayısına ve göre artırılması gerekmektedir. Oysa mevcut uygulamada; söz konusu belediyeler, halihazırda resmi nüfuslarının yanı sıra onbinleri ve yüzbinleri aşan ilave sığınmacılara sağladıkları altyapı ve sosyal hizmetlere rağmen sadece resmi vatandaş nüfuslarına göre ödenek almaktadırlar.

Yine sınır şehirlerinde göçmenler dolayısıyla artan kira fiyatlarının normale döndürülebilmesi için toplu konutlar yapılması; sosyal yardımlara gereksinim duyan herkese göçmen veya vatandaş olup olmadıklarına bakmadan ve herhangi bir ayrımcılık yapılmaksızın yardımların düzenli bir biçimde ulaştırılması; göçmenler ve yerel halk içindeki sosyal, etnik ve dini grupları birbirine düşman edecek tarzdaki kutuplaşma, gettolaşma ve önyargıların önüne geçilmesi amacıyla uyum, entegrasyon, bilgilendirme ve propaganda faaliyetlerine ağırlık verilmesi zorunludur. Ayrıca Suriye’den gelen düzenli-düzensiz göçmenlerin özellikle sınır bölgelerimizde yoğun olmak üzere sokak ve parklardaki çadırlarda yaşamaları, kamusal alanları işgal etmeleri veya dilenmeleri dolayısıyla yasaları ihlal eden göçmenlerin ilgili barınma merkezlerine (güvenli bölgelerin oluşturulmasından sonra da kendi ülkelerine) gönderilmeleri gerekmektedir. Böylelikle Türk vatandaşların, bir savaş hali psikozu veya kendi ülkelerine yabancılaşma travması yaşamaları da önlenmiş olacaktır. Ancak Suriye krizi kaynaklı kitlesel göç akınlarının yarattığı olumsuz sonuçların minimize edilmesinin; 40 yıllık İran örnek vakasından yaptığımız öngörümüzden de yararlanılarak bu sorunun “geçici” değil “-ne yazık ki-kalıcı” olduğuna yönelik bir paradigma değişikliğine gidilmesi ile mümkün olduğunu düşünüyoruz. Bu bağlamda İran’da halen mevcut Afgan sığınmacı sayısının geçen 40 yıla ve İran’ın agresif geri gönderme politikalarına rağmen rağmen ilk on yıldaki maksimum tepe noktasının yaklaşık olarak yarısında seyrettiği unutulmamalıdır. Bu verinin Türkiye’ye yönelik bir projeksiyon için de oldukça düşündürücü olduğu kanaatindeyiz.

Uluslararası Siyasi Boyut: Kaynak ülkelerin siyasi ve toplumsal göç verme nedenlerinin araştırılarak bunların ortadan kaldırılmasına yönelik projelerin geliştirilmesi; Suriye’deki iç savaşın uluslararası siyasi örgüt ve mekanizmalar vasıtasıyla bir an önce sona erdirilerek göçmenlerin eski yerleşim yerlerine barış içinde geri dönüş imkânlarının sağlanması gerekmektedir. İç savaşın durdurulamaması halinde iç savaş sonucunda ortaya çıkan insani sorunlara Suriye toprakları içinde bir çözüm bulunması amacıyla BMGK’nin Irak’la ilgili 1991 tarih ve 688 sayılı kararına benzer bir biçimde Suriye’de uçuşa yasak bölge(ler) ilan edilmesi gerekmektedir. Nitekim BMGK’nin söz konusu tarih ve sayılı uçuşa yasak

bölge kararıyla 1988 ve 1991 Irak krizlerinde Türkiye'ye kitlesel göç akınlarıyla gelmiş olan yüzbinlerce Kürt kökenli Iraklı göçmenin neredeyse tamamının ülkelerine geri dönüş yapmış oldukları göz önünde tutulursa bu yöntemin etkili bir çözüm olacağı düşünülebilir. Ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal güvenliği açısından sınırlarda oluşturulacak uçuşa yasak güvenli bölgelerin askeri kontrolünün (Irak'taki söz konusu uygulamanın aksine) uluslararası güçler değil sadece Türkiye tarafından sağlanması gerekmektedir. Ayrıca yine Avrupa Birliği'nin temellerini ve temel insani değerlerini sarsacak şekilde Almanya ve AB'ye üye diğer ülkelerde aşırı milliyetçi siyasi hareketlerin güçlenmesine, etno-dini kimliklere daha sık vurgu yapılmasına, yabancı düşmanlığı ve islamofobik yaklaşımların artmasına sebebiyet veren Suriyeli göçmen akınlarının; adil ve eşit yük paylaşımına dayalı uluslararası geri kabul anlaşmalarıyla daha sıkı bir biçimde denetlenmesi zorunluluk arz etmektedir.

Nihai olarak, Suriyelilerin Türkiye'deki geçicilik-kalıcılık sorunsalı çerçevesindeki uyum problemleri ile anılan kitlesel göçün ulusal/uluslararası güvenlik tehditleri ve terör bağlamındaki tüm olumsuz etkilerine rağmen; bu sorunların çözümüne yönelik etkin göç ve güvenlik politikalarının takip edilmesiyle Suriyeli göçmenlerin toplumsal entegrasyonunun başarılılabileceği kanısındayız. Çok-kültürlülüğe dayalı entegrasyon politikaları sayesinde, bu çalışmamızda işlemiş olduğumuz üzere göçmen kuşakları ve kaynak/hedef ülkeler arasında Thomas Faist'in ifadesiyle ulusötesi sosyal alanlar (transnational social spaces), sosyal sermaye (social capital) ve devletaşırı alanlarla (transstate spaces) ülke sınırlarını aşan ağlar üzerinden siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel irtibatlar kurulacaktır. Söz konusu irtibatlarla Türkiye, Ortadoğu ve Arap ülkeleri ile olan kültürel, politik ve sosyo-ekonomik bağlarını güçlendirecek ve iç savaş sonrası dönemde Suriye'nin yeniden inşasında siyasi, ekonomik ve toplumsal büyük roller üstlenebilecektir. Böyle bir durumda Türkiye ve Suriye arasında da, İran örnek vakası bağlamında İran ve Afganistan arasında oluşan sosyo-ekonomik karşılıklı bağımlılığa benzer bir gelişim süreci gözlenebilir.

1979-2018 Afgan sığınmacılar örnek vakası bağlamında gerçekleştirmiş olduğumuz projeksiyon çerçevesinde Türkiye’de de İran’dakine benzer bir biçimde; kaynak ülkedeki iç savaşın sona ermesi ve siyasi çözüme varılması halinde Suriyelilerin ülkelerine geri gönderilmelerine yönelik göç ve güvenlik politikalarının hızlandırılacağı öngörülebilir. Yine bu bağlamda Türkiye’de 2018 yılı sonuna kadar sürekli bir biçimde artış göstererek maksimum sayıya ulaşmış olan geçici koruma altındaki Suriyeli sığınmacı sayısının ulusal ve uluslararası konjonktüre de bağlı olarak 2019 yılı başından itibaren duraklayacağı ve kademeli olarak azalacağı çıkarımında bulunuyoruz. Türkiye’nin bu süreçte İran gibi agresif bir zorunlu geri gönderme politikası uygulamayacağı düşünülse bile; Türkiye’deki muhtemel, Suriye’ye gönüllü geri dönüş teşvik, terke davet veya zorunlu geri gönderme politikalarının Suriyeli göçmen grupları tarafından büyük bir tepkiyle karşılanacağını ve bu politikaların her iki yönde de bir toplumsal gerilime neden olacağını öngörüyoruz. Bu araştırmadaki karşılıklı analizler neticesinde 40 yıllık İran örnek vakası ve zorunlu geri gönderme politikaları incelendiğinde ulaştığımız diğer bir sonuç olarak da; “Suriye krizi sona erse bile Türkiye’de geçici koruma altındaki Suriyeli göçmen sayısının kısa vadede mevcut sayının %50’sinden daha düşük bir orana inmeyeceği” öngörüsünde bulunuyoruz.

Son tahlilde karşılıklı analizini gerçekleştirdiğimiz üzere İran’ın Afganistan, Türkiye’nin de Suriye ile olan tarihsel, coğrafi, kültürel, etno-dini/mezhebi bağ ve yakınlıkları ile anılan kitlesel göçlerin yarattıkları güvenlik sorunları bağlamında, ilk on yıllık süreçte iki ülkenin uyguladığı göç ve güvenlik politikalarında ciddi benzerlik ve paralellikler olduğu kanısındayız. Yerleşik Suriyeli sığınmacılar problemiyle ileriki onlu yıllarda da uğraşacağı bir vakıa olan Türkiye’nin, söz konusu benzerlik ve paralelliklerden yararlanarak İran’ın 40 yıllık başarılı/başarısız pratiklerini sosyo-politik bir projeksiyona tabi tutması, tüm güvenlik sektörlerine yönelik gelecekteki potansiyel risklerin minimize edilebilmesi açısından da oldukça yararlı olacaktır. İran İslam Cumhuriyeti’nin de rasyonel olarak benzeri gerekçelerle, Dünya’da en fazla mülteci barındıran bir ülke olan Türkiye Cumhuriyeti’nin Suriyeli sığınmacılara yönelik başarılı uygulama ve deneyimlerinden yararlanması gerekmektedir. Bu amaçla, anılan iki örnek vaka çerçevesinde iki bölgesel güç ve

komşu ülke olan İran ve Türkiye'nin göç ve güvenlik politikalarına yönelik çok kapsamlı analizlerin gerçekleştirilmesine ihtiyaç vardır. Bu çalışmada karşılıklı analizi gerçekleştirilen Afganistan ve Suriye örnek vakalarındaki tecrübe ve bilgilerin paylaşılması için ilk etapta, iki ülkenin kurumsal hafızaları olarak GİGM ve BAFIA adlı göç idaresi genel müdürlükleri arasında çok boyutlu bir işbirliği mekanizmasının oluşturulması elzemdir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR:

Abdullah Yegin, *Afganistan Siyasetini Anlama Kılavuzu*, (İstanbul: SETA-Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2015).

Adem Esen ve Mehmet Duman (ed.), *Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler*, (İstanbul: WALD Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Vakfı, 2016).

Ahmed Davudoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu*, (İstanbul: Küre Yayınları, 2001).

Ahmed Davudoğlu, *Teoriden Pratiğe: Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar*, 2. Baskı, (İstanbul: Küre Yayınları, Mart 2013).

Ahmet İçduygu, Sema Erder, Ö.Faruk Gençkaya, *Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*, (İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi-MiReKoc, 2014).

Alejandro Portes, Harmut Esser vd. (der.), *Rethinking Migration: New Theoretical and Empirical Perspectives*, (New York: Berghahn Books, 2007).

Andre M. N. Renzaho, *Globalisation, Migration and Health – Challenges and Oppurtunities*, (London: Imperial College Press, 2016).

Andrew Heywood, *Küresel Siyaset*, 4.Bs., (Ankara: Liberte Yayınları, 2016).

Anna Kicinger, *International Migration as a Non-Traditional Security Threat and the EU Response to This Phenomenon*, (Varşova: Central European Forum for Migration Research, 2004).

Ann Bernstein ve Myron Weiner, *Migration and Refugee Policies*, (New York: Continuum Publications, 1999).

Anthony Giddens, *Sosyoloji*, Haz. Cemal Gürsel, (İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2012).

Ayhan Kaya, M. Murat Erdoğan (der.), *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015).

BAFIA, *Wetenem Efganistan*, (Yezd: İran İ.C. Devlet Bakanlığı Yabancı ve Göçmen İşlemleri Genel Müdürlüğü Uluslararası İlişkiler Departmanı, 2016).

Barry Buzan, *People, States and Fear (The National Security Problem in International Relations)*, (London: Wheatsheaf Book, 1983).

Barry Buzan, *İnsanlar, Devletler ve Korku: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Güvenlik Çalışmaları İçin Bir Gündem*, Çev. Emre Çıtak, (İstanbul: Akademik Yayıncılık, 2015).

Beril Dedeoğlu, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, (İstanbul: Derin Yayınları, 2003).

BMMYK, *Sığınma ve Mülteci Konularındaki Uluslararası Belgeler ve Hukuki Metinler*, (Ankara: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilciliği, 1998).

BMMYK - UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), *Global Trends 2010*, (Geneva: UNHCR, 2011).

BMMYK, *Solution Strategy for Afghan Refugees (SSAR), Portfolio of Projects*

2015-2016, *Islamic Republic of Iran*, (Geneva: UNHCR, 2016).

Burak Kılıç, *Türkiye 'de İnsan Avı-Kaçak*, (İstanbul: Elhamra Yayınları, 2016).

Caroline Brettel ve James Hollifield, *Migration Theory, Talking Across Disciplines*, (London: Routledge, 2000).

Emine Akçadağ, *Yasadışı Göç ve Türkiye*, (İstanbul, Bilgesam Yayınları, 2012).

Farhad Khosrokhavar ve Olivier Roy, *İran: Bir Devrimin Tükenişi*, çev. İsmail, Yerguz, 2. Bs, (İstanbul: Metis Yayıncılık, 2013).

Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 6. Bs., (İstanbul: Der Yayınları, 2014).

Fikret Birdişli, *Teori ve Pratikte Uluslararası Güvenlik: Kavram-Teori-Uygulama*, 3.Bs., (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2017).

Friedrich Heckmann, Alejandro Portes vd. (der.), *Rethinking Migration: New Theoretical and Empirical Perspectives*, (New York: Berghahn Books, 2007).

Habibullah Refi', *Tarih-i Foşorde-i Afganistan*, (Peşaver: Sayyar Arik Yayınları, 1999).

Harmut Esser, Alejandro Portes vd. (der.), *Rethinking Migration: New Theoretical and Empirical Perspectives*, (New York: Berghahn Books, 2007).

Hasan Köni, *Kaos, Batı Hakimiyetinin Çöküşü*, 3.bs. (İstanbul: Wizart Yayınları, 2016).

Hein de Haas, *Migration Theory Quo Vadis?*, (Oxford: International Migration Institute-IMI-University of Oxford, 2014).

Hein de Haas, *Migration and Development: A Theoretical Perspective*, Center on Migration, (Bielefeld: Citizenship and Development-COMCAD-University of Bielefeld, 2007).

Ira M. Lapidus, *İslam Toplamları Tarihi (19. Yüzyıldan Günümüze)*, Çev. Yasin – Mevlüde A. Aktay, 2.Bs. C.2 (İstanbul: İletişim Yayınları, , 2013).

James Hollifield ve Caroline Brettel, *Migration Theory, Talking Across Disciplines*, (London: Routledge, 2000).

Jan Rath ve Marco Martiniello (ed.), *Selected Studies in International Migration and Immigrant Incorporation (Thomas Faist, The Crucial Meso-Level)*, (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010).

Jessica Hagen-Zanker, *Why Do People Migrate? A Review of the Theoretical Literature*, (Maastricht: Maastricht University Graduate School of Governance- MGSOG, 2008).

Katie Kuschminder ve Manoj Dora, *Migration in Afghanistan: History, Current Trends and Future Prospects*, (Maastricht: Maastricht University Graduate School of Governance- MGSOG, 2009).

Kenan Çamurcu, *Firuze Köprüde Üçüncü Cumhuriyet-Velayet Demokrasısından Demokratik Cumhuriyete İran*, (İstanbul: Şehir Yayınları, 2000).

Kenneth N. Waltz, *Man, the State and War, A Theoretical Analysis*, (New York: Columbia University Press, 2001).

Russell King, *Theories and Typologies of Migration: an Overview and a Primer*, (Malmö: Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare (MIM) Malmö University Press, 2013).

KONDA, *Suriyeli Sığınmacılara Bakış: Şubat 2016*, (İstanbul: Konda Araştırma ve Danışmanlık A.Ş, 2016).

Lucia Kurekova, *Theories of Migration: Conceptual Review and Empirical Testing in the Context of the EU East-West Flows*, (London: University College, 2011).

Manoj Dora ve Katie Kuschminder, *Migration in Afghanistan: History, Current Trends and Future Prospects*, (Maastricht: Maastricht University Graduate School of Governance- MGSOG, 2009).

Marco Martiniello, Jan Rath (Ed.), *Selected Studies in International Migration and Immigrant Incorporation (Thomas Faist, The Crucial Meso-Level)*, (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010).

Mark J. Miller ve Stephen Castles, çev. Bülent Uğur Bal – İbrahim Akbulut, *Göçler Çağı, Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008).

Martin Griffiths vd., *Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, çev: Cesran, (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2013).

Mehdi Mozaffari, *Islamist Policy: Iranian Ideological Foreign Policy*, (Danimarka: Centre for Studies in Islamism and Radicalisation-CIR, 2009).

Mehmet Duman ve Adem Esen (ed.), *Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler*, (İstanbul: WALD Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Vakfı, 2016).

Mehmet Koç, *Türkiye’de Düzensiz Afgan Göçü ve İran’ın Göç Politikaları*, (Ankara: İRAM İran Araştırmaları Merkezi, 2018).

M. Murat Erdoğan, Ayhan Kaya (der.), *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015).

M. Murat Erdoğan, *Türkiye'deki Suriyeliler, Toplumsal Kabul ve Uyum*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015).

Mohammad Jalal Abbasi-Shavazi vd., *Return to Afghanistan? A Study of Afghans Living in Tehran*, (Tahran: Tahran Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi-AREU, 2005).

Mohammad Jalal Abbasi-Shavazi vd., *Second-generation Afghans in Iran: Integration, Identity and Return*, (Tahran: Tahran Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, AREU, 2008).

Mohammad-Reza Djalili, ve Thierry Kellner, *Arap Baharı Karşısında İran ve Türkiye*, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013).

M. Ruhat Yaşar, *Kilis'te Sığınmacı Algısı: Toplumsal Otizm ve Ötekileştirme Sürecinin İlk Görünümleri*, (Kilis: 7 Aralık Üniversitesi, 2014).

M. Samers, *Migration*. (Londra: Routledge, 2010).

Myron Weiner, *The Global Migration Crisis: Challenge to States and to Human Rights*, (New York: HarperCollins College, 1995).

Myron Weiner ve Ann Bernstein, *Migration and Refugee Policies*, (New York: Continuum Publications, 1999).

Nurcan Özgür Baklacioğlu, *Dış Politika ve Göç, Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerde Arnavutlar*, (İstanbul: Derin Yayınları, 2010).

Olivier Roy ve Farhad Khosrokhavar, *İran: Bir Devrimin Tükenişi*, çev. İsmail, Yerguz, 2. Bs, (İstanbul: Metis Yayıncılık Ltd., 2013).

Ö. Faruk Gençkaya, Ahmet İçduygu, Sema Erder, *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*, (İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi-MiReKoc, 2014).

Reza Soleimani, *Siyaset-i Harici-i Devlet-i Khatemi, Diplomasi-i Teneşzodai ve Goftegu-yi Temeddonha*, (Tahran: Kevir Yayınları, 2010).

Ronnied D. Lipschutz (ed.), *On Security*, (New York: Columbia University press, 1995).

Sedat Murat ve Zehra Taşkesenlioğlu, *Avrupa Birliği Düzeyinde Göç, Entegrasyon ve Yerel Yönetimler*, (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2009).

Seyit Ali Musevî, *Tarih-i Tahlili-i Afganistan Ez Zahir Şah Ta Karzai*, (Belh: Belh Matbaası, 2009).

Seyyid Celal Dihkani Firuzabadi, *Siyaset-i Harici-i Cumhuri-yi İslami-yi İran*, (Tahran: İnsani Bilimler Araştırmaları Merkezi, 2010).

S. Muhammed Bakır Misbahzade, *Tarih-i Siyasi-yi Muhtasar-ı Efganistan*, (Kabil: Aftab Araştırmalar Merkezi, 2008).

Stephen Castles ve Mark J. Miller, çev. Bülent Uğur Bal – İbrahim Akbulut, *Göçler Çağı, Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008).

T.C. İçişleri Bakanlığı GİGM-Göç Politika ve Projeleri Dairesi Başkanlığı, 2016

Türkiye Göç Raporu, (Ankara: GİGM Yayınları, Yayın No: 40, 2017).

T.C. İçişleri Bakanlığı GİGM, *Göç-Migration*, (Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Temmuz 2014).

T.C. İçişleri Bakanlığı GİGM, *Türkiye Düzensiz Göç Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı*, (Ankara: GİGM Yayınları, 2015).

T.C. İçişleri Bakanlığı GİGM, *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)*, (Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No: 20, 2017).

Thierry Kellner ve Mohammad-Reza Djalili, *Arap Baharı Karşısında İran ve Türkiye*, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013).

Thomas Faist, *Devlet dışı Alan: Almanya ve Türkiye Arasında Siyaset, Ticaret ve Kültür*, Çev: Selin Dingiloğlu, (Ankara: Bağlam Yayınları, 2003).

Thomas Faist, *International Migration and Transnational Social Spaces: Their Evolution, Significance and Future Prospects*, (Bremen: Bremen Üniversitesi, Uluslararası ve Kültürlerarası Araştırmalar Enstitüsü, 1998).

Thomas Faist, *The Transnational Social Spaces of Migration*, (Bielefeld: Center on Migration, Citizenship and Development COMCAD, 2006).

Thomas R. Malthus, *An Essay on Principle of Population*, (Printed for J. Johnson, in St. Paul's Church-Yard 1798), (Londra: Electronic Scholarly Publishing Projects. 1998).

Tuncay Kardaş, Şaban Kardaş vd.(der.), *Uluslararası İlişkilere Giriş*, (İstanbul: Küre Yayınları, 2014).

UNDP (United Nations Development Programme), *Human Development Report (HDR) 1994*, (New York: Oxford University Press, 1994).

W. Anoil, *International Migration and European Security*, (Varşova: Polonya Siyaset Araştırmaları Enstitüsü, 1992).

Zehra Taşkesenlioğlu ve Sedat Murat, *Avrupa Birliği Düzeyinde Göç, Entegrasyon ve Yerel Yönetimler*, (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2009).

MAKALE, RAPOR VE BİLDİRİLER:

Abdurrahman Yılmaz, “Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri”, *Turkish Studies - International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 9/2, Ankara, 2014.

Anna Kicing, *International Migration as a Non-Traditional Security Threat and the EU Response to This Phenomenon*, (Varşova: Central European Forum for Migration Research, 2004).

Arnold Wolfers, “National Security as an Ambiguous Symbol”, *Political Science Quarterly*, Vol.67, No.4, 1952.

Bayram Sinkaya, “Devrimden Günümüze İran Dış Politikasının Dönüşümü”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Vol. 247, No. 5-6, Nisan-Mayıs 2005.

Bilgehan Alagöz, Ekber Kandemir, “11 Eylül Sonrası Dönemde Bölgesel Güvenlik ve İran’ın Afganistan Siyaseti”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi - Turkish Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 2, No.2, 2015.

Daniel Kubat; Hans Joachim Hoffmann-Nowotny, “Migration: Towards a New Paradigm”, *International Social Science Journal (ISSJ)*, Vol.XXXIII, No.2, 1981.

David A. Baldwin, “The Concept of Security”, *Review of International Studies, British International Studies Association*, Vol.23, No.1, 1997.

Douglas S. Massey vd., “Theories of International Migration: A Review and Appraisal”, *Population and Development Review*, Vol.19, No.3, 1993.

E. Deniz Ela Özcan, “Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme”, *İş ve Hayat*, Vol.4, No.2, 2017.

E. G. Ravenstein, , “The Laws of Migration”, *Journal of the Royal Statistical Society of London, London*, Vol.48, No.2, Blackwell Publishing, 1885.

E. G. Ravenstein, , “The Laws of Migration – Second Paper”, *Journal of the Royal Statistical Society of London, London*, Vol.52, No.2, Blackwell Publishing, 1889.

Elisabeth Yarbakhsh, “Reading Derrida in Tehran: Between an Open Door and an Empty Sofreh”, *Humanities*, Vol.7, No.21, 2018.

Emine Akçadağ, *Yasadışı Göç ve Türkiye*, (İstanbul: Bilgesam Yayınları, Rapor No.42, 2012).

Everett S. Lee, “A Theory of Migration”, *Demography, Population Association of America*, Vol. 3, No. 1, 1966.

Fatimah Sadeghi, “Devlet-i İran ve Muhacirin-i Efgan: Teğyir-i Siyaset ve Tehevvöl-i Hoviyyet”, *Goftegu Dergisi*, No.50, Tahran, 2008.

Hein de Haas, *Migration and Development: A Theoretical Perspective*, (Bielefeld: University of Bielefeld Center on Migration, Citizenship and Development-COMCAD-, 2007).

J.David Signer, “The Level-of-Analysis Problem in International Relations”, *World Politics, The International System: Theoretical Essays*, Vol.14, No.1, 1961.

Jef Huysmans, “The European Union and the Securitization of Migration”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 38, No.5, 2000.

Jorgen Carling, “European Strategies for Reducing ‘Unwanted’ Immigration”, *Danish Institute for International Studies Brief*, 2007.

KONDA, *Suriyeli Sığınmacılara Bakış: Şubat 2016*, (İstanbul: Konda Araştırma ve Danışmanlık, 2016).

Lucia Kurekova, *Theories of Migration: Conceptual Review and Empirical Testing in the Context of the EU East-West Flows*, (Londra: London University College, 2011).

M. Murat Erdoğan, *Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması – Yönetici Özeti & Rapor*, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (HUGO), 2015).

Latîf Nâzımî, “Nigereşî ber Edebiyât-ı Muâsır-ı Afganistan”, *Îrannâme*, Vol.22, 2008.

Nüreddîn Ni’metî, “Conbiş-i Mukavemet ve Tehacüm-ı Şorevî be Afganistan der Sâlhâ-yı 1979-1989”, *Faslnâme-i Siyaset, Siyaset Bilimi ve Hukuk Üniversitesi Dergisi*, Vol.43, No.2, Tahran, 2013.

Ole Waever, "Securitization and Desecuritization", *Ronnie D. Lipschutz (ed.), On Security, Columbia University Press, 1995.*

Rogers Brubaker, "The Return of Assimilation? Changing Perspectives on Immigration and Its Sequels in France, Germany, and the United States", *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 24, No.4, Oxford, 2001.

Sergei Metev, "Migration as a Threat to National Security", *Indian Journal of Science and Technology*, Vol. 9, No.14, 2016.

Stephen M. Walt, "The Renaissance of Security Studies", *International Studies Quarterly, International Studies Association*, Vol.35, No.2, Chicago, 1991.

Thomas Faist, *The Transnational Social Spaces of Migration*, (Bielefeld: Center on Migration, Citizenship and Development-COMCAD, 2006).

GİGM, *Türkiye Göç Raporu: 2014*, (Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No: 34, 2016).

GİGM-TODAİE, *Türkiye'ye Yönelik Kitlemel Akınlar: Türkiye'nin Örnek Uygulamaları ve Liderliği, Uygulanan Politikalar...* (Ankara: TC İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü-TODAİE, 2015).

UNDP (United Nations Development Programme), *Human Development Report (HDR) 1994*, (New York: Oxford University Press, 1994).

Wilbur Zelinsky, "The Hypothesis of the Mobility Transition", *Geographical Review*, Vol.61, No.2, Nisan 1971.

Zuzanna Olszewska, "Afghanistan XIV. Afghan Refugees in Iran," *Encyclopaedia Iranica, Online Edition.*

ELEKTRONİK KAYNAKLAR:

<http://af.farsnews.com/culture/news/13941020001002> [Erişim Tarihi: 04.08.2018]

<https://aris.morr.gov.af/dr/Home/Index> [Erişim Tarihi: 27.08.2018]

<https://data2.unhcr.org/en/documents/download/46184>, [Erişim Tarihi: 30.08.2018]

<https://data2.unhcr.org/en/country/pak> [Erişim Tarihi: 16.01.2019]

<https://data2.unhcr.org/en/situations/syria> [Erişim Tarihi: 15.01.2019]

https://data2.unhcr.org/en/situations/syria_durable_solutions

[Erişim Tarihi: 15.01.2019]

<https://financialtribune.com/articles/people/49051/majlis-revising-citizenship-laws-in-favor-of-afghans> [Erişim Tarihi:22.01.2019]

<http://fis-iran.org/fa/irannameh/volxxii/afghanistan-contemporary-literature>

[Erişim Tarihi: 05.08.2017]

<http://ehyanews.com/4007/> [Erişim Tarihi: 05.08.2018]

<https://iranhr.net/fa/articles/2716/> [Erişim Tarihi: 26.08.2018]

<https://moi.ir/portal/home/?29392/> [Erişim Tarihi:23.01.2018]

<http://morr.gov.af/fa> [Erişim Tarihi:20.01.2018]

<http://morr.gov.af/fa/page/2204> [Erişim Tarihi:24.08.2018]

<http://morr.gov.af/fa/page/13202/13215/13877> [Erişim Tarihi:27.08.2018])

<https://pictes.meb.gov.tr/izleme/Haberler> [Erişim Tarihi: 29.08.2018]

<https://tr.sputniknews.com/turkiye/201809011035003976-turkiye-hts-teror-orgutu-listesi/> [Erişim Tarihi: 01.09.2018].

<https://www.aa.com.tr/fa/769493> [Erişim Tarihi:25.08.2018]

<https://www.amar.org.ir/> [Erişim Tarihi:10.08.2018]

<https://www.amar.org.ir/خانه/آرشیو-تاز-هه‌ای-نشر-agentType/View/PropertyID/9009>
[Erişim Tarihi: 12.01.2019]

<https://bafia-gov.kr.ir/> [Erişim Tarihi:23.01.2018]

<http://www.bbc.com/persian/afghanistan-41257893> [Erişim Tarihi: 24.08.2018]

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45292533> [Erişim Tarihi: 30.09.2018]

http://www.bbc.com/persian/iran/2013/09/130915_101_afghan_refugees_ahmadimoghadam_police [Erişim Tarihi: 24.08.2018]

<http://www.dadgaran.com/article/93/index.htm> [Erişim Tarihi:05.08.2018]

<https://www.dw.com/fa-af/a-19239312> [Erişim Tarihi:25.08.2018]

<http://www.goc.gov.tr/> [Erişim Tarihi:11.01.2017]

http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713 [Erişim Tarihi: 20.08.2018]

http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713 [Erişim Tarihi: 30.09.2018]

http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713 [Erişim Tarihi: 15.01.2019]

http://www.goc.gov.tr/icerik6/goc-politikalari-kurulu-ikinci-kez-toplandi_350_361_10621_icerik [Erişim Tarihi: 21.12.2017]

<https://www.haberler.com/cumhurbaskani-recep-tayyip-erdogan-11213769-haberi/> [Erişim Tarihi: 30.09.2018]

<https://www.haberturk.com/icisleri-bakani-suleyman-soyly-turkiyedeki-suriyelilerin-cogu-misak-i-milli-sinirlari-icinden-2283766#> [Erişim Tarihi: 10.01.2019]

<http://www.jahannews.com/news/507328> [Erişim Tarihi:01.07.2018]

<http://www.javanonline.ir> [Erişim Tarihi:01.07.2018]

<http://www.karar.com/gundem-haberleri/binali-yildirim-dostlarini-artiran-dusmanlarini-azaltan-bir-dis-politika-160763> [Erişim Tarihi: 22.09.2018]

<https://www.mashreghnews.ir/news/698776/> [Erişim Tarihi:25.08.2018]

<https://www.mashreghnews.ir/news/871935/> [Erişim Tarihi:26.08.2018]

<https://www.mehrnews.com/news/2334782/> [Erişim Tarihi:27.08.2018]

<https://www.mei.edu/publications/more-10000-afghans-sent-iran-syria-reported-killed-and-injured> [Erişim Tarihi:25.07.2018]

<https://www.mgk.gov.tr/index.php/28-nisan-2011-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi: 10.09.2018]

<https://www.mgk.gov.tr/index.php/27-haziran-2011-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi: 10.09.2018]

<https://www.mgk.gov.tr/index.php/18-agustos-2011-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi:
10.09.2018]

<https://www.mgk.gov.tr/index.php/28-agustos-2012-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi:
23.09.2018]

<https://www.mgk.gov.tr/index.php/18-aralik-2015-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi:
21.09.2018]

<https://www.mgk.gov.tr/index.php/26-mayis-2016-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi:
01.08.2018]

<https://www.mgk.gov.tr/index.php/28-eylul-2016-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi:
02.08.2018]

<https://www.mgk.gov.tr/index.php/30-kasim-2016-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi:
02.08.2017]

<https://www.mgk.gov.tr/index.php/31-ocak-2017-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi:
06.08.2018]

<https://www.mgk.gov.tr/index.php/29-mart-2017-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi:
06.08.2018]

<https://www.mgk.gov.tr/index.php/31-mayis-2017-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi:
15.08.2018]

<https://www.mgk.gov.tr/index.php/16-ekim-2017-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi:
15.08.2018]

<https://www.mgk.gov.tr/index.php/28-kasim-2017-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi:
15.08.2018]

<https://www.mgk.gov.tr/index.php/17-ocak-2018-tarihli-basin-aciklamasi> [Erişim Tarihi: 17.08.2018]

<https://www.mgk.gov.tr/index.php/28-mart-2018-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi: 17.08.2018]

<https://www.mgk.gov.tr/index.php/30-temmuz-2018-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi: 17.08.2018]

<https://www.mgk.gov.tr/index.php/20-eylul-2018-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi: 20.08.2018]

<https://www.mgk.gov.tr/index.php/milli-guvenlik-kurulu/genel-bilgi> [Erişim Tarihi: 10.09.2018]

<http://www.iranicaonline.org/articles/afghanistan-xiv-afghan-refugees-in-iran-2> [Erişim Tarihi: 05.08.2018]

<http://www.milliyet.com.tr/bakan-cavusoglu-ndan-suriye-siyaset-2754306/> [Erişim Tarihi: 30.09.2018]

<http://www.mizanonline.com/fa/news/75745/> [Erişim Tarihi: 30.07.2018]

<http://www.namehaber.com/haber/turkiye/485291-abdullah-gulun-katildigi-son-mgk-toplantisinda-irak-suriye-ve-gazze-gorusuldu> [Erişim Tarihi: 23.09.2018]

https://www.ntv.com.tr/turkiye/davutoglu-esada-omur-bicti,Nsez_e7zmEO7uz5O9Pv6hw [Erişim Tarihi: 28.08.2018]

<http://rc.majlis.ir/fa/law/show/133640> [Erişim Tarihi:15.01.2019]

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/08/20180831-4.pdf> [Erişim Tarihi: 05.09.2018].

<https://www.sabah.com.tr/egitim/2018/09/28/600-bin-suriyeli-okullu-oldu>[Erişim Tarihi: 29.08.2018]

<https://www.sabah.com.tr/gundem/2012/07/15/katliamlar-eli-kanli-rejimin-gidisinin-ayak-sesleridir> [Erişim Tarihi: 28.08.2018]

<https://www.tasnimnews.com/fa/news/1394/02/27/741883/>[Erişim Tarihi:27.08.2018]

<http://www.unhcr.org/afghan-solutions-strategy.html?query=afghan%20refugees> [Erişim Tarihi: 28.07.2018]

<http://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html> [Erişim Tarihi: 22.08.2018]

